

Národopisné a cestopisné obrazy ze Slovenska

Božena Němcová

Tato publikace byla zpracována aplikací eKNIHOVNA.cz. E-knihy zdarma ke stažení na www.eknihovna.cz.

OBSAH:

VZPOMÍNKY Z CESTY PO UHŘÍCH

Z UHER

UHERSKÉ MĚSTO

ŽIVNOST

OKOLÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

KOSBA

ŽATVA

SADBA

OVOCE

VINNÁ LOZA

VINOBRÁČKA

STATEK

ČELEĎ

OBECNÉ ŘÍZENÍ

ŠKOLY

POVAHA LIDU

OBRAZY ZE ŽIVOTA SLOVENSKÉHO - DOMÁCÍ ŽIVOT

SVATBY

NAROZENINY A KŘESTNĚ HODY

ÚMRTÍ, POHŘEB A KAR

SVÁTKY

KRAJE A LESY VE ZVOLENSKU

POSLEDNÍ MEDVĚD NA ČERCHOVĚ, U CHODOVA NEDALEKO DOMAŽLIC A HONBA NA MEDVĚDA NA POLHOŘE V
GAJDOŠOVĚ POTOKU NA SLOVENSKU

SLOVENSKÉ STAROŽITNOSTI

STAROŽITNOSTI V GEMERU

MALOHONTSKÁ STOLICE

STOLICE ZVOLEŇSKÁ

STAROŽITNÉ PAMÁTKY V PODHOŘÍ BUKU V STOLICI BORŠÓDSKÉ

HRY, HÁDANKY, PÍSNĚ A ŘÍKANKY

HRY

HRA NA PANNU

HÁDANKY

PÍSNĚ A ŘÍKANKY

VZPOMÍNKY Z CESTY PO UHRÁCH

Rozloučení s milými přáteli, ať je to již nakrátko nebo nadlouho, zanechává v duši vždy nádech smutku, poněvadž nikdo nemůže s jistotou si říci: „Shledáme se opět!“ — Odjížděl-li cestující po obyčejné příležitosti, a dokonce-li sám, zbývá mu mnoho času k smutnému rozjímání o rozlučování, a dokud nezajel za poslední pole, za poslední vrch milé mu krajiny, dotud se ustavičně v duchu loučí; jede-li ale po železnici, tu je tolik spěchu a starosti od domu až ke kase a od kasy až do vozu, že jen letmo se loučí. Myslí si: až povyjedem, podívám se ještě jednou, kde jsem rád býval; ale již letí divý kotel, již ho unáší tak rychle, že mžikem jen ohlédnout se mohl po místech, na něž ho váže zvyk a sladké vzpomínky, neboť v druhém třetím okamžení již cizí, cizejší obrazy před okem se míhají. Usedne, rozjímal by, snad mu i slza v oku se zaleskne; ale tu vidí před sebou takovou směsici různých tvářností, slyší otázky, odpovědi v tolikeru někdy nářečí, že se mimovolně pozornost jeho k těm novým předmětům obrací. Nejdřív si prohlídne nejbližší sousedstvo, pak se rozhlédne dále, a v takovém davu lidstva rozmanitých stavů a zaměstnání najdou se přece, neli více, alespoň dva, kteří se spřátelí; na cestě spřátelí se člověk rychle a tak upřímně, důvěrně, jako by jeden s druhým vyrostl, a když se cesty jejich dělí, řeknou si smutně: „Škoda, že se musíme loučit,“ — a dlouho sedí pak ten opuštěný ve voze a již se mu ani to cestování tak nelíbí, ani ti spolucestovatelé, nyní teprv se zdá být samo ten, dokud ho náhoda opět s nějakou milou osobností nesvede.

I já, když jsem s přáteli a Prahou se rozloučila, rozhlédla jsem se nejdříve, koho náhoda se mnou svedla; vůz byl pln lidu všelikých stavů. Naproti mně seděli dva muži, jeden nejspíš obchodník v obilí, druhý, jak se zdálo, úředník, který navštívil Prahu, aby všelikou koupi odbyl, jak dosvědčovaly, mimo jiné, módní klobouk, tobolka, stínítko a podobné tretky. Vedle mne seděl vysoký muž v šedé bundě a letní čapce; když jsem na něho se podívala, setkala jsem se s příjemnou tváří, rusými vousy zarostlou, a s modrým okem. „Kam jedete, odkud?“ to bývá již tak na cestě obyčejná otázka, již se zapřádá další pásma řeči. Tak i můj soused se mne otázel s názvukem severoněmeckým, jak daleko cestuji. Řekla jsem, že do Uher, a on mi opět navzájem sdělil, že se vrací z dlouhé cesty, kterou konal po řecké zemi, k své rodině do Vídně. Tím se stal pro mne hned zajímavější osobou a měla jsem již hromadu věcí pohotově, na které bych se ráda byla tázala; ale soused byl velmi laskav, a jak by četl myšlenky moje, i bez otázek začal vypravovat o svých cestách, a tak zajímavě povídal, že i protějšší pánové zanechali hovoru o prodeji pšenice a s podivením poslouchali. Jedno k druhému přišla řeč i na Čechy, a tu já vypravovala zase jemu; znal naši zem a národ jen dle historie a poslední čas dle pověsti a dle toho, co o nás kde četl, a proto se na vše tázal dopodrobna, jmenovitě na poměr Čechů a Němců. S úctou mluvil o našich výtečnících v literatuře; co se týká divadla, soudil spravedlivě a litoval nás, zmínil se však, že slyšel velice chválit manžele Kolára a Kolárovou, zvláště paní co výtečnou umělkyni. Konečně řekl můj soused tolik: „Já jsem nikdy nesouhlasil s těmi, kteří národní snažení Slovanů za hračku mají, v spisech a recích proti nim brojí a jim se i posmívají, avšak dlouho měl jsem ty snahy za marné namáhám; nevěřil jsem, že by národ český kdy se povznést mohl k uvědomění své národnosti. Nyní jsem ale o všem tom lépe zpraven.“ — Z řeči jeho poznala jsem záhy, že je nějaký umělec; také činil zmínku o známosti s nejvýtečnějšími umělci a učiteli, o vlastním salonu ve Vídni, kde se notabilita umělecká schází; ale kdo vlastně je, nevěděla jsem, až jsme v Brně, kde jsem se půl dne zdržela, jména navzájem si vyměnili, teprv poznala jsem ve svém zábavném sousedu pověstného básníka dra Bedřicha Hebbla.

Těch několik hodin v kruhu milých přátel u veselém rozhovoru uteklo rychle a ve čtyry hodiny ráno seděla jsem již zase ve voze a jako na perutích letěli jsme úrodnými rovinami Moravy k uherským hranicím a k polednímu byli jsme v Prešpurku, odkudž se hned přesedlo do širokých, dobře zaopatřených vozů uherské dráhy a dále k Pešti se ujíždělo. Z Gänserndorfu až do Prešpurku záležela moje společnost nejvíce z chudých rodin z Moravy, které jely do Prešpurku najmouti se přes léto do roboty, což každý rok činívají, jeť Uhrům dělníkům třeba a těm zase výživu; byla s nimi špatná rozmluva, neboť mluvili němčinu tak ukrutnou, že jsem jim stěží dvacáté slovo porozuměla, ač jsem několikero těch různorečí německých znala. Z Prešpurku bylo mnoho židů uherských a již převládala řeč maďarská. V Galantě slyšela jsem první cikánskou bandu, ale byli to pouzí hudlaři, jejichž skřípání jsme napotom na každé štací slyšeli; ale že hráli oblíbený národní pochod, dostali vždy něco. V Náně, první to štací za Ostřihomem, přisedl houfek študentů, veselých to hochů. Jeli jsme od Ostřihoma vždy těsně podél Dunaje a hoši u veselém rozmaru připijeli společnosti na parolodi, která jako o závod s námi se hnala až k Vácovu, kde jsme se oddělili; tam dělí Dunaj ostrov Svatoondřejský, loď musí dělat velkou okliku, a proto jsme my po železnici mnohem dříve večer do Pešti přijeli než ona. Cesta z Prešpurku do Pešti je již příliš známa i českému obecnstvu, než aby se o to i moje péro pokoušelo ji popisovati; a kdybych i nejpěkněji vyličila tu krásnou vyhlídku od Prešpurku na hory, na svěží roviny, na velebný tok Dunaje, kdybych třeba i nejmělejší štětce vymalovala rozkošné obrázky, chrám ostřihomský na pravém břehu Dunaje, Vyšehrad, celé to pěkné Budínské pohoří, zůstalo by přece vyličení mrtvé, daleko za živou krásou; to se musí vidět, a ne jen číst.

V prostranném, čistém pešťském nádraží jsme slezli a študenti byli již hotovi zaopatřit mi příležitost k další cestě,

an se tu objeví přítel Bořivoj, který již na mne čekal se svým kočíšem Jánošem, malým zavalitým Rusňákem, který tu stál za ním v chlupaté gubě, péro za kloboukem, a v podivení na ten běh a shon lidu se díval, avšak s větším ještě podivením na toho raracha, který s námi přilítl a nyní po nádraží se točil, pískal a chroptěl jako zběsnily. — Šli jsme ubytovat se v hostinci a pak jsme použili krásného večera k procházce po nábřeží a na most; je to nádherná, krásná stavba, okrasa to Pešti, a ne nadarmo se jím Maďaři chlubí. Nábřeží je prostranné, velké, a tu jsou největší hostince, kavárny a pěkné domy; podél břehu stálo několik parolodí a množství lodí se zbožím, loděk malých a pramic. Lidí krojů rozmanitých se na nich hemžilo, jedni leželi, jiní seděli dokolečka a „kartovali“ (karty hráli), ti zpívali, a tu opět hromádka „fajčila“ a v zamyšlení pohlížela buď do tváře „bači Dunaje“, buď na protější břeh, kde se rozkládá Budín. Po nábřeží se procházeli měšťané se svými paními a dcerami, použití večerního chladu, a před kavárnami seděli mužští, kouřili a hulákali.

Ráno šli jsme po městě a do Budína nahoru; všude ještě množství známek bojů. Ve městě je nejvíce vidět známky kruté střelby podél břehu a nejvíc kulí je vryto na hostinci *de l'Europe* na nábřeží; za mostem hned pod hradbami sesuté domy, dílem ještě strhané, dílem opravené již hradby; skoro by člověk ani neuvěřil, že by kdo na ty příkře jdoucí hradby dostati se mohl, a přece tam byli prý Maďaři jako mravenci vylezli, zvláště hned pod hradem, kde generál Hentzi padl. Nyní se ale již všechno o překot spravuje, cesty a sady se čistí, vysazují, okrašlují a nezůstane zevnitřní památky, že tu panoval kdys jiný než přátelský duch. Když se vyjde nahoru ke kostelu, rozprostírá se tu rozkošná vyhlídka před námi; na pravém břehu Dunaje táhne se k Ostrihomu pěkné Budínské pohoří, vlevo dolů vidí se nádherný královský hrad a pevnost. Na levém břehu rozprostírá se rovina, a oko přelítnuvši ji a malé ty vysočiny, stane nejzápe na obzoru u modrajících se vrcholů Mater; na témž břehu hned proti Budínu rozprostírá se rozsáhlé hlavní město Pešť. Město je pěkné, má prostranné náměstí, široké, čisté ulice, nádherné veřejné budovy, skvostné krámy, pěkné domy i špatné chatrče a špinavé krčmy, ale pohled naň nemá nic imponujícího, a raději dlí oko na vážném širokém toku Dunaje, na němž je život čilý. Tam se chystá parolod' k odplutí dolů, ta zase nahoru po Dunaji, tu plují lodě sem i tam s všelikým nákladem a mezi nimi se hemží ty lehounké lodky, okrášlené praporečky národními, které slouží k převážení do blízkého okolí přes vodu aneb do lázní teplých na pravém břehu, tak zvaných tureckých. V Budíne všude ticho, všude čisto; tam jsou úřady, tam bydlí úředníků nejvíce, vojsko všude, a podobá se v tom velmi naší Malé Straně, na druhé straně města jde se po vrchu, posázeném dílem vinnou révou, dílem zeleninou a stromy, do předměstí Christianova, které příjemně rozloženo jest pod vinicemi, mezi samými zahradami a kde je množství letohrádků. Povídá se, že se udělá průkop skrze vrch, aby se usnadnila obtížná cesta z Pešti nahoru přes Budín.

Když jsme se vrátili a poobědvali, chtěli jsme odjet, ale Jánoš nás zrazoval, že bude „zaraz padať“; i poslechli jsme zkušeného a přečkali déšť. Naše ekvipáž patřila vlastně k zemanským, ačkoli byla velmi nepěkná; vozík nízký, celý dřevěný, beze vší okrasy, má as tu podobu jako řeznický vozík v Praze. Některý je po boku vykrojen a má stupátko, ale je to zřídka kdy, obyčejně se stoupne na kolo anebo se leze od voje; přidělané sedadlo též není obyčejné, jen se hodí několik otepí slámy, na ni pokrovec a sedne se, což vlastně nejpohodlnější. Chce-li se proti dešti aneb slunci ochránit a přikrýt vozík, zastrčí se zepředu a zezadu po dvou „palicích“ (holích), na ně se připevní rohožka, a je „krytý koč“. Krytý kočár aneb pěknou bryčku mají jen velmožní pánové a bohatí měšťané pro své paní, ačkoliv se ani velmožná paní nestydí přijeti do města na žebřinovém voze aneb lečjaké karici. Sedli jsme, Jánoš urovnal svou chlupatou gubu švarně přes ramena, vyhoupl se na přední otep slámy, bič do ruky, jímž „Mišovi a Paněj“, našim malým uherským koníkům, pohrozil, jako by chtěl říci: „Tu vám ho ukazuju, jestli mi uděláte hanbu, zkusíte, co umí“; oba se po očku podívali, a sotva zaznělo známé jim „eče!“, již letěli, až se jim od nohou jiskřilo. Tu Jánoš najednou v jedné ulici tak náhle zarazil, až jsme odskočili, a ukázav bičem na velkého na štitu namalovaného slona, ptal se: „Ký to čert?“, a když mu to Bořivoj řekl, spokojeně ujížděl dále. Jeli jsme k východu, kde je též pole Rákos zvané, pověstné proto, že se na něm uherské sněmy drživaly, na hatvanskou cestu; jeli jsme hluboko pískem, ale Jánoš sotva okamžení jel z povolna, leč co si zapálil dýmku. Jánoš málo mluví, několik slov provázených posuňkem, který má ostatní dopovědět, je všechno, tak s lidmi, tak s koněm, rád ale spí, rád pije pálenku a víno, rád „fajčí dohán“ (kouří tabák)—a rád „ztuha“ (rychle) jezdí. „Zaklínej ho tím nejsvětějším, on nepojede zvolna, kdyby to šlo přes propasti,“ hněval se Bořivoj, když vozík přelítl několik velkých kamenů, které přes cestu ležely; „ten chlap se mě nazlobí.“ — „Proč tedy nevezmeš lepšího?“ — „Poněvadž je poctivý, hodný čeledín tak řídká věc zde jako bílá vrána; nic si člověk nevymění. A ten alespoň mě tak tuze nešidí a hledí si koní, ačkoliv jim tím hnáním dost škodí; ale co platno, když je to již zvyk a hanba jeti zvolna, musím si to nechat líbit.“

Jeli jsme ustavičně písčitou rovinou, a sem tam návrší porostlé břízou, dubem, někde osamělý dvorec, tak zvané pusty, tak až do Kerepesu, kde jsme museli zůstat přes noc, neboť večer jeti lesem dále nebylo bezpečno, ačkoliv se i na nuocku Jánoš mrzel, protože prý zloději tam konici navštěvují. Museli jsme přijmouti zavděk špatnou večeří a ještě špatnějším noclehem v špinavé jizbě. V noci začalo cosi za ohromnou pecí šustit a při slabém

světlo z okének viděla jsem vstávati ohromného chlapa. Myslela jsem, že to zloděj jakýs, že nastane půtka, neboť jsme měli zbraň, ale chlap se několikrát protáhl, až se ruce stropu dotýkaly, a pak vyšel ven; nejspíš že za pecí opoci vespával. Sotva se rozednilo, vstali jsme, a poněvadž strach o koně u Jánoše spaní přemohl, bylo možno hned vyjeti; jitra velmi krásné a cesta vždy příjemnější.

V Gödöllö je hezký zámek a rozsáhlý park, ale všechno zanedbáno, patří válo to knížatům Grassalkovichům, ale nyní to koupil baron Siná; dlouho jede se podél ohrady, v níž chovávala se zvěř. Za ohradou otočili jsme do údolí mezi vršky porostlé dubem; ticho, které kolem panovalo, rušeno bylo jen zpěvem ptactva, jakýž ze všech hájů rozmanitými zvuky se ozýval.

Za Gödöllö mezi vršky viděli jsme pěkný obrázek, který by snad i malíři se byl hodil; byla právě neděle a v kapličky na vršku mezi dubovým držela se pouť. Kapucín měl kázání na dřevěné zvenčí přistavené kazatelně; po vršku dolů stáli a seděli muži, ženy a děti v pestrém svém kroji a nedaleko nich se pásli koně a běhala hačata (hříbata); vozíky stály pod vrškem a polonahá cikánská rodina též nechýběla. Nedaleko pod kazatelnou stál krámek s pálenkou a houskami a druhý s marcipánem; když jsme jeli, viděli jsme ještě tu i tam spěchatí poutníka na vozíku nebo na koni k osamotnělé kapličky.

Do Hatvanye (Hatvaň) dojeli jsme na oběd; první to městečko maďarské, které jsem viděla, vystavené naskrz z blátových cihel. Byla právě pouť, po náměstí procesí a mnoho okolního lidu tam shromážděného. Kroj se poněkud lišil od kroje Jánošova; muži měli naskrz kožichy, ale bílé, vlnou dovnitř, dole široké a dlouhé až skoro na zem, kdyby spuštěny byly; tak ale měli je přehrnuté nahoru a poutkami na knoflíky upjaté, jako by kolem vlněný prým byl. Rukávy nešíroké a přes záda dolů kůže, celá, jak je z černého beránka, to je zvláštní jakási okrasa; hlava přijde k týlu, přední nožky leží na ramenou a zadní s chvostem visí dolů. Košile je velmi krátká a nepříkrývá jen půl plec; rukávy jdou ale až přes prsty a jsou náramně široké. Gatě (kalhoty) jako ženská sukně skoro, každá nohavice má dva lokte šířky, jsou naskrz z bílého plátna nebo polovičníku, do půl lýtek dlouhé, dole třepení z plátna, vyšitý červený štráfek, v kyčlích stáhnuté do stužky. Nešíroky kožený pás a vestu (oplecko) z červeného neb tmavého sukna, vyšitou kvítím a všelikými okrasami po celém předním díle, a hustě gombíků (knoflíků); na krku černý hedbávný šátek. Svobodníci mají kamizolu krátkou, kterou ale jen přes pole nosí, též vyšitou, a obyčejně bílou zástěru. Boty (čizmy) s tupými ostruhami; na hlavě buď měli kalap (klobouk) černý, s velkou střechou, ale tak příkře nahoru zahrnutou, že vyhlíží jako velikánská neforemná čepice. Vzadu vlají mu (je-li svobodný) konce široké Černé stuhy a nahoře Černé, bílé nebo červené péro aneb páví péra a květiny, a ještě si tam založí dýmku a „vrecko s dohánem“ v čas potřeby. Někteří měli čepice nízké, na způsob našich beranic z bílého beránku, a po straně s černou a červenou šňůrou, což k bílým kožichům lépe sluší. — Při práci ale, ve všední den, nevezme na sebe nic než gatě, boty a tu kratičkou košili, při které si musí při práci široké rukávy vykasat až k ramenou, slovem, je tedy polonahý. V zimě nosí přiléhající vlněné nohavice.

Ženy měly všechny černé plátěné, do malých záhybků složené sukně, též takové zástěry široké, tmavý soukenný nebo (u žen) kožený živůtek velmi pestře vyšitý, hezky dlouhý a napřed na přezku nebo gombičky (knoflíčky) zapjatý. Košile s vyhrnutým okružím a rukávy přes lokte; na krku černý hedbávný šátek, na hlavě buď jen strakatý šátek, přes veliký hřeben na pokos uvázaný, aneb přiléhající k hlavě malý zlatý čepce s květovaným hedbávným dýnkem a přiléhajícími na temeno a na uši krajkami, vzadu z široké stuhy úvazek na dvě oka. Přes to plachetku bílou neb strakatou, tuze oškrobenou, která se vtáhne přes tvář jako stříška; méně zámožná nosí ty čepce z bílé látky, aneb jak jsem řekla, jen šátky. Ženy mají přes sebe polodlouhý soukenný kabát (v zimě kožich) vyšívaný. Děvčata chodí v letě bez kabátu, jen v zimě nosí kožíšky; vlasy dozadu sčesané a teprv od šíje dolů do jednoho vrkoče spletené a v něm propletené tři stuhy rozličných barev, při začátku a při konci pletení jsou vždy dvě oka a dva konce, které vlajou. Vesměs nosí ženské čizmy buď černé, buď červené safiánové s podkůvkami. Muži nosí vesměs kníry a vlasy krátce přistřížené, jen někteří staří měli dlouhé vlasy, hřebenem k hlavě přidržené; vlasy má každý tak namaštěné, že mu z nich kape, a nejen vlas, ale i tělo mají obyčejně slaninou namazané.

Když bylo po procesí, rozešli se mladí lidé do krčmy, kde hrálo několik cikánů „čárdáš“, starší buď do krčem, po domkách, aneb sedli před stavením na ulici na holou zem, nohy kříženi pod sebou, a fajčili. V Hatvani byla zrovna na rynku krutá bitva a posud leželo kolik chatrcí v rumu a na všech skoro byly známky střelby.

Po obědě jeli jsme dále s přípřeží, neboť by byli Mišo a Pani v „hlbokém homoku“ (písku) uvázli, jak Jánoš tvrdil. — Měli jsme tedy čtyry koně, vedle sebe spřežené, jako to způsob v Uhřích, a dva kočí, kteří spolu málo mluvili, ale hodně fajčili a na koně křičeli. Poněvadž bylo sucho, nebyla cesta ještě tak příliš zlá, jen v tom hlubokém písku se špatně jelo, ale i tu si pomohli kočíšové, zajeli na louku neb pole, kdekoli se jim dalo nadejeti neb lehčeji použití příležitosti. Myslela jsem, že nás budou pokutovati lidé, zhlídnouce nás kaziti i oseté pole, ale Bořivoj mi řekl: „Nemysli, že se tu cení půda jako u nás, to ještě Maďar nezná; ohlédni se po těch náramných kusech

ouhorem ležících polí, po těch holých vršinách, po těch širokých mezech, přenáramně širokých cestách, po těch někdy desíti i patnácti kolejích po lukách i polích a poznáš, že není Maďaru o kus země. Kdyby tu i majetník pole stál, neřekne nám nic, poněvadž on sám jinému tak činí, a ustříhnouti si kousek cesty považuje za věc zcela přirozenou, a kdyby se tím i jemu škoda stala. Pak je tu zaryta bázeň před pánem tak tuze, že si netroufá co říci, kdyby mu pán celé pole zničil, a pan Jánoš myslí, že jsou staré časy, když vozil pana szolgabíró (stoličního služného) a všechno mu bylo dovoleno a každý se mu z cesty uhnouti musel; nechce mu tedy do hlavy, že si to a ono nesmí dovoliti.“

K Gyongyosi (Děnděši) je krajina pěkná, záběhy pohoří Mater se tu zvyšují; město je jako každé jiné maďarské, vyjmouc několik čistších zemanských stavení; v okolí děnděšském rodí se nejlepší dýně (melony). Ke Kápolně se opět vysočiny kloní níž a níže. Do Kápolny přišli jsme na nuocku, do hostince dost pěkně vystaveného o samotě u samé silnice nad vesnicí. Koně zůstali v salaši; konice nejsou všude, ba zřídka, obyčejně jen salaše, kolny to zcela neohrazené, kde koně i vůz stojí pod střechou, by před deštěm se chránili, anebo jen lecjaks z prken sbité, kde je žlab pro obrok a dvoje vrata. K večeři přinesli nám oblíbený paprikáš, dušené na slanině beraní maso, kořeněné paprikou; všude v Uhřích přijde na stůl vedle soli i paprika, neboť si Maďar rád přidává tohoto koření do všech jídel mimo moučné, i do polívky. Kápolna je od posledních událostí v Uhřích historicky známé místo; právě v tom hostinci byla krutá seč mezi císařskými, kteří tam stáli, a Maďary, kteří je tam obklopili, a v té jizbě, kterou mi sklepník k noclehu vykázal, bylo velké krveprolití.

Dívala jsem se právě oknem zamřížovým dolů ku Kápolně, an monotónní zpěv maďarských šuhajců a děvčat ozval se z té strany, několik jich šlo přes luka; pod mým oknem pak zastavila se karavana slovenských vozků na nuocku. Ti v letě nenocují než pod širým nebem; mladí hoši skočili s koňů, které ne vedle sebe, nýbrž po sobě jako v Čechách zapražené mají, odpřáhli a zavěsili každému vrecko (pytlík) s obrokem na hlavu; hříbata poskakovala ještě kolem matek a bílí psi rozběhli se, jestli by kde co uloviti se dalo, ale hned se zase vrátili, nejspíše že je hospodští špatně uvítali. Hoši rozdělali rychle oheň, staří sundali torby s ramen, vyndali slaninu, chléb, jeden přinesl víno z hostince, a nyní zasedli okolo ohně, začali opíkat slaninu a tak večeřeli. Plamen rudě ozařoval jich snědé, černými dlouhými vlasy vroubené tváře, z nichž nejedna pěkná byla. Bylo po večeři; chlapci koně napojili, přivázali je k vozům, hříbata ulehla mezi ně, každé k své mámě, gazdové hledali lože, kde který mohl, ten na voze, onen pod vůz si prostřel „širicu“, ulehli, i psi ulehli, a konečně všechno utichlo; měsíc svítil na klidnou krajinu a na spící tváře tak jasně a lhostejně, jako před časem na krvavé bojiště a rozvášněné lidstvo.

Ráno když jsme sedali do vozu, podal mi Jánoš kulku, jižto našel při čistění žlabu. „Dost těch tu leží hockdě od velkej bitky,“ doložil s máchnutím ruky kolem sebe. Jeli jsme rovinou kukuřicovými polmi, lukami až do Mezökövesdu; zastavili jsme ve vyhlášeném hostinci pana Smidta, Němce to z Bavor, který nabyv v Uhřích jmění, celé přadeno příbuzných za sebou přitáhl, takže nyní po celé té cestě z Jagra do Pešti hostinští z jeho rodiny jsou. Je také vyhlášený fabrikant vína, nikoli aby dělal nějaké bryndy, ale že má náramné sklady vína ležet, zná jedno s druhým tak výborně míchat, že docílí dáti uherskému vínu příchutí rýnského, burgundského a j., za které je také prodává, a co nejlepšího, má nejen dobré, ale i laciné víno. Před hostincem na náměstí stála karavana vozků, kteří ale z hostince jen víno si nosili, ostatně měli všechno s sebou; pod okny seděli lidé na zemi, prodavačky s jakýmsi plackami a cikáni polonazí, Cikánata chodila sem tam a skuhrala zpěvavým tónem o almužnu, ale málokdo si jich všimnul; jeden velký cikán se tam také procházel nahý, jak ho Bůh stvořil; povídali, že je blázen. Kövesd je městečko, má 7 000 obyvatelů. Ze školy šel malý houfek děvčat, i ptala jsem se, jak to, že jen děvčata jdou a tak malý počet, a řeklo se mi, chlapci že musí být v letě u koňů na paši (pastvě) a děvčata husy pást, a v lete že není k učení čas.

Z Kövesdu je cesta rozmanitější; rovina poznenáhla přestává, pahrbky se zdvihají a okolo Harsánye, poslední to štací před Miškovcem, jede se mezi vrchy porostlými dubem, po vysokých stráních, s nichž viděti dolů do svěžích údolín, kde sem tam pasáka vidět a několik volů, ostatně jak by vymřelo. Když se sjede s poslední návršiny dolů, zůstanou vrchy vlevo a jede se do široké doliny, jejíž plochu protéká Sajó (Slaná), na jejímž levém břehu leží město Miškovec (Miskolc), jakoby opřené o vrch, na němž viděti ve třech řadách bílých domků, vinných to sklepů. Přes vesnici Csabu a předměstí Mindszent vjeli jsme do města, kde jsem se u jisté vdovy ubytovala. Stavení velmi čisté mělo podloubí, znamená to, že patří k panským, bylo ale jen nízké. Ráno když jsem se probudila, zpívaly již domácí služky na dvoře při práci své národní zpěvy (jestli právě národní, nevím), které všechny, vyj mouč některé k tanci, vážné chorální melodie mají, jak jsem dále poznala, a mimo malé varianty jednotejné jsou. Ty junácké písně poslouchají se tak jako divoká hra cikánská. — Sotva jsem se oblékla, vešla Erža (Tereza), mladá služka domácí paní, vyřizující, že mi urozená paní službu vzkazuje, abych přišla na havránku (na svačinu). Vděčně přijala jsem zdvořilé pozvání a pak šla jsem podívat se po městě.

Miškovec má as 25 000 obyvatelů, je rozsáhlé, ale nepořádně stavěné město. Široká hlavní ulice je spolu i ná-

městí, a tam jsou i nejspřádanější stavení privátní i veřejná, stoliční dům, divadlo (ještě nedostavené) a dlážděné chodníky podél domů, tam jsou také nejlepší sklepy (krámy); „sklepník“ zve se kupec. Kdo si všimne trochu těch jmen na štítech, pozná už dle těch, že tu velmi málo řemeslníků a obchodníků Maďarů; a kdyby si i maďarskou koncovku zavěsil, přece poznati na první doslech slovanský význam. Němci a židé si namnoze jména zmaďarili docela, jestli dříve nějaký význam měla. Hlavní chrám je kalvínský, kromě něho ještě jeden kalvínský, vystavený od Čechů a obnovený r. 1666, při němž i c. k. gymnasium; tři katolické chrámy, při klášteře minoritském katolické gymnasium, jeden luteránský kostel a jeden nesjednocených reků. Roku 1843 byl hrozný požár, kde 1 900 domů shořelo, mezi nimi katolický kostel, stoliční dům a divadlo; roku 1845 ten samý den prorhl se oblak a následkem toho potok městem tekoucí tak vystoupl, že půl města zaplavil a třicet domků se zbořilo (což není divu). Mimo jiné škody nanosila povodeň tolik bahna do ulic a rozmočila to praleté bláto tak, že nemohli lidé kolik neděl z domů a okolní lid do města a z náramného zápachu nemoci mezi lidem povstaly. Je vidět v ulicích postranních i kamenná stavení a z cihel, čistě vystavená i uvnitř, ale je jich málo a patří obyčejně možnému měšťanu aneb zemanu, ty nejšpinavější díry jsou ale v ulicích, kde bydlí židé. Stoliční dům je jako všude staven o jednom poschodí, velký, prostranný, ostatně je jednoposchodních domů velice málo, obyčejně jsou nízká stavení, ačkoliv se zdá zvenčí, že by tam místa dost bylo, přece když se dovnitř podívá, není žádného pohodlí, ani souměrnosti, ani vkusu. Stavení jsou z bláta vystavena (tak zvaných vepřovic), u pánů šindelem, u sprostých slámou pokrytá; panské obydlí pozná se dle toho, že má ze dvora přede vchodem přístřeší (podloubí) o třech neb i více sloupích, větší okna, spořádaný dvorek a vrata a více pěstovanou zahrádku. Sprostší lid má domky malé, okénka v nich o málo větší než dlaň, která za celý rok se neotevrou, takže člověka puch ztuchliny až zarazí, když do takového stavení vejde. Jak ale zajde až do odlehlejších ulic, kde jsou „sedliacké“ chýše, tam je teprv nepořádek; to jsou jen baráky splácané z bláta, do nichž světlo boží těmi malilinkými okénky ani zasvítit nemůže. Podlaha je utlučený mlat, nábytek je sprostě zrobená lavice a stůl, pak do výše vystlané lože pro ženu a děti, neboť muž nespí v jizbě, obyčejně venku. Několik obrázků na učazené zdi je jediná okrasa. Kuchyň s otevřeným ohništěm je vždy uprostřed mezi jizbou a komorou a tam visí po zdích hliněné nádoby. V jizbě je ohromná pec, dole široká a k horu užší, též jen z bláta splácaná, obílená, do níž je zvenku topení a v níž se v zimě peče i vaří. Komín (koch) je jen tak ledabylo sbitý ze šindele a doškami při vrchu ovinut; málokde vrata a plot a po dvoře a v zahradě takový zvláštní nepořádek, který se jen Maďaru líbit může. Všecka nečistota z domů stéká buď po strůžkách, aneb se vynáší na ulici do velkých louží, jichž bývá v ulicích po dvou i třech; taktéž se všecko smetí shází na ulici a všechny zdechliny, a nemusí se ani v hlavní ulici tuze ohlížet, leckde leží zdechlý pes, třebaš i beran. Uherské bláto je světoznámé, ale kdo ho neviděl, ten si o něm nemůže udělati ponětí; uprostřed ulice, kde se jede, zdá se být bezedné jezero blátivé, koně se v tom často po pás brodí, a po ušlapanějším chodníku vedle stavení jde se nad kotníky; tu se teprv pozná, jak nevyhnutelně potřebné jsou vysoké čizmy i ženským. Když to ale vyschne, je nesnesitelný prach a vyschlé bláto tvoří celé pohoří a ohromné kameny, které sem tam v čas bláta se naházely, jsou ouskalí, jimžto vůz by sice vyhýbat se měl, ale obyčejně se letí přes všecko a choulostivý na takovou jízdu má co vzývat Hospodina; jestli se kolo zláme, není tak velká škoda, proto se přece ta překážka neodklidí. Smutné jest, že se neuznává, že ty louže na ulici, ta nečistota všude jsou příčinou rozličných tam nemocí; zvlášť když se to parí, z jara, je tam takového zápachu po ulicích, až hlava bolí, ale ten lid je tomu tak zvyklý, že si k pohovení nelehne někde na trávu nebo pod přístřeší na čisto, ale na ulici neb silnici, kde je největší smrad, prach a žár slunce. Co ještě cizinci napadne, je množství psů, kteří nikomu nepatří a o něž se nikdo nestará; živí se tím, co ze smetí vyhrabou, co kde který uloví v domě a začez, jestli ho kdo dopadne, zchromen bývá, a když je nejhůř, z odpadků ovoce a zelin. — Mnoho tu je běsných psů, ale div, že jich není ještě více. Veliký a prostranný je *buzavásár*, kde se prodává zarno (obilí), vlastně jen pšenice (buza), — kde se všelijaké obilí prodává, to je *gabonavásár* —, a u města „*piac*“, kde se statok (dobytka) prodává, *baromvásár* aneb *marhavásár*. Veřejných zahrad aneb míst k obveselení se není nikde; nejbližší a nejoblíbenější procházka miškovských „burgerů“ je do vinných sklepů. Od severo - k jihozápadní straně zdvihá se nad samým městem do půlkruhu vrch, na němž v třech postupných přes 2000 městských sklepů, samé to bílé domečky, v pořádku jeden nedaleko druhého. Stěna každého stupně je travnatá, stromy posázená, a tudy je pohled na to příjemný a milé tam pobytí, jeť alespoň čistěji, zdravěji tam nahoře. Odtud je také nejrozsáhlejší vyhlídka. Jihovýchodně viděti Hegyalji, na jehož nejjižnější konci, zrovna nad Tokajem, roste ono pověstné ohnivé tokajské a lahodné tarcalské víno; jihozápadně táhne se výběžek Mater, Bükkhegyalja, mezi jehož vrchy jsou hamry železné, za Diósgyörem, a teplé prameny a na skloncích nejnižších všude dobré víno roste. Na západ i na sever táhnou se výběžky pohoří, na němž ne-li réví, tedy dub roste. Na jih je ale otevřena nepřehledná rovina, táhnoucí se dolů k Tise; pole a rozsáhlé lučiny pokrývají celou tu plochu a uprostřed ní vine se zpovalna Slaná (Sajó), spojí se u Ónodu s Hernádem a ten nad Tiszakeszi ústí se v Tisu. Není to vskutku špatný nápad, seděti za parného dne v chladném takovém předsklepi u stolu, na němž dobré jídlo, dobré víno, a před sebou míti tak krásnou vyhlídku. Před sklepem je předsklepí, kde je obyčejně lavice a stůl pro

domácího pána, pak kádě a vědra a všelike potřeby k vinobraní. Z toho předsklepi jde se do sklepa, který je velmi hluboko do skály tesaný a kde víno leží sud vedle sudu ošetřené s všemožnou pečlivostí. — Každé oddělení má svého hlídače, kterého si páni platí; také kádě, kde voda stále býti musí, tam jsou, kdyby kdy oheň vypukl. — Známy pán, který tam s námi byl, ukazoval nám dolů, kde stáli Rusové a kde Maďaři, když se tam bili, a že tu bitku nazývali koňskou, poněvadž prý náhodou náramně mnoho koňů padlo a jen něco málo lidu. Stranou města na vysočině stojí pevná šibenice o třech sloupích, dole podezděná; ta, jak se povídá, v čas povstání málokdy prázdná byla, a když tam Górgey vtrhl, dal jich prý jeden den pověsit jedenáct, že nebylo již ani místa kam. Úřad popravicího zastával v Uhřích jindy obyčejně cikán; před mnohým k věšení oprávněným městem stojí na vršku šibenice.

Ač jsou ty sklepy zrovna u města, přece i do těch krajnějších nechce se pánům pěšky, buď si dá zapřáhnout, buď sedne na koně; je tak pohodlný, že se už čtvrt hodiny daleké cesty leká, a když přece do blízké vinice se podívá, nazpět stěží nohama vládne; paní už dokonce nevylezou pěšky z domů. Zpanštilejší, když nejdou do *boházu* (vinného sklepa) aneb ho nemají, sedí zase nejvíce v kavárně, kde kouří a za půldne třebas jen sklenici sladké vody vypijou; aneb se uhostí v cukrárně, kde ovšem za mražené a mlsky více se utratí.

V příbytku u domácí paní ticho jak v kostele; nábytek staromódní, dubový, s rozmanitým vykládáním a kovááním, těch „kastnů“ a „kastníčků“, kde jsou na odiv vyloženy všelike průmyslné výrobky, panin šperk, vybledlé květiny, stříbrné slánky, elastické podvazky, modlitební knihy, lahvičky na ocet a olej, polívková mísa z porcelánu, talířky, šálky a skleničky, nože a vidličky a mezi tím přepodivných pletek navěšených a postavených, dárky velkonoční a vánoční, od jmenin a poutí, vajíčka malovaná, křížky slonové a jiné a jiné věci, na něž poutají milé vzpomínky. Všude velmi čisto, a bylo viděti, že každá věc od dávných let stojí právě tam, kde ji majetnice postavila, že v těch tichých jizbách převratů žádných se nedělo. Mezi dvěma posteleva stálo klekátko s krucifixem a nad ním visel obraz Ukřižovaného, ozdoben věncem imortelek, a jemu po stranách Venuše a Diana, ovšem nahé, a rytiny to dost pěkné, nejpěknější vlastně z těch mnoho divně malovaných obrázků, co jich tam viselo; ty již tam dávno visely, a majitelka nebyla milovnice převratů. „Pastorka mi posla za múza, dece som nemalá a muž mi teraz rok zomreu; samojediná som zostala,“ vzdychla si gazdina, když mě na pohovku zvala. Co tu všecko stálo na tom stolku před námi; kolikero to talířků a na každém jiné a jiné věci, tu cukrovinky, tu ovoce rozličně uměle zavařené. Všecko to bylo pěkné, ty pozlacené koflíčky a skleničky, ty protkávané hedbávím ubrusky, ale uprostřed toho stál třinohý učazený rendlíček se smetánkou; ten rendlíček viděla jsem ale později v každé společnosti, když se káva pila, což ostatně celku neškodí. — Kávy se nepije víc než jeden koflík, také není způsob více jí vařit, též není obyčej, aby dámy v společnosti více než malinkou skleninku vína požily, spíše se dá dobrá rosolka; zato ale se jí mnoho zavařeného ovoce, což je velmi lahodné, zvláště v letě. Maďarky jsou v zavaření ovoce zběhlé, bezpochyby že byly jich mistryně sousední Polky, a toť jediné odvětví hospodářství, jemuž se rády věnují a v němž slávu hledají, a jestli nemá asi sto lahví zavařeného, věru nesmí se chlubit, že je řádná hospodyně. Ale dobré jsou ty jahody, maliny, meruňky, broskve; když je na stůl přinese, celý pokoj libou jich vůní zapáchne a gazdina jen kyne hrдостí, neboť není tak lehko zachovati jim i barvu, tvrdost a vůni!

- Též dobré, musí se říci, jsou vlaské ořechy v medu nakládáné, špikované hřebíčkem, a slouží co lík i pro žaludek; a neméně chutné jsou kdoule ve víně a cukru a kdoulové koláčky a víc podobných pamlsků, o kterých mnohý cukrář ani neslyšel. — S velikou ochotností mě domácí paní poučovala o všem, co mi neznámé bylo, a ukázala mi špižírnu, v níž bylo množství sušeného ovoce, zelin a koření mně nepovědomého, z něhož dělají omáčky, dosytky a jinak a jinak ho upotřebují, co by u nás za hatlaninu se považovalo, co mi ale paní velmi schvalovala. Po kolik dní nabízel Jánoš zajetí do Tapolce, to prý je „barz šumná kúpel“; byla jsem tedy zvědava, jakou to krásotu uvidím. Vyjmem-li špatnou cestu a prach, byla jízda velmi příjemná. Zelené vinice na jedné straně, okolo nich ploty z modré střemchy, z planých růží v plném květu, mezi nízkými keři vinná réva, kvetoucí stromy ovocné, z nichž zvláště pěkně vyhlíží růžově kvetoucí baracka (broskev), z druhé strany kvítím poseté lučiny, dále vrchy porostlé dubem a rozmanitým stromovím, modrá čistá obloha nad námi a kolem nás celé chóry zpěvavého ptactva. Tapolca leží v rozmilém závrší, a byť tam našel i nepohodlí a nepořádek jako jinde, přece to zůstane „šumná kúpel“. Všecky ty pramenky, které silným hrkem ze země vrou, jsou pod klenutím ve dvou prostranných zrcadlech, v nichž je lázeň obecná, jedna za dva, druhá za čtyry groše; kolem dokola jde zídka, na niž se položí rohožka, aby se mohli hosté na suchu odstrojit a ustrojit, neboť jinde není kde a od výparu z vody teče po zdích. Když se vleze do vody, zdá se být velmi teplá, nemá ale výše 32 stupňů a je v ní velmi příjemně se koupat; barva její je trochu bělavá, ale tělo vyhlíží v ní zelenavé. Kromě těch dvou obecných zrcadel jsou i čtyry komůrky, kde se může ve vanách koupati; od lázní odtéká voda potokem mezi lukami do Slané. Vedle komůrek bydlí žid, árendár (nájemník) lázní, u něhož v dosti špatné hostinské jizbě dostane se kyselé víno a třebas i něco k jídlu. Před stavením je dřevěný altánek krytý a salaš pro koně, poněvadž tam někdy i více hostů z města je v kúpeli; celá ta stavba je ale v takovém zpustlém stavu, že by se zastesknouti muselo býti dlouho v takových lázních,

koho by nepotěšila ta pěkná příroda. Tapolca patří biskupu ungvárskému; dle rozsázení stromů a zarostlých procházek zdá se, že tam býval sad k obveselení a že bývalo tam kdys lepšího dohledu. Tapolca leží od města více na jih, Diósgyör, druhé lázně, více na západ, hodinu cesty vzdálené; cesta do těchto není příjemná, jedeť se po kostrbaté silnici ustavičně v slunci až tam.

Hned u vesnice Diósgyöru, která leží na začátku těsného údolí, stojí trochu zvýší zříceniny hradu dióšdërského, sídlo prý to kdys uherských králův; je do čtverhranu stavěn, v každém úhlu kulatá věž, což ovšem již jen z polovice patrně viděti. Pod hradem jsou lázně zrovna u paty vrchu, z něhož sem tam bílá skaliska vyčnívají; stavení je ještě zpustlejší než tapolcké; nájemník není žid, ale lépe to u něho nevyhlíží. Voda je skoro ta sama co v Tapolci, jenže o něco méně teplá; jeden pramen ale, opodál druhých prýstící, též vlažný, má tu vlastnost, že v zimě zachází a teprv před sv. Jiřím nebo po něm opět vyprýštuje. Lid prorokuje z něho úrodu; jestli totiž před Jiřím se ukáže, je úrodný, jestli ale po něm, neúrodný rok. Ani u zřídla vlažná ta voda není nepříjemná, ale as dvě stě kroků dále, kde ji lid z potoka pije, je studená, dobrá a vytráví žaludek. Vesnice je velmi nepěkná; nedaleko za ní ale je čistý, velmi příjemně položený dům pana nadlovčího Duška, syna to českých rodičů. Dále se údolí víc a víc úží a v té dolině u potoku je za sebou několik hamrů železných a hospoda, kamž si honorace městská ráda vyjíždí; též tam v lese slaví tak nazvané majáles, májovky vlastně; ale tu i mimo májovky každou vycházku, kde je větší společnost a při níž je i jídlo i pití, nazývají majáles, ať už je v máji nebo v září. Když jsme jeli nazpět, páslo se několik volů a koňů i s vozem na zeleném osení a jiní, kteří ještě na silnici čuměli, mířili též tam; což měli stát o hladu, když si gazdové v krčmě popíjeli? — Šli si také na hody a kdožví jak dlouho se tam pásli, jestli zpitý gazda do přikopá uleh! — Maďar kleje Slováka, Rusňáka, že jsou pijani; ať nekleje, když mu nedává příklad střídmosti sám na sobě.

Vyjeli jsme také do Edelénye. Jánoš byl veselý, on je vždy veselý, když někam jede, dokonce když ví napřed, že se bude mít dobře. Jednu stačí za Miškovcem je městys Sv. Petr, kde se jede přes Slanou; ostatně je městys ten jen tím znamenitý, že tam jsou ti nejodvážlivější zloději koňů. „Kde chce taký hundsvút, ukradne koná, keby na ňom člověk seděl!“ — vykládal mi Jánoš a popohnal Mišu, aby přišli z nebezpečného pro ně povětrí. Za mostem je usazená kolonie cikánů, kteří mají chýše vystavené jako ostatní sedláci a hospodářství si hledí; muži nosí místo klobúků černé čepice rovné, ženy hnědé sukně a šátky červené na hlavách, čímž se poněkud liší, ačkoliv i ráz tváří je zcela rozdílný od ostatních. Jsou mezi nimi muži i ženy vskutku krásné, štíhlého vzrostu, podlouhlých tváří, pěkného foremného nosu, velkých, jak uhel černých očí a vlasů, červených rtů a krásných, jak porcelán lesknoucích se zubů; pleť jejich je velmi hnědá, ale jako aksamit, a k obdivu je u mladých děvčat krásná šíje, ňadra a rámě. Avšak krása jejich brzy pomíjí a stárí činí je ošklivými, ba až někdy hnusnými. — Když se cikán civilisuje, bývá přičinlivý, spořádaný a rád se pěkně strojí; ženy jsou pak čistotné a též rády nápadného cos nosí; děti svoje mají velmi rády. Největší část usazených cikánů, zvlášť v městech, jsou hudebníci, jiných hudebníků tu ani nemají a nechťí.

Nedaleko Edelénye pozorovala jsem po jedné pastvině samé pahrbky a na otázku dověděla jsem se, že jsou to obydlí těch neusazených cikánů. Jsou to díry do zemi a slámou vystlané lože vzadu, zpředu místo na oheň, nad nímž ten pahrbek slouží co komín; dva „hrnčoky“ nebo kotlík na jídlo je všechno, co tam mají; — dvěře z proutí spletené neb ze dříví sbité vedou do obydlí těch podivných lidí, kteří raději v hadrách chodí a bídne žijou, než by se prací mořili a svobodného živobytí odřekli. — Když nastane velká zima, zalezou do prázdných pájet (kde seno uschované bývá), do stohů, kamkoliv, a tak nějak se předrží až do teplejších dnů; jakmile svaté slunce jim rozehrívá klín země k novému životu, pak jim všude spárno; na luče, poli, v lese poduška jim vždy hotova a pokrovec modré nebe nad nimi. V Uhřích užívá se cikán dobře, a není-li spokojen s tím, co dostane, tedy si ukradne, v kterémžto řemesle není zběhlejšího nad něho; kdyby chtěl dělat, byl by cikán k řemeslům velmi důvtipný.

Edelény patří princovi Koburg-Koháry a je to pěkné panství; v Edelényi dal vystavět princ fabriku na cukr, velké stavení, pořádně zřízené, a do ní povolal úředníky z Čech a Moravy, a dělnictvo pozůstává skoro ze samých Čechů. — Musel si vystavěti ale dříve silnici do hor, chtěl-li mít laciný dovoz uhlí; mimo fabriku je tam krásný zámek a při něm park, vesnice je ale nepořádná jako každá jiná a uprostřed ní široká blátnice. — Pan direktor K—r přijal krajanu s velkým potěšením a v kruhu jeho milé rodiny ušel nám den jako hodina.

S večerem rozloučili jsme se s přívětivými hostiteli a s krajany; Jánoš byl nadobyčej hovorný, Mišo a Pani museli poslouchat dlouhé napomínání stranu panského se držení a kroku, a i na nás se chvílemi s nějakým podotknutím obrátil. U šibenice ku příkladu začal: „Eh, ako je to na světě, tu lidí vešajú, a“ — nedokončil, neboť koně zapomenouce jeho napomenutí, ustáli v cvalu, sestřkovali si hlavy, jako by něco si šeptali, začez musel je pokárat.

Každou středu je trh, a v Miskovci jsou trhy velmi silné, zvláště na obilí; už před tím dnem večer scházejí se lidé vzdálenější, kupci i prodavači, a druhý den je dopoledne na ulicích plno a v krčmách do pozdní noci hluk a křik. — Nejenom to je k dostání, co k potravě slouží, jsou tu i boudy s šatstvem, střížním zbožím, nádobím z hlíny i dřeva i ze železa, klobouky, čizmy, zkrátka všecko tu na týdním trhu se dostane, což obyčejné u nás jen o výročním trhu řemeslníci vykládají. — V hlavní ulici stojí prodavačky s drůbeží, s máslem v hrncích, sýrem, s chlebem, s moukou v putnách, s krupicí, kasů žitu a kukuričnou (první je proso), s paprikou, jež všecko v dřevěných kbelíkách mají; krámy se slaninu (maďarsky: szalonna) a „mastí“ (sádlem vepřovým), se sapúnem (slovensky i maďarsky je mýdlo sapún) černým i debrecínským pěkným; zeleninu mají na „košiarách“ vyloženou. Tu opět v korytech ryby ze Slané, která je velmi rybná, a zase krámek s šájo (kotvice, vodní ořech, Trapa natans), okolo něhož mnoho sprostého lidu stojí a jí. Vodní ořech roste zhusta v bahništatech okolo Slané a Tisy a slouží chudému lidu tak za potravu jako brambory. Vaří ho, ale dlouho, neboť má velmi tvrdou slupku, a uvařený rozkrájí, k čemuž upotřebují krájecího stroje, jako na tabák krájení; pak posolený se jí. Také péci v horkém popeli se může; chutná jako brambor, jenže je více nasládlý; povídají lidé ale, že může snadno zimnici dostat, kdo by se ho najedl. — Prodavačka má krájecí strojek před sebou na stolku, a kdo si uvařené už ořechy od ní koupí, tomu je hned rozkrájí; za „strieborný grajciar“ dostane jich 30 i 40. — Tak je krám za krámkem podél celé ulice a mezi nimi hemží se lid všelikého kroje a řeči, vozy s volmi, koně s kočem, oslíci; jeden druhému šlape na paty, vadí se, klejí, ale žádný se nevyhne.

A což teprv hlučný bývá „Jarmok“! Již před tím dnem k večeru sjíždějí se k městu se všech stran nepřetržitým pasem vozy s všelikým náradím, na nichž sedí třebas pět a šest osob; osm koňů neb čtyři voli připřaženi jsou, hřibata a psi vedle běží, a to letí s takovou rychlostí, že se prach jako hustá mahla (mlha) nad nimi zdvíhá a daleko dráhu poznamenává, kudy jeli. Ve městě zajedou zrovna do ulic, kam patří; vozy postaví do řady, koně a voli se odpřáhnou, uvážou k vozům, kde po celý trh zůstanou, ve dne v noci. Někteří si koupí chléb a něco k tomu, jiní udělají ohníček a pekou slaninu, jiní zase natáhnou se do prachu vedle vozu neb pod něj a tak si čas krátí do spánku. Ti, co se statkom (dobytkem) přišli, zůstanou nedaleko dobytčího trhu. Hospody jsou plny, ulice plny, a přípravy se dějí k stavění budek, které ostatně rychle se vystaví, neboť z většího dílu na čtyřech rasochách natažené plátno boudu činí.

Ráno největší hřmot je na dobytčím trhu, který je pln dobytka hovězího, opodál koňského, ještě dál skotu a vepřového; kdo by se chtěl pustit do té tlačence dobytka a hulákajících kupců a prodavačů, kteří se snaží ošidit jeden druhého, ten by musel mít tužší údy než já, k tomu řádné boty, aby to prostranné hnojiště přebředl. — Po stranách jsou krámky s vínem a pálenkou a na ohních tam pekou na pekáčích vepřové maso, hovězí pečínky, slaninu, jaternice a vaří polívky; kuchařka a lavice, kde to vykládá, nevyhlíží chutně, ale sedlákům to nevadí. — Též velký shon je na „buzavásáru“, kde to trochu čistěji vyhlíží.

V jedné ulici nevidíš nic jiného než desky (prkna), šindele, latě, obruče, kádě, rocky (na vodu nošení), okovy (vědra), škopky, koryta (necky) na praní, rámce do oken, dvěře, zkrátka co v hospodářství potřeba od dřeva, to tam už hotové na prodej vystaveno. Nahoře na voze sedí tatík, dole stojí synové neb sluhové, a když kupec přijde, musí, jestli mu to podat nemohou, na vůz lézt a prohlížet si to a musí se proplítat od vozu k vozu mezi koňmi a voly, kteří mezi nimi stojí. Opodál stojí truhláři, kteří postele, stoly, skříně, stolice, truhly — hnědé, červené, s barevnými květinami — a podobný nábytek vyložený mají. V jiné opět ulici je hrnčířské nádobí vedle vozů vyloženo — těch rozmanitých „hrnčoků“, „rajnic“, misek, žbánek a co všecko gazdina potřebuje; tam se ovšem nejvíce ženy tlačí. V třetí ulici uvidíš dvěma řady čizmáře, kteří své zboží po páрку přes bidla převěšené mají; „šustrové“ (rozuměj ševci), kteří šijou panský obuv, mají ho na rohatinách. — Za nimi jsou „kalapošiari“ (kloboučníci), kteří svým dílem oko mladíků vábí; v čtvrté opět ulici kotlářové, košiarníci, rešetáři (sítaři), nožíři, kteří kosy, nože, zámky, sekery a podobné hrubě urobené věci mají. — Pak přijdou provazníci a opět v jiné ulici pláteníci Slováci; ti mají boudy u svých vozů a koně při nich, a kteří nemají vozů, ti si položí na dva a dva koly prkno a zboží na ně vyloží.

V hlavní ulici jsou boudy, kde mají střížní zboží, hotové šatstvo čepčiarky, čipkárky (krajkářky); žid má vyložený krámek s falešným zlatem, okolo něhož se mladý lid tlačí, tu opět vlajou s krámkou barevné stuhy (kalouny, pentle), tu má šátky na zemi vyložené, tu opět obdivují krám kočujícího kupce, tu prohlížejí se vyšívané „širice a guby“, tam opět stojí chudina okolo krámu, na němž viděti obnošené šatstvo, vojenské staré uniformy bez prýmů i s prýmy, šaty paninské, fraky a kaputy, zimní, letní, kalapy mužské i ženské klobouky vybledlých barev a prastarých vzorů, historii mód půl století mohl by číst s té rohatiny. Tu sedí zahradnice s čerstvými květinami v okruhlíkách, tu řadem krámy medovníkářů (perníkářů), tu se smaženými rybičkami, pogáčkami (placičkami ze sádla a mouky) a rohlíky; tu plechár, tu cínar a bůhví čeho ještě všeho tam je. A mezi tím je lidstva jako vln, selští, panští, cikáni, spřežení koňů, volů a oslů, všecko to plyne pospolu jednou řekou. Jakých to rozmanitých krojů! —

Tu dáma ve francouzském kroji, šat jen šustí, péro vlaje na klobouku; za ní polonahá cikánka, dítě nese na zádech jako kotě a na kostrbaté hlavě má také klobouk s kytkou, ale nikdo by nedovedl říci, jaký to byl kdy vzor, jaké barvy; vedle ní běží chlapec, který nemá na těle nic jiného než fracek, skuhravým hlasem prosí o almužnu a děti přizvukují jednotejným kuškáním. Za nimi žene se široce gazdina v dlouhém šatu, kabátku a v batistovém kulatém čepci, velký šátek přes sebe; vedle ní dívka slušně ustrojená, s učesanými vlasy, bez klobouku, tu „seliačka“ v šátku neb čepci, jak jsem je už byla popsala, a „seliak“ v kožuchu. Tu se žene několik městských řemeslníků sprostších v přilehajících gatěch, v kamizolkách, všecko samá šňůra, v malém kulatém klobouku s perem, tu zase jiní v kaputech; tu obklopili mladí pánové pólo ve francouzském, pólo v maďarském kroji ustrojení několik slečinek a nedaleko kupujou „parobci“ svým frajerkám (milenkám) medovníky, prsténky, stuhy a ručníky (šátky) a ony jim navzájem péra a kytky za kalapy. Velmi pěkně vyhlíží mladý takový šuhaj, když má volně přes ramena přehozenou širicu a od klobouku mu vlájou péra. — Širica je z bílého flanelu, na způsob burnusu, má široké rukávy, které se ale jen v zimě potřebují, v letě jsou obyčejně při konci sešité a slouží co kapsy, límec je čtverhranný a jde dopolo zad, délka její je po kolena. Zpředu a po celém límci je hedbávím pěkně vyšita. Lemována je všude červeně. Jsou k tomu zvláštní krejčíři, kterým říkají „širičiari“. I zemani nosili při posledním sněmu takové šiřice přes sebe; někteří páni mají je z šedého flanelu zeleně vyšité aneb hnědé modře a tak dle chuti, ale bílé jsou pěkné. — Mezi tím pletou se hajduci v modré své uniformě buď s bílým, buď žlutým šněrováním, vojáci břinkají ostruhama, po cestě leží cikánata, slepci zpívají a zmrzačených, bledých bývalých honvédů stojí tam řada u domů a zkroušeně prosí o almužnu.

Než přešel trh, uslyšel člověk hovor latinský, slovenský, srbský, francouzský, německý, maďarský, židovštinu a cikánskou hantýrku. Po hostincích a karčmách hraje hudba a v posledních tancují mladí lidé oblíbený čárdáš a tatíkové pijou do pozdního večera, pak se rozjedou pořádní domů, nepořádní pijou, dokud kapsa stačí, a třeba i více; dokud má sedlák kousek pole a kde být, postará se žid o zaplacení.

Byl příjemný den, když jsme vyjeli do Jagru; až do Kövesdu cesta známá, tamodtud dobrá silnice, výhlídka na Matry, tu a tam dvorec, v půl cestě nejspřádanější vesnice, kterou jsem byla posud viděla, při ní pěkný zámek, vpravo Verpelét, kde se velmi dobrý dohán rodí, to bych mohla jedině připomenouti.

Okolo Jagru je mnoho vinic a bedlivě hleděných; půda je velmi bílá a v takové se vždy rodí lepší, ohnivější víno; je také mnohem více vinic než u Miškovce, kde si více polí hledí a vinice skoro příliš zanedbávají, pouze proto, že poslední čas trochu více škody utrpěli neúrodou. Víno dá mnoho práce, než se připraví do sudu, a když není úroda, mají lidé ovšem škodu, poněvadž dělníci zde mnoho stojí, na penězích i stravě, a tu tedy hospodáři raději nechávají nejpěknější vinice pusté a větší péči na pole obracují, což se jim nemůže mít za dobré. — Miškovecké víno je dobré, a z některých vinic zvlášť, že se vyrovná i jagerskému; ale vcelku je lehčí, nemá ten oheň a je veskrz jen žluté. Dokud byly v Polsku lepší časy, vyvážela se největší část vína z těch krajín tam, poslední doby ale málo se ho tam spotřebuje a vinaři mají velmi patrnou škodu, mnohý má kolik set věder ležet a nikdy po něm poptávky. Když se víno urodí, bývá ho zase tolik, že nestačí máj etnikům mnohdy nádobí, že si vypůjčují, a za to, co obnáší, dávají vína, za prázdný okov (vědro) vrátí plný vína.

Jagerské městské sklepy jsou v skále vytesány a jeden nedaleko druhého, stromovím neb křovím zarostlé, vyhlízejí jako nějaké jeskyně; je jich tam víc než v Miškovci, ale jsou na více místech; nad nimi jsou po vrchách všude vinice. Tam je též nejoblíbenější procházka měšťanů; pozve si někoho, vezme s sebou něco k snědku a buď už koňmo, nebo vozmo, a je-li tuze blízko, pěšky zajdou do sklepa. V letě je tam milý chládek a hluboko v sklepe jako v lednici. Tam chodí hospodář od okovu k okovu, až toho, které nejlepší obluby došlo, se natočí do žbánu; nahoře se pak pije a jí a v chládku hoví. Velmi lahodné, zvlášť v letě, je tak zvaný irmeš (pelynek), který mají v láhvích a nejvíc přes léto pijou; ty nejlepší zralé, zcela čisté červené hrozny seberou se, zrna oberou, a na ty se naleje dobré, staré červené víno, nechá se stéci, ještě jednou naleje a dvakrát tak přetáhnuté dá se do láhve, do níž se dá něco málo peluňky a skořice. Dobře zadělané nechají se v sklepích a v letě je to velmi příjemný nápoj; kde nemají dobrých sklepů, tam ho pijou dříve, sice by nevydržel. — Když uctil nás jeden pán spravedlivým tokajským a starým jagerským, teprv poznali jsme rozdíl mezi oním a tím, co za takové se drazé prodává. Někdy jsou sousední vinice a rodí velmi rozdílná vína.

U Jagru je vidět také mnohem více zahrad a zelenina se odtud do okolí roznáší. Předměstí je sice málo lepší než kde jinde, ale město je čisté, pěkné domy z kamene a cihel stavené, dlážděné, zkrátka je pěkné. Je tam as deset kostelů, pět je klášterů, arcibiskupský palác, lyceum, na němž je hvězdárna, pěkný komitátní dům a více pěkných privátních budov. Hlavní chrám je staven ve vlaském slohu a činil by svou stavbou větší snad dojem, kdyby na jiném místě stál; vnitřek je pěkný, jednoduchý. V popředí je terasa porostlá travou a tam, ač právě neděle byla a lid do chrámu chodil, pásli slouha voly a práskal bičem, až se to daleko rozléhalo; ale co je komu do toho, když to byly panské voly! — Pod terasou jsou sklepy arcibiskupské. — Pěkná jedna památka je tam ještě z panování

tureckého, a sice štíhlá věž, která stojí o samotě, na pláči před klášterem milosrdných bratří. Mešitu rozbourali, vlastně přestavěli z ní klášter milosrdných, a věž nechali pro památku. Je to stavba vkusná a liší se ode všech jiných, jak by ji vysoustroval; nahoře je půlměsíc a nad ním ční vítězný kříž. V městě je arcibiskupský park, botanická zahrada, promenáda pěkná, teplé lázně a procházka na kalvárii, která je hned před branou k miškovecké straně, kde stávala kdys citadela, jejíž pozůstatky dosti zachovány jsou. Život v městě je tichý, není po ulicích takového hřmotu jako jinde.

Kroj vesnického lidu, který jsem tam viděla, neliší se od ostatního, vyjmouc snad vybranější látky a že mladí mužští u konců černých šálů na krku zlaté třepení přišité měli. Večer byli jsme v hostinci; u všech stolů seděli hosté s kloboukem na hlavě, hulákali a třískali do stolů, jako by o bůhvíco vyjednávali, a nebylo to nic, jen tak zvyk. — U otevřených oken hrála společnost cikána Buňka, která po celé tamější krajině za nejlepší vyhlášena je, a nejen tam, i ve Vídni, kde v divadle slyšeti se dala. — Nejlepší houslista ze společnosti stoupne vždy kepředu a udává thenia, dle něhož se ostatní řídí, aneb sání originální svoje fantasie přednáší; partesu nikdy nemá, málokterý snad zná noty. — Je to divná hudba, a ucho navyklé na hudbu dle jistých pravidel se řídící nemůže se hned vpravit do té divé směsice tónů. Hravá veselost mění se náhle v divou rozpustilost a postupuje až k nejdívější náruživosti; milostné hlasy lásky proměňují se v smutné lkání, v zoufalý pláč a nářek, tak se střídají myšlenky té hry, a někdy ukončí herec jediným pronikavým, zoufalým výkřikem, jako by jím všecku svoji bolest i s duší vydechnout chtěl. Avšak za ty svoje kouzelné fantasie si Buňko nedobyl tolik pochvaly, jako když spustil nějakou oblíbenou národní; tu bylo potlesku a výkřiků, jako by šlo o vítězství. — Když jsme vyšli z hospody, bylo půl noci, náměstí bylo prázdné, měsíc jasně svítil a z blízkých zahrad ozývaly se sladké hlasy slavičí a mísily se s melancholickými zvuky cikánových houslí, jež tichou nocí daleko zaznívaly jako žaloba opuštěného srdce.

Ráno když jsme odjížděli, bylo po ulicích živo; byl trh a druhý den začal „jarmok“; také jsme celou cestu potkávali vůz za vozem, ten se čtyřmi, ten s osmi koňmi, na každém bylo buď plno náradí, buď pytlů s obilím, na nichž seděli a leželi namaštění sedláci z celého okolí, až od Debrecína, neboť v Jagru jsou velké trhy. Hříbat a psů hnalo se vždy několik okolo vozů, a u slovenského povozu mimo hříbete a psa byl chlapec alespoň jeden a takový desíti - dvanáctiletý klučina s takovou jistotou sedí na předním koni, tak znaleckým okem poohlíží se po kolech, vozu a postraňcích a takovým mužným hlasem zná poroučeti a bičem točiti a praskati, že koně myslí, kdoví jakého to chlapíka se musí bát, a na jeho komando poslouchají výborně. Táta spí na voze v plné důvěře ve statečnost svého syna. — Mezi těmi pletly se kolesy rohožkou kryté, dvoukolové karice, aneb se bylo co vyhýbat i šestispřežnímu kočáru, v němž si hověla nějaká Milost, s hajdukem na kozlíku a kočíšem na předním koni; také nejeden velmožný pán koňmo kolem nás přelítl a za ním chrt a za chrtem cválal opodál hajduk v bílých gatích, červené vestě a modré kamizole s bílými šňůrami, péro za kloboukem; dobře že bylo dost místa k vyhýbání, sice nevím, kde bychom se byli chvílemi směstnali.

Odpoledne přijeli jsme do Harsánye, kde jsme v hostinci trochu zastavili; v jizbě pro pány to ještě tak tak vyhlíželo, ale v protější jizbě pro sedláky žádná podlaha, dva dlouhé stoly a lavice kolem zdi, ale jen zhruba urobené, skoro neohoblované, lavice alespoň byly jen otesané dřevce. Pití stálo ve žbáncích. Ptala jsem se sklepníka, proč to nemají přece trochu lépe zřízeno, a on mi řekl: proto, že by lepší náradí hosté roztloukli; když se opijou, hádá se to, až konečně rvačka se strhne, a pak popadnou kde co, kdyby tu stály pořádné sesle, otřískali by si je o hlavy, ale takovou ukovanou lavicí nemůže vládnout a nohu z ní tak snadno nevytrhne. Ostatně nemají doma lepšího nábytku. Takovým výstupům musí tu člověk přivyknout. Hůř bylo s panstvem, ti když přišli, muselo se uvařit, co nejlepší k dostání bylo, a když se najedli a na mol zpili, začali tlouci talíře, křičet, vymýšleti si všelikých hraček, jako třebaš tu střílet v jizbě do oken nebo do dveří, a podobných husarských nápadů měli. Dokud nepřišel hostinský pro plat, bylo dobře a přátelsky s ním i do hovoru se pustili, jak ale při odchodu se hlásil o plat, byl v nebezpečí dostat výprask a být vyhozen z vlastního domu. Někdy přišel k penězům, někdy také ne! — Co se posledního poznamenání dotyce, myslím, že žádný hostinský nepřišel k zkrácení; jestli mu zůstal jeden dlužen, připsal více jinému; je to vůbec známá věc, že jsou uherští hostinští přenáramní dřiči a že v Praze neb ve Vídni v nejlepším hostinci o třetinu méně by host platil za pořádně přistrojený oběd než zde za všelijakou někdy hatlaninu, k níž potřeby ho velmi málo stojí, poněvadž mají skoro každý své hospodářství, domácí lacině nachovanou drůbež, a co od ostatního masa se potřebuje, též v domácnosti se poráží. Obyčejně jsou to Němci, Čechové nebo Moravané, kteří nachovavše si ve větších místech co sklepníci neb podomci několik set, hospody od pánů si najmou lacině a s trochu podnikavostí a přičinlivostí záhy zbohatnou.

Krčmáři jsou skoro veskrz židé, a jakých chytrostí sprostý lid k sobě lákat ti užívají, to je známo; dokud má sedlák trochu obilí, slouží mu žid raději než panu grófu, však i toho má v kapse. Dokud má sedlák dobrou gubu na ramenou, dá mu na dluh, a když je ten zpozdlílec holý žebrák, vysměje se mu. Což je platné kázání proti pití pálenky, co spolky střídmosti, když není škol, aby mládež hned od útlého mládí rozumně vedena byla!

Když jsme jeli domů, seznámila jsem se mezi společnostmi s jistou vdovou po důstojníkovi, kterážto mě velmi zajímala a mnoho ze svého života mi vypravovala, když jsme se někdy sešly. Tu mi také ukazovala maďarský staronárodní kroj, v který se poslední čas paní při každé slavnosti obléčely a jej zavést chtěly v obyčej. Sukně s malým slepém, k tomu kabátek, zlatý čepec s špicí napřed a závoj a úzkou zástěrku k tomu; rukávy u kabátku úzké, u ruky dole přehrnuté vzhůru. Všecko to ale z látek těžkých hedbávných, zlatem vyšívaných, a všecko ostatní zlatem a stříbrem bohatě ozdobené, hlavně čepec. Děvčata vlasy učesané a sítě zlaté přes ně.

Maďarky milují velmi šperk a nápadný šat, a kdyby i ostatní šat nebyl zcela v pořádku, náramek a mandel prstenů musí být. Také v domácnosti vede se všecko hlučně a bohatě; jen trochu možná paní musí mít „ku-chařku“ (což je skoro vždy Slováčka), „služku“ (posluhovačku) a „fraucimorku“ (panskou); jsou-li děti, je třeba o několik víc; k tomu jsou ještě „kočiš“, „bíreš“ (u volů), ženy jejich a ještě někdo, a tak je plný dům lidí, kteří překážejí jeden druhému a žádný vlastně nic nedělá. U panstva musí být několik lokajů, kočášů, kuchař, zahradník a bůhví kdo ještě; nyní ovšem je nářku, že jsou zlé časy, že nemohou držet pořádný dům, polovic těch lidí se pustí ze služby, ale ještě ta polovice je zbytečná, která jen zahálí, neboť se domácí lid jen k domácí práci upotřebuje, na ostatní se zjedná. — Co jen trochu možný dům je, tam se nestará paní o hospodářství, nemá-li klíčnici, vydá kuchaře, co třeba, poručí, co se bude vařit, ale do kuchyně nejde se podívat, to by věru hanba bylo. Velice se tomu divily, že u nás i vznešené paní se nestydí v čas potřeby jít do kuchyně vařit a že umí vařit. Paní sedí v svém pokoji, baví se buď ženskými pracemi, buď, je-li velmožná, nějakými titěrkami, neboť čtení a duševní takové zábavy jen některá miluje, podiva se po zahradě, poklepá si v parádním pokoji, když přijdou návštěvy, strojí se k polednímu, po obědě pospí, a tak ujde příjemně čas. Nad zahradou má obyčejně paní dohled, neb, jsou-li, dcery, ale to se týká více květin a pořádání, ukládání semen a těch maličností, práci musí jiný zastat; obyčejně bývá zahradník jen v trochu větším domě, aneb má kolik dohromady jednoho. — Jisté však časy jsou, kde je paní vidět v kuchyni, ale to nesmí tam cizí noha vkročit; bývá to v čas trhání ovoce, když se vaří ty všeliké zavařeniny, lekváry (povidla), když se suší a nakládá; to dělá paní a to její chloubá, na to sbírá recepty v celé krajině a nešetří peněz; takových láhví a sklenic musí být celé barikády v špižárně, má-li se říci: „To je gazdina, ta umí gazdovat.“ — Pak se rády plitkají s dortíčky a podobným pečivem. Když takovýto úmysl služby pozorují, říkáva kuchařka: „Ja jaj, kýho zránika (čerta) si ta naša pani vyhútala (vymyslila), pře pár pogáčkov mísíme behat a slúžiť všetky, pridě i bíreš miesiť (míchat) těsto, křik budě a robota, a nakoniec budě z toho ništ.“ — Takových dobrých chutných pečiv, co české hospodyně robí, koláče, bábovky, pletence a jiné, to zde není, někdy se nechá člověk jménem zmást, myslí, že to bude koláč, a ono je to „ništ“ — placka. — Nejvíce se ale bere pečivo u cukráře, který i v každém menším městě bývá, poněvadž se zde mnoho takových sladkých věcí sní a v letě mraženého mnoho. Při tabuli přijde člověk někdy do nesnází, když má jíst, nač zvyklý není, jako syrovou cibuli k masu přikusovat. Je tu takých divných příkrmů a omáček, že by si je jinde ani vymyslet nedovedli, na které ale škoda příprav, ku příkladu sušená tykvice zadělaná, nezralé angrešty sušené na omáčku atd. Jinak, ačkoliv všecko na sádle pečené i smažené a sádlem maštěné je a při všem, mimo moučná jídla, mnoho papriky se užívá, jsou jídla dost dobrá. U nás když je host, hledí se vždy na jakost jídel, zde na mnohost, a vybranější i nejvšednější jídla přijdou na stůl, mohl by si každý z té směsice něčeho dle chuti vybrat, kdyby to slušnost dovolovala. Maďarka pobízí „tessék“ (nech se líbí), Slováčka „nak sa páčí“ — a nechtě ji urazit, musíš jíst, třebas nechutnalo. — Obyčejně se dá na stůl nejen dvojí trojí víno, ale vždy i minerální voda parádská (nepříjemná, zapáchá jako staré vejce), sulnická kyselka aneb některá jiná kyselá, které se míchané s vínem rády pijou. Maďar rád jí v společnosti, kde je hlučno, rád uctí a dá se vidět, když si hosta zamiluje.

Netroufám si úplný úsudek o národu pronést, neboť jsem málo mezi nimi žila, ale pokud jsem je poznala, jsou dobří lidé, úslužní i srdeční, když jen člověk k nim je vlídný a s nimi srozumět se může! — Aby se ale hned domluvil a vlídnou tvář přišel vstříc, jako Slovan, to u něho není. — V řeči je velice zdvořilý a titulů, „tekintetes úr“, „ténsúr“, „ténsasszony“, „nagyténsasszony“ atd. se zhusta užívá; nikdo ale snad na světě nezná více hřešit, proklínat, než Maďar, pro to má tolik původních hrozných slov, že se mu z úst řinou jako rachot hromu. Jistý maďaron řekl, že už proto více se mu líbí maďarská řeč než která jiná, že má tak vydatná slova pro klení. — Maďar je hrubých mravů, prchlý, a kdo ho rozhněvá, běda mu, odpustit nezná tak brzy; v řeči, v chůzi, v celém svém pohybu je vážný, k práci ale lenivý a s výmysly prospěšnými, důvtipnými hlavu si pranic netrápí, ačkoliv by někdo myslel, vida ho ležet na divánu, zápraží aneb kdekolvěk venku, třebas kolik hodin, a dohán kouřit, že reformy celých říší vymyslí. A nač mu to! Rychlého koně, jeden šat, dohán, víno, bílý chléb s čerstvou slaninou a štíhlé děvče, toho se mu posud dostává a více si nežádá! Mluvný, zpěvný a věčně tancechtivý, jako Slovan, není Maďar, když se ale rozohní, pak je divoký, vášnivý; kdo ho zná vyburácet z jeho pohodlnosti a nadchnout slovem pravým, za tím půjde do pekla a v takovém nadšení se povznese až k hrdinství; pravá povaha jeho ale není hrdinská, ba spíše povolná až k bojácnosti. „Der tapfere Ungar“ je historická fráze jako „der edle Ungar, das edle Magyarenvolk“, kterou přezývá spisovatel po spisovateli, posuzující národ dle bohatých kavalírů, kteří

proslavili se ve světě několika geniálními kousky, kteří v cizině bohatstvím plýtvali, obětovností a šlechtností, a o tělo a duši svých poddaných za mák se nestarali. Hrdý je Maďar, ano, náramně hrdý, a *magyar ember* jediné velké, slavné! — Nezná jen svůj — vlastně on nezná jiný národ, a svůj také ne, sice by věděl, že je malý a těch reků že se málo z jeho krve zrodilo, nechlubil by se, od něho že všechno pochází, on že zeni zvelebil, on že je učitelem a pánem ostatních a jeho (ta chudá) řeč že je nejkrásnější! — Krásná je to ctnost — národní pýcha, ale nesmí být nespravedlivá, uznávat musí práva druhého, by se jmenovat mohla ctností! Maďar všecy ostatní národy v jedné řiši s ním žijící považoval (navzdor tomu zdánlivému bratrství) za své poddané, ale nejpopvrženější mu byl Slovák, ten dobrý, tichý jeho soused, ponížený sluha, pracovitý dělník, příčinlivý jednatel a zaopatřovatel nejpotřebnějších mu věcí, který mu nejvytrvalejších bojovníků posílal, tomu by chtěl upřít důstojnost člověka. V které to asi lidumilné duši se ta průpovědka zrodila: *Tót něm ember?* — Nejspíš že si ji vymyslel podlý odrodilec; pravý Maďar při vši pánovitosti a neuznalosti byl poctivější nepřítel než ten. Jedenkrát mluvila jsem v společnosti s Maďarem, kterému mohl člověk pravdu říci; ptám se, proč oni Slovákův nenávidí, jimi opovrhují? „Je to lid také otrocký, podlízavý, opijí se a pak leží jako to dobytče, to je u nich velice k vytýkání.“ — „Liché je to, Maďar je známý co pít, pije víc a silnějších nápojů než Slovák; jestli víc vydrží, to není zásluha. Jsou-li podlízaví a otročtí, přivedlo je k tomu hrdé, libovolné, panské vladaření nad nimi.“ — „Bez karabáče se ale s tím lidem nic nepořídí.“ — „Tím jste právě moje slovo do tvrdil.“ — „Ale ostatně se jim bezpráví nikdy nestalo, dobře se jim vedlo, peněz máte mezi nimi víc než mezi Maďary, školy měli, zkrátka neměli v ničem nedostatku.“ (!?)

Tváře dokazují tu velkou rozdílnost; mezi vyššími stavy viděti mnoho krásných tváří, zvláště mužských, to jsou ale právě slovanského rodu děti, s tím podlouhlým obličejem, krásným okem a jasným čelem. Jak přijedeme mezi pravé Maďary, vidíme jen široké tváře, nízká čela, husté obočí a malé jiskrné oči, postavy ne tuze vysoké, ale silné, kostnaté; ženy jsou vysoké, dobře rostlé, ale málo viděti pěkné kulaté formy ženské. Výraz v tvářích mají pochmurný, nevšímavý; jistá Slováčka, která dlouho žila v Debrecíně, s níž jsem se sešla, když domů se vracela, řekla: „Nělubim já Maďarov, to ľud divý, nevědomý, a z tváří mu vyzerá ništ.“ — Maďari ale naopak Slováčky milují a povídají si o nich, že jsou čisté, veselé, pěknotvárné, jen to prý není pěkné u nich, že jsou prsnaté a že mají mnoho dětí.

Maďarky nemají mnoho dětí, obyčejně dvě tři, a na těch nevisí s velkou láskou a pečlivostí. Život panuje u selského lidu patriarchální, otec je hlava rodiny a děti, svobodní nesvobodní, žijou u něho a jemu pracují. Též u vyšší třídy jen mužská hlava platila, dceři ani věno dáno nebylo. Ani u těchto není poměr rodinný tak srdečný a útulný, jak by měl být, a poměr manželů je velmi svobodný; někteří srozuměvše se, žijou každý v jiném poměru, jiní zase se rozejdou jeden vpravo, druhý vlevo, aby se teprv po dlouhém čase anebo nikdy více nesešli, a takováto manželstva byla věcí tak obyčejnou, že nikomu nenapadlo tím se urážet. Vůbec je obcování mužského pohlaví s ženským velmi svobodné a konverzace vede se v společnostech někdy tak závadná, že by paní z „auslandu“ neslušností, ne-li hůře, nazvala ten zvyk zakořeněný, jenž nikomu zde nezdá se být hříchem.

Jistý šlechtic povídal nám jednou, že posílával za čas vojny maďarské svým známým děvčata, že se vždy na něho obrátili, když potřebovali markytánku. „Jednou jsem jim poslal naši kuchařku, velmi pěkná Slováčka to byla, statečná, podnes jí lituju; zabila ji kule, když chtěla svému raněnému milému pomoci z bojiště.“

Jednoho dne konečně rozloučila jsem se s přítelem a známými a odjela po vozíku, který odváží cestovatele do Tiszakeszi na parní loď; jel s námi měšťan jeden a šlechtic od Košice, který cestoval do Pešti. Na půl cestě už zmizely s očí sem tam roztroušené dvorce a statky a jeli jsme jednotvárnou rovinou až do Tiszakeszi. Vesnice leží u samého břehu Tisy, opodál vtoku Hernádu; stavení jsou čistě drženy, ohrazeno je každé plotem z rákosí a též rákosím kryty jsou střechy, na nichž zdaleka vidět státi čápa, jak se rozhlíží po krajině. I ve vesnici sem tam ho potkáš a docela flegmatically okolo tebe jde a pranic si krok nezmejlí, každý se spíš jemu vyhne. — Projde i ves, dvůr, pobaví se se svou nejmilejší, má-li hlad, zamíří do bahen podél břehu, zkrátka žije jako nějaký velký pán. Každý se bojí mu ublížit a nechá ho dělat, co chce; dokud prý hlídá čáp na střeše, nevznikne oheň, jak se mu ublíží, pomstí se a zapálí sám, to prý se už nejednou stalo.

As po dvou hodinách strhl se křik od břehu: „Loď jede!“ — a děti, které běhaly a hrály si na lodích u břehu, a ženy, co tam praly, umývaly nebo besedovaly, otočily se na tu stranu, a muži nechali pletení sítí, správy na loďkách a prámech a zastali na místě, kde loď přiráží. Z vesnice přinášely gazdiny kurence, vajce, máslo, ryby a j., jestli by na lodi potřeba bylo koupit. Rozrážeje mocným prsou líné vlny Tisy, že se vysoko vzdmou a v tisících perlích po bocích dolů padají, pluje „Neptun“ okolo nás, pak couvne, otočí se bokem, lodníci hodí kotev na břeh, rybáři upevní mostek a už se hrne lid z lodi a na loď. Kupuje se, nakládá, pořádá, ale všechno v rychlosti. Než minulo půl hodiny, už jsme zase plouli dále. Ohlídl jsem se po společnosti na palubě a hned seznámila se s veselou hovornou Vídeňankou, která byla vdaná za „hofrichtra“, jak zde jmenujou panského správce. Její muž je Čech, z Prahy, a má velmi známé jméno; ona si ale hrála na velkou Maďarku, ačkoliv neuměla dobře maďarsky a každou

chvilí němčinou vypomáhati si musela. Mimo ni byly tam dvě šlechticky, několik pánů šlech- i nešlechticů a pan generál baron Haynau s pobočníkem. Na třetí třídě byli židé a chudý lid.

Zanedlouho sešla se společnost do velké kajuty k obědu. Zde jsou dvě velké kajuty, jedna menší pro paní, druhá prostranná pro muže, kdež se i já. Zvláštní komůrky pro jednoho neb dva jsou nahoře, a to je první třída; může si tam také jíst každý sám pro sebe. Měli jsme k obědu nejvíc ryby z Tisy, velmi dobré chuti; odpoledne jsme šli všichni zase na palubu, nebo v těch dolejších kajutách bylo tuze dušno. Pan generál procházel se po palubě a jeho vysoká postava čněla mimo našeho kapitána nade všechny a známé dlouhé kníry vlály mu okolo lící. Mužné pravidelné rysy, vysoké čelo a oko jeho ostře se každému dívalo do tváře.

Večer, když jsme v paninské kajutě rozestlávaly si polštáře, tázala jsem se Vídeňanky: „Ale jestlipak také umíte jezdit na koni a kouřit cigára jako statečná Maďarka?“ — „Mám svých pár koní a přála bych vám vidět jezdit s nimi, to je radost! Na koni ale nemohu jezdit, jsem tuze tělnatá; cigára však kouřím ráda, když jsou dobré.“ V tom pozůstávalo také celé vlastenectví veselé Vídeňanky.

Pomalou všechno utichlo a jen šplichot vln odrážel se o kulatá okénka, a konečně i ten slyšet nebylo, zůstalať loď nakrátko stát. Bylo ke třetí hodině, když jsem se probudila; Neptun plynul už zase, v kajutě bylo náramné horko a na poduškách vyšívaných paní baronky procházelo se několik kousavých zvířátek. Ticho jsem vstala a vyšla na palubu; kapitán seděl nahoře u kompasu, dva lodníci seděli v čele lodi a hovořili spolu horvátsky, ostatně nebylo nikoho vidět ani slyšet. Na nejzadnějším obzoru nepřehledné roviny vycházely červánky; co jsem na loď sedla, jeli jsme vždy rovinou, nepřehlednými dalekými pustinami, kterými se Tisa vine tak zdoluhavě a takovými zatáčkami, jako by se jí ani nechtělo dojít cíle. Tři čtyry míle od sebe roztroušeny jsou vesnice a pustý, nedaleko od břehu, ostatně nevidíš nic než v bažinách háje bílých vrb, vysoké rákosí a holé prostory, na nichž se prohánějí sem tam stáda divokých koňů, bílých volů a mladých býčků; někdy zdálí vidíš něco letět, rychle, rychle letí to, jak by vodní vlaštovka to byla, už je blíže, a tu rozeznáš koníka a na něm člověka se širokostřechým kloboukem a v povětří vlajícím kožíchem. Je to pasák koňů, divoký syn pustý. Zastaví se, podívá se, a už zase zatočí koněm, kožích nad ním zavlaje jako křídla a zmizí ti ve chvíli s očí. Už vstalo slunce hor, už bylo celou velkou ohnivou kouli vidět na obzoru, když teprv na lodi stávalo se živěji.

Pomalou byla paluba plná a veselá moje sousedka navrhla, abychom na palubě snídaly a potom si zakouřily, že je to na vodě zdravé; s prvním jsem byla srozuměna, ale tu druhou rozkoš nechtěla jsem s ní sdílet. Dobře jsme se vespolek bavili, jen můj předešlý spolucestovník sám a sám dole seděl, a když jsem ho nahoru pobízela, řekl, že nemůže svoji trudnost přemoci, a také nešel. V poledne přijeli jsme do Szolnoku a tam se společnost rozdělila, jedni zůstali, jiní sedli na železnici, mezi posledními byla jsem i já i Vídeňanka, která jela navštívit rodiče. Szolnok je město, jako každé jiné v Uhersku, z bláta stavené; tam to ale jinak být nemůže, kde není dříví ani kamene. Položení města je velmi nezdravé pro blízké bažiny, a ustavičně panuje tam zimnice.

Železnice od Szolnoku k Pešti táhne se samou rovinou až k Pešti; první štace od Szolnoku je Abony a vpravo dolů táhnou se kečkemétské pustý, druhá štace je Cegléd a mezi nimi leží Világos. V Ceglédu přinesli plný „košiar“ hroznů, ještě dost šťavnatých, na prodej, ale jeden hrozen za třicet krejcarů stříbra. Večer přijeli jsme do Pešti a ráno jeli k Vídni; tam jsem se rozloučila s přívětivou paní S—ovou a musela jsem jí slíbit, že ji navštívím, jestli na druhý rok opět v tu krajinu se podívám. Bylo ujednáno, že dále ještě se podívám, ale čekal mne list, jehož obsah mne donutil rychle do Prahy se navrátit.

Z UHER

Tak jako u nás v Čechách k nóbl tónu patří, aby si lidé nejen z potřeby, ale více pro vyrazení do lázní zajeli — to jest, kdo na to má —, tak to i v Uhřích způsob. —

Jak známo, je v Uhersku velmi mnoho minerálních vod a kúpelí. Že žádná z těch lázní nepožívá té světoznámé pověsti jako třeba naše Karlovary, ani tak navštěvovaná není, toho vinu nelze snad ani tak hledat v slabší moci a léčivosti vody, jako v předešlé uzavřenosti země, netečnosti a nevšímavosti maďarské. — Než proto přece mají několik kúpelí, které po celém Uhersku a sousedním Polsku známé jsou a kamž mnoho hostů přichází; — nejvíce navštěvovány a nejslovutnější jsou lázně v Starém Budíne, tak zvané turecké, „kde vře voda živým ohňom,“ jak mi jedna žena vykládala, Teplice v Trenčínsku, Sliač ve Zvolensku, lázně bardějovské (Bartfeld), libavské ve Spiši, parádké v Hevešské stolici v Matrách, mimo množství jiných menších, více méně zpustlých, známých a navštěvovaných jen od okolního lidu. —

Smluvilo se nás několik, že zajedeni do Sliače, dílem pro vyrazení, dílem pro potřebu. — Mělo to být hned prvního září; „kočís“ také časně ráno koč z kolny vytáhl, ale musel se ještě mazat, koně nebyly kované a sedátka v kočí nebyly zavěšené, zákolníky chyběly, které prý nejspíš že jakýs „hundsvútcigán ukradol“, a než se to všechno

zřídilo a opravilo, prošly tři dni, a čtvrtý den ráno jsme ještě byli doma, protože naše gazdina pogáčky na cestu pekla a panu doktorovi časně ráno vstávat se nechtělo. Byla hodina s poledne, když jsme vyjeli; seděli jsme v chládku pod rohožovou střešou, kterou byl kočiš na čtyry palice (hole) nad námi zavěsil. — Koč byl dřevěný, jak obvyčejně jsou, uvnitř hodně slámy a na ní pokrovce (huně), by se nám měkce sedělo; při kočí čtyři koně v jedné řadě zapřežené. — Slovem jeli jsme jako páni. — Po městě zastavovali nás známí s poptávkami a bířešové i kočišové, kterým známo nebylo, kam nás Janko veze, bez ostychu na něho si křikl: „Kdeže ideš?“ — a Janko rovněž hlasitě odpověděl: „Do kúpelov.“ — Za městem se ještě kočiš trochu zastavil, by si nacistal pipu (dýmku). Maje nacistáno, žádal od pánů ohně; když mu pán jeho ohně dal, bafl si několikrát, vrecko s dohánem položil si na hlavu do zahrnuté střechy klobouku, zatočil bičem koňům nad hlavou, rychle s námi po písčité rovině uháněje. —

Přes vesnice Koláry, Velkou Calomiji, Ipolykeszi, pustu Kápu přijeli jsme na první stácii do Balogu, kde se vzala přípřež, neboť nechtěl doktor s vlastními koňmi dále ject, že bychom nejeli rychle. — Uprostřed vesnice před jedním stavením ležela kláda, na kládě seděl zavalitý muž v širokých plátěných nohavicích, boty s ostruhami na noze, klobouk s perem na hlavě, krátkou pipu v ústech, vedle sebe palici. — Dle palice pozná každý pana „bíró“ (rychtáře), jiný palici nenosí, a rychtář bez toho znaku své hodnosti ani na dvorek nevychází. — Jak kočiš před stavením zastavil, richtár posmekl, ptaje se zdvořile, chce-li velmožný pán „rospan“ (Vorspann). Slyše, že ano, vzal palici a odešel, by sebral některého pacholíka, který by schytl pasoucí se koně. Vědouce, že to dlouho trvat bude, než „koniar“ koně schytá a zapřáhne, chodili jsme trochu po vsi. —

Krajina je pěkná. — Na západ modrají se vysoké hřbety Janovských hor, na jihu pohoří Novohradské se sklání. — Z Novohradské do Hontánské stolice táhnou se vrchy Bereženské a od Krupiny dolů zabíhají vrchy Hrušovského pohoří, nejnižší to výběžek Stávnických hor. Širokou tu kotlinu, ležící mezi těmi vrchami, protéká Ipěl, plůžic se jako hádě mezi zelenými lučinami, na které každé jaro svoje rmutné proudy vylévá do Dunaje. Po břehu rozkládá se mnoho močálů, zarostlých vrbinou, rákosím, šáchorem (sítí), mezi nímž se z jara leskne šat sličné „vodnej dieuky“, také „lepá diouka“ zvané (Nuphar luteum), a později vysoký, štíhlý „loka“ svou bělorůžovou korunou se honosí.

Po vršinách rodí se dosti dobré víno a ve vinicích nazvíce sázené ovocné stromy dávají hojnost dobrého i krásného ovoce, sluky, baráčky, meruňky, hrušky i jablka. Pole je tak úrodné, že kdyby prý popele zašil, by žito vzešlo. — Tak se tomu i podobá, neboť při tom špatném hospodaření, při špatném vzdělávání polí přece „zboží“ je hojnost. Poněvadž katastrální vyměření polí tu posud uvedeno není, mají gazdové pole na „zboží“ při jedné straně dědiny neb města, na sadbu při druhé straně, a také i luka jsou vespole, a kdyby si nedali jisté znamení, nevěděli by mnohdy, čí které pole je. Jeden rok zaseje se obilí, druhý rok na to samé pole zasázejí sadbu, a to se pravidelně ob rok mění. Když pole zorají, zvláčí je roštím a sejou; všecko kamení, bej li, chrašť se nechá, a tak vyhlíží novozaseté pole jako u nás starý úhor. Zvlášť chabdí (divý buoz) celé lesíky vidět na polích. Z chabdového ovoce pálí pálenku, kterou též co lék potřebují pro „mrchavý krč“ (křeč v žaludku). — Při takovém rozdělení polí nemůže to také jinak být, než aby všickni naraz sklízeli, což se také děje. Obvyčejně ve vsích rychtář a v městech hajduk (panský neb úřední sluha) začátek senoseče, žatvy, sklizení kosienka (votava), kukuřice a sadby i vinobračky ohlásí. Nejvíce seje se žito (pšenice) a rož (žito), jarec (ječmen) řidčeji. Kukuřice sází se velmi mnoho, též mnoho bobů; — hrách a šošovice méně než u nás. Ze sadeb je hlavní věc „kapusta“ (zelí), pak „krumple“ (zemiaky), „těkvice“ (dýně), „uhorky“ (okurky), což vše s bobem a kukuřicí na jednom poli roste, tvoříc jedinou huštinu přikrytou širokými listy dýní. Mezi těmi prodírají se tu a tam stopky bobů, lodyhy okurek a dýní, vinouce se okolo vysokého silného stébka kukuřice a kráslice ji žlutým, bílým a červeným květem. Je třeba vždy listy dýní protrhat, aby slunce proniknout mohlo. — Také vidět kusy země doháněna posázené, avšak za nynější doby, co tabáční monopol zaveden, nesází se ho již tak mnoho, lidu je ta obmezenost neobyčejná, nechce se jim ucházet o dovolení, by dohán sázet směli. — Pastev je velmi mnoho a dobytek rožní, koně, skot i „svinský“ je od nejčasnějšího jara až do „tuhé“ jeseni ve dne v noci „vonku na paší“.

Dědiny od Ďarmot k Šahám více jsou obydlené Maďary než Slováci. — Ticho bylo po vsi, neboť se sklízeli kosienok na blízkých lukách a všecko to bylo venku; jen několik starých „néniček“ šukalo po domácku a dvě stály vykasané v struze, „plákajíce“ na lávce položený „šat“ dubovými deskami. Horko bylo, koně krvácely, jsouce od bzikavek seštipané; když se kočí chvíli díval, jak se ošívají, odešel a přinesl hrst „masliakových“ listů, který bujně všude okolo plotu roste, a začal nimi koně natírat. „Proč to děláte, Palo?“ ptám se ho. — „Eh, pře tie bésné muchy,“ odpověděl. „A pomůže to?“ — „Eh ver pomouže; kód sa koně natru masliakom, nėsadně na ně mucha,“ ujišťoval Palo.

Konečně přilítli z jednoho konce dědiny kočiš na koni, tři koně za sebou táhna, a s pomocí Palíka a richtára, který dostal diškreciu, jeli jsme za hodinu dále. — Z luk ozýval se zpěv, bylo tam hluku a šumu dost a dost; Maďar sice není zpěvný ani hovorný, ale služebný lid a dělníci, větším dílem to Slováci, rádi hovoří a zpívajíce vstávají i lehají.

— Také z luk ozývaly se nápěvy slovenských písní a bířeš, — který čtyry voly maje zapřáhnuté u nevelké fory votavy, pomalu domů jel, zpíval si melancholickým tónem, leže hoře na voze: „Štyry vouky parné navěky sú v jařme — Sarvaška narukyňa nikdy nepřotiahně.“ — Chtěl se našemu spřežení vyhnout, ačkoliv toho třeba nebylo, neboť maďarské silnice stačí na patero spřežení, ale že viděl velmožné pány a panský koč — to ho pohnulo; — než ze svého položení se nehnul — jen bičem poukázal nalevo — a křikl na voly: „Hé, Beťár, něce — Bimbó, něce!“ — a Beťár, Bimbó (poupě), Sarvaška a Róza šli stranou. —

Přes Nagyfalú (Velká Ves) a Hídvég přijeli jsme do Palanky, kde začínají Janovské vrchy, — na jednom z nichž vidět zříceniny hradu Dregelu (Drégely). Chtěla jsem se něčeho bližšího o této zřícenině dovědět, ale moji spolucestovníci, ač jeden z nich od mládí v krajině žil, nevěděli nic více, než se obyčejně na takovou otázku odpovídá: „Bol zámok, hiba Turek ho zrútil!“ — Jestli se o podobných věcech člověk z pověstí lidu sprostého něčeho nedopátrá, tak zvaná vyšší třída obyvatelstva se dokonce o takové věci nestará, — od těch pranic se nedoví. — Ti neznají ani meze své vlasti, o tom, co za pomezí, dokonce nic nevědí, z historie znají některé slavnější jména, jako Szent István, Béla, Matyáš király, vědí, že byl Turek v zemi, a ještě některé caparty z historie (a to páni jen), — nejoblíbenější však jejich rozprávka, když jiní víno jazyk rozváže, je francouzská vojna a slavné reštaurácie předešlých let, k čemuž nyní vpletou události poslední doby. — K čemu by si hlavy takovými věcmi trápili a s nimi se nosili — „činí to velké nepohodlí, velká iluminací“. — Až listin se člověk též málo doví, dokonce co se památek slovanského obyvatelstva dotyče. — Málokdo si tam všímá minulosti, aniž myslí, že potřeba z ní pro budoucnost čerpat a na ní stavět. — Žijou jen v přítomnosti, minulost je ta tam, a v budoucnosti, dá Pánbůh, také nějak bude, myslí si každý, a proto se stará jen sám o svou kůži, a kdo by ho chtěl z jeho pohodlnosti vyburácet a mu překážet, ten jeho nepřítel. — Kdo si ale chce s nimi hovit a přisvědčí všemu, ten má zlaté časy mezi nimi. —

Také můj soused doktor „úr“ (pan) raději mluvil o dobré pečince a všelijakých jiných rozkoších než pouze o duševních zábavách; byl to Maďar, hodný člověk, upřímný, ale dobré živobytí a pohodlí šlo mu nade všecko.

Přes Hont a pustu Szurdok přijeli jsme večerem do Sáh (Ipolytő), stoličného to města Hontfanské stolice. — Město je malé, a jediný stoliční dům, který všude nákladněji staven bývá, „robí tam trochu parády“.

Doktor úr měl jakousi antipatii proti hostincům, a vždy zajížděl nejraději do dvorců. Také v Sáhách kázal kočíšovi: „Tam hor zavrác do Jankovičov!“ — Kočíš obrátil do otevřených vrat jednoho z větších dvorců, my ale namítali, že bychom raději do hostince, an nejsme známí. „Načo vám třeba znať Jankoviča, šak já ho znám.“ Mlčeli jsme tedy. — Kde není hostince, tu ovšem bývá způsob, že pocestný zajede do kteréhokoli stavení a kúšťok chleba, pohár vína a nuocku pýtá, což se mu všude milerádo poskytne, byť i zcela neznámý byl, nuž ale Maďar, když nemusí, v hostinci nerad bytuje, a vždy raději u „baráta“ nocuje. —

Pan Jankovič stál s dýmku v ústech na zápraží pod stříškou, která při žádném panském stavení chybět nesmí.

„Alászolgája, doktor úr!“ zvolal, poznaje svého známého; — padli si do náruče a líbali se. Pak vítal i nás a začal maďarsky s námi rozprávět, slyše ale, že já nemluvim maďarsky, řekl dvorně: „Znám já aj po slovensku rozprávět,“ — poklonil se, pobízejí nás do izby. Domácí paní nás též po slovensku přivítala; byli jsme v okamžení jako doma. Bylo sice již ve velké izbě k večeri pokryto, ale nestačilo pro hosty — proto vyšla domácí paní ven, aby vydala kuchaře ještě některé přídavky, a služka přišla za chvíli pokrývat znova na stůl. Doktor úr byl výborný znatel národů uherské země, jen na služku okem mrskl, uhodl, že je Slováčka. „Slováčka ta,“ odpověděla domácí paní, „aj kuchařka Slováčka; Maďarky nie sú dobré kuchařky, nie sú tak robotné ako Slováčky.“ — Snad by domácí paní byla svoje rodačky nebyla tak pohaněla, kdyby vůbec pohodlnost v práci a neumělost u vedení hospodářství za hanbu se považovalo. —

Děvče sklopilo ohnivé oči co jiskry a pýřilo se, vidouc, že tolik mužských očí na ni se obrací. „Z ktorej si stolice?“ ptal se jí doktor. „Z Liptovskej,“ odpověděla jemným hlasem. „Eh věru tam driečne sú dievky,“ míní druhý můj spolucestovník. Domácí pán přinesl na tácu cigára, na sítě krájený dohán, přinesl i pípy rozličného druhu, poloze vše na prostranný stolek hostům k potřebě; služka donesla svíci a pánové si zafajčili. Netrvalo to dlouho a služka nesla na stůl polívku. Za lepších časů i v menších šlechtických domech k posluze u stolu býval alespoň jeden „inaš“, nyní se všude služebnictva umenšilo, a nejen v měšťanských, ale i v menších šlechtických domech posluhují služby. — Však takové děvče v bílé košili, tmavé sukničce, pěkně učesaná, třebas boso bylo, takovou parádu dělá jako šňůrovaný inaš.

Měli jsme strojů na kolikero, ale od žádného mnoho; paprikáš, pečínka, kapusta se slaninou, i bob nechyběl. K zajedení přinesl se ještě sýr, ovoce a oblíbený desert, vařené sulky kukuřice, které se horké se solí jedí. — Vína byla hojnost. — Po večeri začalo se znovu fajčit. „Akože sa voláš?“ zeptal se doktor služby, když mu zapalovala

čibuk. „Marka,“ odpovědělo děvče. „Ah peknuo měno, páčí sami,“ pohodil si hlavou doktor. „No, něch sa páčí,“ usmála se Marka. Hovořilo se o leccem, a páni barátové když přišli do ohně, pletli si slovenčinu a maďarčinu s latinou, že snad ani sami nevěděli, o čem je řeč. Později nás hospodyně ještě i čajem častovala, což nynější doby všeobecně do módy přichází, — k čemuž Marka čerstvě pečené pogáčky přinesla.

Vykázali mi izbu vedle kuchyně na nuocku. Z kuchyně bylo slyšet každé slovo; kuchařka i Marka poklízely ještě, když se již ostatní čeleď na lože odklidila, — a chvílemi se mezi štěbetáním i do zpěvu pustily. — Tak Marka začala:

Eh věru srno boly tri vlastnic sestričky,

eh věr srno se rozešly ako laštovičky;

jedna je za Váhom, druhá za Dunajom,

tretia si vandruje za švárným šuhajom!

„Šak ver za švárným!“ ozval se hlas starší kuchařky. „Lazar šumný šuhaj. Kedyže ti dojde?“ — „Hádám, že ešte dněska. Bol by skorej došol, koby vuolu mál, ale je na paši. Len ale že dojde, vravel mi, co by o pounoci bolo!“ odpověděla Marka. — „Jaj bože, o pounoci nešla by já som voň, co by mi slepú kobylu dávali; to strach!“ ozvala se kuchařka. — „Dačo strach, dačo, — keď frajer u teba stojí,“ povídalo jí milující děvče. —

Umlklo vše vně i zevně domů, jen uliční psi chvílemi se pustili do štěkání neb vytí, z kalužin ozývalo se kuňkání žab. — Spát se mi nechťelo, noc byla teplá, otevřela jsem si „oblok“ a dívala se přes nízký plot zahrady do Otevřené krajiny. — Měsíc svítil jasně, podél řeky táhl se mlhavý pas, na lučinách sem tam vidět bylo rudou zář ohně a okolo kmitaly se temné postavy pastevců, k nimž se přidal na okamžení i vůl neb kůň. —

Tu najednou letí zevzdálí jezdec na bystrém koni, letí jako pták — až nablízko stavení. — Skočiv dolů, dá koně „do puta“, nechá ho, by se pásal na louce, skočí přes plot, mihne mi okolo obloku jako stín, a u vedlejšího okna ozve se tiché zaklepání a otázka: „Marko, spíš?“

„Nespím, duša moja!“ — tiše se ozve z kuchyně.

Zahalen v bílé širici dlouho stál Lazar u okna frajerky, a když odcházel, měl vedle černého péra na kalapu „živé piero“, jež mu Marka zastrčila na důkaz, že byl u milého děvčete.

Ráno, když jsme po úpravném „fruštku“, při němž ani slanina, ani slivovica, ani dohán nechyběl, od vlídných hostitelů se rozloučili a Marka šaty naše na koč vynášela, podíval se jí koč s úsměvem do očí, zpívaje si:

Na hoře detěl je, pod horou laluje (lilie),

trhala ju moja milá od večera do rána.

Keď ju ona trhala, tak si ona spievala:

Chojže, nuly, chojže sem, uvijem ti pierko z něj —

Marka mu rozuměla, byl to přítel Lazarův; pleskla ho přes rameno řkouc: „Bodaj si na hrdlo ochoreu, ty figliar, ty!“ — pak uskočila do domů, nedbajíc na doktora, který na ni volal. —

Ze Šah přijeli jsme přes Gyerk, Tompu, pustu Szemeréd a Slatinu (Szalatnya), kde studánka, z níž se rozváží známá po Uhersku kyselka, opět na stacii do Moravec. — V předešlých dědinách je obyvatelstvo míchané, ale v Moravcích jsou jen Slováci — nazvíce náboženství luteránského. — Tu vidět stavení již pevněji stavené, šindelem kryté, vše vůkol spořádanější než mezi Maďary, stavení, zahrádky a sady, kdežto pěkného ovoce vidět bylo, zvláště hojnost „kvostkového“, breskyň, slůvek. V zahradách všude keř buozu bílého a orgovánu, růže, tubirozny, volaučí pyštoky, fialy a více jiných pře dieučence na kytice, a pěkně kvetoucí fazole, které se vinuly okolo plůtku, okolo oken, ba až na samu střechu, kráslice ji živými pletenci. Také nikde nechyběly sazenice harmančoku a kučeratky, „liek to pře drenie v črevách,“ jak mi babka jedna povídala.

Obloky u stavení trochu větší, než bývají u maďarských selských stavení, nábytek v chyžích též tak skromný, vše ale čisté, úpravné. — Několik stouců, stuol, postel, skriňa a veliká pec je vše, co vidět. — U luteránů v koutku u stolu almárka, kde bible schována. — Po stěnách v izbě visí „riad krajší“, v pitvoru k obyčejné potřebě. — U katolíků mimo to i obrázky. — Maďar nespí v peřinách, ale žena jeho ráda má mnoho peřin, a všude vidět lože vysoko nastlané s tmavými povlaky, v podobě rakví. — Slovačkám se ale „páčí“ veselé barvy na povlakách, a záhlavce i duchny jen kvetou, vystlané dovrchu na způsob mohyly. —

Kočíš náš zastavil před kostelem, vedle něhož škola i stavení rychtáře. — Rychtáře nebylo doma, žena ale zvala

nás do chyže s dodáním, že pro muže pošle. — Rektor stál před školou, a hned abychom vešli k němu. — Co dělat, šli jsme. Rektorka přivítala nás tak přívětivě, jako by „rodina“ přišla, a hned přinesla na stůl bílý chléb, sůl, hrozno, sluky i domácí pálenou slivovicu. Pan rektor ukazoval nám zatím svoji malou knihovnu, v níž nejen latinské knihy měl, ale i několik českých, čemuž se doktor úr nemálo divil, neboť slyšel o Češích něco zvonit, ale že by měli ti lidé literaturu, o tom se mu nezdálo. — Rektor litoval, že není pan farář doma, ten že by nás nepustil. Dle maďarského obyčeje nebylo by to pranic divného, kdybychom každou píd' cesty u některého zemana, farára nebo szolgabíró se zastavili, byli hodovali, fajčili, kartovali od rána do večera, od večera do rána, nedbajíce, kdy na místo přijdeme a domů se vrátíme. —

Mezi nožmi, které paní rektorova na stůl ubrouskem pokrytý položila, byl jeden, jehož želízko delší i širší bylo druhých a rukověť velmi čistě ze slonové kosti zpracovaná. Vida, že nůž prohlížím, povídal rektor: „Také nože nosievaly dieuky vraj za pásom, keď Turek panoval v Uhorskej.“ — To zavdalo příčinu, že nám pan rektor mnoho vypravoval, co vystáli lidé pod dvěstěletým panováním Turků. — Doba ta se posud živě vzpomíná v písních a pověstích lidu. Na špici staré věže posud vidět půlměsíc, kterýžto znak každá obec přijmout musela, chtěla-li zachovat život a jmění. Rychtář přišel z pole a hned řekl, že nám „priam“ příprež objedná, což se i stalo; ba tak velmi zdvořilým byl, že nám dal svůj vlastní povoz, abychom až na nejbližší stácii volněji seděli. —

Opodál našich kočů stáli děvčata a šuhajci, gazdiny vybíhaly na zápraží a gazdové stáli na prahu, by se na nás podívali. Rychtářka stála venku s celou svojí rodinou; ona „něvyzerala“ již mladě, ale že by ti vzrostlí synové rychtářovi vlastní byli, nebyla bych si pomyslíla. „Kelko rokov čítáte?“ ptám se ho. — „Merujeden rokov,“ odpověděl. Nejstarší syn jeho byl dvaadvacetiletý, ženatý, dvě léta již vojákem, žena byla při rodině. Druhý syn byl též ženat a třetí, který se chystal s námi ject, ač mu teprv osmnáct let bylo, měl také již ženu pramladinkou. „Aj Zuza,“ řekl rychtář, ukazuje na svoji čtrnáctiletou dceru, která se stydlivě za svekruse schovávala, „aj Zuza je verenica.“ — Je to mrav v celém tom kraji, že mladí lidé velmi časně do manželského stavu vstupují. — Od dvanáctého do šestnáctého rokuje pro děvčata pravý čas, jak je osmnáct- dvacetiletá, zovou ji „stará diouka“. — Nic není neobyčejného, že se vdává i dvanáctileté děvče; obyčejně se to tenkrát stává, když vidí rodiče obou svůj prospěch v tom a se bojí, by v pozdějších letech plán jejich nějak se nezmařil. — V tom pádu ale zůstane mladinká gazdinka pod dohledem ženichové matky, dokud není schopna „za muža íť“. — Ženich bývá o dvě tři léta starší. Vdavky, kde muž o mnoho starší ženy, za nedobré se drží a vhodnější se jim zdá být, „keď je chlap mladší od ženy, než aby o vela rokov starší bol“. — To snad vina, že záhy ženy stárnou; třicetiletá žena jako babka vyhlíží. Muži jsou mnohem krásnějšího a silnějšího těla v poměru k ženám. —

Ženský kroj liší se poněkud od kroje slovenského v sousedních stolicích. Ženské mají na sobě jedinou krátkou sukni z bílého hrubého plátna. Tílko košile přiléhá těsně k tělu, rukávy mají v letě pólo, v zimě zcela dlouhé, do pásku všité. U rukou, na ramenou a při hrdle je košile červeně a modře vyšitá. Před sebe vezmou úzké fěrtušky tmavomodré, uprostřed s červeným páskem, děvčata ale k muzice a do kostela mají též bílé plátěné. — Okolo boku otočí si strakatý vlněný pas, od něhož vzadu i po stranách střapce a stuhy dolů visí, u svobodných čím strakatější, tím lepší. — Přes tílko nosí ženy „oplecko“, lajblíček to bez rukávů a šušků, zpředu vystřihnutý, na dvě sponky sepjatý. Je ze sukna, v letě lehký, v zimě kožešinou podšitý. — Děvčata nenosí oplecko, ale v neděli vezmou přes hrubé tílko košile tenúnké, pěkně vyšité, jež ale nezastrčí do pasu, jen tak okolo těla vlát nechávají. — V letě berou do kostela „ručníky“ úzké dlouhé (jako echarpesa) z bílého plátna, při koncích červeně vyšité. V zimě nosí děvčata bílé vlněné kabáty, ženy kožichy po kolena dlouhé, bílého svrchu, černě vyšité. Za tureckého panování nosívaly se prý ty kabáty i ručníky ze sukna červeného a byly žlutými a modrými šňůrami vyšité. Za pasem prý nosívaly ženy nože jako ten, na nějž jsem se dívala. —

Vlasy nosí děvčata v týle svázané, ve dva pletence spletené, stuhami propletené. Při konci pletence je mašle. — V neděli mají děvčata na hlavě partu vysokou, zlatem vyšívanou; vzadu je růže ze stužek udělaná, od níž vlaje množství končoků po plecích dolů. — Ženy mají vlasy v jeden drdol shoulené a přes ně dynko, které zadní díl hlavy celkem příkrývá; dynko to je z bílé látky, složené v záhybky, které musí tvořit hvězdu. — Nad čelem uvážou si úzký bílý vínek, jehož konce v týle v smečku svážou. Okolo vínku jsou čipky, které poněkud čelo zakrývají. Starší mají ty vínky i barevné neb barvy světlé (barva modrá zove se světlá). V zimě nosí přes ně plénu. — Na nohou ženské vesměs černé korduánové boty s podkůvkami nosí. Celkem vyhlíží kroj ten pěkně, zvlášť když více děvčat v neděli ve vysokých partách, které se zpředu řeckým čepicím podobají, do kostela jde. V ruce nese si každá kytici, což vůbec způsob po Slovensku, a v zimě, když nic kvetoucího, alespoň si ulomí struček muškátu, který si každá proto již v „čeriepku“ za okny chová.

Mužský kroj neliší se od ostatního mnoho. V zimě vlněné nohavice přilehající, v letě široké plátěné gatě; okolo těla kožený pas, na němž mnoho knoflíků a řetízků mosazných pro ozdobu. — Vrchní díl těla příkrývá košílka, která nezasahá až zcela k pasu, aniž k tělu přiléhá. Rukávy jsou široké, červeně vyšité. — Muži nosí oplecko

kožešinou podšité, šuhajci jen v zimě. — Přes sebe nosí pod kolena dlouhé bílé vlněné, černě vyšité kabanice, které přes ramena lehce přehozené, u krku šňůrou přidržené mají. Po boku nesmí chybět na řemeni zavěšený kožený vaček (torba, taška), do něhož, jde-li se přes pole, chléb, slanina a volačo k potřebě se dá, a čutora naplněná slivovicou neb vínem. — Klobúky mají udělané se širokými střechami a okolo dynka červenou šňůru zatočenou. V neděli ovšem octne se tam i piero, které vždy děvče svému šuhajci chystá. — Místo opánek nosí se boty. — Konečně sedli jsme na koce; já ještě s jedním z spolucestovníků sedla do vozu rychtářova. Byl úzký, dlouhý jako bedna, jak je tam obyčejně mají, ale tak měkce bylo v něm nastláno, že nám dobře bylo. — Paní rektorka měla starost, abychom než na staci dojdeme, hladem nezemřeli, rozkrájela nám celý bochník chleba a mně dala do vozu plnou mošnu hroznů a jiného ovoce, pro něž schválně do vinice poslala, a ještě litovala, že nejedem „nazpak“ přes Moravce, že by nám dala hrnčok „lekváru“. — Já činila námitky, ale soused můj kynul mi, abych neodpírala, že by nepřijetí dárků hostinnost urazilo. — Nechala jsem tedy paní rektorku do vozu „pratať“, co sama chtěla. — „No, lenže daj pozor, syn muoj!“ volala matka na Michala, který s námi jel, když ženičce své ruku podal a na koč vyskočil. — Rozloučili jsme se s hostinnými lidmi, doktor úr pokynul děvčatům a gazdinkám milostně rukou, čemuž se hlavy sestřknuvše zasmály, a již ujížděli jsme s vršku dolů. —

Nad Moravci jsou po vrších vinice a na jednom z nejbližších vrchů, as čtvrt hodiny od dědiny, vidět zříceniny hradu súdovského, o němž ale neslyšela jsem více, než že ho Turek zručil. — Dále mezi vršinami je Lysovec, kde prý za panování Turka ze všech nejukrutnější „pašalik“ síděl. — Mnoho zůstalo pověstí v ústech lidu o jeho ukrutnostech. — Jednu z nich povídal nám Michal. Chudá jedna vdova měla švarného syna, který ji živil a opatroval, neboť byla slepá. Měl ten šuhaj frajerku, která byla krásná, že nemohla více být. Pašalik slyšel o kráse děvčete a poslal hned pro ni hajduky, by mu ji předvedli. Šuhaj tomu bránil a mnoho hajduků zrubal „baltou“, ale chytli ho, svázali a pašalik kázal k smrti ho ubíčov, což se i stalo. Když to jeho nevěsta slyšela, vrazila do sebe nůž a matka nariekala „ako sirá holubica“ na jich hrobě tak dlouho, „až sa jej srdce od žalosti rozpuklo“. —

„Znají u vás děvčata vela rozprávek?“ ptám se Michala, když dokončil.

„Jaj,“ pohodil si hlavou, „misel by to byť arch papieru viačší ako ten vršok, co by sa aj naň sprataly všetky rozprávky, co ich dievky znajú!“ — přitom ukázal na vrch, k němuž jsme dojížděli.

„Ako se v neděli odpoledne zabáváte?“ ptal se ho můj soused.

„Eh hocako sa zabávame; sobášení ludia besedujú, šuhajci s dioukami hrajú, a keď gajdoš príde zagajdovať, tancujú,“ odpověděl.

„A což ženatí netancujú?“ ptám se.

„Eh volaktorý tancuje, volaktorý nětancuje. Už sa len preca tie ženy ‚jedíá‘, keď muž inšej buočky stiská,“ usmál se potměšile mladý manžel.

Když jsme přijeli do Nádasu, ptám se Michala, zdali tam Slováci. On ukazuje bičem na několik ženských v temném šatu, povídá: „Sak věř to člověk zdaleka pozná, že Maďari sú. — Maďarka lúbi čierny šat, Slovenka veselý.“ —

Až do Elesfalu je krajina rozmanitá. Vršiny porostlé révou a ovocnými stromy střídají se s březovými hájemi, s holými vrchami, kde sotva pastvina, a s lesy rozmanitého stromoví, ceru, habaru (habru), javoru, košatého kleny a j. — Mezi vršinami je pole a sviží lučiny. Přijedouce na vrch k Elesfalu, viděli jsme tu pojednou věnec Stávnických vrchů a v dolině městečko Bátorovce, naši nejbližší staci. Nad Bátorovcemi (Bát, německy Frauenmarkt) mezi vrchami leží městečko Pukanec (Pukantz), kde se robí hrnčířské nádobí, daleko široko známé i oblíbené. — V Bátorvích jsme se rozloučili s milými Moravčany. —

V Bátorvích, kde již sami Slováci, byl pan richtár ochoten zaopatřit nám přípřež a sliboval nám napřed již, že dostáném dobré koně, že pošle pro ně do nejbližší dědiny Almášu, kde jsou velmi zámožní sedláci a odkudž prý i pro „pána cisára příprež došikoval, keď v Uhorskej jezdil“. — Trvalo to dvě hodiny, než selský šuhaj s čtyřmi koni se dostavil. — Koně byly opravdu pěkný, dobře chovány. — Když náš nový koč (mladý ještě hoch, syn sedlákův) do kočů zapráhl pár za párem, nikoli v jedné řadě, a my všickni ke kočům přistoupili, začal se škrábat za ušima a škaredit. — „No, akože?“ ptal se doktor, pozoruje mrzutost jeho.

„Eh!“ udělal si koč.

„Eh viem já, viem,“ usmál se doktor, zavolal na krčmára, a když krčmář přiběhl, poručil, aby dones kočišovi „žajděl vína“. —

Mišo — tak se jmenoval ten junek — vyprázdnil pohár naraz, ale škaredit nepřestal. —

„Eh Mišo, vďer pozeráš, ako by ťa vybili, čože, vrav?“ pťal se richtár, klepna ho palicou svojí na rameno.

„Eh,“ vzdychl si Mišo, a pošoupna klobouk, začal se ve vlasech nad nízkým čelem prohrabovat, „eh — třeba bolo vziať šest koní, ťažkuo to, něbuděm muocť zťuha ject.“

„Eh tyblázon, ty!“ hněval se doktor, „čo ťažkuo — koč ľahký — len ty ject — dostaneš dobru diškreciu.“

„Má on doma mladú ženu, preto chce prícť skuor nazpak,“ smál se rychťár. —

Mišo trochu tvář vyjasnil, shodil kabanicu s ramenou na koč, torbu si šoupl s boku nazad, klobouk na hlavě připevnil si podhradním řemínkem, vzal do ruky bič, vyskočil na podsedního koně prvního páru zlehka do maličkého dřevěného sedla, na němž byla kožešina prostřena, sedl, nohy strčil do třmenů z provazu udělaných, uzdy zatočil si okolo levé ruky, pravou vzal bič a začal ním točit koňům nad hlavami. — Vida, že jsme usazeni, pozdvihl se trochu v sedle, nahnul tělo kupředu, po salaši ozvalo se táhlé „Néééé!“ — a v okamžení zmizeli jsme rychťárovi i krčmárovi s očí. Jedním letem uháněl s námi Mišo přes louže, jámy, kameny a hrbolce po „hradské“, jako by nás byl ukradl. —

Když jsme jeli nedaleko dědiny Almášu, zdvihl se z příkopu u silnice polonahý chlapec, u něhož ležely dvě plné vrecka. Jedním trhnutím uzdy Mišo koně zastavil, chlapec hodil vrecka, v nichž byla píce pro koně, za naše záda na koč, s hbitostí cvičeného tělocvikáře vyšinul se na ně, a již zase cítili koně nad sebou v povětří fičet osudný bič jako Damoklesův meč a Mišo, polosedě, polostojě v sedle, uháněl s námi dále. Kaštanové vlasy vlály mu okolo snědých lící, krátká košílka nad nahými plecemi, a když chvílemi „nazpak pozrel“, zdali nás některého neztratil, a bílé zuby zpod černých „bajúzů“ (kníry) na nás vycenil, nebyla to již ta trucovitá, počerná tvář, ale rozháraná tvář vášnivého jezdce. — Taková jízda jev Uhřích obyčejná a jedině takovou Maďar lúbí. —

Chlapec za námi byl pacholík od zadního páru, přední patřil Mišovi; bála jsem se o něho, aby hoře s vrecka nespádl, nabídl jsem mu tedy, aby sedl k nám, ale nechtěl. „Dobré mi tu hore, něviděu by som na koně,“ povídal, nespustě očí svých s koňů. —

Slunce páľilo, jako by oheň padal; přijeli jsme na vrch za Bohunice (Bagonya), chlapec rozhlížel se po obloze a začal: „Budě daždíť!“ — „Akože to vieš?“ ptám se ho. — „Eala!“ ukázal prstem na oblohu, „slunko vlasý rozpúšťava.“ — Chlapec mľuvil pravdu; sotva jsme dojeli na osamělou poštu do Steinbachu, dvě hodiny cesty od Bátovce, začalo pršet. Mišo pravil, že nebude „dlho padať“, zastavil pod košatým dubem u cesty a rozvěsili koňům na voj kúšťok sena. My také slezli, pánové šli do stavení na žajděl vína, já zůstala pod dubem s Misou a Jankem. Mišo vytáhl z torby kus chleba, pořádný zavírák a podal mi, abych si ukrojila. Když jsem si já ukrojila, zakrojil kus Jankovi, pak začal jíst sám. — Chleba byl dobrý, bílý, jak v Uhřích u sedláků, výjmovc chudé kraje, bývá, dokonce na Dolení zemi. — Doktor přinesl sám víno Mišovi; bylo ale velmi kyselé a nechutnalo žádnému, — i Janko liboval si více vodu ze studánky, která se nedaleko nás ze země prýšťila, čistá jak křišťál. —

Mílo se nám to sedělo pod zelenou střechou košatého dubu; pošta steinbašská leží u paty hory Hliníku, o samotě v lese. — Pánové v otevřené síni kouřili, krčmář přecházel z místa na místo, okolo stavení obcházel kozel, a domácí pes Dunaj — tak zvaný vlčí, obyčejný to pes v celém Uhersku — vida nás jíst, přidružil se k nám. — Ticho bylo vůkol, jen padání krůpěj na list a naše hlasy bylo slyšet. — Ale již se zase obloha sem tam modrala a Janko ujišťoval, že budě priam slunko svietiť (vyčásí se).

— Mišo mi byl zatím vypravoval o své ženičce, kterak ju lúbí a kterak je pěkná, čemuž Janko přisvědčil. I ptám se chlapce, kolko roků čítá? — „Něviem,“ odpověděl krátce. — „Prečo něvieš? Něvravela ti matěra ani otec?“

— „Němal som já matěru aj otca,“ odpověděl chlapec.

— „Sirota si ty?“ — „Něviem, zemreli nezemreli, len má tak zaněhali,“ řekl chlapec, pokrče rameny. — „A kde ťa zaněhali?“ — „Tam kdesi u kápľy v hoře (v lese). Tam má baniari, dobrí ľudia, našli a chovali do telko rokov, až som narástol. Potom mi vraveli, aby som išol službu ľhadať.“ — „Prišol do našej dědiny a slúži u suseda, len robiť musí ako ktorý statečný chľap,“ pravil Mišo. — „Máš dobru službu?“ ptám se ho. — „Nie věru, gazdina dobrá je, iba gazda je mrchavý chľap. Špatnú strovu a jedny háby do roka. Pýťal som i peňazí, vravel, že dá, a nědau. Šak mu něbuděm slúžiť dlho, věru něbuděm.“

„Narastieš, puojďeš za husara,“ řekl Mišo, podáváje mu ještě kus chleba.

„Věru puojďem, keď ma vezmu,“ odpověděl hoch odhodlaně, ukrojil kúšťok chleba, podal ho Dunajovi, pak se šel podívat ke koňům. — Mišo vypravoval mi, že Janko vskutku mnoho zkusí, ale že susedé brání, aby ho gazda nebil tuze. — Ti malí pacholci, husiari, voliari, kraviari a koniari ve vesnicích, jsou obyčejně děti chudých rodičů aneb čeledínů neprisahaných. Od malička povaluje se takový chlapec neb děvče v domě, upotřebuje se kde k čemu, až

naroste a statečný kus práce zastat může, pak teprv dostane něco na penězích, dříve slouží za stravu a šat, který ovšem velmi jednoduchý je. — Jestli chlap vojákem být nemusí, může, když se mu nelíbí, ovšem do jiné služby vstoupit, ale musí být velmi zlý gazda, když mu „čelad“, v domě chovaná odejde; byť i naříkali, přece je poutá zvyk k stavení, kde je zná každé zvíře domácí od koně až ke kuřeti. Materiálně zle se málokde mají, o čemsi lepším nevědí; chování v ustavičném poddanství, zvykli poslouchat otce gazdu, byť i s palicou do nich mlátil, jakož i gazda zvykl poslouchat šlechtice, svého pána, — kdyby ho i sebevíce trýznil. — „Kdo sám otrok, nezná vážit svobodu jiného.“ — Ale velice jsem se podivila, když mi vypravoval Mišo, že otec jeho pacholíka má, kterého si přivezl odkudsi z jarmoku, koupiv ho tam od vlastního otce (ovšem chudého a bezpochyby opilého) za pět zlatých šajnů! — „Bože,“ myslala jsem si, „to jsou v Evropě laciní otroci!“

A není to jediný příklad! — Ostatně se takový koupený čeledín nemá hůř než jiný, ten jedině rozdíl je, že koupený chlapec *nesmí* od gazdy jít, leč by musel za vojáka, kdežto jinému slobodno odejít, kam se mu líbí. — Je-li mu dobře, ovšem netouží jinam, ale když mu zle je, pak zají stě těžce břímě nevolnictví nese. — Ovšem že v nynějších dobách pomalu všelijaké neřády hrubé nevzdělanosti pomínou. —

Přestalo pršet. Mišo seděl zase na koni, my ale šli za vozem pěšky, neboť šla silnice příkře nahoru; stupali jsme tedy v stínu dubů a javorů, které se nad námi klenuly, výše a výše. — Po deštičku okrálo kvítí, jež podle cest i pod stromy všude dost kvítlo, čerstvou vůni vydychujíc. — Doleji viděli jsme mnoho žlutého náprstníku, výše jsme ho již nenašli. — Vyjdouce na Hliník, měli jsme před sebou vyšší horu Kainů. — Mezi Kalnou a Hliníkem rozstupují se poněkud vrchy, a tu vidět až k Sahám a vrch Szandu za Ďarmoty. — Slunce již se pomalu schylovalo k západu, když jsme stupali na Kainů; jediný doktor úr, který co pravý Maďar nerad pěšky chodil, dokonce na vrchy, ležel na kočí. —

Šli jsme mlčky, každý byl svými myšlenkami zaměstnán, sám v sobě se těše nad krásnou přírodou. —

Kolem cesty vysoké keře planých růží, jejichž rudé ovoce zdál se již červenalo, husté loubí plaménku, v jehož tmavozeleném listu bělely se jednotlivé květy, a mezi nimi odkvetlé již, jejichž nitky z holínky vycházející v chumáč shoulené jako svítící péra vyhlížely. — Janko mi také řekl, že to zovou „svit“, a hned si kus utrhł a střechu klobouku rozedraného okrášlil. Mně ale natrhal kytici „lesních klinčoků“. — V stínu lesním bujné listí kapradí a brlienu, jímž si rády děvčata hlavy kráslí, na paloucích růžověla se jesienka; ať se podíval člověk kam podíval, všude radost a krása. — Vyšli jsme na horu Kainů, aniž bychom byli koho potkali. Ale tu přišel proti nám mladý chlapec, tak krásný, že by si ho fantasie malířova krásněji vymyslet nemohla. Oblek jeho byl čistý, kabanice strakatě vyšitá, okolo klobouku věnec svitu, v ruce valašku. —

„Kdeže iděš?“ zastavil ho Janko. — „Do Děkyšadolu,“ odpověděl chlapec, ukazuje prstem do hluboké doliny, kde se páslo stádo a několik stavení vidět bylo. „A kdeže vy idětě?“ ptal se navzájem zase nás. — „Do Šťávnice.“

— „No, dobrého zdravia, Pánbuoh vám daj štěstia!“ přál nám hoch a obrátil se na lesní stezku, která vedla dolů do dědiny. —

Z Kalné vezl nás Mišo zase jako na tátošech, koč jen tak od země odskakoval, koně letěli jeden na tu stranu, druhý na druhou stranu, div že je ty provázky, s nimiž jen lehce spřežení byli, pohromadě udržely. Když jsme se mžikem podívali po stráních dolů, na sraze, do hlubokých dolin, zavřeli jsme oči a poručili se do vůle Páně.

— Já ale nabyla tolik důvěry v Mišu, že mne odvážnost jeho nelekala; smělému prý Pánbůh přeje! — Dědina Vysoká zůstala nám vlevo a vyjžděli jsme opět do vrchu na horu Vartu. Vždy výš a výše stoupáme, a tu najednou otvírá se překrásná vyhlídka, před námi leží daleká krajina; do Nitranské stolice až k Prešporku vidět, věnec Budínského pohoří, hory Janovské. Nad námi kupí se hory, hlava nad hlavou, nejvýše ční temeno Sitna; vrchol jeho skví se v zlatě, líbán od loučícího se slunka, jež poslední svůj pohled jemu posílá. — Zajde; zůstanou jen zlaté, růžové upomínky. — Až druhé strany vychází na čisté obloze melancholická tvář měsíce, provázena třpytící se hvězdou večernicí.

V údolínách lesknou se zrcadla malých jezírek aneb rybníků, jako by je příroda byla k potřebě dala těm mladým vrbám a břízám, co vůkol něho stojí, a vždy se v něm zhlížejíce. „Jaj bože, ako je to peknuo!“ povídal si Janko.

Kdož je s to takové okamžení slovy líčit, krásy, jež oko jeho zří, popisovat? — Nemožno! — Sám musí každý vidět, aby cítil; a kdo octnův se v náručí vznešené matky přírody, nepocítí posvěcující její políbení, kdo nestává se v takovém okamžení zbožným, necítě než lásku, čistou lásku k veškerému stvoření, tomu darmo mluvit! —

Z Varty sjížděli jsme již dolů jen k Siegelbergu, na Vindšacht (vlastně „Windische Schacht“), ale Janko povídal, že se tam „Na pecinách“ říká, a já proti jeho opravě nemohla ničeho namítat. — Bylo osm hodin večer, když jsme po špatné dlažbě šťávnické k hostinci dojeli. Rozloučila jsem se s Misou a Jankem jako s přáteli, a zajisté chlapec

UHERSKÉ MĚSTO

(ĎARMOTY)

Národopisný obrázek

Ďarmoty Balašovské jsou stoliční město Novohradské stolice a leží mezi Vacovem a Lučencem na levém břehu Iple v pěkném údolí. — Od Vacova přes Rétság, Vadkert na Ďarmoty a od Ďarmot přes Lučenec vede silnice do horních stolic Slovenska.

Balašovské jmenují se proto, že patronem jejich byli páni Balassové, mocný to někdy rod, nyní držitelé hradu a panství Modrý Kámen řečeného. Od koho město Ďarmoty založeno a jakou mělo historii, udati nemohu, nemajíc k tomu dostatečných pramenů. Povídá se, že bylo již za časů Jiskry opevněné. Když Turci tamějších krajin dobyli a v nich se osadili, bylo v Ďarmotech sídlo pašalika a město bylo prý dle starých pověstí dvakrát zdmi obehnáno a po turecku vystavěno, jakož se i o jiných městech povídá, jichž Turci dobyli a osadili. — V Ďarmotech se dosud jmenuje horní část města Velký a dolní část Malý *Tában*, což se udrželo ještě z dob tureckých a tolik co oddíl znamená. Posavad za jednou postrannou ulicí, blíže břehu Iple, viděti kus staré bašty. Ďarmoty počítají 8000 obyvatelů, mezi těmi dva tisíce židů, deset rodin Srbů, malou část cikánů; ostatní obyvatelstvo jsou Slováci. — Náboženství je míchané, katolické a luteránské. — Město je dosti výstavné proti jiným městům na dolních Uhřích. Široká hlavní ulice, táhnoucí se uprostřed města, je spolu i náměstím; od ní vybíhají ulice a uličky vpravo k Iple, vlevo do polí. Horní část města je výstavnější. Na horním konci ulice je dům stoliční, výše něho čtyřpatrová, do čtyřhranu stavěná *temnice* (vězení), zřízená dle pennsylvanského systému, dle něhož se ale nikdo nespravuje. Je tu na 300 vězňů. — V téže části horní ulice je kostel katolický, zastíněn vysokými akáciemi, fara, škola katolická, městský dům, pěknější krámy kupecké, *hrdé sklepy*, jak je Slováci nazývají. — V pobočných ulicích jsou dvorce zámožnějších měšťanů a pánů, též ústav dívčí, v němž *mnišky* vyučují; je zřízen jako klášter. — V poboční jedné ulici je kostel luteránský, stojící na zvýšeném místě, stavěn v slohu gotickém, okolo něho jsou staré lípy a zelená pažit; při něm je i fara a škola luteránská. — Uprostřed hlavní ulice je kostel řecký; vystavěli si ho i udržují tamější Srbové, nejvíce zámožní kupci. — Také židé mají svou modlitebnu. — Nejzáje v ulicích jsou chýše gazdovské.

V seřazení domů nepanuje dokonce žádná symetrie, každý stavěl, jak se mu líbilo, na to se nebralo pražádného ohledu, zdali jedno stavení o kus dále do ulice postaveno než druhé a je-li vyšší nebo nižší o kus; je viděti nejbídnější baráky i v hlavních ulicích. — Domy za posledních let stavěné bývají jednopatrové s většími a více okny do ulice, starší domy měšťanské i panské jsou ale naskrze nízké a nemají mnoho oken do ulic ani veliká; na oknech všude okenice buď starodávné, nebo žaluzie, které obyčejně po celý den v létě zavřeny bývají a teprve večer se otvírají. Také zhusta u oken do ulice mříže vidět. Jizby bývají velké a nábytku mnoho a někdy skvostného; v starších domech viděti nejvíce dubový, začasť i pěkně vykládaný, dle starého způsobu. — V jizbě, kde se jí a přes den sedává, nesmí chyběti krb; obyčejně je u velikých kamen ve zdi. Bez ohně v krbu by v zimě ani v jizbě veselo nebylo. Před každým panským stavením je na straně do dvora, kde se obyčejně do obydlí pánů vchází, předloubí na sloupech spočívající; dle toho se každé panské stavení pozná. Ve dvore jsou komory pro dvorní čeládku, konírny, chlěvy, kolna atd. Obyčejně je takový dvorec kolkolem ohrazen a při něm zahrada ovocná i květná. Dřevnější časy páni na zahrady mnoho obětovali, i zahradníky si drželi. Nejvíce se o zahradu paní stará. Krom některých panských domů a dvorců z cihel a kamene stavěných jsou všechna stavení jen z měkkých *těhel* (vepřovic). Selské chalupy a menší baráky bez základu, jen na nízké podzídce; střecha buď šindelová, buď došková. Komíny u selských stavení nejvíce dřevěné. — Mnohý gazda, když si chce novou chýši stavět, dá si narobit od čeládky nebo koupí od cikánů těhly a vystaví si ji sám, třeba nebyl zedníkem. Okna mají maličká, obyčejně jednu dvě tabulky skla nebo čtyři malinké, do rámce vsazené. K otvírání tato okna nejsou. Při stavění chýše se hned s rámcem do zdi zasazují, dvěře se také o jarmoku hotové již kupují, a tak je taková chýše brzy celá hotova. Uvnitř je *pitvor* (předsíň) s ohništěm a po stěnách visí sprostší *riad* (nádobí hliněné). S jedné strany pitvoru je *izba*, s druhé srub čili komora, kde hospodyně šaty, poživu a rozličné věci mají. V izbě je veliká pec, která bezmála třetinu izby zajímá a z hlíny jen uplácána je. Kdo ji pořádně staví, udělá nejdřív z dřevěných obručí formu pece, obyčejně je jako vysoká, nahoře trochu plochá homole; tu obručovou vazbu postaví na nízkou podzídku a potom ovaluje hlínou s plevami smíchanou, každou jednotlivou obruč tak tlustě, jak třeba. Když je dřevěná vazba dosti tlustě hlínou oplácána a při vrchu zavřena, urovná se, ještě jednou potře hlínou, očistí a naklade do ní oheň, který v ní dva i tři dni hořeti musí, než hlína vyschne a ztverdne. — Po vytopení se pec uvnitř

vymaže a zevnitř obílí. Topení je zvenku. V peci té peče se chléb a v zimě topí. Drží dlouho teplo. — Mimo pec je v izbě lože, strakatými poduškami pyramidálně vy stlané, jedna neb dvě malované *lady*(truhly), *sudeň*(police), stůl a několik židlic, někdy jen hrubě stesaných. — U katolíků po stěnách v průčelí obrázky svatých a při polici nádobí visí, u luteránů jen velmi čistě chované nádobí rozličného druhu, ve zvláštní almárce pak neb stolku aneb i za příčným trámem ve stropu bývá bible.

— Podlaha je z hlíny utlučena jako mlat; na svátky se postele senem. U možnějších viděti i *desky*. Při stavení je chlív na krávy, chlívěk na ošípané, otevřená kolna na pluh a vozy a leda ještě studně s váhou a okovem; stodol není, poněvadž se obilí nemlátí. Ohrazeno je každé stavení nízkým bud“ z hlíny splácaným, bud živým plotem.

— Bývají také i u *sedliackých* chýší sady, ale želbože, jak pěstěné! Pod okny u přístěnku *lávka* bud jen z hlíny splácaná, ani drnem neobložená, aneb kus klády. Ve městě jsou pořádné lavičky přede dveřmi, neboť je to způsob, jak se setmí, že vycházejí gazdiny ven a na lávkách sedíce *zhovárají*. — Velmi čistotné jsou gazdiny cikánské, a největší nepořádek a nečistota panuje mezi židy. V ulicích pobočných jsou baráčky, které se pazdernám podobají a nikoli obydlí lidskému, a přece v nich mnohdy četná rodina bydlí. V čas *plúšče* (dešťů) stává se, že takový hliněný barák rozmokne; není to řídký úkaz. Máj etnik nechá tu hromadu hlíny ležet a vystaví si vedle ní jiný barák, to ho nestojí tolik práce, jako kdyby měl tu hlínu odvážeti. V staveních z těhel drží se velmi rádi *mravencia* nedají se vypudit. Obvyčejně jich není vidět, ale jak se přinese něco sladkého, ovoce, cukr a dokonce med, v okamžení se hemží až černo, že neví ani člověk, odkud přišli.

Ďarmoty jsou po Uhersku známy, že je tam mimo Debrecín nejvíc bláta, což vskutku pravda. V čas plúští bláta po kolena, v čas sucha prachu nad kotníky; člověk neví, co je horší. V Debrecíně jsou alespoň lávky podél

domů, aby lidé v bahně neutonuli, ale v Ďarmotech si takovéto všeobecné potřeby nikdo nevšimne; nechť každý hledí přebroditi se, jak může. Proto musí i ženské vysoké boty nositi, jinak by za mokrého počasí ani přes ulici nemohly. Že tolik bláta, toť jest pro velkou nečistotu v ulicích, že se nikdy staré bláto nevyváží. Všecka smetí, stará sláma, makoviny, plevy, zeliny i zdechlina hodí se jen na ulici. Vidíš po ulicích celé hromady smetí a na nich roste brambor, klas obilný, bob i někdy okurky; všude i v hlavní ulici tu jáma, tu kámen, že by jím ani chlap nehnul; to vše se přejede a obejde. Každá ulice má také svou obecnou kaluž, obyčejně vprostřed ulice. Do té louže vtéká mnohonácte stružek a struh z okolních domů, a když delší čas neprší a louž nemá žádného odtoku, stojí zkažená voda v ní, až se celá zelenem potáhne a zapáchá; ale to nikomu nevadí, ani kuňkání žab v uličních kalužích.

Před Božím tělem obyčejně zasypou služby močály, alespoň v hlavnějších ulicích, pískem a shrabou ulice, ale za dva tři dni starý nepořádek. Kdyby uliční psi, jichž je v Ďarmotech množství, smetí neroztahali a volové je nezašlapali a vítr neroznosil, musel by člověk, chtě po ulici jíti, dříve se prokopávat. Když potom několik dní prší, je po všech ulicích moře bláta. Největší močál je pod luteránským kostelem, odpola zarostlý sítinou. Okolo něho jsou nejvíce baráky židů a nejhudšího lidu. Tam panuje zimnice celý rok. V lete vidíš tu před chýšemi u samého kalu choré na slámě ležeti a na slunci se vyhřívati. Že kaly tyto a nečistota po ulicích hlavní jsou příčina panujících tam zimnic, tomu nikdo nevěří, a proto se to také ne vysuší. Když bývají již příliš veliké výmoly na hlavní ulici, kudy i silnice k Lučenci vede, vysílají se *rabové*(věžňové) na správu cest. Ti nakladou do jam *čečiny* (chvůje), vyplní je pískem a to je celá správa; jak přijde deštiček, spláchne písek a holá chrastina vyčnívá z jam, že si v tom dobytek div nohy nepoláme. Co ulice Ďarmotské poněkud krásí, jsou akácie porůznu rozsázené, zvlášť v máji, když kvetou.

U samého města, konec Cikánské ulice za luteránským kostelem, jsou *cintěríny*(hřbitovy), luteránský a katolický. Mezi oběma vede cesta do polí do dědiny Patvarce. — Při katolickém hřbitově u samé cesty měli svoje ležení diví cikáni. My u nás zvykli jsme viděti svaté pole v každé malé obci ošetřované a ozdobené s všemožnou pečlivostí; hroby svých milých zemřelých má každý v úctě. Tak tomu není v dolních stolicích Uherska, a málo v kterém místě najdeš hřbitov tak opatřen jako na horním Slovensku nebo u nás. Aby hřbitov trochu dále od města byl a na příhodném místě, na to se nebere žádného ohledu. Tak i v Ďarmotech je při samém městě nablízku velkého močálu, že pro mokrost na některých místech ani pochovávat se nemůže, a jen dvacet kroků výše bylo by nejpěknější položení bývalo. Ohrazeny jsou hřbitovy, jakož i všude jinde, příkopem (*járkem*), který místy není ani tak široký ani hluboký, aby dobytek okolo chodící aneb se pasoucí na hřbitov se nedostal. Ovšem strana od hřbitova je osázena kustovnicí (*Lycium*), z níž tam obyčejně ploty se dělají, které lid *živá paseka* menuje, ale kusem je hustá jako plot, kusem nic. Hřbitovy ty podobají se hájům; tu stojí hromada stromů (skoro samé robinie), pod nimi chrastí, takže člověk proléztí nemůže; tu zase stojí jednotlivý strom neb keř, a zase kus prázdného místa, na němž obyčejně nejvíc hrobů. O seřazení rovů není řeči, a jako na ulici, tak i tam tu pahrbek, tu jáma. Je tam vidět i několik kamenných pomníků a železných křížků, ale z dřevěných křížků a vroubení obyčejně

jen kusy, neboť ty před cikány neobstojí, záhy se jim to hodí na oheň. Vzpomene-li milující srdce a ověncí-li hrob kvítím, je-li krásné, zajisté na něm nesvadne; jestli si je pasák za klobouk nedá, ozdobí se jím cikánka. Příroda jediné zdobí nejpěkněji opuštěné tyto hroby. Časně z jara obloží je zeleným pokrovcem a na ten sází jiné a jiné kvítí od jara do jeseně. Tu na nízkém rovu místo pomníku keř šípkový, na jiném *orgován* (modrý bez) neb husté loubí *svítu* (Clematis), jehož hebké větvy od keře ku keři se pnouce pěkné oblouky tvoří. Tu zase pokryt jest rov kvetoucím *brlienem* (barvínkem), ozdobou to nevěst; a kde ani kříčku zeleného, kde i tráva uvadla, tam červená se vysoký bodlák aneb *dzievana* (divizna) šedý svůj list rozkládá po rovu, štíhlý zlatokvětý prut vypínajíc do výše na místě křížků neb studeného kamene. Vysoko pak nad hroby klenou se ratolesti pěkných robiníí, obsypaných v máji tisícerým bílým a růžovým květem. — Na luteránském hřbitově je dřevěná bouda, měla to snad býti márnice, ale prozatím slouží v čas nechvil cikánské rodině za skrov, kostnic jsem nikde neviděla, bezpochyby že se kosti nevykopávají. Ptáš-li se, proč se hřbitovy neohražují, odpoví ti Maďar: „Jest to způsob židovský — ale Maďar miluje volnost a svobodu i po smrti!“ — Slovák poví: „Ne proto, ale že by se mu nechtělo o soudném dnu přes zeď lézt.“

ŽIVNOST

Jako vůbec v nižším Uhersku domácí lid více hospodářstvím než obchodem a řemesly se živí, tak i v okolí dármotském. — Obyvatelstva na prostrannost půdy není mnoho, na 75⁹/₁₀ D mil, jež Novohradská stolice má, počítá se 190 310 duší; — země i při špatné správě dává přece hojnost všeho, — že kdyby i popel zašil, říkají lidé, žito z něho vzroste, a tak každý tolik poživý má, kolik na rok potřebuje, i odprodati může, pakli by chtěl. — Nádhera mezi obecným lidem nepanuje v ničem, jak praděd jejich bydlel, tak posud vnuci bydlí, jak on se nosíval, nosí se oni, co on jídal, jedí oni, a co on dělával, dělají také doposud. Majíce tedy tolik, co potřebují, necítí nutnost vyhledávat si prostředků k lepšímu všeho zužitkování, a protož také nepracují leč tolik a to, čeho jim nevyhnutelně třeba k živobytí. Maďar už dokonce jen tolik, co musí. — Proto také obchodníci a řemeslníci nejvíce cizí jsou, zvláště některá řemesla a živnosti. — Tak mají hostince (vendégfogadó) skoro všude po Uhřích Němci a Slováci, krčmy a vinopalny jen židé najmuté (v árendě). — Za minulých časů měli páni na svých gruntech následující práva: vaření a vyprodej piva i pálenky, hostince a krčmy, krámky kupecké po dědinách, sekání masa a užívání mlýnů. Jen páni stavěli pivovary, vinopalny, hostince, krčmy, mlýny a jatky a ty pak pronajímali (do árendy dávali) tomu, kdo dal víc. Tudy skoro všeobecně vinopalny, krčmy a krámky kupecké do rukou židů se dostaly, hostince najímali Němci a Slováci, na pivovary Češi neb Slováci přišli, mlýny Slováci, a nejspíš ještě jatku Maďar najmul, neboť řemeslo řeznické jediné je, na které se dá. — Ďarmoty od mnoha let již patřivaly pod patronát dvěma pánům, hraběti Zichymu a baronu Balassovi. Prvnějšímu připadla polovice co dědictví po ženě, rozené Balassové. — Proto se jmenují také hostince v hlavní ulici, naproti sobě stojící, jeden podle Zichyho, druhý podle Balasse, a tak dělily se o všechna práva. — Jatky jsou též jen dvě, což málo je na tolik obyvatelstva, když se pomyslí, že i chudý skoro denně maso jí. — Nejlépe to viděti každé ráno, když se čeleď sejde pro maso, obyčejné všickni najednou. Do půl ulice jich stojí před jatkou a jeden křičí víc než druhý a každý chce býti první. — „Tri funty hovedziny!“ křičí Slovák, a hned ji překřikuje Maďarka: „Hét font bárányhús!“ — a takový křik a rámus je každý od boha den a někdy se pranicí končí. — Toho si *mesiar* pranic nevšímá, pomalu odsekává maso kus za kusem, odbývá, koho chce, a když se na něj s košíky dobývají, položí sekeru a neseká, dokud neumlknou, anebo začne teremtetovat a hrozit, že zavře jatku a odejde.

Kupci mající pěkné krámy a rozličný tovar, na váhu i na míru, jsou naskrze Srbové; — obecný lid nazývá je Raci (Maďar je *Gorogj* menuje). Panuje přísloví, že „žid přelstí křesťana, cikán žida, ale Rác že přelstí deset cikánů“. — Jsouť co kupci věhlasní a naskrze lidé zámožní, požívají vůbec veliké vážnosti u všeho obyvatelstva. — Ačkoliv každý jak maďarsky, tak slovensky a mnohý i německy umí, přece mluví mezi sebou jen srbsky. Také děti po srbsku vychovávají. Jak jim synové odrostou, posílají je do Pěstě, do Zomboru do učení na kupectví, a kteří do škol jdou, mimo Pešť do Karlovic neb Nového Sadu. V krámech mívají za pomocníky Srby. Také v manželství nevstupují s jinými, při čemž by dokonce i náboženství jim překáželo. —

Mimo kupce jsou i holiči (barbíři) Srbové; barbír je velmi důležitá osoba, druhý po lékaři, neboť on neholí jen hlavy a brady, ale zastává i službu hojiče dle práva starodávneho zvyku. Trhá zuby, sází pijavice, baňky, sází dětem *drobnice* (neštovice) místo lékaře, zavazuje rány, jichž nejvíce od potlučení koňů bývá, a o jarních trzích si lidé dvéře podávají, aby jim *žilu sekal*. Je víra u obecného lidu, a ba i mnohých moudrých lidí netoliko v Uhřích, že si má každý člověk dát krve pustit, zvláště na jaře, aby předešel rozličné nemoci, které všechny od krve pocházejí. — Protož z jara staří mladí, neptajíce se, či to dobré, či nedobré, pospíchají jen k *barbírovi*, aby jim sekal žilu a krve pustil dovůle, čím víc, tím lépe. Byla jsem očitým svědkem, že holič v Ďarmotech mladému muži, který všecek kvetoucí k němu byl vešel, tolik krve pustil, že omdlel. Když ho vzkřísil, povídal mu, aby si z toho nic nedělal, že to neškodí, že nedostane alespoň žádné nemoci. — Toho si nikdo nevšímá, ač se to děje před očima

krajského lékaře; je to již zvyk, — a kdyby i některý sedlák z toho smrt měl, nevidáno, byl to jen sedlák. Dle zákona holičského pořádku v Levicích (Levenz) od r. 1700 musel každý tovaryš, který chtěl za mistra přijat býti, udělati dříve mistrovský kus, uvařit šestero mastí, a sice: 1. dryák Villum magnum, 2. Sperment ranarum, 3. máz dobrého Aegyptiacum, 4. - 5. zelenou a žlutou mast a dryák malinový, 6. mast bílou. — K vyvedení mistrovského toho kusu dostal lhůtu 14 dní. Mezi tím časem kdykoli k vaření těchto lekvarů přikročiti chtěl, dříve pořádek svolati musel a pořádným obědem mistry uctíti. Jestli se mistrům obědem nezachoval, musel zaplatit 12 zl. pokuty. Za nepodaření mistrovského kusu také 12 zl. Potom musel vystrojit hody a co možná nejlepšími jídly mistry uctíti; za nepodaření hostiny musel dát pokuty 24 zl. Druhý den po hostině složil přísahu na zákon cechovní a musel každému mistru dáti dukát. Pomocník musel vždy býti mistrovi k poručí a pod pokutou 3 zl. nesměl z domů vzdáliti se bez povolení mistrova. Při pořádkových schůzkách byla povinnost nejmladšího z mistrů dávatí pozor na starší mistry, když by se opili, aby nedělali křiků; a druhý den musel jim o všem zprávu podati. Také bylo všem mistrům i tovaryšům přikázáno každou neděli do kostela jíti, pod pokutou mázu vína. Také určitou taxu měli za některá léčení. Když byl pacient těžce raněn, nesměl se ho mistr dotknouti pod pokutou 4 zl., dokud nesvolal celý pořádek; k těžkému léčení patřilo porouchání čelistí, plecí, uřezání ruky neb nohy. Když si netroufal holič pacienta léčiti a pořádek k němu svolal, musel pacient pořádku 1 zl. platiti. Při porušení mozkové blány svolal se také cech a pacient musel hned za rozštípení lebky tolar zaplatit a druhý den při ohledání zase tolik (totiž jestli pod katovskými jich rukama nezemřel). Když raněný od jednoho zavázati si dal ránu, nesměl ho už druhý do léčení přijmouti pod pokutou 2 až do 12 zl. Taktéž za vábení k sobě pacientů platila se pokuta od 2 do 4 zl. Kdo při otevřené pokladnici (ladě) zaklel, zaplatiti musel 2, kdo při zavřeně, 1 zl. pokuty. Mistry do cechu zváti chodil jeden z tovaryšů a na znamení, že od staršího poslán je, musel břitvu při sobě nositi a každému mistru ji předložiti. Doposud se barbír k honorací města počítá.

V Uhřích nejsou řemesla po venkovských městech, zvláště na Dolení zemi, tak hojně zastoupena jako u nás. Příčina snad v tom leží, že tamější lid mnohem méně potřeb má než u nás, vyjmouc možnějši a vyšší třídu; zvláště selský lid mnohem skromněji žije a nedá řemeslníkům a obchodníkům tolik utržiti jako u nás. Co potřebuje pro dům i svou osobu, dílem se doma udělá, dílem na výročních trzích koupí od domácích průmyslníků slovenských. Tak se přiveze na trh všecko dílo kolářské, stolařské, bednářské, skříňe, lžíce, vřetena, vařečky i *maziary* dřevěné ze Zvolenska a Gemerska, z dědin pohořských mezi lesy, kde se to vše dělá a po trzích daleko do země rozváží. Kolářů je mnoho v Novohradské i v Gemerské, kteří kované i nekované vozy zhotovují a rozložené na trh přivázejí. Někdy není na takovém lehkém vozíku ani lot železa a nezřídka si ho gazda sám udělá, jakož i všecku tesařskou a mnohdy i zednickou práci. *Murarové* (zedníci) jsou jen více pro město. Kovář jev každé skoro dědině, ačkoliv mnoho co dělat nemá, neboť koně se jen kovájí, když na delší cestu jedou. Pokrývače také sedlák nepotřebuje, nechť už došky nebo šindelem kryje. Věci od železa, nože, kosy, klínce, lemeše, to vše se přiveze z Gemerské. *Hrnčiarů* je mnoho v Novohradské, Malém Hošte, Zvoleni, kteří na Bolení zem jezdí, dílem po trzích, dílem prodávající po dědinách *na výměnu* za zrna. Za žejdlíkový hrnek žejdlík žita neb pšenice. Na ten způsob i ovoce prodávají ovocnářky od Krupiny. Tak i *voskáři* po dědinách od gazdin vosk za jehly, stužky, prsténky a podobné věci vyměňují a do Pešti zavázejí.

Kůže vydělávají se pěkně v Gemeru a v Trenčínsku, zvláště korduán černý a červený na čižmy. Jeť i mnoho *krzníarů* (kožišníků) a *uzdám*, poněvadž sedláci i selky v zimě — někdy i v letě — kožichy nosí, kožená, kožišinou podšitá oplecka a vesměs opasky. Široké selské klobouky, *kalapy*, přivázejí na trhy kloboučníci radvanští v dlouhých sudech jako v troubách jeden do druhého strčené. — Sukno hrubé, mocné, tak zvané halenové, z něhož sedláci mají kabanice, širice a gatě zimní, dělá se nejvíce v Gemeru a Nitransku. Měří se na *siahu*. V starých listinách jmenuje se *pertyka*. Ostatní oděv je u muže i žen, mimo vlněné nedělní sukně a některé dívčí okrasy, jen z plátna konopného, a kde len se daří, jako v Liptovské, z lněného. Toto odvětví hospodářství je úplně v rukou žen, od zasetí až do ušití. Není to řídký úkaz na Slovensku, viděti i měšťanskou dceru za *krosnem* (stavem) aneb dokonce u přeslice seděti. Doposud smějí se tkáčům, že je chlapa nehodno učiti se ženské robotě. Čípky (krajky) přivázejí zvolenští čipkáři na jarmarky; pěkné tenké plátenko na tílka (hoření díl košile) Liptováci a Oravci, *malovaný ručník* (strakatý šátek) se koupí třebas u žida. Mnoho se nosí, zvláště ženy, z modrého plátna, jež se také na jarmarky přiváží a druhdy namnoze v bystrickém okolí barvilo. V krajině ďarmotské jmenují takové modré plátno *světlo* (kupila som štyri rify — lokte — světla na furtušku). Tak i šmolku, modrý kamínek a každou podobnou barvu světlo zovou.

Čižmy, jež nosí ženy i muži vesměs, šije *čižmár*; pro pány a paní šije obuv *Šuster*, obyčejně Čech nebo Moravec. Tak je i *hrubý kraj aer*, co šije kabanice, širice a gatě pro sedláky, a *panský krajčier*, co šije oděv pánům a paním; bývá též vždy Čech, jenže se nikdy za Čecha nevydává. Obyčejně, dokud nepochytil trochu maďarčiny, vydává se alespoň za Němce; jestli mu i na rozum padne dát si maďarský štít, přivěsiti k jménu českému maďarskou koncovku, potom je hotový *mágy ar ember*. Jak je mistrem, již sám nepracuje, ale každý den jde do *kávéhazua*

robí parády, jak Slovák říká. V společnosti se panský od hrubého kraj čího a šuster od čizmára liší, ale proto patří do jednoho cechu. Za starodávna bylo řemeslo čizmarské v Slavonii v opovržení, že si gombárskýtovaryš nesedl v hospodě vedle čizmára. Čizmáři v Staré Ture museli při vstoupení do cechu složit 20 zl. a *poriadnou hostinu* přistrojit, z dvacatera jídel, která se od pořádku ustanovila. Kdyby právě *kántry* padly na ten den, tedy dvacatero jídel postních, ale prý kdyby ryb právě nebylo, že se může třeba *moriakupéct*. Také měli přikázáno v cechovním zákonu, aby když o pohřbu rakev nesou, neutíkali, ale zvolným krokem šli. Do schůzek aby vždy učesaní, umytí a pořádně přistrojení přišli, mnoho nešňupali a šátky aby nenechávali z kapsy ven viseti. Musíť tedy ta rychlost od starodávna již v ševcovské nátuře ležeti, neboť i v Čechách přísloví: Běžíš jako švec na jarmark. Také měli v cechovním zákonu, že se musí každý mladý mistr do roka oženiti; který se do roka neoženil, platil 2 zl. pokuty; pokuta se každý rok o dva zlaté zvyšovala, dokud se neoženil. Podobná pokuta byla i u jiných řemesel zavedena a říkali tomu *bejčí peníz* (maď. bikapénz). Za dřívějších časů ale nemohli asi krejčí parády robit; toť pořádkový zákon krejčů filekovských od r. 1674 ukazuje. Od dvou hodin s půlnoci až zase do devíti večír museli pracovati a dostávali na týden 12 uherských. Šití ale v neděli bylo pod pokutou ^o uherských zapovězeno. Krejčům v Sv. Benediktu zapovídá se v pořádkovém zákonu od r. 1718, aby žádný do cechu bos nepřišel, ani ozbrojen, pod pokutou 4 vídeňských.

Vyučení stolaři, zámečníci (*šlosiar*), soustružníci (*tokár*), klempíři (*plechár*) a hřebenaři jsou nejvíce Češi a Moravci. Medovníkár (perníkář) je v každém městečku, obyčejně i cukrář; Maďar má rád sladké lahůdky a Slovák medovinu, kterou zvláště dobrou v Gemerské dělati umějí. — Také medovníky gemerské jsou vyhlášeny a špatný by to jarmark byl, aby nebylo medovníkářů. Pekařů je zato málo, zvláště v Ďarmotech, protože se v domácnostech větších denně čerstvé bílé pečivo peče a obecný lid má dostatek chleba. Maďar má rád chléb pšeničný, vysoký, bílý a měkký, Slovák raději žitný. Obojího je každodenně na trhu dostatek. Ob den přijíždějí vacovské pekařky (*selky*) a přivázejí na voze chléb, krásný, bílý jako žemle, který buď v celosti, buď na kusy na voze prodávají. Černý chléb přinášejí okolní selky; po celý den mají ho na lávkách vyložený, a když neprodají, zůstanou na voze přes noc, až druhý den doprodají. Každý, kdo chléb koupiti musí, koupí od těchto žen, a proto mají pekaři malý odbyt. Nesmím zapomenouti *oblokára*, osoby to někdy velmi žádoucí. Jeť i sklenářů ve městech, ale jsou to nejvíce židé, a více obchodníci se sklem než řemeslníci, ač i za dobré zaplacení okna zasazují. Ale gazdinky, když se okno rozbije, raději je papírem zalepí a čekají, až slyší na ulici volati: „Dajte spravovať obloky!“ Tu z oken a dveří na něj volají a on každému poctivě poslouží, pánům i sedlákům. Jsou to nejvíce Oravci, ježto do Novohradské i dále na Dolení zem chodí. Krosnu se sklem na hřbetě, hůl s sekerou v ruce, krpce, plátěné nohavice, hnědou halenu na bedrách, kulatý klobouček s bílou šňůrkou na rusé hlavě, tak chodí po městech a po dědinách až na Dolení zem. Drátaři nejsou v doleních stolicích Trenčané, co do Čech chodí, ale Rusňáci; mají celý hnědý oblek jako kapucíni. Když se za čas jednou roznese po dědině pronikavý hlas píšťalky, shánějí gazdinky kdejaký hadr — a na dvoře octne se *handrář*, píšťalku na šňůrce kolem hrdla zavěšenou, na hřbetě *vrece* (pytel) a v tašce jehly, nitě, náprstky, olovené prsténky pro děti, začez hadry vyměňuje. Mlynářství jev Uhřích na nízkém stupni, a takých mlynů, jako u nás v Čechách, v Uhřích nevidět. — Mlýny i na velkých vodách, Tise, Dunaji, jsou na jeden dva kameny. — Namnoze jsou ještě mlýny ve městečkách, jež kůň táhne, a leckdes po dědinách i ruční. — Mlynáři jsou obyčejně sedláci a vždy jen nájemníci mlynů, poněvadž mlýny pánům patří. — Tak jsou i větší pivovary jen na komorních panstvích a ve velkých městech, ostatně jen malé, na tři čtyry sudy. — Větší obyčejně Bavoři v nájmu drží, malé židé a někdy Čech neb Moravec. — Vůbec je ale pivo špatné a málo se pije, dokonce na Dolení zemi, kde víno panuje. Mnoho pálenky se pálí, želbože přemnoho! — Arendátoři velkých pálenic jsou naskrze židé, jakož i všechny krčmy v nájmu drží. — Běda sedlákům, kde žid krčmářem, kramářem, páleníkem! — Také se mnoho pálenky po domácku pálí, zvláště po dědinách; — kdo si ji chce doma dělati, žádá za dovolení u své vrchnosti, a složiv 2 zl. daně, dostane dovolení tolik, co by pro dům spotřeboval, si napáliti.

Právo to doposud trvá, jenže musí nyní u berního ouřadu se ohlásiti, akcíz zaplatiti a smí jen z vlastního obilí pálení a nic více než dvě vědra. — S pálením pálenky zabývají se nejvíc slovenské gazdiny a dělají pálenky ze žita (nejobyčejnější), ze sliv (slivovica), z broskvových jader (*persikazvanou*), z chabzí (*Sambucus ebulus*), z boroviček (jalovce) a z trnek, velmi trpkou, která se pro vytrávení žaludku pije. — Je to veliká čest pro gazdinu, když umí dobrou slivovici, persiku a jiné ty pálenky upáliti. Slovenky jsou vůbec velmi pracovité a vtipné. Nejenže hospodářství tak rozumějí jako jich mužové, s kterými zároveň pracují, a že skoro celý oděv samy si napředou, utkají, ale ony si ho i ušijou a *naresi* (ozdobí) velmi pěkně, zvláště košile. — V Novohradské je mnoho mokřin zarostlých sítinou; z toho pletou (též nejvíce ženské) pěkné košíky malé, jež *šiatríkyzovou*. — Také dyňové láhve (čutory) oplétají sítím a jiné ještě věci k domácí potřebě.

Rohože přivázejí se od Tisy a také *sapún* (mýdlo) od Debrecína, s jehož vařením se též ženské tam nejvíc obírají. Židé vedou obchod v rozličných věcech; jim je vše dobré, jen když dost malý osov z toho vyplývá. Nejvíce vedou

obchod s towarem rozmanitého druhu, v obilí, víně, v koních, a který má dosti peněz, půjčuje *na územ*, jak Slovák říká, nejraději ale jsou árendátory krčem a vinopalen. Řemeslu se žid neučí, leda sklenářství, vůbec něčemu lehkému, aby se neztahal. — Maďaři se též řemeslu neučí, leda řezníkem; nejraději je Maďar gazdou a husarem, a musí-li sloužiti, *číkóšem* neb *kondášem* (pastýři koní a sviň). —

Není tomu ani sto let, co se v Uhřích hudebnické umění za nepočestné zaměstnání považovalo. Roku 1785 dostali kameníci a zedníci levočští od cechu příkaz, aby se v zimě, když je méně práce, žádný nezanášel *prací nepočestnou*, jako *vyhrávání po krčmách*, *při svatbách* atd.

Doposud není způsob mezi Maďary učit se hudbě; teprv poslednější léta, co fortepiano mezi zámožnými trochu do módy přichází, ale chléb si tím vydělávati považoval by Maďar za snížení. K čemu by se měl sám s učením, lopotit, k tomu je cikán! — Slováci mají mnohem více smyslu pro hudbu, ale ani mezi nimi se tak nepěstuje jako v Čechách. Mají ale Slováci kolikero krásných varhan od znamenitého stavitele varhan Podkonického Michala. — Kostelní hudby není, mimo hlavní města a kde biskupové svoje vlastní kapely drží. — Obyčejně se při mši píseň zpívá s průvodem varhan i v katolických kostelích a jen na velké svátky zavolá se na kruchtu několik cikánů, aby zatroubili a zabubnovali intrády. — Tak i v Ďarmotech na varhany hrával cestář, Čech, dosti špatně, ale jiného nebylo. — Přechody jeho byly obyčejně melodie čárdášů. — Poslední léta přišlo tam několik Čechů úředníků a pomocí cikánů zřídili přece trochu muziky na kruchtě. —

Hudebníci po celých Uhřích jsou cikáni. Národní muzikant Slováků, nejvíce pastýř, je *gajdoš* (dudák). — Cikán je rozený muzikant; hoch jen *odzemek*, a již začíná se učit na některý nástroj pískati, potom na housle hráti, na troubu troubiti a tak pokračuje, až se z některých stane umělec, aniž by noty znal. Mimo fortepiano a varhany naučí se cikán všem nástrojům sám od sebe a bez znání not; z partesů nikdy nehraje, jen dle sluchu. Jednou zazpívej před ním píseň, jednou zahřej pochod, už ti to bude hrát, a na píseň nejpěknější variace. — Nejmilejším nástrojem jsou mu housle; jsouť mezi cikány znamenití mistři na ně, jako bývali před lety Bihar v Jagru, Barna v Pešti a znamenitá houslistka Czinka Panna, na něž Maďaři s nadšením vzpomínají. — Poslední léta pověstným se stal Buňko. Houslista obyčejně vede sbor a udává thema. Sbor záleží obyčejně ze čtyř, osmi neb dvanácti hlav. — Takové sbory hrají obyčejně v lázních a na bálech ve větších městech. A byť i nehrál uměle, každý houslista hraje čistě a s výrazem. — Zvlášť líbezně znějí cikánovy housle večer, kdy všecek v hru pohroužen melodie z nich vyluzuje, tu plné vášně, hned zase plné sladkosti, jako by s nebe padaly. — Člověk poslouchá sladkým tím kouzlem omámen a poslouchati by nepřestal. Maďar neslyší žádné hudby tak rád jako cikánské, a dokonce když mu hraje pochod Rákócziho a čárdáš, tím ho může do pekla vésti; k smrti zarmoucen kdyby byl, jak cikán zahraje, jak by mu ohně do žil nalil, a housle cikánovy přivábily již nejednoho matiččina synáčka „na vraného koníčka“. — Bez cikána neskončí se žádná slavnost, nižádná hostina. —

Mezi plemenem cikánským je muzikant za aristokrata považován, poněvadž si čistě chodí, svou chýši má, pořádnou domácnost vede a s pány zachází. V Ďarmotech je jich také několik rodin, mají velmi čisté chýše, gazdiny cikánské se čistě nosí, jenže mají vždy něco na sobě, čím se od jiných liší, jakož i cikán nad jiné miluje červenou barvu, nápadný šat a na něm hodné šňůr a lesklých knoflíčků. Říká se, že je cikán nejpyšnější, když má červený plášť. Jsouť mezi nimi velice krásní mužové, též i mladá děvčata některá jsou rozkošná, co ženy ale záhy krásu trátí. V stáří jsou někdy opravdové strigy, na něž strach se podívati. Nejedno krásný cikán požívá přízně velkomožných pánů a hraje v jejich společnosti nejen co muzikant, jakož i chytré, pěkné cikánky. Toulaví cikáni jsou pro lenost, nečistotu a ošemetnost v opovržení. Na Slovensku se vůbec říká místo lháti a lež *cigánita* ci *gánstvo*. Takovému tuláku bys mohl vystavěti zlatý palác a v něm, co srdce ráčí, on přece uteče pod širé nebe a bude raději žít bídě jako uliční pes, než by zůstal mezi čtyřmi stěnami zavřen. V Ďarmotech vystavěli rodině, ježto u hřbitova své ležení mívala, barák a zřídili jí to. Šli tam cikáni, ale večer lehli všickni na dvůr a ráno odešli na své staré místo a rozbili *šiator* (stan) při starém ohništi. Několik hrnčoků, *somár* (osel) nebo stará herka, *taliga*, psisko jsou jejich jediným jménem, a několik kousků šatstva rozličného vzoru, jak se říká, každý pes z jiné vsi. Tak jezdí po dědinách, otrhaní, polonazí; děti v letě zcela nahé po městě běhají. Když něco vyžebrají, a kde co mohou, ukradnou, vrátí se na svoje staré stanoviště. — Od jara do jeseně netrpí nouzi; drůbež zabíhá do polí, zeliny všude na polích a vinicích hojnost a cikán nemá velkou úctu před právem vlastnictví. Po dobývání bramborů napaběrkuje si jich do zásoby, ale když i ta vyjde, slunce nehřeje, požerné větry dúchati začnou, zem sněhem zapadne, tu cikánu zle! A přece nehledá ochranné obydlí, ale raději všelikde se skryje navenku. Kde veliké stohy slámy na polích stojí, v těch udělá si útulek, a v podzemnicích žije přes celou zimu jako sysel. Podzemnice jsou hluboké díry v zemi, padolistím, mechem a slámou vystlané. Vchod do nich jde kolmo dolů; zavřen je dveřmi jen z desk sbitými a zvnitř slámou ucpanými. Když se uvnitř topí, dveře se odšoupnou, aby dým mohl ven vycházeti. Obydlí to podzemní je prý velmi teplé. Mnoho jich viděti u Edelénye. Také čikóši na pustách potiských taková obydlí mají, jenže důkladněji zřízená, poněvadž v nich někdy i kolik let bydlí v letě v zimě. Někteří z těch

toulavých cikánů jsou kováři, nejvíce v Trenčanské. Kují klínce (hřeby) rozličného druhu, řetězy a podobné věci, což potom po dědinách prodávají. Ti prý rádi kradou železo. Z kovářů není žádný muzikant. Ženy rády těžší z pověrečnosti lidu, neboť věří lid, a nejen obecný, že cikánka umí pohádat a více než jiní lidé zná.

V létě, v čas velkých paren, dělají toulaví cikáni *těhly*. Sejde se jich více rodin a u břehu Iple rozloží se táborem. Ženy sedí okolo ohňů, vaří a záplatují, nahé děti prohánějí se po trávě; muži, na hlavách čepice, okolo kyčlí opásání, jinak nazí, dělají cihly. Jeden vynáší písek z řeky v opálce, druhý v jámě u samé vody hlínu šlape, třetí sečku (řezanku) chystá, čtvrtý do truhliček vtlučká, pátý v malé pyramidální hromádce rovná k vyschnutí. Když se na to člověk dívá, zdá se mu, že se někde v Kalifornii octnul mezi ryžovníky. Vyschlé prodají gazdům k stavění; pět set za zlatý je obyčejná cena, ale někdy jim také zůstane z celé práce hromádka bláta, jestli náhodou déšť na ně padne.

Také *šerhouje* cikán a povinnost jeho jedině ta, aby o velkých trzích na uliční psy pozor dával, by se neštěstí a škoda nestala, neboť je v Ďarmotech, jakož vůbec v městech na Dolení zemi, mnoho psů pánů nemajících, kteří celý rok ve dne v noci po ulici běhají, se válejí i na ulicích plemení. Je to nejvíce plemeno chrtí. Co se vyhodí, seberou, celý den se potloukají okolo hostinců a jatek, do pole běhají, co mohou, odnesou a na ulici spí, dva i tři pohromadě. Kde dostanou jednou žrát, přijdou po druhé zase. Psů těch nevšímá si nikdo po celý rok; jen o výročním trhu je šerhova povinnost chodit za nimi. Máť na ten den zvláštní šat, celý červený, a bývá to obyčejně mladý cikán. Chodí sice za psy a psi za ním, ale jeden nevšímá si druhého a každý si hledí svého. Psi hledají, kde by co ulovili k zahnání hladu, a „cikán chodí okolo voza, kde by utrhl kus železa,“ říká Slovák.

K stálé těžké práci se cikán nehodí, aniž při ní vydrží, a proto těch, kteří se hospodářstvím zabývají, posud málo. V Novohradské stolici je malá osada cikánů v Szakále a v Boršódské v Sv. Petru, dědiny to pověstné pro krádež koňů. Tam, praví se, koně pod jezdcem že ukradnou. V koních rádi obchod vedou. Před lety byl na Dolení zemi bohatý cikán, kterýž silný takový obchod vedl, člověk prý poctivý a vážený. — Toulavý cikán kupuje koně nejraději za pět prstů a chmat. Když prý žid hory doly slibuje a cikán žerty pro vádí, tenkrát, *Slováku, utekaj!* Žid mluví slovensky, jen když musí, nejraději ale německy a kvůli prospěchu maďarsky. Každý cikán zná slovensky, maďarsky a svou hantýrku. Věrným manželem je cikán, pokud má ženu rád, ale laskavým otcem vždy a neopustí rodiny. Jak se dítě narodí, pohrouží je do studené vody, aby se otužilo. Náboženství jsou nejvíce katolického, i toulaví dávají děti křtíti. Na Dolení zemi k hranici sedmihradské jsou ještě sbory a osady cikánů, kteří mají svého vajdu a posud staré zvyky a obyčeje svoje zachovávají.

OKOLÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

Půda okolo Ďarmot pozůstává z homoku drobného, místy červenou blínou smíchaného, a jest velmi úrodná. Teplotura je též vyšší než v okolních údolích; v létě vystupuje teplo až na 30 stupňů, že lidé za slunečního vedra v polí pracovati nemohou. Chráněno je údolí se všech stran nižším a vyšším pohořím. Na západ modrá se krásné pohoří Janovské, severozápadně od Janovských vrchů sklánějí se do stolice Hontánské vrchy Bereženské (Bórszóny maď., Plzeň slov.). — Severně od Krupiny dolů táhnou se hory Hrušovské, nejvyšší to výběžek Fater; severovýchodně od hor Hrušovských zdvihá se pohoří Javorovské, jehož nejvyšší vrchy Javorov, Ostrocký a Malý Kriváň hranice tvoří stolic Novohradské a Zvoleňské. — Jihozápadně od hor Janovských táhne se pohoří Novohradské, kde v malém jednom údolí nedaleko hlavní silnice, od Vacova k Ďarmotům vedoucí, leží pěkné zříceniny zániku Novohradu (Neograd), od něhož stolice jméno má. Jedna větev zabíhá k Vacovu, kde se končí nejvyšším vrchem Nasálem (Naszál), od něhož zponenáhla do roviny se sklání; druhou větví spojeno je s pohořím Cerhátským, jež zase s Karančským se spojuje, a tím s Matrou. — Na jih je krajina od Ďarmot nejotevřenější a v tu stranu viděti je zdaleka osobitý, vysoký, velmi špičatý vrch Szanda, nejvyšší to horu Cserhátu, pod níž výborné, daleko pověstné víno váraljaské roste. Na jihozápadní straně, skoro až k samému městu, táhne se návrší dílem porostlé břízou, dílem zorané. — Na nejvyšším místě ční vála ještě do nedávná šibenice o čtyřech sloupech, což bylo dříve u každého stoličného města první, co cizímu do oka padlo, poněvadž byly vždy buď na nejbližším vrchu u města, buď před branou postavené. Severovýchodně, za levým břehem Iple, zdvihají se vrchy porostlé na severní straně nejvíce cerem, a straně úslunní vinnou lozou. Jsou to nejvyšší výběžky Javoriny, od Modrého Kamene dolů se táhnoucí. — Každý z těch vrchů má své jméno, tak je: Biely vrch (od vápence), *Čeřina*, Calman, Mankov, Budkov, Iliašovo čili Gerecký vrch a j. — Pod Čeřinou v Podlužanech je minerální zřídlo a při něm koupel pro sprostší lid, noblesa městská jezdí do koupele as půl druhé hodiny dále do *Želovec* (maď. Zsély), kde je silně železitá voda na koupání a k vínu, *štavica*, která nedaleko u *Sklaboně* (Szkíabonya) na louce vyvěrá. —

Širokou dolinu ohrazenou těmi vrchy protéká Iple, vyvěrajíc na hranici Gemerské stolice pod Vysokým dielem. — Znásobená mnohými potůčky přijímá pod Filekovem Lučenku s Tuharkou, přicházející od hradu Haliče (Gács) a od Lučence, dále Strehovú, Dobródu a Krtíši (*Kürtos*), přitékající od Modrého Kamene, Lokoši pod Ďarmotami;

zesilněná plíží se svěžími lučinami k Sahám, od Sáh pak velikými *zákrutami* vstupuje do roviny a u Szobu do Dunaje padá. — Slováci nazývají lpu *pluhavá*, že voda její, vždy rmutná, mezi nízkými břehy tiše se plíží. Po lukách podél břehů stojí mnoho močálů, zarostlých dílem vrbinou a sítím, v jehož houštích z jara se ukrývá *vodní diouka* (*Nuphar luteum*), dílem šarinou, nad níž se bělí chumáče vodní fialy (*Butomus*). Břehy řeky obrostly jsou hustým vrbovím, okolo jehož proutků rozličné svačkovité květiny se otáčejí, v jejich houštích hledají baby kopřivu *mrtvicu* vzácný lék a chlapci *myší chvostík* (vrbka) co ozdobu na klobouk. — Tu zelení a červení se kus louky kvetoucím česnekem lučním porostlý, jež lid *hadí koreň* zove a v pálení vařený co lík proti zimnici užívá; tu opodál bujně jen konítrud, cikánkám známý, a u nejpěknější zelené pažitě pastvina husí, porostlá jedinečným stříbrozeleným *strieborníkem* (*Potentilla anserina*), který se také co lék od lidu užívá proti *zrádce*, zlé chorobě (padoucí nemoc). — Při cestách celé houštiny *korduonu* (*Carduus crispus*, štetka), s kterým se v Uhřích obchod vede, a mezi přerostlým bylinstvem i bujně křídly *pánbohova chlebičku* (také ziliz—sléz), v němž matky krtičnaté děti koupají. Okolo křovin při cestách a na stráních, okolo plotů, pozůstávajících obyčejně z *turecké vrby* (kustovnice, *Lycium*), ze šípku, modrého bezu, všude otáčejí se a celé loubí tvoří byliny svačkovité, zvláště divoký chmel, psí víno, zdivočelá vinná loza a *svit* (*Clematis*), který celé křoviny dělá. — Po odkvetu trhají chlapci chumáče pýřitých holenek a místo per za klobouk si je dávají. — Mnoho je také v okolí města jedovatých bylin, o nichž ale bohužel lidé nevědí, že jsou jedovaté, a tak se stává, že se do roka nejedno dítě otráví, zvláště *belianem* čili *mašlakem*, jak ho také zovou. Kočové a vozkové potírají v létě koně mašlakovou bylinou, aby na ně ovadice nesedaly. — Na vesnicích, když nemocný dlouho skonati nemůže, *obkedí* ho mašlakem. Cikánky ho prý potřebují k jistým traškům. — Roste velmi bujně, nejvíce po rumištích, okolo domů, při plotech, na mnohých místech celé prostranství jím pokryto je. Když palice uschnou a se rozpukají, chudé děti, které obyčejně při takových místech hrávají, vysypají sladká semínka na dlaně a jedí. Které se jich mnoho najedlo, nedojde obyčejně ani domů a za pár hodin je mrtvé. — Obyčejně se myslí, že ho chytil *ošál* od slunce (zapálení mozku).

Lesy jsou nejvíce listnaté, světlé, zvláště lesů cerových mnoho, dílem čistých, dílem s *hrabem* (*habr*), javorem, klenem, jelší, břízou a jedlemi smíšených. Dub cer je strom sličný, vysoký, mnohem vyšší našeho dubu, kmene štíhlejšího, při vrchu košatý. List je tmavější dubu obyčejného, užší, ale delší, drobnějších a ostřejších výkrojův. — Žaludy též menší má než dub, tři i čtyři v jedné hraně shloučené, misky jako mechem porostlé. — Zraje druhý rok a slouží za výborné krmivo vepřovému dobytku. Duběnkami silný se vede z Uher obchod a z *imelia* (*jmelí*), jímž jsou větve obaleny, dělá se lep. — Dříví cerové se hodí nejlépe k stavění lodí, soustružníkům a truhlářům. Z jara je cerový les nejkrásnější. Pod stromy svěží pažit, mechem prorostlá, a na pažitě květin nejkrásnějších. — Tu vine se břechtan okolo kmene, tu pařez oplétá *černica* (*ostružina*), opodál bělí se mytiště jahodníku a vedle něho modrokvetoucího barvínku (*brlien*) jak by nastlal. — V stínu libě páchnoucí konvalinky, fialy, hyacinty, lilie zlatohlavá, lýkovce a vzácné dentarie. Každý pařez, každý kámen obrostlý je mechem a lišejníkem, podivné arabesky tvořícím. V houštinách těch kryjí se ale ještěřice a hadi, jichž uštknutí se lid bojí. — Též i křovin hojnost: čilimník (koží jetel) pěkně kvetoucí, ranostoj (*Cytisus nigricans*), horní ribez, lesní višnička, dřín, mišpuloň, břek, oskoruch, mukyně a j. a j. viděti v stínu i na pokraji lesa. V křovinách pak na sta hnízdí slavíků, jichž líbezný zpěv po celé jaro lesem se ozývá. — Na pustých vrchách kdouloň se rodí, morušeň všude roste a sladkého kaštanu je u Modrého Kamene (Kékkó) celý les. Když se urodí kaštany, bývá jich i přes 100 kil (prešpurská měrice). Mimo vinnou lozu rodí se ve vinicích i hojně ovoce, zvláště peckového, *baracka*, marule, švestka, slívy, méně hrušek a jablek. — Na rolích daří se pšenice, kukuřice a zvláště výborné žito (*řež*) okolo Darmotu, takže vždy o trhu ve vyšší ceně stojí. *Jarec* (ječmen) se málo seje. — Hrách v Uhřích se neseje, *šošovica* (*lenčau* Rusínů) zřídka kde, to dvoje přiváží se z Moravy, *žitá kase* (proso) a tatarka ze Spiše. Zato se ale sází mnoho bobu. Zeleniny se daří rozličné. Len tam neroste, ale pěkné dlouhé konopí. — V zahradách, i těch nejmenších, viděti alespoň jeden, ne-li více keřů ricinu, který jako by tam byl zdomácněl. Děvčata pěstují si *tubirozňu* (*Polyanthes tuberosa*) a z jara, když kvete, není děvčete, aby ji v neděli nemělo v kytici. Dohánu (tabáku) sází se doposud dosti, ačkoliv se ho před revolucí více sázelo.

— Dohán potřebuje dobrou a dobře připravenou zem. Sedm- i osmkrát musí se každá sazenička okopat, než trochu povyroste. — Když začíná do výše růsti, odlupují nejdřív listy nejspodnější, největší sice, ale nikoli nejlepší. Později druhé listy a po odpadnutí květu odlupují se listy nejhořejší, nejmenší sice, ale nejlepší ze všech.

— Listy zavěsí těsně jeden k druhému na šňůry a šňůry pověsí obyčejně pod krov okolo stavení; v čase sušení dohánových listů některé chyže celé zelenými věnci ověšeny jsou. — Usušené skládají do hromádek a přes čtyry hůlky svazují, aby se nerozmrvily; tak přijdou do prodeje. — Druhy dohánu jsou hlavně: tabák obecný (*Nicotiana tabacum*), *N. rustica* čili dohán turecký, *N. glutinosa* čili vojenský a *N. fruticosa*. — Nejlepší druhy dohánu jsou dobročský (Dobroer), verpelétský, kóšpallagský, lettinský, pereslénský, žitnický v Gemerské a rybářský i fužešdarmotský v stolici Novohradecké. — Okolo Tisy sází se nejvíce dohánu; má velký mastný list, ale je velmi

mocný. Dělá se z něho tabák vojenský a šňupavý.

Každé jaro, obyčejně v dubnu, vylije lple rozvodněná rmutné svoje proudy na lučiny podél břehu se táhnoucí a zaplaví celou dolinu. — Po mnoho dní nemožno z města do vinic, ani když voda odpadne, neboť neodnesla-li i velký most, dva mostky přes močály vedoucí odnesla jistě, což není divu. Vždyť je i přísloví: Uhorský most, německý puost a polská modlitba věc nestála!

Jakmile voda odpadne, viděti v stojatých kalech cikány a chudé lidi se brodit a řidicemi chytati číky(piskoře) a jiné ryby, kteréž tam zůstaly. — Dříve než se díry v cestách zanesou a mosty trochu nalíčí, vysuší horké slunce homokový nános a vítr rozmeté ho na vše strany aneb do hromad svěje, a než se naděješ, luka se zelenají.

Travička skokem roste, „travička zelená povýše kolena“, jak si děvčata zpívají, a co nevidět nastane

KOSBA

V Uhřích není též scelení polí, ale není to ani jako u nás, aby si gazda na svoje pole, co by chtěl a kam by chtěl, zasadil neb zašil. Majít pole na dvě strany rozdělená, na jedné straně seje se jen obilí, na druhé sází se rozličná sadba, a tak se to ob rok mění; kde bylo obilí, sází se sadba, a kde sadba, obilí. Stranou dědiny na úsluní sází se dohán. — Tak i luka celého chotáru (dědinský okruh) v jednotě jsou, *mietamijen* rozdělené, jež si gazdové kladou na znamení. — Jak nastane čas senoseči, přicházejí Slováci z dědin Hrušovského pohoří na kosbu. Celé řady jich stávají v hlavní ulici, kde si je gazdové najímají. — Některý gazda má už své jisté kosce rok co rok, kteří mu přijdou v určitý čas, aniž by se jich dohledávali musel. — Než se počne kosba, chodí hajduk s bubnem po městě a ohlašuje, že se počíná kosba; tak se ohlašuje i žatva, sklízení kukuřice a sadby, dobývání *krumpolí*(brambor) i vinobračky. —

Na svěžích lučinách nastane veselý život. — Tu jde dvanáct kosců jednou řadou, chlapi jako hory; kulaté klobouky na hlavách, okolo těla široké opasky, krpce na nohou, plátěné nohavice a krátké košile jest všecek jejich oblek. Krátké fajky v ústech držíce krácejí krok /a krokem kupředu, a když se jim lehce kosí, libují si, že je travička povolná, že se jim pěkně pod kosu přikloňuje. — Hračky hrabou, dávají do kup, podávají na vůz a při vši té práci jim hrdélce jako zvonky zvoní. — Celé rozhovory vedou ve zpěvu; co jedna neví, druhá poví. — Tu chválí si děvče svého šuhaje, jak je pěkný, že by ho nedala ani za „výsypok trávy“, a jiná odpovídá šuhajovi, který jí hrozí, že se dá na vojnu: „Tak já ťa, šuhajko, zabudněm lahůčko, jako by do vody zahodil jablčko!“ — a opodál zpívají děvčata v chóru smutnou baladu „O krásné Heně“.

Na požaté louce hrají děvčátka „Hoja, dunda, hoja“, chlapci *lámou kolesaa* větší chasa přináší robotníkům vody neb kyselého mléka v *krčahách* pro občerstvení. Pacholci na nízkých žebřinových vozích seno bud odvázejíce, bud pro ně přijíždějíce bičemi praskají, neustále na koně a voly křičíce: „Ej Róza! Šárman! (strakatý pták, maď. jméno koňů) — Hoj, Beťár, Bogár (maď. jména volů: flamendr, chroust), věeee!“ — byť i dosti utíkali. Když přijde gazda na louku, sběhnou se hračky okolo něho a jedna ho obváže šátkem neb kalounem okolo pasu; — musí jim dáti něco na propitnou, aby si mohly urobiť „dobru vuolu“. Jeť ten způsob i jinde na Slovensku, *gazdu vázati*. — Když je vše sklízeno, udělají děvčata věnec ze sena, jeden z chlapců nastrčí si ho na tyčku a v čele ostatních, kteří nesou hrábě a podávačky, nesou věnec do gazdova dvora, kde na ně s večerí čekají. — Seno dá se bud do stohu, bud se uloží do *pájet*; *mládza* (také *košienok*, otava) když se klidí, dá se též do stohu. Že dobré nezůstane, jsouc několik měsíců na větru, slunci i dešti, netřeba povídati. — Po senoseči vrátí se horané domů, aby svoje práce odbyli, než přijde.

ŽATVA

Říká se o uherské půdě, že vzejde *rež*, kdyby i popele zašil! — Proto snad gazdové, spoléhající na úrodnost půdy, která i při špatném vzdělávání hojnost všeho rodí, nedbají o zdokonalování svých hospodářství. — Všecko se tak vede, jak se před sty léty vodívalo. Nejlepší mrva zůstane ležet na dvorích, po ulicích a mnohem špatnější vyveze se na pole a té nemnoho. — Když se pole ledabyly zoralo, vláčí se roštím, jež přidělané je ke dřevu, při němž připráhnutí jsou voli. — Kamení, všeliká *burina* (Unkraut), křičky chabzí, jehož mnoho po polích roste, to se vše nechá, takže zorané pole jako u nás starý úhor vyhlíží. — Ale přece obilí hojnost vyrůstá. Když dozrává žito, těší chudý Turopolčan synka: „Eh synku, neboj ty sa hladu, už nám žitko zraje níže Novohradu!“ — Z pohoří Javorinského, z horských, chudých dědin přicházejí na žatvu do okolí Ďarmot, ale níže na Dolení zem jdou celé karavany chudých Oravců a Trenčanů na žatvu s ženami i dětmi, majíce s sebou vozíky na zboží. V poli, když není příhodného stromu, aby na větve dítě v plachtě založené zavěsila, vezme matka čtyry silné hole, zarazí je křížem do země, čtyry konce plachty k nim přiváže a doprostřed položí dítě jako do *keltsky*. Tak je má všude při ruce, kdekoli pracuje. — Mnohý vzdychá: „Ej dole, nadole, krvavé mozole, kdo robit něumie, nadole sa dozvie!“ Ale cože, přece jen co rok nadol se vypravují, aby si obilí domů přivezli. A Maďar, co by počal bez Slováka, kdyby

mu luka nepokosil, obilí nepožal, víno neobral, ve všem a všade mu nepomohl?

Ženci najímají se *na konvenciu*, jak se tam všeobecně říká. Dostanou poživu a díl *zboží* (obilí), obyčejně devátou kilu. I slámu dostanou; peněz nedostávají. — Paní vydá jim obilí na chléb, mouku, sůl, masť (sádlo), mléko, bob; na maso dostanou peníze. Jedna z žen převezme to, i nádobí, co jí paní k tomu půjčí; taje gazdinou a musí za to stát. Nejstarší zmůžu je pořadatelem nad ostatními, gazdou. Kde má pán pole daleko od statku vzdálené, jako na Dolení zemi (dvě i tři míle), tu se vypraví i všecka čeládka do pole, mimo gazdinu, děti a staré lidi, a na poli zůstanou, dokud není vše sklizeno. — Když se žnice a ženci po poli rozejdou, tu věru se „obveselí pánova role, neboť ji obveselí dobrá jejich vůle“. — Modlitbou, aby jim dal Pánbůh šťastně žatvu dokonat, a přezehnáním začínají robotu. O chvíli zahlaholí po širých polích zpěv pilných znič, že je radost na ně se dívat, jaké *hrstě valí*. „Hraj mi, srpok, hraj, daleko muoj kraj, jak nebudeš hráti, budeš tu bývati!“ — zpívá si mladá, rychlá žnečka, a na druhém konci ozývá se jiná:

Žnica som já, žnica, spievam pěkné noty,
ach, ale sa hanbím zajtrajšej soboty,
medzi něchty vuosta, prsty popichané,
akože mně, milý, dáš prstienčok na ně?

Které práce od ruky neodpadá, hned na ni ukazují: „To je ta, co nerada robí, len na síňce pozerá, či skoro zachodí.“ — V neděli nepracují; jdou do kostela a odpoledne staří besedují a mládež zpívá a hraje, až vyjde večerní zornička. — Když je obilí póza té a svázané, udělá se na poli humno, snopy se na ně rozprostrou a dva neb tři volí se po něm dokola tak dlouho vodí, až zrna vyšlapají. — Sláma srovná se potom do stohů a nechá na poli. Na několik kroků od humna prostrou se veliké plachty na zem; řídí se při tom dle větru a na ty plachty velikými lopatami obilí se přehazuje. Tak se věje. — Pro váté obilí sype se do vozu na prostřenou v něm plachtu. — *Shonky* (také *garazdy*, plevy) shrabou se na hromadu a též zůstanou na poli. — Že se takovýmto hospodařením mnoho zrna zmaří, každý uzná, a jeť to i patrně vidět v jeseni, když pozůstalé zrní okolo mlatů a na hromadách plev bujně vzhází. — Když je konec žatvy, upletou žnečky z klasů obilních a z polního kvítí pěkný věnec a jeden z šuhajů uváže na žerď bílýšátek jako zástavu. — Zpívají přitom: „Ktoorejže dnes, ktorej, uvijeme veniec? — Tej, ktorú vybere najkrajší mládenec.“ — „Komuže dnes, komu, dáme niesť zástavu? — Tomu, co jej podá svoju ručku právu.“ — Obyčejně vybere se nejhezčí párek; děvče nese věnec, chlapec zástavu. Ti dva jdou napřed, ostatní za nimi. — Když přijdou do gazdova dvoru, začnou zpívati:

Hotuj, páně, oldomáš,
zrobili smě, kde co máš,
hotuj, páně, večeru,
dvanást funtov pečeňu.

V nášho pánovom dvore
kvitně ruža na stole;
pán se na nu pozerá,
že on peknú paniu má.
Naša pani něpyšná,
na vrata ku nám vyšla,
Bohu se pomodlila,
že žnivo dokončila,
oldomáš, páně náš! Atd.

Po skončeném zpěvu odevzdají paní věnec a dostanou jist a pít dost a dost, a hodný pán i cikána jim objedná, aby si zaskočili *od zeme*. Věnec ten pověsí se na trám do pitvoru a z jara, když jde gazda sít, první hrst zrna vzítí musí z toho věnce. — Když je po žatvě, seberou se ženci, naloží zboží, co který vyžal (*výžin*), na vozíky a jedou vesele domů. — Ne každý ale vrací se zdravý a vesel z Dolení země; mnozí sklíčení jsou zlou zimnicí, která není k odbytí. Dílem dostanou ji, jak se myslí, ze špatné vody a nezvyklé stravy, dílem z nezdravého vzduchu stávajících tam močálů. — Nejednoho viděti zpátky se vraceti žlutého jak svíce, s oteklými nohama, jedva se vleče. Obilí čisté

nedává se ani do sýpek, ani do komor, nýbrž do *zemnic*. —Zemnice mají formu baňatých láhví s úzkým dlouhým hrdlem. Zakládají se buď před stavením na ulici, buď v sadu, buď ve vinicích. Jsou již jistí k tomu kopáči, kteří dostávají za jednu zemnicu 2—3 zl. stří. Jámy tyto jsou tak prostranné a hluboké, že se do nich i 150—200 kil vejde. Jak je jáma vykopána, vycpe se slámou; sláma se zapálí a nechá hořet kolik dní, až se hlína hodně vypálí a utvrdí. To prý obilí tak lehko nevzklíčí. Potom se jáma teprv suchou slámou vyloží a zrno se do ní vysype až po hrdlo; hrdlo pak vyplňuje se vrstvou popele, vrstvou písku, a to tak až po sám vrch. Někteří i kamenec přidávají, aby se obilí nevzklíčilo. Otvor zamaže se hlínou a nad otvor udělá se malý pahrbek, aby tam sníh ani déšť nepadal, ani tam slunce nesvítilo. Z jara, když se obilí vyndává, musí se pojednou ven vzít. Bývá ale obvykle ztuchlé a musí se vysušovat; nevím, jestli i u sedláků, ale v měšťanských domech, než dají obilí do mlýna, vyperou je, neboť v něm bývá mnoho smetí a prachu. Někteří přidržují se hospodářství, jaké na horním Slovensku je, lépe vzdělávají pole, seno nemají venku, ale na půdách, mají stodoly a mlaty a schovávají obilí v komorách. Při prvním hospodaření je snad ta jediná výhoda, že v čas ohně nic více neshoří než holé stavení, a obilí jim přece zůstane.

SADBA

V horních stolicích nesází se tolik kukuřice jako na Dolení zemi, kde jsou nepřehledné kusy země jediné kukuřicí posázené. Vyrůstá tam ještě bujněji, že se v ní jezdec skryje. Velmi pěkně vyhlíží pole takové. Kukuřice sází se vždy tři zrna při sobě; obvykle vyroste jedno bujně, druhé dvě zakrní. Děje se to proto, aby se prostřední, v čas větru sama stojící, nezlámala. — Musí se kolikrát okopávat, a když začíná již do výše růsti, udělá se dole okolo stvolu každé sazenice vysoký růvek. Na Dolení zemi slouží kukuřice nejen co krmivo vepřovému dobytku, ale i co požíva lidem. — Chléb kukuřičný je pěkný bílý a vysoký, jak ho Maďar miluje, ale záhy vyschne, a proto se musí každý třetí den čerstvý péci. Když *sulky* kukuřičné dozrávají, viděti je každý den na panských stolích co desert. Uvaří se v slané vodě, uvařené pak a v ubrousku zaobalené, aby nevystydly, přinesou se na stůl. Vezme se sulka do ruky, posolí a zrnka se okusují. Je to oblíbená pochoutka a chutná někdy i cizím. — Také se sulky v horkém popeli opékají, což nejlépe pasáci umějí. Druhá lahůdka jsou vařená kukuřičná zrna, medem politá, mákem posypaná. Mele se také kukuřice na kaši a dělají se z ní též *pukance*. Zrna se navlaží a nechají se pučeti; napučená dají se do horké pece aneb na drátěná síta nad oheň, až se rozpukají. — Prodávají je gazdiny o trhu na míru a slouží za lahůdku o přástvách, jako v Čechách *pučálka* zhrachu. — Mimo to se kukuřicí výborně krmí vepřový dobytek a *hyd* (drůbež). Na Dolení zemi nechávají pro vepřový dobytek zvláštní kusy kukuřicí posázených polí, na něž ho vyženu a pasou, až se vykrmí; aneb nasypou do koryt čistá zrna, nechají navlhnout a potom celé stádo k tomu pustí. — Listy žerou krávy i volí, a kde nouze o palivo, stvolem se topí. Bílé listeny ze sulek stelou si děvčata do loží, neboť se na nich měkce leží. — Kukuřice sklízí se ku konci září se sadbou. Když je čas sklízeti sadbu, ohlašuje určený k tomu den hajduk, chodě s bubnem po městě. Naráz se musí síti a sázeti, naráz kliditi, ať se to komu líbí nebo ne; musí se proto naráz sklídit, že se potom vyžene na pole dobytek. Nejdříve sklízí se kukuřice, a to jsou pro čeled' veselé dni při vši práci. Na polích nakladou se ohně a v horkém popeli pekou se sulky kukuřičné, tykve i krumplice (brambory) a veselý zpěv ozývá se po všech polích. — Když se domů svezou, *bielí* se, to jest odtrhují se ze sulek listeny až na dva, které se přehrnou, a jsouce hebké jak lejcí, svážou se jimi dvě a dvě sulky k sobě. To je robota čeledi. Při bielení jedna čeleď druhé pomáhá; kde mají méně kukuřice, jdou pomoci tam, kde jí mnoho mají. — Gazdiny jim navaří kukuřice, neboť je to naposled, dostanou i pálené neb víno, zjednaří se cikáni a při zpěvu a hudbě bielí čeleď až přes půlnoc. Někdy si i zatančí. Noční to veselí trvá po kolik večerů. Svázané sulky rozvěsí se na ponebí aneb zvenčí pod střechem na bidla, aby uschly. Když zrna ztvrdnou a do zlatová sežloutnou, *mrví se* (zrna se odtrhnou); potom teprv se může na mouku upotřebit. Odtrhnuté *čutky* se pálí.

Mezi kukuřicí sází se bob cukrový (vlastně fazol); heboučné jeho proutky otáčejí se okolo jejího stvolu a bílé, růžové a purpurové jeho květy odstiňují se pěkně od sytě zelených jejích listů. Jeť kolikero druhů bobů; bílý, v kříčkách nízkých rostoucí; bob cukrový, červený, pnoucí se vzhůru, jehož lusky se nejvíce v letě vaří s beraninou, kyselou smetanou a rajskými jablky *zaprávané* (zadělávané); bob rejžový (drobný jak rejže); bob šparglový čili masný — pne se velmi vysoko, má purpurový květ, černé drobné semeno a dlouhý masitý lusk. Mladé lusky jsou žluté a připravují se jako špargle; jsou velmi dobré. Mimo ty jsou ještě i jiné druhy, jež se zelené i suché vaří.

Na straně, kde kukuřice, sázejí se i brambory, *kapusta* (zelí), tykvice, okurky, brukve, *cvikla* (červená řepa), cibule, bob, parádičky (rajská jablka), cibule, pastrnák, všecko v jedné směsici. Jaká to spletenina proutků, květů a listů; a nejvíce roztahuje se po zemi drsný stvol *těkvíce*. Široké její listy klenou se nad nižší zelinou jako střecha a mezi nimi se prodírají na povrch žluté veliké kalichy květu jejího. Nad houštinou listů, mezi nimiž sotva ostatní sadbu viděti, šumí list vysoké kukuřice. Za sadbou strakatí se záhon máku a za ním bramborové pole, vroubené věncem konopí.

Náš lid nemiluje „tú travinu“, jak všeliké ty zeleniny jmenuje, milejší mu jsou moučná jídla a luštiny, ale v Uhřích

taková jídla rádi jedí, a co se jím na podstatě nedostává, doplní se masem a chlebem. — Jak brukev, cvikla hodně lupenů má, otrhají se spodní a vaří se připravené jako špenát k masu (*podlupky*). Z mladičkových vinných a rybízových listů dělá se salát. — Jak lusk bobů trochu jen povyroste, těkvice jak dozrává, vaří se kolikrát za týden. — Tykví je kolikero druhů, hlavně ale tři se rozeznávají: panské, zimní a svinské. — První mají tvar elipsový, jsou zelené neb bíle pasované; maso pod tenkou slupkou je měkké. Ty se jedí. Oloupají se, vpolo rozkrojí, od jader očistí a na zvláštní k tomu *drhli* (kružátku) na tenké nudle skrouží; potom se osolí, nechají as hodinu kvasit a teprv se připravují, obyčejně s beraninou, rajskými jablky a kyselou smetanou. Je to chutné, lehké jídlo. — Také se pekou v popeli a nakládají jako u nás vodnice. Zimní jsou též podlouhlé, šedozelené barvy, tvrdého masa; svinské jsou žluté, kulaté, povrchu bradavičnaté; vepřový dobytek se jimi dobře krmí. — Panské tykve jsou největší, osmi-, desíti- i víceliberní, jak je tučná zem. Za času poslední uherské války vypěstil měšťan jeden v Báňské Bystřici tykev, která vážila 130 liber. Ještě jeden druh tykví jsou tak zvané *jurgety*čili tykve gerecké. List *jurgety* je málo větší okurkového, bílý prut pne se vzhůru; proto zastrkují se k němu tyčky aneb se sází k stavení, kde se až na střechu vypne. Chuť ovoce je tatáž co panské tykve, barva bělozelená a tvar rozmanitý: hrušky, láhve, trubky atd., až lidem k žertům příčinu dávají. Co jídlo libují si je jen Srbové. Nejobyčejnější forma je válcovitá a ty se jedí. Rozkrájí se na krátké kusy, jádra se vydlabou, kusy se v slané vodě uvaří a míchaninou rej že s masem naplní a omáčkou z rajských jablíček polijí. Z ostatních forem dělají se *kulače*, svícny, poháry, *livy* (hevery), jak se k čemu která hodí. — Když dozraje *jurgeta*, utrhne se, a co by při nádobě, na kterou se hodí, zbytečné bylo, uřízne se; potom se dá na slunce, až maso zcela seschne a zdřevění. Potom semena a seschlá tkanina drátem se vyndá a láhev neb cokoliv jiného je hotovo; láhev to lehká, která se neroztluče, dokonce když se lejčím oplete. — Jádra z tykví suší si čeled' na pamlsek, avšak v Stýrsku táhne se z nich olej, který se k svícení i k jídlu upotřebuje. — Okurky (*uhorky*) nakládají jako u nás, s tím jedině rozdílem, že naspod nádoby, do níž je kladou, kus těsta se položí, aby záhy kysaly, a několik pošviček mladé papriky, aby tvrdé zůstaly. Zkysaných upotřebuje se v zimě co při varu a k pečením místo salátu; k hovězímu masu se nejedí. — Zelí (kapusty) sází se tam mnoho; nakládá se na zimu jako u nás (*kvasná kapusta*), ale mnohem lépe k jídlu připravuje. Naši kapustu, již *kelj*menují, mají jen v panských zahradách, jakož i *karanfiol* (karfiol). Brukev (mrkev) se také všeobecně nesází, ani celer; více pastrnáku a cvikly, čehož se jako přivaru potřebuje. — Kvaku (tuřín, bílá řepa) sázejí v hořeních stolicích. Množství se ale seje cibule, papriky a *parádiček* (rajských jablek), protože se toho ve všech domácnostech mnoho spotřebuje. — Mladou cibuli přikusují syrovou k masu i k chlebu a mimo to se jí mnoho do jídel spotřebuje. — Paprika dává se do rozličných jídel a roztlučená na prášek přináší se vždy zároveň se solí na stůl. Také mladou do octa nakládají a k masu hovězímu na příchut' dávají, ale není to pro každý žaludek. — *Parádiček* náramná síla všude roste; dílem je lidé sejí, dílem z pozůstalých jablíček na polích a zahradách samy se rodí. — Mnohdy nevědí lidé, kam s nimi, ač se jich množství čerstvých spotřebuje, usuší, naloží a na *lekvár* (povidla) rozvaří. — Brambory jsou z písečnaté půdy dobré, ale tolik se jich v dolních krajích nesází jako v horních stolicích Slovenska, kde jako u nás v horách za hlavní potravu slouží.

Po sklizení bramborů jdou chudé *želiarky* (podruhyně) a cikáni paběrkovat. Přesvědčila jsem se, že jediná rodina za týden sedm měřic bramborů, zcela pěkných, napaběrkovala. Není to nic neobyčejného, neboť se všechny zemské plodiny s takovou nedbalostí sklízí, že ode všeho na polích i na stromech část zůstává. „Kdo mnoho másla má, po stěně je maže!“

Při sklizení otav trhají ženské *matorné konopí*. V ty dny pekou gazdiny *konopníky*, koláče to nadívané čerstvým roztlučeným a s medem smíchaným semencem. Jídlo to rozpaluje mysl, je mdlé a chroupá v zubech, jako by písek žvýkal. Trháním konopí, močením, sušením a třením, a co se vše s ním dělá, než se na kužel dostane, zabývají se jediné ženské, leč pomohou-li jim šuhajci hrstě do močidla odnésti a *ťažidlana* ně zavaliti, zpívajíce jim přitom:

Pije, pije na kol'aji [ptáča],

švárne diouča konopice [máča];

pije, pije na kolaji [druhé],

aby bolo povesence [dúhe] —

píseň to, podle jejíž noty děvčata i rády tančí. Že si ženské čisté konopí nejen spředou, ale z příze i plátno samy utkají, dříve jsem již podotkla. Plátno konopné je hrubší lněného, ale trvanlivé.

OVOCE

V horních stolicích Slovenska není taková hojnost ovoce jako na Dolní zemi, ba v některých místech ani švestky neuzrají, ale stromy se více pěstují a viděti pěkně zřízené sady. V dolních krajích o čistění stromů, rozsazování,

očkování, zkrátka o štěpařství ani znaku, vyjmouc zahrady panské, kde mají učené zahradníky. V roce 1854 ohlašoval jednoho dne v Ďarmotech po městě hajduk, že se poroučí lidem z rozkazu vládního, aby obírali housenky se stromů pod pokutou 5zl. stř. Vybrali se tedy lidé do vinic a obírajíce housenky házeli je živé na zem, až jeden úředník, jda okolo a vida ničemnou tu jejich práci, je poučil, že se musí housenky zničit. A co by mohlo stromoví, co orné půdy po těch holých vrchách býti, kde tráva a bylinstvo v tučné prsti bujně vyrůstá a zase hnije, nikým nepokosené! Ale na to se nedbá a vše se nechá růsti, jak Pánbůh dá. — Ovocné stromy jsou obyčejně ve vinicích vysázeny. — Čerešně jsou sladké, ale malé; větší jsou višně. — Sliv je mnoho a zvláště dobré jsou zelené durandzie a červené vešelénky. — *Slúvek* (švestek) rodí se mnoho; jsou sladké i velké. Vyhlášené jsou bystrické, s nimiž Krupinčanky po dědinách jezdí, vyměňujíce je za obilí. Ze švestek vaří se lekvár (povidla), ze sušených dělá se pověstná slivovica, kterou před obědem ani paní neopovrhnu. Meruňky a broskví tolik se rodí, že si každá selka lekváru z nich navaří; více jich tam dostane zadarmo než jinde za peníze. Meruňky jsou pěkné, ale broskve malé. — Jádru broskvové zasadí do země a za dvě léta nese stromek ovoce. Z jader broskvových pálí se rosolka *persika*. — Jablek a hrušek mají jen obyčejné druhy a letní. Dělají také z jablek *štěpánky* (*křížaly*) a přinášejí je pradenám v zimě na poslinku. Ale vůbec je málo jablek, a jak pominou, nevidět je, až zase nastanou; v zimě musel by mnoho za ně dáti. — Kdouloň roste na pustých vinicích a má pěkná velká jablka. Paní nekupují je pouze pro vůni, ale zavaří je i do cukru. — Také vlaský ořech se dobře daří; mladé, nezralé ještě oříšky za varují paní do medu jako lahůdku. — Též i rybízu, malin, *egrešu* (angrešt), z čehož se i omáčky dělají na masa, mnoho roste ve vinicích. — Lesního ovoce, jahod, černic, oskeruš, břekyň, mišpulí, šípkového lekváru přináší venkovský lid sílu na trh a za laciný peníz prodává.

Krásné a dobré mají dýně (melony), žluté i červené (Zucker-, Wassermelone, srb. *ľubenice*). Žlutá dýně není tak oblíbená jako červená, ač je sladší a větší než u nás. Za 6 kr. dostane tam žlutou dýni, za niž by u nás musel kolik zlatých dát. Červené dýně jsou o něco dražší; velká, desíti- patnáctiliberní stojí 10, 12 i 20 kr. stř. Potřebují dobrou zem, více pěstování a nedaří se všude. Je to krásné, lahodné ovoce. Povrch hladký, tmavě zelený, forma jako jablko. Vnější okraj je tvrdý, zelený, as na dva prsty široký, vnitřní dužnina je růžová, černými jádry protkaná, sladká a plná šťávy. Když se z pole přinese, dá se do sklepa, aby uležela a vystydla; kdo vědět chce, zdali je dosti zralá, vezme ji do obou rukou, zatřese jí, a když jádra drkají, je dosti zralá. Rozkrajuje se vždy napříč, dužnina vyjídá lžící, aby se všechny šťávy užilo. Pro lepší stravení polévá se červeným vínem, žlutá posypá se cukrem a pepřem, obecný lid ale jí je oboje beze všeho. Je to lahodné občerstvení za letního vedra a na Dolení zemi se jí ochlazují namísto nezdravé tam vody. Osmi-, desíti-, patnáctiliberní jsou nejlepší, jsou ale i třicetiliberní. Vyhlášené co výborné jsou děnděšské v Hevešské a strážské v Novohradské stolici. Vnější zelený okraj se nejlépe, obecný člověk ho zahodí, ale paní, oloupavše s něho vrchní slupku, vypíchají rozličných pletek a do cukru je zavářejí; též i žlutá se zaváří a oboje jsou dobrou lahůdkou v zimě, když nemají jiného ovoce než zavařeného. Také moruše se dobře daří a mnoho jich roste po vrchách. Před revolucí zavedlo se v Ďarmotech, přičiněním jednoho z tamějších kupců Srbů, hedbávnictví. Kapitál byl uložen, stavení připravené, ředitel z Itálie zjedнан, vše bylo v pořádku, an tu, když se již pracovati začalo, revoluce vypukla a všecko vniveč přivedla. Bylo by podniknutí toto zajisté prospěšné bývalo, ale bohužel nenašel se od té doby nikdo, který by je znovu do života uvedl, a prvního podnikatele již není.

VINNÁ LOZA

Ač vzdělání vinic mnoho peněz i práce stojí, věnuje se přece vinné loze největší péče. „Co loza dává, lepší než voda,“ říká se. Každý měšťan, jak jen trochu může, koupí si viničku; patří to k nóbl tónu jíti v neděli do svého *borházu*, pozvati si kamarády a v předsklepí s nimi poseděti a popítí. Dokud je úroda, vyplatí se každému náklad, ale jak padne po dvě tři léta neúroda, již myslí ochabují, a kdo má více vinic, nevzdělává jen tolik, co by pro domácí potřebu stačilo, nechaje ostatní zpustnouti. Zelí ovšem, když potom právě úroda padne. — V pozdní jeseni, když začíná mrznouti, přihrabe se dole okolo vinného kmene (*palice*) země, aby kořen nezmrzl. Tak se nechá až do konce března neb začátku dubna, jak začíná teplejší počasí. Tehdáž zem se odhrabe a loňské pruty se odřezají u *same* hlavy (u kořene), jen několik ok se nechá na nové pruty. Když vyrazí a na kus vyrostou, kmen se okopá a všecka tráva kolem se vypleje; to děje se dva- i třikráte, neboť vinohradu netřeba prý tak modlitby jako motyky. Když pruty půl druhého neb dva lokte do výše vyrostly, svazují se u vrchu lejčím, aby pohromadě držely, a přitom protrhuje se listí, kde ho mnoho, aby na hrozny slunce svítilo. Keře jsou nízké, ale nesou mnoho těžkých hroznů a sladkých. Je mnoho druhů (*fajt*) vína a rozličného pojmenování, ku př. hrozny drobných, sladkých *bobuljsou* *krupinčina*, s modrými, řídkými a velkými bobulemi *dyňky*, s podlouhlými *kozí cecy*, *muškátové*, *biharčina* j. více. Z vinic Ďarmotských sklízívá se v úrodném roce 5 000—6000 věder vína. Nejlepší druhy vína v stolici Novohradské jsou váraljaské pod horou Szandou a pencké pod Naszálem, stranou Vacova. V Pencu má každý sedlák vinici, poněvadž se tam po vrchách ve vápenné půdě lépe víno než obilí daří. Sklízívají i do stotiséce věder v úrodném roce. Jsou tam samí Slováci. Vůbec se rodí ve vápenné půdě nejohnivější vína, jako tokajské,

jagerské a j.

Práce ve vinicích řídí a k nim dohlíží vinař (Winzer). Kdo má mnoho vinic, má svého vinaře, aneb jich několik jednoho drží. Když víno zapalovati se počíná, najmou gazdové *varovčíka* (hlídače), aby vinice před zloději varoval a vrabce, kterým sladké bobulky chutnají, řehtačkami z vinic plašil. Dostává za to od gazdů týdně po jednom chlebu a po skončení hlídky obilí. Vinice jsou obvykle na sklonech vrchů, buď řadou, buď roztroušeně založené, živými ploty aneb jen cestami oddělené. Mezi vinnou lozou nasázeny jsou ovocné stromy a zelenina. V popředí vinic jsou vinné sklepy; u některých je předskeplí, kde je náradí, jehož při sklizení potřebují, a kde gazdové sedí, když v neděli do sklepa přijdou. Nad některým sklepem jsou domky (borházy), v nichž izba pro hosty, předsín s ohništěm a lisovna (v Mělníku *čeřen*). Vchod do sklepa je buď zvenčí, buď z předsíně. Poslední hospodářská slavnost, obvykle v říjnu, je

VINOBRÁČKA

Na vinobračku přicházejí nejvíce ženské z Hrušovského pohoří, tak zvané krekáčky, mladé ženky a děvčata, mající zvláštní kroj, nosí vesměs bílé plátěné sukně, velmi krátké, a modré zástěry; děvčata je mají zpředu červenou přízí vyšíte. V neděli ale nosí zástěry bílé, též tak vyšíte. Pod sukní mají *rubáš*, košili bez rukávů z hrubého plátna, přiléhající k tělu, přes ni krátkou jen po pas košilku z tenšího plátna, v neděli z *pamukového* (bavlněného) s polodlouhými rukávcemi, na ramenou, u ruky a krku červenomodře vyšitou. Okolo těla stáhnou se pasem z barevné vlny tkaným, od něhož vzadu i po bocích množství rozličnobarevných stužek dolů visí. Košilka se za pás nezastrčí, ale se volně nechá vláti. Okolo krku má každá černou šňůrku, zpředu na smyčku uvázanou. Ženy nemají tílka tenkého, protože přes ně *mentiek* (lajblíček bez rukávů) oblékají, a také nemají u pasu tolik stužek. Vlasy mají děvčata do vrkoče vpletené, stužkami proplátané, přes záda dolů viset. Do kostela berou *partua* přes ramena *ručník* bílý plátěný, červeně okolo krajů vyšitý. — Děvčata nosí boty, ženy boty i *kapce*. Vlasy mají ženy dozadu sčesané a malinkým bílým *čepčokem* přikryté, který ani do půl hlavy nezasahá. Přes čela mají bílé vínky, dozadu vázané. V zimě berou přes hlavu plachetku a na tělo kožich. Jsou naskrze nevelké, *driečné* (pěkného vzrůstu a těla), ale záhy stárnou. Příčina je dílem těžká práce, dílem časná vdávání. Od čtrnáctého do sedmáctého roku dávají rodiče děvčata za muže. Je-li děvče starší o rok o dva, zovou ji „starou pannou“. Zato jsou z nich v třicátém roku baby. K vinobraní najímají se za plat, poněvadž trvá obvykle jen den; kdo málo vinic má, snadno je hotov, a kdo velké a víc jich má, najme více lidu a tak se to vyrovná. Jak před sklizením obilí a vši jiné poživky hajduk po městě ohlašuje, který den se počne sklízeti, tak děje se i před vinobračkami, V určitý den kde kdo, staří mladí, pěší i na voze táhnou do vinic, kde čilý život od časného rána panuje. Zpěv oběraček rozléhá se po vinicích, neboť kde Slovenka, tam zpěv, a raději — říkají robotnice — máme pána, který méně platí, jen když nám dovolí svobodně zpívat, a kdož chtěl by bránit, aby si děvče svobodně nezazpívalo:

Dobré mi je, dobré, věru mi dobré je,

chodím po slobodě jak rybka po vodě.

Sloboda, sloboda, či je ona dobrá,

eště lepšie šťastie, komu ho Pánbuoh dá.

A když začnou děvčata pěkným nápěvem zpívat píseň:

Rastie da javor, javore,

tej mojej mamke vo dvore,

rozpúšťa lístok z široka. —

Prikryda mojho milého,

co mi je viera u něho, —

tu se i Maďaři pozastaví a rádi poslouchají pěkné zpěvy mladých robotnic a nemrzí je ani to, když jim Slovenky zazpívají:

Maďaři, Maďaři, co spievať neznátě?

My vás naučíme, co nám za to dátě? —

Dáte nám vy, dáte, tri okovy vína,

budě toho roku dobra tokajčina! —

Takto vesele zpívající obírají hrozny, vkládají do puten a na hřbetě odnášejí do lisovny, kde je muži do kádí dá-

vají, vytlačují a vytlačené víno do sudů nalévají. Na ohništích vaří se v kotlích guláš, oblíbené to národní jídlo, pekou se pečinky, na pokrytých stolích přichystaná jídla, hromady krásných hroznů a plné poháry vína, červeného i bílého. Gazdina přihlíží ke stolu a gazda vítá přichozí hosti, známé neznámé, zvané nezvané; ten den je každý vítán a každý se musí chtět nechtět najísti a napítí, až nemůže. K večeru začne chasa venku hodovat; ačkoliv nemají tolikero jídel jako páni, mají dobrého chleba a masa dostatek, k pití pálené neb víno, a byť i bylo kyselé, přece po něm srdce veselé, a když potom i cikáni hrát přijdou, je veselost ještě větší. Tančí se, zpívá, fajčí a pije, střílí, rozličné figle se robí, a když se stmí, nakladou se ohně a rozsvítí smolnice. Tu připíjí šuhaj svému děvčeti: „Na zdravie ti, abys moja bola!“ „Pánbuoh daj, šuhajko, aby pravda bola!“ odpovídá upřímné děvče a nebrání, když jí šuhaj ruku tiskne. „Pitě, chlapi,“ ozývá se z jiné strany, „kým chlapi píjali, dobré sa mávali, teraz nepříjajú a preca nič nemajú!“ Se všech stran zaznívá zpěv, střelba a veselý jásot, a když se gazda mezi nimi ukáže, tu mu žehnají a přejou všeho dobrého, v zimě, v letě i v druhém životě. Páni *barátivedou* též v izbě hlučné rozhovory, a připíjejíce jeden druhému na zdraví, vyprazdňují poháry do dna. A když se večer blíží a hosté vstávají chtějí, poručí gazda nalíti z nejlepšího a gazdina má také ještě nějakou lahůdku za lubem — a znovu se hoduje a znovu se zdravkuje až pozdě do noci. Mnohému, když se potom domů ubírá, nestačí ani široká cesta uherská. — Kde je mnoho vinic, jako na pohoří Tokajském, Budínském a velkých panských vinicích, trvají vinobračky dva i tři dni a slavně se vedou. Za času poddanství musel každý, kdo měl vinici, z požitku desátý díl (dežma) gruntovnímu pánu odváděti.

STATEK

V dolních stolicích, kde velké pastvy jsou, chová se všude více koňů než v horních stolicích, nejvíce chová se jich ale na ohromných rovinách Dolení země, kde jich mají sedláci a páni celá stáda. Stáda ta pasou se na ohromných těch pustách, pod širým nebem, v zimě v letě, pod dohledem *čikóšů*, kteří v podzemních obydlích tam při nich bydlí. — Stěny obydlí těchto v zemi vykopaných obloženy jsou pleteninou vrbovou neb z rákosů, která se vysmolí. V kulaté, též z proutí spletené, nevysoko na zemi zvýšené a drnem obložené střeše je při dera, kudy vychází dým, a po stranách malá okna, kudy světlo dolů padá. — Obvyčejně jsou obydlí tato přepažena; v prvním oddílu je ohniště a lůžko ze suché trávy pro muže, v druhém oddělení bydlí žena s dětmi prvního čikóše, který bývá obvyčejně ženat. — Tam oddělen od světa žije čikóš po celé své živobyti, tékaje po nepřehledných pustách za divým stádem, a nedal by tu svobodu neobmezenou za rozkoše světa. — Na rovinách těch ani Slovák ani Maďar nemohou bez koňů býti, dokonce Maďar zvyklý není ani sto krokův pěšky jíti! Ten musí vždy koně nablízku míti, aby ho jen zavolati mohl, když mu třeba kam jíti. Jak k němu z pastvy přiběhne, neohlíží se po sedle, po třmenu, chytne ho za hřívu vyšvihne se naň, nahne kupředu, máchne rukou a bez sedla, bez uzdy, drže se jen hřívou, letí přes širé roviny jako vlaštovka, a než se člověk ohlídně, je ten tam. V takové jízdě jen si Maďar libuje a na koni jediné je svůl! Když jen na kousek cesty jede, sedne na koně jak ženská, a naopak zase některá ženská obkročmo na něm sedí jako chlap. Vůbec na Dolení zemi každý chlapec s koňmi zacházet zná a ženské na koni jezdí jako muži. Uherský kůň je hubený, chudý, ale rychlý a mnoho vydrží. Chovat ho ale a ušetřit nezná ani Slovák ani Maďar. Hříbě (*hače*), byť i několik dní staré, musí za matkou, třeba jízda na kolik mil byla; začasť stává se, že je musí gazda na vůz vzít, když slabé ostatním stačit nemůže. Dvou- tříletý koník se již zapráhne; byť se i taháním nestrhl, zkaží se prudkým během. Ať je s vrchu nebo do vrchu, cesta špatná nebo dobrá, to je vše jedno, vždy jen tryskem přes všecko. A to Slovák jako Maďar. Zaklínej je Pánembohem, zaklínej je ďáblem, přece žádný nepojede pomalu; nedá jim to a za hanbu si pokládají nejeti *ztuha*. Suhřátými koňmi vjedou do vody a dají se napítí, jestli u některé studně se zastaví, aby sami se napili, zajisté i koně napojí. Když z toho kůň onemocní, říká se: *zapožili se*! Při takovémto nešetření je kůň za málo let sedřen a konečně dostane se židu neb cikánu, kteří ho dodrou. Mnoho koňů pochází na ochrnutí plic (*tályog*). Okován bývá uherský kůň jen tenkrát, když na dalekou cestu jede. Obvyčejné selské sedlo je malé, dřevěné, na něž při jízdě černá capovice se položí. Třmeny a uzda u mohovitých z řemení, třmeny i železné, u chudších z provázků neb nic. Když si chce gazda někam vyjetí na vozíku, musí poslat pro koně na pastvu. Když je pacholek svolá a schytá, vezme je na oprat a cválá s nimi domů, což někdy hezky dlouho trvá. Sedlák od Debrecína jede obvyčejně šesti osmi koňmi, které jsou v jedné řadě vedle sebe zapraženy, jakž to vůbec tam obvyčej. Ověšení jsou strakatými řemínky, kroužky i provázky, což jim při běhu na vše strany poletuje. Maďar rád to má. Obvyčejně běží také několik hříbat s sebou a psi. Vozík (koč) je lehký, dřevěný; někdy je v něm deska přidělaná k sedění, ale obvyčejně dá se do něho slámy nebo sena a navrch prostře se *pokrovec* (houně). Je-li třeba krytého koce, zastrčí se na čtyřech stranách *palice* (hole), na ně hodí se rohožka, a krytý koč je hotov, v jakovém i páni jezdí, nemajíce *hintovu* (krytý kočár pěkný). Při jízdě Maďar i Slovák ustavičně s koňmi se baví, buď na ně pěkně volá, buď je hřeší, buď jim na postrach bičem nad hlavami točí, ač je neuhodí. Sedlák má jen jednu oprat, ale koně jsou již tak naučení, že při vyhýbání třeba jen křiknouti na ně a dost malého znamení opratí, a hned uhýbá (*bočí*) celé spřežení vlevo neb vpravo. Každý kůň má svoje jméno, a to velmi pěkné: Růže, Hvězda, Jelen, Beloň a j. Mají také sedláci v některých místech — vyjma pustu — salaše lehce srubené, do

nichž koně a voly v čas největší zimy zavírají; v panských dvořích mají konice (maštale). Jak koně, tak i voly, bílé, vysoké, s velkými rohami, chovají ve velikých stádech na pustách. — Voly potřebují k těžším pracím polním a k tahu. — V některých krajinách chová se více volů než koňů. Který sedlák krásné voly má, pyšní se jimi a schválně jede tu a tam na trh s nimi, ne aby je prodal, ale aby „parády s nimi robil“ a divákům laskominy dělal. — Zapražení jsou v jařmu. „Eh volky, čtyři volky parné, navěky stě v jařme,“ zpívá jim Slovák. — Při pasení jich mají *voliar*(volaři) několik velkých bílých vlčích psů, kteří ustavičně stádo ostražitě obcházejí; když který vůl daleko zajde, nazpět ho zvrátí a v noci před vlkem a zlodějem stádo chrání. Bez věrných těch pomocníků bylo by zle pastýřům. — Také volům dávají jména: Sivoň, Beloň; Maďaři: Beťár, Virág (květina), Bogár (brouk) a j.

Krav se drží v poměru na velká hospodářství málo. — Zámožnější sedlák drží jednu dvě a v panských dvořích pět šest nanejvýše. Je to tím, že se skoro všechna jídla sádlem mastí. Drží se tedy jen pro mléko; ale i toho se tolik nespotřebuje jako v horním Slovensku, kde kaša panuje. — Nádoby na mléko jsou vysoké jako žbánky, nahoře úzké, dole baňaté, právě naopak našim krajáčům, které dole úzký a nahoře široký jsou, aby se hodně smetany ustálo. Proto se také v těch žbánkách málo smetany ustojí, ale zato je mléko dobré; také nepotřebují tolik sladké smetany, ani silné pití kávy, jako u nás, tam ani mezi pány nepanuje a obecný lid „černou polívku“ jen dle jména zná. — Poněvadž se málo másla *mútí*, mají i *zbenky*(máselnice) malé. Liptovanky když nemohou dlouho stlouci, užívají následujícího prostředku: gazdina neb služka vezme máselnici na hřbet a chodí s ní po návsi a jdouc hýbá tělem ze strany na stranu, „aby šlo máslo do *guly*(kule)“. Dokud je pastva, jsou krávy jako jiný dobytek celý den na pastvě, v zimě pak zavřené v chatrných chlévech; o patřičném jich ošetření není ani řeči, proto také mnoho mléka nedávají.

Ovce mají dvojího druhu: ovce capovice, z jichž vlny se dělají krátké, huňaté uherské kožichy, čuby (*gubymad*), a ovce pěkné vlny (*birky*), Prvnějších drží se jen s potřebu, druhých ale mnoho se chová; na Dolní zemi jen kvůli vlně, v horních stolicích na Slovensku je i salašnictví zavedeno.

Veliký poklad tamějšího hospodářství je vepřový dobytek; každý hospodář hledí tolik bagounů do roka vykrmiti, mnoho-li *masti*(sádla) a slaniny pro domácnost potřebuje. Obvykle se krmí dobytek vepřový kukuřicí, tykvemi, a kde lesy dubové jsou, vezenu jej do lesa a nechají pásti na žaludech, až se vykrmí. Dovolení k tomu stojí v Ďarmotech 3 zl. stří. Někdy vykrmí bagouna na mnoho centů. Masa z tak tučných prasat není ani mnoho, aniž je chutné. Tuk dílem se rozpustí, dílem na poltiny rozdělí, nasolí a udí. Sádlo i slanina jsou velmi dobré. O masopustě (*fašankách*) bije se nejvíc prasat a tu slaví se *svinské kary*(hody). Maso vepřové nepeče se v kusech, ale na tenké řízky se rozkrájí; mladé vepřoviny tam nevidět. Klobásy, uděná jelítka, huspeniny, co vše při zabíjení naše hospodyně dělají, tam nedělají ani v domácnostech, ani řezníci, mimo *hůrky*(jaternice) a jelita rejží naplněná. — Ještě jedno domácí zvíře musím připomenout, totiž osla (*somár*), kterého obvykle viděti při dvoukolové karici (*taliga*) zapraženého. Kdo nemůže koně koupit, koupí jednoho neb dva osly. Za 3—4 zl. stří. dostane silného oslíka a vyživení jeho nestojí mimo zimu nic; pustí se na pastvu a bodláků najde všude dost. Volají ho *Sychra*.

ČELEDĚ

Patříválo to v Uhřích k panské domácnosti, držeti mnoho služebníků, ať jich třeba bylo nebo ne. V panských domech bylo obvykle k posluze u stolu několik junošů (*inašů*), u stoličního úředníka i několik hajduků, a při hostinách přibrala se někdy i dvorská čeleď k posluze. — V každé jen trochu zámožnější domácnosti měšťanské mají ne-li sluhu, tedy fraucimorku (chyžná, panská), neboť by si to paní za hanbu pokládala, kdyby vstáti musela od stolu a sama si posloužiti. Mimo fraucimorku jev maďarské domácnosti nevyhnutelně potřebná kuchařka, aniž žádná paní vařením nezabývá, vyjmouc zaváření a nakládání ovoce, což jejich libůstka a v čemž vskutku mistryně jsou. Je-li větší hospodářství a jsou-li děti, je i *varovkyňa*(chůva) neb *dojka*(kojná) v domě a služby k hrubé práci. K této podomní čeledi patří i kočí, který, že pána vozí, za více než dvorská čeleď se považuje. Dvorská čeleď záleží z oráčů (*ratajů*), co při koních, a z volařů (*bíreš*), co při volích jsou. Tito mají obvykle ženy při sobě, s kterými v manželství *nepřisahaném*, totiž neoddaní zákonně, svobodně jen a do vůle obapolné žijí. Takových manželství je v Ďarmotech mezi služebnou a vůbec chudší třídou lidu skoro tolik jako *přisahaných* (zákonně oddaných). Někteří žijí svorně a sestárnou spolu, někteří, nemohouce se jeden s druhým srovnati, rozejdou se; on hledá si jinou *frajerku*, ona jiného *frajera*. Mají-li děti a rozejdou se, buď se o ně rozdělí, aneb si je nechá otec; vidí-li ale matka, že druhá žena špatně na ně dohlíží, a našla-li sama lepšího muže, vezme i děti k sobě. Takové roztržky ale málokdy bývají mezi nimi, zvyknouce jeden s druhým, žijí obvykle tak jako ti v pořádném sňatku, a též obecný lid drží ženu nepřisahanou za tak poctivou jako přisahanou, jen když při muži je, statečně se při něm. chová a dítek svých opatruje. Je-li muž takové ženy ve službě, bydlí při něm ve dvoře i s dětmi a všechno se to tam živí. Pánové proto dovolují čeledínům ženy míti a obydlí proto jim dávají, aby měli při

ruce jistého dělníka v čas *súrné*(náhlé) práce, kde za drahý peníz dělníka dostati nelze.

Dokud muž v službě, i žena jinému pánu pracovati nesmí, ani kdyby jí více platil. V letě, v čas senosečí, žatvy a podobných prací, dostávají takový plat jako příchozí dělníci. Když v domácnosti mnoho roboty, musí pomáhati ženy i děti, jsou-li toho schopny; za to dostanou stravu. Když není mnoho práce, mohou dělati pro sebe. V některých staroměstských domech žije gazda s čeledí zcela patriarchálně a o děti jejich stará se jako o své.

Obyčejně slouží čeled' *na konvendu*(dle úmluvy). Dvorská čeled' dostává obilí, sádlo, pole na brambory a na konopí; plat od 20—40 zl. v. č. Kuchařka a podomní služby dostávají místo obilí týdně velký bochník chleba, který prodají, poněvadž mají celou stravu a té dosyta se najedí. Platu mají též od 28—40 zl., vyjmouc kuchařku, která mívá 60 i přes 60 až 70 zl., mimo plat dvě košile, fěrtušku a čižmy. Také dostává ještě zároveň s ostatní čeledí *jarmočno*. To bývá plat průměrní všude, a jen od okolností a dobré vůle pánů závisí, platí-li se více. Hmotně má se služebnictvo v Uhřích zřídka kde zle. Čeled' ta jsou z většího dílu jen Slováci, zčásti z okolních míst, zčásti ze vzdálenějších stolic.

OBECNÉ ŘÍZENÍ

Právo pánů na svých gruntech záleželo v následovním: — právo šenkovat víno, pivo, pálenku, užívání mlýnů, sekání masa i stavění kupeckých krámů po vesnicích. Jen pán stavěl jatky, hostince, krčmy, krámy a dával do árendy; koho pán nechtěl, nemusel na svém grunte trpět, a každý, kdo přišel, musel se u pána hlasití. Všechny grunty v jednom chotáru patřily pánu a byly rozděleny na urbární (selské) a na kurie. Urbární grunty byly majetností sedláků. Bez povolení pána nesměl ale sedlák grunt ani prodat, ani rozdělit. Když chtěl prodat, vyšetřil dříve pán, zdali mu majetník nic dlužen není; byl-li dlužen, musel mu dříve zaplatit, a potom teprv směl prodat. Jestli takový urbáník špatně hospodařil, takže pánu dávky neodváděl, dostal napomenutí, aby lépe hospodařil, jestli se ale nepolepšil, vzal mu pán grunt; nechati si ho ale nesměl, nýbrž dáti jej musel jinému. Z kuriálních živností vyhnal pán majetníka, kdy chtěl, a zaplatil mu jen stavení, a to jen v té ceně, jakou sám ustanovil. Roboty měl každý sedlák 104 dní, aneb s potahem 52 dní, počítaje den od slunce východu do slunce západu. Ve žních se robotní dni zdvojnásobily; za každý zanedbaný den platil sedlák 10 kr., s potahem 20 kr.; majetníci domů měli 18 dní a želiarové 12 dní práce do roka, což se ale v čas potřeby zvýšilo. Za palivo musel každý sedlák sáh dříví porazit pro pána a do panského dvora odvézt. Mimo robotu musel každý sedlák odváděti ze všeho obilí i sena i vína devátý díl pánu a desátý biskupu. Biskupský ten díl vybírali k rukou biskupů faráři, dostávající za to z desátého dílu šestnáctý díl. Jiný desátek farář neměl. Poněvadž ale takovéto vybírání biskupům veliké obtíže činilo, měli ten desátek z většího dílu páni od biskupů pachtovaný, platíce jim to v penězích, farářům odvádějící šestnáctý díl již vymláčený. Takových práv užívala i svobodná města, ale bylo jich v Uhřích málo. Mimo to musel sedlák vrchnosti devátý díl z konopí neb lenu, jehňat, vajec, másla, medu i část drůbeže odvádět. — Když se pán ženil neb paní vdávala, musel každý poddaný něčím do kuchyně přispěti. Právo statek si koupit měl jedině šlechtic. — Šlechtic neplatil žádnou daň a neměl jiných povinností než v čas nebezpečností vlast hájiti. Šlechtice nesměl nikdo v jeho vlastním domě zatknouti ani jeho domácí jmění exekvovati. Jak by se byl kdo ze soudních osob s úmyslem takovým k jeho domu blížil, vzal jen hůl do ruky a postaviv se mezi vrata zahrozil; na takové znamení neopovážil se nikdo do domu vstoupiti. Když by se ale byl skutku dopustil, za nějž by ho k smrti odsoudili, měl tu přednost, že ho nikoli provazem, jako sprostého vraha, ale mečem odpravili. — Notáře volily si předešlé časy obce samy, potvrzení ale záviselo vždy v místech poddanských od gruntovního pána aneb jeho úředníka, poněvadž pán právo měl trpěti na svých gruntech jen toho, koho chtěl. V menších místech si toho páni mnoho nevšíмали, ať byl ten nebo ten notářem, jen když lid proti němu nepopouzel, když hleděl, aby foršpon (přípřež) byla včas na místě a sedlák na robotě. Notářem byl obyčejně nějaký poběhlík aneb učitel, když ale pán nechtěl míti učitele notářem, neměl jím býti. — Byl vždy první osobou v místě, jakožto nejučenější. Nepodléhaje kontrole šidil, jak mohl. Práva neměl žádná, byl jen obecním písařem, oznamoval obci všechna nařízení a vykonával, co mu od služného (szolgabíró) nařízeno bylo. Rychtář vykonával místní policii, vybíral s notářem *porcie* austanovoval přípřež, jiná práva neměl. Koho szolgabíró a pán ustanovili, ten musel býti rychtářem. Plat měl skrovný, více než 10 fl. ročně měl málokterý, anť obce skoro žádného vlastního jmění nemají. Právní znamení rychtářovo byla hůl (palica), bez které z domu nevyšel, proto říká také Slovák: „Kňaz hrozí peklom a richtár palicou.“ V Gemeru kladou podnes *právní znamení*. Znamení to jmenuje se *kosibaa* je to hůl tlustá, as dvě stopy dlouhá, všelijak kroucená. Kdo se, pohnán jsa, před rychtáře nepostaví, tomu pošle tento *kosibu*, kterou mu obecní posel položí na okno aneb na práh. Pakli pohnaný kosibu k rychtáři nepřinese, následuje přísný trest.

Notář byl též špatně placen, 40 zl. šajnů ročně byl velký plat. K tomu měl kus pole a kus louky, co mu sedláci zdarma vzdělávali, a psal všelijaké žádosti (instance). To byly jeho příjmy. Když nebyl spolu i učitelem, dost zle se mu vedlo; v městech ale a městečkách byl dobře placen a mnohem lépe se měl. —

Soudní řízení neprovozovalo před revolucí ani po ní žádné město v Uhřích samostatně, vyjmouc město Pešť. Svoboda svobodných měst záležela jen v samostatném užívání regálií. Civilní i kriminální soudy vedla výhradně jen stolice. Ouřednictvo stoliční pozůstávalo ze dvou viceišpánů, stoličního fiškála, vrchního notára, vrchního písaře a několika přísežných (táblabíró), pak výběřčího (perceptora) a pro okresy ze služných (szolgabíró). Ti byli, vždy na tři léta, při stoličních reštauracích od šlechty a ze šlechty voleni. Vrchní išpán byl od samého krále doživotně ustanoven a přicházel do úřadu jen při reštauracích a někdy k stoličním kongregacím. První viceišpán byl nejvyšším úředníkem v stolici, v okresech služný (szolgabíró). Tito byli neobmezení páni, jednali v soudních i politických záležitostech, byli i stavitelé, slovem vším. Soudní řízení se vykonávalo dle zvláštních uherských zákonů (ius tripartitum), dle kterých se ale málokterý soudce řídil, neboť stálo při každém paragrafu: Ostatek se ponechává náhledu soudcovu. Toho každý použil a rozsoudil dle vlastního náhledu. Bylo tam vůbec „mnoho práva, ale málo spravedlnosti“, jak je přísloví o tamějším řízení. — Fiškálové také lid dřeli bez milosrdenství; za šťastného se pokládal, když mu proces za deset let ukončil. Některé pře se rozhodovaly při stoličních kongregacích a měl při nich hlas každý šlechtic, byť nebyl ani zákonů vědom býval. Pro selský a obyčejný lid byly jen menší soudy, sedlák nevyhrál ale nikdy na pánovi proces. Pro panstvo byla tak nazvaná druhá stolice (septemvirum tablo) v Budíně. — Kriminální soudy drživaly se od času k času, obyčejně ve 14 dnech. K tomu byli zvláštní přísežníci, volení ze šlechty (assessores). Když byl soud ustanoven, sešli se a dostávali denně diety po 2 zl. stříbr. Pro každý okres byl jeden vrchní služný (Oberstuhlrichter), jeden služný (Unterstuhlrichter) a jeden přísežný (Geschworener). Ti si rozdělili okres mezi sebe, každý několik vesnic; přísežný, jakožto nejmenší úředník, nejméně měl vesnic. Každý vládl docela samostatně. V procesech mohl vrchní služný až do 3000 zl. sám rozsuzovat, větší procesy odevzdaly se komitátu. Kriminální soud se jmenoval sedria.

Dle zákona měly se držeti reštauracie každý třetí rok. Kdo chtěl býti stoličním pánem, hleděl před volbou získati si přátele; dával hostiny, platil a chudší šlechta dostala jíst i pít i něco do kapsy. Kdo chtěl býti úředníkem, vystoupil co kandidát. K volbě přijel vrchní išpán, všechna šlechta sešla se, i okolní šlechta se pozvala; faráři měli též hlas při stoličních záležitostech. Když viceišpán do rukou vrchního išpána stoliční pečeti, klíč od archivu a tím svůj úřad složil, odstoupil do řady šlechty a přikročilo se k volbě nového viceišpána a ostatních úředníků. Jména zapsaných, od vrchního išpána potvrzených kandidátů vyvolávala se, a kdo měl nejvíce hlasů, stal se tím neb oním úředníkem. Bylo při tom obyčejně mnoho křiku a někdy i bitky; obyčejně vyhrál, kdo byl silnější. Takovéto reštauracie stály nového stoličního pána mnoho peněz, a proto nemohl jím ani býti jiný než bohatý šlechtic. — Na reštauracie v Gemeru r. 1839, když byl Draskóczy Samuel beze všeho odporu podruhékrát za viceišpána volen, strávilo se 47 volů, 186 beránek, 28 telat, 36 centů slaniny, 380 sudů vína, 4000 chlebův z 200 kablův žita a 20 kablův pšeničné běli na halušky. Pět dní i s cestou trvala ta slavnost a každý den stál Draskóczyho a jeho rodinu výše 5000 zl., a to jen pro obecný lid; co panská tabule stála, nepočítáno.

Ke královským úřadům počítaly se úřady horní, při solnicích a solních dolech, úředníci hospodářští na královských korunních panstvích a úřady třicátkové. —

Tresty. Jakž to i v jiných zemích bylo předešlá století, tak i v Uhřích panovaly tresty nelidské, ukrutné. Hrůza člověka pojímá, když slyší o popravách zrádců, buřičů, zbojníků, jak toho na kůl narazili a na kole upekli, s onoho pasy drali, jiného za žebro pověsili. V jedenáctém a dvanáctém století byly *boží soudy* (ordálie) v obyčeji a odbývaly se nejvíce v kostelích velkovevaradinském, prešpurském a nitranském. Za sv. Štěpána krále byla žena doštížená při třetí krádeži prodána. Sedláku za první krádež uřízli nos, za druhou uši, za třetí ho oběsili. Nos a uši mohl si vyplatit za šest volů. V pozdějších časech trestali smrtí jen krádež značné sumy peněz; menší část peněz musel zloděj, chtěl-li ujíti trestu, dvanáctnásobnou cenou okradeným nahradit. Kdo otce neb matku zabil, toho zašili do pytle a hodili do vody. Cizoložníci i se souložníkem jejím za živa do země zakopali. *Uličná děvčata* (nevěstky) zavírala se do drátěných klecí a na veřejná místa vystavovala. Děvče když se *přespalo* (nepoctivě zachovalo), muselo za trest v kostele pod kazatelnu stát se slaměným věncem na hlavě a v rukou držíc černé svíce. Muži zase *na pohan* před kostelem na dřevěném koni seděti museli. Jestli dlouho přšelo aneb zase dlouho sucha trvala, jestli potlouklo aneb dokonce *karana* statek přišla a mor na lid, byly vším tím vinny *strigy* (čarodějnice), jimž obecný lid moc přičítal, že umějí i déšť rozhánět i *vykonat*, že znají *porobit* (učarovat) i lidem i statku. Jak tedy některá taková nehoda, kterou si nemohl nevědomý lid vysvětliti, dědinu potkala, zvedl se lid, a kde kterou starou ženu dopadl, sebral a do vody vehnal. Která se *nad vodou udržela*, to byla striga, a všechny ty potom na hranici upálili, dříve ještě jich mučice, aby vyrazily, kde komu porobily. Za strigy držány byly jen starší ženy, dokonce byla-li která rozumnější než jiní lidé. Již v r. 1100 vyšel dekret, v němž nařizuje se úřadům, aby strigy před soud nepoháněly, a lidem, aby je neodsuzovali, an žádných strig nestává. A přece pálili strigy až do osmnáctého století. Poslední spálili v Satmárské stolici v r. 1745. Víra v ně panuje ale podnes mezi obecným

lidem.

S pokrokem civilisace pominuly i v Uhřích mnohé z ukrutných trestů a jen několik nástrojů zůstalo na postrach neposlušným sedlákům, jako *kláda* (kaloda maď.), která vždy před rychtářovým stavením stála a do ní sedláky zavírali. Ve zvolenských lesích, na císařských handlech, stávala před stavením pelešného, uchystaná k sevření hlavy a rukou vzdorných dřevorubařů. Tam ji nazývají posměšně *katrla*. Také se *huslena* krk věšely, s nimiž musel buď před kostelem stát, neb po dědině chodit. Byl to nástroj ve formě houslí, v širším konci byla díra pro hrdlo, v úzkém konci dvě díry pro ruce; mohly se otevřít na dvě strany, a když je odsouzenému na hrdlo zavěsili a ruce do děr strčili, zavřeli je a zamkli na zámek. Také sloupy stály na veřejných místech a na nich na řetízkách zavěšené železné kruhy; u takového sloupu vystavováni byli zloději a poběhlíci, jsouce kruhem tím za hrdlo k němu přikováni. Na prsou měli černou tabuli zavěšenou, na níž napsáno bylo, co udělali, aby si to mohl, kdo by chtěl, přečíst. Jinde vodil je biřič s černou tabulí na hrdle po městě a sám to lidem vyvolával. Sloup takový stál ještě v r. 1852 na tržišti v městysi Modrém Kamenu; klády bylo viděti skoro před každou rychtou a šibenici o čtyřech sloupech před každým komitátním městem. Nejobyčejnější trest bylo bití holí; 25, 50 i 100 ran se vysázelo, když páni rozkázali. Zavření do *temnice* (vězení) nepovažovalo se ani za hanbu, neboť se tam mohl dostat, aniž věděl proč. V tom panovala velká libovůle, nejen pán že dal poddaného zavřít, jak se mu líbilo, ale i každý měšťan, jak čeledín dost málo provinil aneb mu sloužit nechtěl, dal ho skrze hajduka odvést a zavřít do temnice. A „tëmница zlá izba!“ říká Slovák. To ovšem za nynější doby vše jinaké! —

ŠKOLY

Školy v Uhřích byly ve špatném stavu, zvláště školy obecné. Majitel panství nedal na školu nic, aniž měl hlasu při volení učitele. Obec platila si učitele, ale také neměla při tom hlasu; jedině farář ho dosazoval. Mohl dosaditi na školu, koho chtěl, nemusel to býti ani pedagog, jen když uměl číst, psát, počítat; více se beztoho ani ve farních školách neučilo. Ve vesnicích bylo to ještě hůře, tam byl mnohdy učitelem vysloužilý voják nebo nějaký poběhlík, někdy i švec, obyčejně ale notář. Platy byly tak mizerné, že nemohl za ně vzdělaný učitel žít, neboť v některých dědinách měl učitel ročního platu méně než obecní slouha, 20 zl. šajnů jen a kousek pole. — Obce nevšímalý si škol ani učitelů, nechť byl učitelem kdo byl, jen když nějaký byl; vyšší úřady se toho také neujímaly. Vůbec se málo o vzdělanost ducha dbalo a dokonce nic o vzdělání lidu selského. I stavení školní byla málokde pořádná. Viděla jsem v dědině Herenčanech v Novohradské stolici školu, která byla na spadnutí; všude byly podpory, aby stavení se nezbořilo. Okna malinká byla papírem zalepena, podlaha cihlami dlážděna. Uprostřed jizby stůl z nehoblovaných prken, okolo něho též takové lavice. Na stěně visela černá tabule. Učitel, bývalý voják, spolu notář a veliký piják, nebydlel ve škole, protože jeho jizba již sesuta byla. Takových škol našlo se více po zemi. —

Římskokatolická škola vystavěla se znovu v r. 1834. Žebralo se na ni po celé zemi. Také kupec jeden, Srb (onen, co hedbávnictví zavést chtěl), sbíral příspěvky; když byl zemský sněm v Prešpurku pohromadě, šel tam mezi šlechtu a ta dala nejvíc, ale jen proto, aby se stala *nemzeti* (národní maďarskou). Z příspěvků těch vystavěla se školní stavení, ale na zlepšení platu učitelů nemyslel nikdo, to zůstalo při starém. Až dosavad čistě slovenská, stala se škola ta od té doby zcela maďarskou, jen v druhé třídě učí se děti *německy číst!* O slovenčině ani muk. — Dřevnější časy chodívali učitelové katoličtí o vánocích koledovat, nyní ale pekou místo koledování oplatky, posílajíce je po domech o Štědrý den po školních dětech svátečně přistrojených. Každý, kdo oplatky dostane, dá za ně peněžitý dar, zlatý, i více neb méně, jak kdo může. K chudým, kteří ničehož by nedali, se nepošle. Na vesnicích dávají místo peněz poživu. —

Evangelické školy jsou naskrze lépe zřízeny a mají vzdělanějších učitelů, mnohdy takových, kteří na některém lyceum evangelickém theologii vystudovali. Platy nemají ale o nic větší, ne-li snad někde i menší než katoličtí učitelové, ale je větší obětivost u nich pro vzdělanost. V Ďarmotech mají evangelíci školu pro sebe; učí se v ní jen slovensky a trochu maďarsky. I Srbové drží pro svoje děti učitele, který je spolu zpěvákem v kostele. — Slovák se raději učí a bystřeji pochopuje než Maďar, který neřád hlavu učením namáhá. Mezi evangelíky málo je sedláků, aby neuměli číst a psát; za předešlých časů učili se mimo slovenčinu i v menších školách latině, takže doposud nejen mezi šlechtou, ale i v měšťanských domech latinské hovory slyšet. I mezi selským lidem udrželo se některé latinské slovíčko a staří sedláci, když si na léta školní vzpomenu, říkají: „Ej bodaj toho rectora vlci zjedli, co sa nás namučil s tými latinkami!“ —

Evangelíci mají svá gymnasia a lycea v Prešpurku, Levoči, Modré, Dobšíně, Gemeru a j. Ač záložní jistiny evangelických vyšších škol velmi malé byly proti jiným, byla u nich největší obětavost pro udržení jich. Tak byly při každém gymnasiu a lyceu tak zvaná *alumnea*, kde dostávali chudí studenti stravu. Povinnost nejmladších studentů (mendikantů) byla jíti zrána s hrnečky do těch domů, na kterých řada byla jídla dávat. Zazpívá vše krátkou píseň nechali hrnečky tam a po jedenácté šli si zase pro plné. Studenti dostali dvě třetiny z toho a

mendikanti ostatní. Mimo to chodili menší žáci po vesnicích *pýtát*(prosit) pro alumnát vejce a jinou poživu. Když byly svátky školních patronů, šli s přáním (festinatum gratulatum), a co z toho vyplynulo, dalo se do všeobecné kasy. Jednu sbírku měli, *caliscatum* zvanou, kde žáci s kalichem po domě chodili prosit na podporu školy. To vše již pominulo. — Kalvíni mají tři kolegia, v Debrecíně, Pápě a v Sarišském Potoku, a několik gymnasií, mezi nimiž i lučenské za kolegium se počítá. Školy ty jsou maďarské. Někde je i luteráni navštěvují, mají ale svého učitele pro náboženství. Žáctvo těchto kolegií dělí se na dvě třídy, menší a větší žáky. Větší žáci opět na dvě třídy jsou rozdělení, na *togati*, kteří ke kněžskému neb učitelskému stavu vstoupiti chtějí, a na *puklici*, kteří k veřejným úřadům se připravují. Togáti mají svobodná kolegia, svobodný byt, na světlo ročně 3 zl. šajnů, na chleba 2 měřice zrna. Každý může si nechat vařit, u koho a kde chce, a pro jídlo služebného chlapce poslat, který mu je musí do jeho jizby přinést. O topivo se musí každý sám postarat. O každé Boží hody chodili togáti s doporučujícím listem od kolegium do blízkých i vzdálených osad kázat, začez od osadníků dary na penězích i poživu dostávali. Který pěkně kázal, přinesl si mnoho zlatých domů, i dosti poživu, kterou nesl za ním mendikant, jež si každý takový *dak* (také legát) s sebou vzal. Mimo to dávají togáti privátní hodiny menším žákům, což jim velmi přispívá. Dvanácte prvních togátů jmenují se *primářové*. První z nich vede hospodářství celého kolegia, z čehož účty kurátorům a profesorům skládati musí. Má za to platu 1000 zl. v. č. Každý rok volí se nový z dvanácti primářů. Druhý primář (*contrascriba*) je soudcem nad togáty. On přijímá všechny žaloby od primářů na togáty a odevzdává školnímu soudu (*sedes scholastica*), při němž i primářové co přisedící jsou. Dostává za úřad ten jen 50 zl., má ale naději na seniorát a smí co legát po dědinách kázat. Ostatní primářové jsou dozorcí a učitelové menších žáků; z nich se volí učitelové menší třídy, kteří mají po 400 zlatých příjmů. Některí také docírují, začez dostávají ročně 30 zlatých a 3 měřice zrna. V ostatních třídách jsou řádní profesoři s platem 500 zl., 10 měřic žita, 12 měřic pšenice a 3 okovů vína. Togáti deset i dvanácte let v ústavu stráví, publici čtvrtým rokem studia ukončují a napotom co *patvaristé* (praktikanti) u některého advokáta aneb u stoličního úřadu do práce vstupují. V polovici července drží se hlavní zkoušky, k nimž se celé okolí sjede. Trvají pět dní. Prázdniny trvají od zkoušek do konce srpna; v září začnou zase školy, ale v čas vinobraček je 12 a každé Boží hody 14 dní prázdnin. Plat školní je pro bohaté 9 zl., pro střední stav 6 zl., pro chudé 3 zl. šajnů. Vyjma šariškopotocké kolegium byly u všech gymnasií i kolegií alumnea, některé dny ustrojili ale bohatší lidé studentům hody, na něž se prý těšivali. V ustanovenou hodinu šlo potom několik silných mendikantů a na sochorcích, v měděných kotlích, jídla přinesli a doprostřed kolegiálního dvoru kotle složili, kde je žáci s talířky v ruce, ve dvě řady postaveni, čekali. Senior, nabíraje velikánskou lžicí, dělil je. K večeři dostávali čistou hovězí polívku a kus chleba. —

Místa ve škole rozdělena byla dle hodnosti žáků — hodní seděli napřed. Nebyl-li s tím některý ze zadních spokojen, bylo mu dovoleno hlásiti se, načež učitel oběma žákům některé otázky dal, které mu hned zodpovídat museli. Jeden z ostatních žáků odpovědi zapisoval a učitel je potom prohlížel. Který měl nejvíce chyb, ten musel ustoupit. — Jak to všude bylo a doposud ve zvyku je ve mnohých školách, že se děti ve škole tělesně a dosti surově trestají, tak to bylo i v tamějších nižších školách. Za každé malé provinění dostávali *ferulí*, kterou se nejvíc trestalo. Za chybné písmo dostávali žáci na *hruštičku*. Musel dáti žák všech pět prstů špičkami dohromady a na složené ty špičky dostal ferulí, což prý velmi bolestné bylo. Také na ostrém týlu klády klečeti museli, na hrachu, a lískovou mastí byli také mazáni. —

Poslední léta staly se změny veliké ve všech školách a mnohé věci zcela pominuly, tak i alumnea. —

POVAHA LIDU

Jak Slovák štíhlým vysokým tělem svým, jasným okem a přívětivou tváří od Maďara nevelkého, zavalitého, počerné, zasmušilé tváře se liší, tak liší se i povahou. Maďar zabývá se nejraději jen chovem dobytka a hospodářstvím a mimo to rád je husarem, a když se mu poštěstí, pánem. — Slovák zná chovati dobytek, zná i dobře hospodařit, zná řemesla, je obchodníkem, je horníkem, je polníkem, vozkou, dřevařem, voják je neohrožený, pána dělati také dovede, zkrátka hodí se do vozu i do kočáru. — Maďar pohodlí milující vydrží celého půl dne ležet na zápraží, dohán kouřit a na nic nemyslit. — Slovák, pohyblivý, chvíli nevydrží, aby se něčím nezaměstnával. — Maďar neřád mnoho pracuje a jen co se mu líbí; Slovák rád a mnoho pracuje, a když nemá doma co robit, jde si hledat robotu mimo dům. — Maďar neřád z místa se hne, dokonce pěší, Slovák daleko do světa cestuje i s těžkým břemenem na zádech. — Slovák rád rozpráví s lidmi, s domácím dobyt看kem i s přírodou; když potkáš Slováka, pozdraví tě, pak se tě zeptá, odkud jsi a kam jdeš, a když mu povíš, přeje ti na rozchod dobrého zdraví. — Maďar se na tebe podívá aneb si tě ani nevšimne a jde svou cestou dále. — Hostinný je Maďar i Slovák, s tím jedině rozdílem, že Slovák, a byť ho i Turek o kus chleba poprosil, s přívětivostí mu ho dá, třebas mu slova nerozuměl, kdežto Maďar, byť i štědřeji uhostil, přece jen tenkrát s srdečným a vlídným hostitelem se ukáže, když ho v jeho řeči oslovíš. — Slovák je rád veselý, miluje zpěv, tanec, hudbu, kterou i rád provozuje; Maďara rozveselí jedině hudba cikánská, při té jen tančí zamilovaný čárdáš, při té jen zpívá zádumčivé

svoje písni, tou rozhárán do pekla půjde. Vášnivost ta nemá ale u něho trvání a záhy ochabne. Slovák se hned tak nezbrkne, je chladnější, ale když pro něco zahoří, nevykouří se mu to hned tak ani z hlavy, ani ze srdce. — Také lehko popuděn je Maďar: „Psa za chvost a Maďara za bajúz (kníry) nělapaj, oba ťa uhryznú!“ říká Slovák. Maďar vyčítá Slovákům opilství, ale v temnicích na dolních krajích o mnoho více Maďarů sedí pro bitky v opilství spáchané než Slováků, to je dokázaná věc. Slovák když se opije, zpívá, nebo mlčí a jde spát; Maďar kleje a pere se hned do krve.

— Tak teremtovata basamovat nezná Slovák jako Maďar. On si také rád zahřeší, ale on posílá jen paroma a sto hrmených do mateří! — co nikomu neuškodí. — Maďar když krade, krade rád koně a voly a nedělá si z toho žádný hřích; když se za čas jednou některému Slovákovi zachce na beranu cizího stáda si pochutnat, upřímně si řekne: Vzdychaj, duša — tělo puojdĕ krásť! Přece uznává, že nepravě jedná. — Maďar je velmi zdvořilý a užívá rád mnoho titulů v řeči, Slovák mluví prostě, ale uctivě, zvláště s pány, cizinci a starými lidmi. S těmi mluví obyčejně v třetí osobě,

a přijde-li řeč na krávy neb ošípané, — zajisté nevysloví ani jedno ani druhé slovo dříve, dokud by se nebyl omluvil, — *prepytujem ich poctivů hlavu!* Stojí-li druhý u stolu, dodá: *i ten poctivý stuol, co na ňom boží dar ležíva!* — Maďar miluje nápadný šat, šperky, zlato, barvy ale temné, tak i Maďarka. Slovák miluje barvy veselé, modrou, bílou, červenou, místo péra kytku za kloboukem, místo prýmů zlatých pěkně vyšívaní, a milou svou když vidí přestrojenou, zazpívá si: „Ani je ta kalina nie taká červená, jako moja milá, keď je pripravená.“ — Maďar má rád tlusté ženské, Slovák dřečnou, štíhlou jako jedlu, a třebas i neměla zrna, jen když se nosí jako srna. — Maďarka nemá ráda mnoho dětí, Slovenka ale říká: Viac otčenášov, viac chleba! a má raději více dětí, než aby bezdětnou byla. — Ačkoliv je staré přísloví: Nĕmcom zelina, Uhrom slanina, Slovákem kaša s mliekom, není pravdivé: Slovák rád i zelinu i guláš i slaninku, a pohár jagerského aneb budínského také rád vypije, jakož i Maďar zase nepovrhne haluškami s bryndzou, ani kaší s medem, ani sýrem se salašů klenovských — a víno lépe mu chutná se slatinskou šťavicí. —

Co zasluhuje chvály u Maďarů, je národní jejich hrdost, jakoužto ctností aby se každý národ honosil, přáti by bylo, avšak bez ukřivdění druhému národu, neboť tím zatemní se všecek lesk takovéto ctnosti. „Každému je svůj jazyk milý a mně můj,“ měl by si každý pomyslit a nežádat od jiného, co sám za špatné uznává. A přece se dost Maďarů poslovenčilo a Slováků pomaďarilo! — Srb povídá: „Horší jeden poturčenec než deset Turků!“ Zkušenost nás učí, že je to pravdivé přísloví. —

OBRAZY ZE ŽIVOTA SLOVENSKÉHO - DOMÁCÍ ŽIVOT

Ačkoliv ve městech pomalu již mizí starootcovské obyčeje, nacházejí se nicméně v slovenských krajích města, kde se dosud zachoval starý mrav. V takovém starosvětském domě nepanuje v ničem ona lichá ukázalost a nádhera nynější módy, ale bohatost při jednoduchosti a důkladnost ve všem a všude. — Ve velikých světlících vidět nábytek starodávné formy, skříně, lady s těžkým kováním — široké lože zastřené, lípové stoly s *podstolinami* (trnožemi), vycpané sesle s vysokými lenochy a opěradly — almárky se zelenými záclonkami, za nimiž vidět knihy československé a latinské a podobných více. To vše ze dřeva jasanového aneb dubového, pěkně vykládané — a jako na věčnost dělané. — V největší izbě, kde se pracuje a jí, nesmí chybět *kozub*, při němž rád sedí, fajčí a s přáteli si porozpráví pán i sedlák. — Jako nábytek léta letoucí potvrzati musí a se nemění, tak i oděv, zčásti doma robený, zčásti za drahé peníze koupený, šitý dle národního kroje, nemění se každým novým měsícem, jak to žádá nynější svět. — V dlouhých zimních večerech viděti domácí dcerky seděti pod přeslicemi a přísti na vřetánko aneb za krosnem (stavem) tenounké plátno tkáti, i závodí mezi sebou, která nejvíc příze napřed, která větší kus plátna utká. — V létě zabývají se dohlížením při gazdovstvu, vařením, šitím a vyšívaním, pletením krajek, pěstováním v zahradách květin a ovociny. — Tomu všemu naučí se děvčata doma při matce, — neboť není tam dosud v módě posílati děvčata do ústavu — a že by muselo znát děvče, aby se zalíbilo, francouzsky hovořit, fortepiano hrát, zpívat jako divadelní zpěvačka, tančit jako první tanečnice. I bez těch parád jsou děvčata vážena a moudrý šuhaj rád si vezme dceru ze zachovalé takové rodiny, neboť se obyčejně potvrzuje přísloví: „Jaké dřevo — taký klín, jaký otec — taký syn, jaká matka — taká Katka!“ A kdyby i zpanštilé, *malované* takové děvče bohaté bylo, myslí si šuhaj: „Načo mi, načo, tvoje role, luky, keď něvedia robiť tvoje biele ruky!“ Synky ale, mladé *šarvance*, sotva nižším školám odrostli, zaveze otec do některého slovenského města do vyšších škol, aby se *učľověčili*. Když se člověky stali, vrátí se domů a gazdují buď při otci, neb se rozejdou každý za svým povoláním. Všechny slavnosti a svátky výroční přísně se zachovávají dle starého způsobu, jakož i neslyšet v domě takovém jinou než slovenskou mluvu a slovenský zpěv. S čeledí zachází se dobře a považuje se jako patřící k rodině; obyčejně stráví hodná čeleď celé své živobytí při takové rodině, vědouce, že i v stáří opuštění nebudou. U Maďarů zřídka v kterém domě aby s čeledí dobře se zacházelo. Poměr manželský je u Slováků mnohem upřímnější a čistší než mezi Maďary, kde panuje při veliké zdvořilosti, jakáž i mezi manžely ve zvyku je, lichost a

sprostota. Nenít to nic neobyčejného, když se manželé rozejdou a rozděleně žijí, aneb když pán si *pobočnic* drží a paní frajera, což je v slovenských krajích neslýchaná věc. Tam si toho ale nikdo nevšimne, aniž to má za špatné, poněvadž tam vůbec větší svoboda v tomto ohledu panuje.

Mezi selským lidem panuje život patriarchální. Otec, někdy *starý otec* (děd), je hlava rodiny. Když *odumřer* odině, je po něm opět nejstarší úd rodiny, buď syn, buď bratr, koho po sobě ustanoví. Otce poslouchat a pro něho pracovat musí děti i *dětné děti*, nevěsty, svokruše i všeska čeleď. On vše obstarává, nařizuje, na jeho hlavě vše leží. Stará matka je zase plnomocnou hospodyní, vedouc správu domu pomocí dcer a nevěst, které jak do domu přijdou, jejím rozkazům se podvoliti musejí a dle ní učit se gazdovat. Trefí-li mladá nevěsta na zlou *svokruš* i *neb těstinu*, není divu, když si nařká: „Ta já puojďem, ta já, do cudzieho kraja, kde by mně svokruša něrozkažovala“ — neboť má očistec. Někdy je to také opačné, že přijde do rodiny nevěsta, která byla, jak Slovák říká, v partě andělem, ale v čepci čertem je. Musí to být vždy velmi *poriadná* nevěsta, které matka záhy *kluče* odevzdá. Dcera když se vdá, jde s mužem do jeho domu; stane-li se po čase vdovou a nemá-li dítěte, aniž se může čeho dobrého od mužovy rodiny nadíti, vrátí se domů, a nemůže-li doma býti, jde sloužit. Synové i ženatí zůstanou při otci, leč by si který vzal dceru *jedinačka* na její statek *přistál* (se přišel).

Bylo ve zvyku mezi selským lidem a je posud, ač se to nyní od úřadů zapovídá, že se velmi záhy ženili; děvčata obyčejně patnácti- šestnáctiletá, chlapci o tři čtyry roky starší. Nezřídka stává se, že děvče dvanácti- třináctileté se vdává, když totiž rodičům *hrdé zaťovstvo* (bohatý zeť) se naskytne, jež si ujistiti chtějí. V takovém případě spává *mladuchau* těstiny, dokud není za *muž súca*. V Chyžném, dědině v Gemerské stolici, jak se děvče narodí, pošle matka do domu, kde synka malého mají, jehož by ráda někdy za zetě měla, *piaro* (kytku). Když je matka *parobkovapřijme*, posílá jí každou neděli čerstvé, červenou pentlí obvázané. Nemá-li zahrádku, koupí je, nechť by začkoli bylo. Když se po nějaký čas *piaro* ze strany dívčiny posílá do domu rodičů parobkových a vždy přijmuto bývá, koupí matka parobkova matce děvčete o jarmoku *jarmočno*, *ručník* (šátek), střevíce neb fěrtušku, vždy něco jiného. Dokud se ty dary obapolně vyměňují, dotud jsou děti svěřeny, *oddanica* *oddanec*; jak se přestanou posílati, jsou rozloučeny, což se mnohdy stane pro neshodu rodičů. Když zůstanou svěřené a děvčeti je čtrnácte neb patnácte let, *sobášse* (mají svatbu). Časné ty vdavky jsou příčinou brzkého sestárnutí žen. Když se mladé, nedospělé ještě děvče vdá, potom těžce pracovat musí, několik dětí má — a Slovenky mají děti jako letorostí — sestárne. Žena pětadvacetiletá vyhlíží již velmi sešlá, kdežto muž o několik let starší v plné síle je. Dokud nemá žena dítě, volá se nevěsta, *mladucha* (ve městě mladá paní), muž *mladý žat*. Maďaři a v dolních krajích i Slováci jmenují mladé ženy *nénička* (maď. néne). Jak se děvče vdá, kdyby i pramladinké bylo, musí nositi *kápku* (čepce). Modlitbu prý takové ženy, která nemá kápu na hlavě, ani Pánbůh nevyslyší a do *postělkyně* (šestinedělky), kdyby kápu neměla, tu chvíli by hrom udeřil. V manželství je to jako všude jinde; někteří žijou jako zrnka v klásku, někteří jako děti pod stienkou (hned se perou, hned se líbají); nejvíce nešťastných a nepořádných manželství je v krajinách, kde se mnoho pálenky pije. Muž *korhel* (piják) uvede obyčejně rodinu do bída a s bídou i nešváry do domu se přistěhují, jak přísloví slovenské praví: Keby něbolo biedy, něbolo by jedy. Hospodářství rozumí lépe Slovenka než Maďarka, je i obratnější v práci a musí i více pracovat než tato. Maďarka a Srbka na Dolení zemi tak si to zavedly, že za ně muži krávy dojí, všechny hrubé práce odbývají, i někdy vaří. Maďar v tamější krajině i lože ponechává ženě a dětem a sám, zaobalen v kožichu, leží v letě venku na zápraží, v zimě na peci. Největší otrok mužů je Valaška, která dvakrát tolik práce podělati musí než její *koridon*, který se bez ní ani ustrojiti nedovede. Také děti přidržuje Slovák záhy již k domácí práci. Otec gazda pošle v létě malé ještě chlapce ven na *obnuocku*, kde musejí na louce celou noc koně neb voly pásiti. Při orání musí chlapec pohánět, musí s koňmi na brod, zkrátka jako velký šuhaj robit. Vozka když jede do světa, vezme chlapce s sebou; chlapec sedě na předním koni řídí celý povoz a tatík si na voze bezpečně spí. Drotár když jde do Čech, vede si chlapce s sebou, aby si nějaký groš vyprosil a drátovat se naučil. Horníkův synek provází otce v 8.—10. roce s kahancem do dolů a pltník učí ho po bystrém Váhu *kermenovat*. Tak i děvčata záhy ke vší domácí práci se přidržují. Když je mu čtrnácte let, začne teprv *pod partouchoditi*:

Pod tou zlatou partou s dlhými stužkami,

ktoré jej lietajú chrbátem, bokami.

Pod tou zlatou partou s tým strieborným klasom,

ktorý sa ligoce v slniečku jasnom.

Parta je znak panenství, *prespanka* (nepoctivá) nesmí partu nositi. Způsob, který panuje i v Čechách i v jiných zemích, že chodí chlapci k děvčatům v sobotní večer na *zálety* (volání), panuje i všude po Slovensku. Jmenují to choditi v *ohlady* (vohľady). Dokud nemá děvče *frajera*, chodí k ní více chlapců (vohľáčův) v sobotu večer pod *obloček* (okno); zpívají rozličné příhodné písně, prosejí, aby jim otevřela aneb k obločku přistoupila; a když přijde

k oknu, zabavují se s ní a každý se jí chce zalíbit, dokonce je-li hezká. Někdy pískají také na fujary. Jak vyjde měsíc a děvče okénko zavře, odejdou. Ačkoliv se ona všem líbí, nelíbí se jí mimo jeden. Vidí-li, že i ona jemu se líbí, uchystá si na sobotu pěkné *pero* (kytku), a když chlapci přijdou, podá je tomu, kterého si byla oblíbila. On jí pěkně poděkuje a podáváje jí širáček prosí, aby mu ho *opeřila*. Když mu to udělá a dovolí přijít si za týden pro čerstvé, je frajerem jejím, a od toho večera nesmí k ní mimo něho žádný na ohlady přijít, nechce-li, aby ho odnesli v „krvavé košielce“. V Trenčínsku v jedné dědině přinese děvče tomu, kterého si zvolí, kousek chleba, hrneček mléka a podá mu pravé líčko k pobožkání. Jeť to velmi pěkný způsob u lidu slovenského, že miluje květiny a rád se jimi zdobí. V létě při hrách, při slavnostech vijou si děvčata věnce na hlavy a v neděli nejde žádná bez *voňačky* do kostela. V některých místech, na příklad v Ďarmotech, i ženy jdouce do kostela *voňačky* v rukou si nesou. Není-li při domě zahrádka, pěstují si děvčata květiny v *čriepikách*, v létě za oknem, v zimě v chlívě, aby měly po celý rok pro frajera *péro* na klobouk, pro sebe *voňačku*, a kdyby to jen několik listů muškátu, struček rozmarýny aneb zimozel byl. Z jara dělají se *péra* z lesních a polních květín, promíchané barvínkem. „Ach ta zlatá sobotička a ta milá neděle, kdyby jen již přiletěly,“ přeje si po celý týden každé děvče, které má frajera. A která byla by bez něho: „ved’ je ptáča maluo zviera a preca je nie bez frajera!“ A když přijde ten sobotní den, jaký to úchvat těch děvčat, aby všude vymeteno, umyto, vše spořádané bylo, než večerná zornička vyjde! I stienka pod obločkem od dětí umazaná se *vykalí* (obílí) a lavička, na níž děvče s milým sedává, musí býti jak křída bílá. I slunce jim v sobotní den pomalu zachází a děvče pobízí je, aby již *sádlodolú* za zelenu horu, hrozíc mu, „ak neskoro sadneš, stiahnem ťa za nohu!“, a když jí měsíček štítem do komory zasvítí, kde milému *perečko* váže, káže mu, aby jí nesvítíl do komůrky, ale raději milému posvítíl na cestu, až půjde horou (lesem). „Jde šuhaj horou, horou javorovou, v bílé košilce, v opasku novém, bílá kabanka přes plece visí, v ruce valašku vycifrovanou a na širáčku švadle *perečko*.“ Jde si prosit nové, měsíček svítí mu na cestu, slavíček v háji zpívá, a šuhaj zvrťaje valaškou nad hlavou, přizvukuje mu:

„Spievaj si, slavíčku, v zelenem hájičku,

aj já si zaspievam k milej po chodníčku.

Cesta, milá cesta, či ta skoro prejdem,

frajerečka moja, či ťa zdravú najdeme?“

„Zdravú ju ty najdeš, neverí ťa dočkat,

zažiadalo sa jej tvoje líčka bozkať“

a šuhaj přál by si míti křídla jastrabová, aby *priatn* (ihned) byl u milé. A již je u domu — u vrátek a

Pod obločkem při mesiačku

sedí holub s holubičkou.

Něni to holub s holubičkou,

je to frajer s frajerečkou.

Sladko spolu štěbotajú,

líčka si bozkajú

na lavičke.

Když se dovůle nabozkali, všelicos si rozprávějí; vždyť nebyli týden spolu *na zhovorce*. Když pak *biele zoreden* oznamují, sáhne děvče do obločku pro *pero* a opeří milému širáček. Milý jí pěkně poděkuje, ale nechce se mu ještě odejít, a kdyby měl *kluče od svítání*, nedal by svítati kromě o polední, a děvče ho nevyhání, přála by si, aby ta sobota rokem byla. Ale již kohouti zpívají — darmo je — podají si ruce na rozlúčky; on ticho vrátkami do pole, ona ticho do komůrky se ubírá. V neděli ráno jdou děvčata oblečena v bílých sukních v steré záhyby složených, zlaté party na hlavách, *voňačky* v rukou, do kostela, ne tak pro kněze ani pro kázeň, jako pro šuhajce, aby je viděly a po kostele domů doprovodit se nechaly. Odpoledne schází se dědinská chasa *vedno* (v jedno, dohromady) na luka neb do hájů při dědině; tam hrají a zpívají do večera. Ve Zvoleni, v některých horních dědinách, scházejí se děvčata jmenovitě v postní neděle na lukách a tam uchytiše se za ruce při pozvolném točení se dokola zpívají rozličné pěkné písně. Je jich někdy i do padesáti, samých děvčat. Když několik písni vyzpívají, zastaví se a jedna, která uprostřed kola sama stojí, volá: „Málo nás, málo nás, podťe medzi nás!“ Obyčejně stojí nedaleko chlapci, dívajíce se na utěšené to kolo — a na slova ta mezi děvčata se vmíchají. Chvilí za nimi dle jednozvučného zpěvu chodí okolo, ale potom vpadnouce do veselé noty rozrazí kolo a začnou s děvčaty po louce tancovat. Večer vyprovodí si frajer děvče domů, ale nedělní ohlady netrvaly dlouho: jak vyjde

zornička, rozloučí se a frajer odcházejí slibuje děvčeti, že přijde v sobotu večer, a kdyby sedmdesát hromů tlouklo.

Některé děvče pustí frajera i do komůrky, dokonce chodí-li k ní delší již čas, což nejvíce v chudších krajinách, jako v Trenčínsku, kde si musí děvče i šuhaj prv pár zlatých zagazdovat, než za sebe jíti mohou. Někdy se jeden s druhým rozzdí a více se neudobří; někdy dělají rodiče z jedné neb druhé strany překážky; není-li ale ani toho ani onoho, je obyčej, že se po čase vezmou. Rodiče vědí o těch záletech, ale nebrání tomu, ani když si děvče frajera do komůrky pustí. Spoléhajíce na počestnost jak panenskou, tak jinošskou, spí klidně, jako někdy jejich rodiče spávali, když 'oni pod týmiž oblokami *do vidnasedávali*. A při vši té volnosti mladého lidu zřídka které děvče se podnese, čili jak se tam říká, *prespí*, zvlášť v horních stolicích. Když to ale která dokáže, trestá ji otec nevážností a ponižováním. Padlé děvče nesmí již prostovlasé choditi, nýbrž s hlavou zavitou jako žena, od čehož se i *závitka* nazývá. Vdá-li se, neohlašuje ji kněz co *poctivou*, nýbrž co *uctivoupannu*. Nejvíce *prespanekje* ve větších městech a mezi služebnou čeledí v dolejších stolicích. Snad to tím, že tam lid neposuzuje přestupek ten přísně a že *prespanka*, když žije při frajeru, o děti se stará a jinak pořádná je, co žena se považuje, s tím jedině rozdílem, že se nazývá žena *nepřisahaná*. Ze v takovémto nepřisahaném manželství žije větší část služebných, jmenovitě v Darmotech, byla jsem již dříve podotkla.

SVATBY

Svatby (*sobáš*, *veselí*) držívaly se nejvíce o *fašankách* (masopustě) a v jeseni, okolo Kateřiny. — „Dočekáš sa mladej ženy na jeseň, až odpadne drobný lístok z čerešieň,“ — těší matka syna. — Někdy vyhlídnou rodiče synovi nevěstu, z většího dílu ale vezme si šuhaj tu, ku které na chlady chodil. — Více podléhají vůli rodičů dcery, a často musí děvče vzít si, co se jí nelíbí: „Koho v srdci nosím, opustiť ho musím, koho v podkovičkách, toho líbit musím,“ naříkají. „A ktorá sa zle vydá, jako by zomrela, jako by ta nikdy na svete nebola.“ Nejtklivěji ozývají se vzdechy nešťastných takových žen a žaloby na rodiče v písních národních. Také nemají rádi rodiče, když se pýta (prosí) mladší dcera před starší, *sdokládajice*, „že *samládza* (votava) cez seno nebere“. — Prve než jde šuhaj na námluvy, pošle matka některou babu, buď z rodiny, buď známou, do nevěstina domu *ohnisko obzerať*, aneb jak se v okolí Března říká, *na dovedy*. Musí totiž vyzvěděti, zdali by rodiče dceru šuhajovi dali a kdy směl by přijíti na námluvy, přitom musí se poohlédnouti po domě. Obyčejně dá se jí nějaký dárek pro matku s sebou. Když přijde baba do domu nevěstina, vědí tam již, odkud vítr ducha, a jsou-li srozuměni, ihned ji vítají, za stůl sázejí a hostí. Když potom baba po mnohých vytáčkách řekne, proč přišla, a dar odevzdá, neřeknou jí ani ano, ani ne, ale že si to přes noc rozmyslí. — Když se takto poví a dar přijme, je dobře a baba spokojeně domů odejde s vyřízenou. — Druhý den pošle zase nevěstina matka babu s malým dárkem a odpovědí příznivou k matce ženichově, — aby tedy jen přišli v ten a v ten den. — To jsou *přípovedi*. — Po přípovědi poprosí ženich dobrých známých, aby mu šli na svatbu. — Musí míti ze své strany *starejšího*, *pytače*, který místo něho o nevěstu prosí a při všem ho zastává, — *starosvata* (místo otce), družbu, zástavníka, mládence; *staré jsia starosvat*, dospělí muži, volí se obyčejně z rodiny a družbou bývá kamarád. V určitý den jdou neb jedou s *rumíkom* (šátkem). Napředku jede zástavník, máje v ruce bíločervenou zástavu, za ním, je-li svatba bohatá, hudebníci, pakli obyčejná, jen *gajdoš* (dudák), nejmilejší to jejich hudebník. — Za gajdošem družba, *mladý žat* (ženich) a mládenci na koních, kvítím a stužkami okrášlených, v bílých košíkách, klobouky ozdobené kytkami. — Vzadu ve voze sedí starší a svat, v svátečních *mentiekách*. — Když se chladní ten průvod k nevěstinu domu blíží, vyjde mu rodina na dvůr v ústřety; všickni smeknou, mimo ženicha. Když se byli vespolek pozdravili, ptá se otec, proč přišli? — Starší předstoupí a s velikými oklikami, začínaje od stvoření světa, od Adama a Evy, až konečně po dlouhé řeči k pravému jádru se dostane, že mladý ten šuhaj (ukazuje na ženicha) společníci si hledá pro celé živobytí, že slyšel o kráse a statečnosti jejich dcery a že se tedy přišel ptáti, či by mu ji za ženu dali. — Otec ptá se nejdřív ženicha, zdali zná jeho dceru? Ženich obyčejně přisvědčí. — Potom zavolá teprv dceru, ukazuje na ženicha a ptá se jí, zdali šuhaje toho zná. Děvče sklopí oči, začne *mrviť* ruce zástěrku a zašeptajíc že ano — odběhne do komory. — Když dcera odešla, ptá se otec staršího, z jakého domu ženich je, může-li mu dceru svěřit, aby se jí křivda nestala. — Tu začne starší povídat, mnoho-li má ženich sám aneb otec jeho koňů, statku, země, mnoho-li peněz, jak velká je rodina, a konečně chválí statečnost ženichovu. — Otec vyslechnuv ho míní, „když to takové, že není proti tomu, a jestli dcera na to přistane, že také z domu prázdná nepůjde,“ a hned vykazuje, co jí dá. Poté pošle pro dceru, a když přijde, povídá jí, že mládenec onen za ženu ji žádá, jestli by i ona vůli k němu měla? — Když děvče přisvědčí, ptá se jí ještě, má-li nějaké znamení od něho? Tu ona ukáže na stříbrný prsten na ruce, a když se ptá ženicha, má-li nějaké znamení lásky od ní, ukáže též stříbrný prsten na ruce. — Potom tedy je otec požehná a nevěsta, odstranivši se na chvíli, přinese v pěkném, vlastní rukou vyšívaném *ručníku* (šátku) jablka, ořechy, slívky sušené a pěkné péro, což dá ženichovi jako *záručnuo*. Ženich se poděkuje a dá jí též pěknou *hrdou* (drahou hedbávnou) šatku a starší dává zase v jeho jménu — matce čižmy, otcí klobouk a v tom několik kusů stříbrných neb zlatých peněz. — V Gemeru dává starší i nevěstě šatku místo ženicha. — Po *sdání* oběd a po obědě zahraje gajdoš a

družba zatancuje niekoľikrát kolem s nevěstou, potom děkující za vše ubírají se domů. — V Gerneru dostane ženich od rodičů nevěstiny koláč (*veniec, caltu*) na cestu, který mu dají na koně; je to veličný koláč, který se péci musí ve zvláštní peci. — Koláč ten, když přijede domů, rozdělí v polovice, jednu polovici pošle zpátky nevěstě, druhou si nechá. Jedna i druhá strana rozkrájí poloviny na tolik kousků, kolik chce hostů pozvat, a potom každému po kousku pošlou do domu a to platí za pozvání na svatbu. — Ženich pozve si ještě s vaty a svátky (muže a ženy), nevěsta starějšího (*oddávače*), *širokou* (starosvatku), družice a ostatní družinu svatební. — Obvykle pozvou celou dědinu. — Mezi ohláškami dějí se veliké přípravy k svatbě z obou stran a hosté posílají do domu nevěstina i ženichova *pocty* (dary). — Po třetí ohlášce, hned v pondělí, sejde se svatební družina z ženichovy strany v jeho domě, všickni v oděvu svátečním. Na dvoře stojí vůz pro nevěstu uchystaný (*korjuha*). Zpředu na voze stojí pěkný smrček, na jehož haluzkách červené stužky a bílá husí péra přivázána jsou, koně též stužkami, kvítím a peřím jsou okrášleni. Když jsou všickni pohromadě, dají synovi požehnání a přejí, aby se vybral v šťastnou hodinu pro dobrou gazdinu a Pánbůh aby jim pomáhal veselí počínat. — „Pánbuoh daj!“ odpoví starosvat a za ním všickni. — Potom vynese jiní matka na vozy koláčů a *hriato*¹², aby měli po cestě co rozdávat. — Svatové a svátky, starější se starosvatem posedají do vozů, mladý zať, družba a mládenci na koně, zástavník jede před korjuhou. Jak se pohnou ze dvora, začnou mládenci střilet, gajdoš hrát a ženy zpívat, což přes celou cestu trvá. — Koho na cestě potkají, tomu dají jíst a pít dosyta, ať je kdo je. — Když přijedou k domu nevěstinu, najdou dvěře zavřené. — Družba zaklepe na dvěře a začne zpívat:

Otvárajt' dvere, novotná rodina,
iděme zdaleka, věru nám je zima,
pustt'že nás, pustt'e, aspoň pred čelustě,
ak nás nepustíte, zvalíme ohniště;
otvortě, otvortě, vari nás neznáte,
vari nám to diouča ukázať nedátě?— Atd.

Po chvíli ozve se hlas starějšího z nevěstiny strany (*oddávače*), že co tam hledají a odkud přicházejí? — Starější ze ženichovy strany odpoví asi v ten smysl: Přicházíme zdaleka, jsme družina mladého zatě, který má svoji mladuchu v tomto vašem dvoře, pro niž si nyní přišel.

— Tu starější otevře, vítaje uctivě veškerou družinu. Oba starější podají si ruce a pytač prosí oddávče, aby jim mladuchu dovedl, načež tento odejde. Za chvíli přivede děvče, které kdesi v domě uchytil. „A či to ona?“ ptá se starějšího. „Veru to nie ona, má velké zuby, vela by nám zjedla,“ odpoví starější. Děvče odběhne a starější přivede druhou, ale nikoli ještě pravou. „Je maličká, nevládla by robiť,“ praví se mu. Po třetí teprv jde do komory, kde nevěsta s družicemi sedí, a přivede ji pytačovi. Jak ji mladý zať, který byl dosud mlčky mezi mládenci stál, vidí, přiskočí k ní volaje: „To je ona, to!“

— Po tomto přivítání jdou všickni do sednice a následuje oběd. Tuje pečení, tuje koláčů, tuje hriatého! Po obědě *vymetajú* stoly na dvůr, začnou tančit a tancují do bílého rána. — Ráno zaplétá v komoře matka dceři naposled vrkoče, a družice při ní stojíce a krášlití ji pomáhají, zpívají:

Kukulienka zakukala,
matka diouku zaplétala.
„Nepletže, mamka, nepletže tuho,
už něbuděm vála dlho.“ —
„Čiaže budeš, diouka moja?“
„Šuhajova mladá žena.“

Když je přistrojena v zelené sukni, svatebním kožíšku, partu s rozmarýnovým věncem na hlavě, odvede ji Široká s družicemi do sednice, kde ženich a svatebčané na ni čekají. As o deváté hodině, když byl pytač nevěstu ještě jednou vyprosil od paní matky a pana otce a od rodičů požehnání obdrželi, jdou na *sobáš*. Napřed nevěsta s družbou, za nimi mládenci a družice v bílých sukních, kvítím a stužkami okrášlené, za těmi starější s ženichem, široká se starosvatem a naostatek svatové a svátky. — Před chrámem zastane průvod a svátky zazpívají:

A té hájske zvony oko smutně zvonía,
tej bielej Aničke vienok z hlavy zronia.

Ten hájsky pán faráš peknú kázeň káže,

nejednej paněнке slobodu závlaze. Atd.

V kostele dávají ženy pozor, a jak nevěsta s lavice vstane a k oltáři jde, hned sedne některá na její místo, aby nevystydlo, že prý by tak záhy zchladla láska jejich manželská. — Nevěstě radí ženy, aby vstoupila při oltáři ženichovi na nohu, že bude potom jemu rozkazovat. — Po sobášu když jdou domů, zpívají ženy nevěstě: „Už si ty, Anička, už si naša, už smě zaplatili od tvojho sobáša,“ a již vede si ji mladoženich. — Když se mladoženstvo z kostela domů vrátí, začnou nakládati na vůz nevěstino věno. Pod stromek postaví se *lada*, doprostřed vozu položí se peřiny, které dávají domácí, než je na vůz položí, některým ženám potěšká vat. — Mezitím loučí se mladucha s rodiči a s celým domem, ona vlastně jen pláče a smutně vzdychá, ale družičky, věrné tlumočnice jejího citu, vyslovují v písních to, co ona si myslí, pro sklíčenost srdce ale vysloviti nemůže. — Již je věno vyneseno a družice začnou truchlivou notou:

Zostávajte zdravý, mojho otcovo prahe,

co vás prekráčaly moje biele nohe.

Zostávajte zdravý, mojho otcovo kľučky,

co vás otváraly moje biele ručky.

Ešte sa vás, mamučička, spýtať mám,

či já s vámi ešte ďalej bývat mám?—

Ach ni so mnou, diouka moja, ni so mnou,

koho si si vyvolila, ten s tebou. —

A já som si vyvolila z ruže kvet,

lepší je muoj najmilejší než ten svet. —

Družice dozpívaly a družba přichází, aby odvedl nevěstu k vozu. Slzíc loučí se s otcem, s mateří, děkuje za dobré vychování, přejíc jim, aby zdraví zůstávali a za ní *nebanovali*. Po rozloučení s rodiči a rodinou odvede ji družba a široká k vozu, na němž naložena malovaná její truhla a vedle ní vysoká hromada strakatých peřin. Nevěsta postaví se pod vysoký smrček zpředu, družice stanou okolo ní a široká, majíc na starosti věno její a dary, sedne na truhlu. Když se byli mladoženich se starším rodičům poděkovali za nevěstu, chystají se k odjezdu. Ženich veze si nevěstu sám. Mládenci vystřelí, zástava, na jejíž žerdi tři červená jablčka nabodnuta jsou, zavlaje v povětří, gajdoš spustí dudy na tři *húčky*, ženy zpívající začnou šatkami nad hlavami točiti a vesele vyjíždí průvod ze dvora. Jen nevěsta smutně zpět se ohlíží po rodinném svém domě. Na konci dědiny zatáhli mládenci cestu, nechťce propustiti nevěstu; nuž ale když jim ženich za ni dobře zaplatil, nezdržují jich více. Brána u ženichova dvoru je zavřena, nemohou vjet. Ženich práskne bičem a ženy zpívají:

Otvárajte bránu pěkné malovánu,

veď vám my vezieme do domu gazdinu;

otváraj, mamuška, otváraj komoru,

veru ti vezieme mladuchu do domu.

Otevře se brána a průvod vjede do dvora. Nevěsta nesleze, až matka k vozu přistoupí a ji vítá, tu teprv skočí dolů, líbá jí ruku a prosí, aby ji za svou přijala a jí neubližovala, že bude dělat všecku robotu v pátek i v sobotu. Potom jde k otcovi a od otce k nejbližší rodině, kteří ji všickni srdečně vítají. Po uvítání vede ji široká do domu. Obvyčejně jí položí na cestu dřevo nebo *metlu* (koště); zvedne-li to, je znamení, že je pořádná, přeskočí-li, je zlé znamení. Obvyčejně se nenechá žádná zahanbit. Vstoupnouc do izby musí na chvíli na lavičku pod píčku sednout, aby prý *zvykla*. Zatím skládají ženy nevěstino věno s vozu a odnášejí do komory; družbovi ale naloží na chrbát velikánský koláč, který též na voze byl a rodičům se dá jakožto pocta od nevěsty. Staršímu dají se dary od nevěsty pro rodinu určené, košile, fětušky, kápky (čepce) vlastní její rukou pracované, které on jim ve jménu jejím rozdělí, neopomena pochváliti přítom pilnost a šikovnost nevěstinu. Potom následuje oběd.

Nežli kdo ke stolu sedne, uchopí družba nevěstu za ruku a obejde s ní třikrát okolo stolu, potom teprv sedne každý na své místo. Nevěsta s ženichem vrch stolu, po boku ženichovu pytač i oddáváč, starosvat a starší z rodiny. Po boku nevěsty družba, široká, družice a mládenci; ostatní sednou kam kdo chce. Jídel je, až se stoly prohýbají. Než se hostina počne, zazpívá starší krátkou nábožnou píseň. Povinnost družbova je baviti celou

společnost, což některý, nadán přirozeným vtipem, výborně umí, vymýšleje si rozličné veselé a žertovné rozprávky, písničky i průpovědi, kterými společnost rozesměje. Od každého jídla předkládá nevěstě na talíř, ale ona nic nejí, i kdyby hlad měla, ani mnoho nemluví, ani se nezasměje, to by se pro ni neslušelo. V některých dědinách v Gemeru mají nevěsty zvyk, že si přehodí, aby hosté neviděli, že pláčou, všechny stužky, co jich u party mají — někdy i za 20 zl. —, zezadu přes tvář a s zakrytou takto tvář u stolu sedí, až se družbovi podaří trochu jich rozveseliti. Hosté jsou ale veselí, zpívají, zdravkují si, jedí, pijí do „nelze“. Tu nese kuchařka ještě jedno jídlo, poslední to jídlo, „kasu s medom“ (prosnou). „Otváraj té ruku vašu, kuchárka prosí za kasu!“ volá družba, a vezma talíř, podává ho od jednoho k druhému a každý dá kuchařce na varechu. S kaší končí se oběd, po obědě vynesou stoly ven a zavolají gajdoše s gajdami. „Gajdujte, gajdičky, z tej sivěj kozičky!“ volá chasa, vítajíc s radostí oblíbeného hudce. Slovák svoje národní tance něj raděj i při gajdech tancuje, ty mu nejlépe do noty trefí. Když si byl družba od starějšího mladuchu k tanci vyprosil, vstoupne s ní doprostřed izby volaje: „Ustupte, panny a mládenci, něch si já prevediem pannu vo věnci!“ Chasa ustoupí stranou a družba postaví se vedle mladuchy. Jak dudy zapískají, oprou si ruce o boky, klepnou podkovičkami a začnou se točiti, zprvu zvolněji, ale čím dál tím rychleji, hbitěji, on okolo ní, ona okolo něho, jako dvě vřetánka. Náhle proti sobě zastanou, on položí ruce na její, ona na jeho ramena a tak kolísají a zvrtají se z boku na bok, až on ji náhle uchopí okolo těla a vzhůru vyhodí; a zase si oprou ruce o boky, klepnou podkovičkami a jako zprvu točiti se začnou jeden okolo druhého jako vřetena. Tak ustavičně se to opakuje a s takovou čerstvostí, že oči přecházejí dívajícímu se na neobyčejný ten tanec. Dokud družba a po něm ženich s mladuchou tancují, nesmí nikdo jiný tancovat, teprv když potancuje mladoženstvo, může se točiti kdo a s kým chce. Nevěsta je ale ten večer ubohá; každý chce s ní tancovat a žádnému to nesmí odepřít. Když se již blíží k půlnoci, uchopí družba nevěstu za ruku, vede ji k starším a žádá je, aby propustili mladuchu a mladého zaťu, že je již čas, aby se uložili. Starší přivolí, ale přikazují družbovi, aby nevěstu zase ráno přivedl ve věnci a partě. Poté jdou nevěstu do komory *ukládat*; s ní jdou družice, široká, družba, s ženichem starosvat. V Gemeru číhají chlapci u dveří, a když družba nevěstu do komory vede, bijou ji kloboukami, aby prý první dítě chlapec byl. Družba ale skoro vždy chytrým způsobem jim s nevěstou upláchne a do komory za nimi nesmějí. Také je tam v některých dědinách obyčej, že nevěsta, než ji do komory odvedou, družbovi rozkrojití dá na dvě stejné pole červené jablko. Obě ty poloviny složené schová za *záhreň* (ňadra). Když je potom s ženichem sama v komoře, dá jemu půl a sobě nechá půl, což znamenati má, aby i on tak upřímně všechno s ní dělil v manželství jako ona s ním to jablko. Vrkoče rozplétají nevěstě z jedné strany široká, z druhé družba. Ženich sedí vedle ní a družice snímajíce jí partu zpívají:

Ej mladá nevěsta, pekněs pripravená,
všetka tvoja hlava švárně ozdobená.
Ale ju nebudeš už dlho nositi,
hněď v tuto chvíľočku musíš ju složiti.
Kým si tuto partu na hlavě nosila,
dotiaľ si slobodné kam chcela chodila.
Ale už na partě stužky rozvezujem
a s tým ta panenskej slobody zbavujem.
Daj z hlavy, daj dolu tu partu perlovú,
ktorú nesmieš klásti viac na svoju hlavu.
A keď ti rozpletu žité tvoje vlasy,
buděš sa zvať ženou na budúce časy.

Nevěsta pláče. Když široká a družba vlasy jí rozpletli, stočí je široká do *kontíku* (uzlu); přes kóntik uváže bílý plátěný čepeček do půl hlavy sahající a přes čelo položí bílý vínek, který vzadu na smyčku zaváže. Tak je nevěsta *zavítá, začepčená*. Stužky z vlasů vezme si družba, nevěsta mu je ale vždy odkoupí, obyčejně za dvacetník, a rozdá je družičkám, jimž spolu děkuje za všechnu lásku, kterou jí kdy prokázaly, prosíc jich, aby na ni i v manželství nezapomínaly. Po rozloučení odejdou všichni z komory, přejíce mladoženstvu dobrou noc. Ráno jak se rozbřeskuje, přijdou svatebčané s gajdošem k domu vyhrávati „hejnam“. Později jde nevěsta provázena širokou a svatkami (někde s družbou) do kostela *na vádzku*. S nimi jde některý z chlapců domácích, nesa na holi nastrčený veliký koláč a jazyk z dobytčete zabitého na svatební hody. V kostele odříkává kněz nad nevěstou modlitby z knihy, požehná ji a potom jdou okolo oltáře ofěrou. Za to dostane kněz veliký ten koláč, jazyk a mimo to od

nevěsty červený šátek. Obyčej ten, pokud mi známo, panuje v Novohradě, Zvoleni i v Gemeru. V Novohradě druhý den po svatbě odpoledne nesou svatebčané nevěstě darem *kohútaa koláč*, někde *mrvánik*, někde *pletěněc* zvaný. Obyčejně kohouta zařežou, upekou a potom ho společně i s koláčem snědí. V Nitransku když je po sobáši, jdou svatební či k obědu k nevěstě, po obědě sebere se mužská chasa a chodí po ulici s kohútem, kterého jeden z nich na žerdí přivázaného nese. Před každým skoro domem zastanou zpívají a tancují, začez je hospodář vínem počastuje. Před domem představeného zatknou žerd s kohoutem do země, družbovi zavážou oči a se zavázanýma očima musí kohoutovi hlavu stí ti. Když ho třetí ranou nezabije, musí platit pokutu, která se dá hudebníkům. Ale žádný nedá se zahanbit; jakmile ví, že družbou bude, cvičí se tajně tlučením po něčem s zavázanýma očima, že potom i na první, druhou ránu kohouta dočista zabije. Se zabitým kohoutem jdou zpátky do domu nevěstina, kde se potom hoduje a tancuje do bílého rána. Třetí ráno vedou nevěstu do domu ženichova. Všecek její nábytek i peřiny naloží se na vůz, a dostala-li krávu, vedou ji ověnčenou za vozem. Svatky po cestě tancují a zpívají až k domu. Na prahu, když se po dlouhém čekání do domu dostali, vítá nevěstu mužova rodina a matka podává jí přeslici, bochník chleba a vpíchnutý v něm nůž, což znamenati má, zejí bude svobodno chleba si ukrojiti, když bude pracovati. V Horní Lehotě ve Zvolenské stolici jde nevěsta po sobáši s *belušnicemi* (ženy na svatbu pozvané) do svého domu a mladý zeť se svaty též do svého. K jídlu dostanou každý bílý chlebík (*beluše*). Potom jde mladý zeť se svaty nevěstu *pytat* (prosít o ni). Když přijdou do mladušina dvoru, zavrou belušnice dvěře a zpívají:

Eh čože to, matka, za ľud idě?

eh jest pravda, za ľud idě? —

Ani s konička něsadjú,

len Marišku diouku von pítajú.

Eh ved'sa to páni dolničaneatd.

Otevře se jim a vejdou do izby. Starejší nese pod paží nevěstě dar, čizmy. V jedné je dvacetník, v druhé fěrtuška. Podáváje jí to praví: „Já jsem starejší a nesem ti čizmy, abys bosá nechodila. Ale dar za dar. My žádáme toto lůžko, aby tvůj muž měl kde hlavu sklonit.“ Když jde z domu, zpívají belušnice:

Zaďakuj, Mara, z toho bieleho domu von,

kdě si trpela daromných řečí vela v ňom,

zaďakuj ty matěri, už máš čas,

už ty sa od něj odberáš.

Nevěsta se poděkuje rodičům a vedou ji k mladému. Ona s družbou jde napřed a svatové tancující za nimi. Ženich jde při vozu, na němž naložen nevěstin nábytek. Belušnice jdouce za vozem zpívají:

Pošibaj koně, vozáre,

dělekú cestu němáme,

pošibajže ich po hrive,

ať nám nestanu na mlýně.

Pošiba že ich po chvostě,

ať nám nestanu na mostě.

Když přijedou k domu a dvěře, které zavřeny jsou, na zpívání a volání jejich, že vezou nevěstu, se otevrou, vjedou do dvoru. V *pitvoru* (předsíni) je prostřená *huňačka*, přes níž nevěsta přejíti musí, aby prý ráda huňačku nosila, a matka podá jí medu, aby měla sladké řeči jako med. Potom ji vede družba do chyže, obvede třikrát okolo stolu a sednou za stůl; mladý zeť k ní a svatové okolo nich. Po jídle tancují a po tanci jdou nevěstu *ukládat*. Družba vezme jí partu, napíchne na vidličku a zabodne do *hrady*; potom vedou ji s dudami a zpěvem do komory. Když ji začepili a uložili, rozejdou se svatebníci domů. Ráno časně přijdou budit mladoženstvo. Nejdřív zazpívají nábožnou píseň a pak začnou:

Keď som išla hore briežkom,

zapadla mi hlava sniežkom.

Keď som išla hore druhým,

zapadla mi velmi tuhým.

A tu přijde nevěsta z komory s hlavou *zavítou*; zaobalí si ruku do bílého šatu, podává ji jednomu po druhém a dává se jí do ruky dar, obyčejně na penězích. Po snídani jdou svatebníci *bií kohúta*. Kohout vecpaný v hrnci postaví se na zem, starější drží ho za provázek a družba musí mu cepem hlavu *zroniť*. Když mu ji zroní, nastrčí na *žrdjdu* k nevěstě. Ta mu dá pěknou šatku, z které si udělá zástavu. Potom se *poskládají* (udělají sbírku), jdou do hospody a *světí Hajnala*. Tím ukončí se svatba. — Některé obyčejy při svatbách rozličně se různí. Někde po oddavkách rozdělí se svatebnictvo a každý jde se svými hosty do svého domu, někde pohromadě jsou prv u nevěsty, potom u ženicha, a v okolí Ďarmot jde po sňatku nevěsta se svými hosty do ženichova domu a ženich se svými do jejího domu, a někde dokonce i v hospodě se muziky odbývají. V některých dědinách *očepíse* nevěsta ráno po příchodu do domu ženichova, v některých před půlnocí. V Novohradě vezme si družba nevěstin věnec při čepení, v Gemeru v některých dědinách musí jej v noci chytrým způsobem z ložnice, kde nad ložem mladé nevěsty na klinci visí, dostat. V Novohradě a též Rusínky mají o svatbě hlavy *brlienem* (barvínkem) ověncené. Velmi pěknou mají píseň v okolí Ďarmot, kterou při čepení družice zpívají:

Oj vienok, pěkný vienok brlienový,

věru jej on dolu spadol.

Oj vienok, pěkný vienok brlienový,

kdeže jej on dolu spadol?

Oj vienok, pěkný vienok brlienový,

v matěrinom dvorci — atd.

Když je nevěsta sirotek, zpívají družice, než jdou na oddavky, velmi truchlivé písně, zvláště oblíbená je následující:

Ta Marina matka tam po ráji chodí,

tam po ráji chodí, od Boha si prosí:

Pustiž ty mňa, Bože, na jeden biely svet,

mám tam jednu dceru, za muž mi ju беру.

Veru (a nepustím, čo by ti tam bolo.

Dal som já jej ľudí dobrých,

dary odberati, svatov privítati. —

Když byla nevěsta velmi chudá aneb sirotek a byla pořádná a počestná, chodila před svatbou prositi *na poctivou krásua* dávalo se jí plátno, peníze i obilí. — Způsob ten býval v krajích slovenských, nevím ale, zdali se dosud udržel. —

U Rusínů panoval ještě v předešlém století obyčej, že si chodívali pro nevěsty na pouti a trhy k účelu tomu zvláště zřízené. Takový dívčí trh (maď. *leányvásár*) držival se dvakrát za rok v Krásném Brodě u basiliánského kláštera, kamž se děvčata a vdovy s příbuznými svými a ženichové též se svými rodinami sešli. Mladé nevěsty prostovlasé, ověncené věncemi z barvínku a stužkami, vdovy ve vínkách. Kolik tisíc lidí se tam vždy sjelo a sešlo. Někdy věděl již mladý parobek napřed, kterou si vybere, a děvče vědělo, kdo pro ni přijde, ale mnoho jich bylo, kteří se po prvé viděli. Obyčejně přistoupil ženich k děvčeti, které se mu líbilo, a podáváje jí ruku řekl zcela krátce: „Keď ti třeba chlopa, pod' do popa,“ — a když mu děvče podalo ruku, smluvil se s rodinou, co by za ni chtěli, a po smlouvě šli do kláštera a pop je oddal. Potom pili, jedli, tancovali a jeli domů. Někdy strhly se při takových trzích a poutích rvačky, když děvče ženicha nechtělo, příbuzní při její straně byli a ženich upustit od ní nechtěl. Byl-li ale ženich bohatý, přinutila rodina děvče, že si ho musela vzít, byť i nechtěla. Někdy byli zase mladí srozumění a rodiny bránily, tu si obyčejně ženich nevěstu mocí unesl — a potom mu ji museli dát. Takový obyčej panoval až do roku 1720, potom se to zapovědělo a od té doby drží se i mezi nimi námluvy a svatby solidněji s některými rozdíly jako u Slováků. Nejdřív pošlou bábu na zkumy, zdali smějí přijít, a potom jde *starosta na obzory*. Smluví se s rodiči, a když je po úmluvě, musí mu nevěsta, která je zatím ukryta, přinést sklenici vody, při čemž si ji prohlíží, záhadné otázky jí dáváje, na které když chytře odpoví, za hodnou uznána je. Obyčejně vědí i nejhloupější, jak odpovědět mají. Potom jsou *svatánky* (námluvy). Ženich přijde večer k nevěstě se starostou; nevěsta je schována. Na stůl položí matka bochník chleba a jde pro nevěstu; když ji přivede, postaví se obě strany proti sobě ke stolu, rodiče představí dceři ženicha, kterého ona ale dobře zná, a přes chleba podají si nevěsta a ženich ruce a spolu i pěkné šátky co *záručí*. Rodiče jim dají požehnání a jde se k jídlu. Za dva neb tři týdny pošle ženich po některém

známém nevěstě dary a kulatý velký koláč, který na žerdi nastrčený nese. To samé stane se ze strany nevěstiny a chystají se k svatbě. Večer před svatbou vijou děvčata věnce v obou staveních a dělají zástavu z červeného a bílého šatu, květinami a pentlemi ozdobenou. Na vršku je kytka a v ní zvonek, aby mohl družba svatebčanům znamení dávat.

Trhy takové drživaly se také v Marmarošské stolici; v Satmárské stolici držely se na den svaté Máří Magdaleny a v Biharské drželi je Valaši na den sv. Petra a Pavla, až do začátku nynějšího století. V Sabolčské stolici chodili na *odpustydo* Máriapócs, kde se též hned námluvy a svatby odbývaly. Obyčej ten musel být tenkrát mezi Rusíny, Valachy i Maďary rozšířen a draho musívali ženichové nevěsty platiti, neboť rozkazuje kníže Rákóczi satmárskému koroandantu zámeckému, aby nedovolil prodávati ženy za tak mnoho peněz, poněvadž když ženich tolik za ni dá, potom v hospodářství nedostatek mají; má tedy určití, aby žádná žena za více peněz se nekupovala než za třicet zlatých. — „Za jidášský peníz,“ smávali se prý lidé. Nyní není o tom jen památky.

NAROZENINY A KŘESTNĚ HODY

V některých stolicích panuje místy mezi mladými ženami nezpůsob, že neřády mají, ba že se i za to stydí, když zůstanou hned v první době manželství s *útežkem*. Nevčasná tato stydlivost zavádí mnohou tak daleko, že si od toho pomáhá a raději zdraví svoje zhubí, než aby měla první rok již dítě. — Nesvědomitých bab najde se všude, které lehkovážným takovým ženám rady dodávají. — Bývá ale často takovéto prohřešení se proti zákonům přírody trpce trestáno. — Na štěstí není zpozdilost tato obecná a nejméně slyšeti o tom mezi Slováky. — Obyčejně těšívá se mladá žena, když *zbadá* (pocítí), že je matkou, a něj víc *naprvodieťa*, a muž radostí unesen slibuje jí: „Žena moja, keby si ty chlapca mala, držal bych ti dojku, kuchára, kuchárku, šafára, šafárku!“ — Což by si ona míti ani nežádala. — Když má přijíti žena do *polohu*, uchystá jí bába lože do kouta jizby a zastře je bílými záclonami, aby na ni cizí lidé neviděli a jí neuřkli. Tam ženu po porodu uloží (*zapoštíli*) a tam *drží postielky*, jak v Novohradské i jinde říkají. — Porod odbývá se na zemi, na slámě, a sice proto, že se Pán Kristus též na slámě narodil. — Když přijde ženě *vojatování*, naleje bába svařený malinový kořen na dno převrácené dížky, s níž to musí žena vypít. — Horší než tento pověrečný, ale neškodný lék je to, že dávají nezkoušené, sprosté tamější báby ženám při porodu pálenku pít, aby se opily a bolest necítily. — Podléhají tam vůbec ženy, zvláště při rodění, tolika nesmyslným pověrám, škodlivým zvykům a tak nelidskému zacházení nerozumných bab, že se to ani psáti nedá. — Bylo by velmi zapotřebí, aby v každé obci byla dokonale v babictví vyučená bába, by konečně přestaly panující tam hloupé předsudky a nešvary a ženy aby nebyly v nejnebezpečnějších chvílích svého života dány do rukou nevědomým bábám, jejichž ledabylou zkušenost, než jí nabyly, mnohá žena zdravím i životem zaplatit musela, neboť „běda slepici, na které se jestřáb učí“. — Jak se dítě narodí, vykoupá je bába, zavine a položí pod stůl, na němž leží načatý chléb, aby dítě dlouhá léta chléb se stolu toho jedlo. — Potom vloží je otci do náručí, a když je otec požehnal, položí je někam stranou, ale hlavou, nikoli nohama proti dveřím, aby neumřelo a vynášeti se nemusilo jako umrlec. Do první koupele hodí se peníz, aby bohaté bylo, a do plének zavine se mu kousek chleba a soli, aby je nikdo neuhranul. — Narodilo-li se na *nov*, předpovídá se mu, že bude krásné, na starém měsíci narozené nebývá prý krásné, ale což platno — není každý den nov! — Dítě v *čiapce* narozené bývá šťastné. — *Krstod*bývá se záhy po porodu, ale děvčata křtí se obyčejně ráno, aby se též časně vdala. — Před křtem roznáší se *radostní* kmotrům a rodině a spolu zve bába kmotry, jichž bývá několik. Chlapcova prvního kmotra zovou v Gemeru *krstný otec*, kmotru děvčete *krstná matka*. Než jdou ke křtu, postaví se s děvčetem kmotra, s chlapcem kmotr na práh a třikrát přes něj dítě pohoupají, aby vždy vesele přes něj kráčelo. Hned po křtu, v kostele, dávají kmotři dítěti do vínku (do křížmy) a jde se obyčejně do hospody, kde otec kmotry *hriatym* hostí. Při rozchodu potom zve je na křestní hody, které za týhoden po křtu se odbývají. — Od porodu, až dokud žena nejde k úvodu, přinášejí každý den ženy něco *do kouta*; ta plný *vahančok* (okřín) žita neb pšenice, ta *žltú kašu*, ta hrách, ta zase rozličné pečivo, ona živé *sliepky* tak každá, co jen může; dokud postelkyně leží, přinášejí i dobré polívky každý den, a tolik se všeho nanosí, že toho má mnohdy celá rodina dosti. — Hosty na křtiny zve bába. — Je-li chlapec, pozvou se mimo kmotry i ostatní ženatí muži vesničtí; je-li děvče, zvou se jen ženy, z mužů jen starší hlavy obou rodin. Na hostinu sejdou se ženy hned odpoledne. — Bába zastává gazdinu a gazdina šestinedělka sedí na zastřené posteli. Okolo stolu, na němž hojnost jídel, sedí ženy, vesele hovoříce a na jídlech si pochutnávajíce. Hriatého, někde i vína, plné žbány, plné hrnce, jako vody. — Po jídle připíjí se na zdraví postelkyni i dítěti, i kmotrovi i kmotříčkám. — Zpívají se rozličné zpěvy. Rozhárané hriatým, stávají se ženy vždy veselejší a rozpustilejší a konečně jedna s druhou do tance se pustí. — A tu jedna z nejveselejších, zdvihajíc pohár, zaspívá:

Jakže já mám domu iti,
doma kážu vodu piti,

a muoj kmotor víno dáva,

od toho já buděm zdravá!

Dozpívajíc napije se, zavýskne si, a zvrtnouc se na opatku, chytne do tance vedle stojícího gazdu, který ji na oba boky v kole vykrutí. — A *garazda* (vřava) ta trvá celého půl dne. — Když se počíná svečeřivat, tu ženy složí se vespolek, jdou do hospody, a nakoupivše vína, donesou je postelkyni darem. — Večer přibudou muži a jí a pije se znovu, zpívá a rozpráví se, robí se figle a na zdraví se připíjí kdekomu. A když je všecko snědeno, přijde kuchařka s obvázanou rukou a prosí, že se spálila, aby jí dali něco na bolest; každý dá jí dle možnosti. — V okolí Krupiny je takový způsob, že dávají mužští, na krtiny zvaní, peněžitý dárek *díeťaťu na kasu*, který se klade na destičku ležící vedle šestinedělky, na níž uhlem vykresleno je dítě. — Pozdě v noci rozejde se rozhárané kmotrovstvo a nejeden z nich jde domů s *těžkými krpce*mi. — Druhý den jsou zase hody, k těm sejde se ale jen nejbližší rodina. — Třetí neb čtvrtý, u Rusínů šestý týden jde žena k úvodu (*na vádzku*). Kmotry jdou s ní a jedna nese koláč (*bolestník*), který dá žena po úvodu knězi. — Jakmile se vrátí ženy domů od úvodu, vezme kmotra dítě, a je-li děvče, rychle je rozvine, aby *hábočky neztrácelo*, a je-li chlapec, položí se mu pod hlavu knížka, aby se dobře učil. — Kladouce dítě do kolébky, přikládají k němu klíč, aby dobře spalo, a otcovu košili, aby je *strigy* neukradly, neboť se věří, že mohou strigy a *bíléženy položnici*, dokud je v šestinedělí, dítě ukradnouti neb za svoje proměnit. — Takováto *premiencata* jsou zlá a samopašná a obyčejně i neduživá; jmenují je také *kaliky*. *Odměna* za takové *premience* stává se prý tím, když se zlé to dítě na záspí tak dlouho mrská, až si je striga, bolestným křikem pohnutá, za pravé vymění. — Obyčejně ale chovají rodičové takové děti s velikou péčí, věříce, že je Bůh pro ně požehnávatí bude. — Po úvodu uctí žena kmotry ještě naposled, a teprv přáno jí oddechu. — Před úvodem nesmí žádná šestinedělka z domu vyjít, sice by se jí zlé povodilo, a za oněch časův:

Za starých bohov,

za boha Paroma,

nesměla žiadna

v dome samotná

byt postělkyňa.

Kmínske kmotričky

přišly do chyžky

s horúcim železom,

a ním v posteli

hladily, trely

matku s dieťaťom.

V Zvolenské a Gemerské stolici povídá se, že postělkyňa před úvodem zemřelá pokoje v hrobě nemá a že chodívá v noci dítě svoje *kolísat* (kolíbat). Kolébky bývají obyčejné ze dřeva, některé i vyřezávané, malované, a viděla jsem i visuté kolébky, jako mají leckdes v okolí domažlickém chudší ženy. — Je to plachetka ze silného konopného plátna, na jejímž konci přišity jsou silné popruhy, za něž se pověsí, obyčejně k trámům u stropu, u lože matčina, tak aby na ni matka dosáhla a děcko do ní vložit mohla. Ačkoliv kolébky v novějších časech u pánů z módy přicházejí a proti kolébání dětí se brojí, nicméně je považuje selský lid za tak nevyhnutelný kus domácího nábytku, že se v mnohých místech nevěstám k věnu dává, jak u nás, tak na Slovensku. A mnohou moudrou hlavu a mnohého švarného junáka vykolébala selská matka na takovéto kodrcavé kolébce! Při kolébání zaznívají z úst ty kolébavky, jimž děti tak rády naslouchají a při jichž zvuku mimovolně očka se jim ukrádají, když matka nad kolébkou nakloněna zpívá:

Hajajže mi, hajaj, puojďeme do hajá,

nabereme kvieťa, obložíme dieťa.

Búvajže mi, búvaj, a sa něnadúvaj,

lepšie je ti spáti něž sa nadávati.

Huli beli, usni, prídu za tebou sny,

oj sničky do hlavičky od tvojej mamičky.

A když se dítě ubere do spánku, přisedne matka ke kolébce a nohou kolébajíc pracuje. A když se děcko ve spaní usmívá, myslí si matka: „Andělíčky s ním hrají.“ — Jako u nás v Čechách selské ženy děti dlouho kojí, tak i na Slovensku ženy dvě i tři léta děti kojí (*nadájeji*), až si dítě stoličku přinese. — Když dítě dlouho nemluví, dává se mu jísti vyprošený chléb. — Nehty nestříhají matky malým dětem, ale je okusují, aby nekradly (i v Čechách). — Překročit dítě se nesmí, sice by nerostlo. — Když dítě levačkou po něčem sahá, říkají matky v Novohradské: „Nie s tou, to je ruka susedova.“ — Když vypadne dítěti první zub, káže mu matka, aby ho přes hlavu za pec hodilo a řeklo: „Ježibabo, stará babo, tu máš zub kostěný, daj mi zaň železný.“ — Když pláče, říká matka: „Neplač, dieťa, pridě bobo a vezme ťa.“

ÚMRTÍ, POHŘEB A KAR

Lékaři na Slovensku jsou z většího dílu jen pro šlechtu a měšťanstvo, selský lid zřídka hledá lékařské pomoci, ne že by mu jí třeba nebylo, ale jsouť sedláci fatalisté, věří, že každá nemoc člověku souzena, a má-li se uzdravit, že se uzdraví i při domácím léčení, třebas i bez léčení, je-li mu ale souzeno umříti, nepomůže tu ani doktor ani bába, ani zaříkání ani latinská kuchyň. — Dělá se obyčejně nemocnému, co kdo radí, jeden den to, druhý den ono; některé nemoci, jako hostec, *suchoty* (souchatě), dávají se *zacitovať* od bab, některé zhojí důvěra v zázračnou vodu studánek, což jest ze všech nejlepší prostředek, neboť voda jest nejlacinější lék — kdo mu rozumí. Někdy, u zámožnějších lidí, když chorému ani žádné koření ani zaříkání nepomáhá, hledají přece u lékaře pomoci, bývá to ale obyčejně teprv potom, když chorému smrt již na jazyku sedí. Když vidí domácí, že se chorý k smrti blíží, složí ho na zem, aby lehčeji umřel, a potom tiše modlí se okolo něho, udušující i pláč, aby skonávajícího *nezamodlili* ani *nezaplakali*. V Novohradsku okolo Ďarmot, když nemůže nemocný dlouho skonat, obkuřují ho (*obkedí*) bylinou, a sice, jak jsem z popisu poznala, durmanem (*Datura stramonium*). Jak nemocný skoná, otevrou (u katolíků) hned okno, aby mohla duše volně odletět, jak říkají (i v Čechách). Potom obléknou nebožtíka do čistých šatů, a když je oblečen, přicházejí sousedé, aby se při něm s domácími modlili a zpívali, což trvá, dokud je nebožtík v domě. Když ho do rakve kladou, dávají pozor, aby na něm ani stéblíčka slámy nezůstalo, neboť by se prý na polích neurodilo aneb že by úrodu krupobití zmařilo. — Pod hlavu dávají se mu třísky, které truhlář z desek na rakev ostrouhal a které vždy k potřebě té v rakvi nechá. Někdy přikládají nebožtíkovi do rakve, co za živobytí rád měl, buď něco z náradí, valašku, fajku, děvčatům nějaký šperk, *patričky* (růženec) a do rukou voňačku. V Trenčínsku, Gemeru a Novohradsku dávají umrlému do rukou peníz na prijevoz. V těch samých stolicích, pokud vím, dává se, když nebožtíka k hrobu nesou, veliký bochník chleba k hlavám rakve, který se po pohřbu buď v hospodě, buď doma mezi přátele, co na pohřbu byli, rozdělí. V den pohřbu, než kněz do domu přijde, vynese se rakev do pitvoru aneb na dvůr, sejde se rodina a sousedé a tu začne *nariekanie*, aneb jak se také říká, *vykládáme*. Umřel-li muž, *nariekaho* žena, když syn, matka, a nemá-li matku a má sestru, tedy sestra nad rakví jeho vykládá. — Trefilo se mi v r. 1855 býti přítomnou v dědině Rybárech ve Zvolensku pohřbu (*pohrabu*) mladého gazdy, který byl na choleru umřel, jež tam právě v celém okolí zuřila. — Když jsem přišla do statku, stála rakev již na dvoře přikryta bílou, červeně vyšívanou plachtou. Opodál stál vesnický lid, kolo rakve rodina a nad rakví sehnutá stála vdova, monotónním zpěvem vykládajíc všechny nebožtíkovy ctnosti a svůj žal i ztrátu. Náhle zamlkla, vrhnouc se na rakev s žalostným rykem, po chvíli zase povstala a lomíc rukama dále naříkala:

Ej gazdičku muoj sladký, upřímný — ej —

něnazdala som sa v útorok,

že ťa budem nariekati vo štvrtok — ej — ej

jak rada bych ťa opatrovala,

božiu pomoc pre teba volala — ej, ej —

ale ved' teba už ništ něbolí,

rany tvoje sú výstrábené

a duša tvoja ta von vyletela — ej, ej —

a tak to šlo, až přišel kněz. Slovo *ej* se protahuje tak žalostným a tklivým hlasem, že to posluchačům až srdce proniká. — Která nemá pražádného vtipu k vykládání, poprosí za sebe některou z rodiny, aby si nedělala hanbu, neboť se potom o tom rozpráví ve vsi, jak uměla která pěkně nariekať. — Některé ty výklady bývají velmi prostosrdečné, jako nářek matky u hrobu syna:

Snilo sa mi snisko,

ze vyskočilo oknom biele psisko.

*Ej Jano — Janičko—
ej ty si to psisko.
Něpuojděš daleko,
něž puojděš hlboko,
kde slnce něhreje
a vietor něvěje.
Ej Janko, muoj Janko,
co ti my tam dáme,
kosák a či jařmo?
Ej ved' něbudeš sekať
ani hrazdy orať,
ej Jano — muoj Jano!*

Vykládá se obyčejně doma nad rakví, u hrobu, někde i po cestě k *cintěrinu*. — *Němá ho kto nariekať*, tím vyrozumívá se největší opuštěnost člověka. Když umře sirotek, je-li šuhaj, vykládá obyčejně jedno z vesnických děvčat, je-li starší muž, jedna z žen; buď se k tomu zvolí, buď samy nabídnou. U jedné dědiny též ve Zvolensku vyhodil jednou Hron neznámého utopence. Když ho sedláci našli, odnesli ho do dědiny, vystrojili mu *pohraba* nejkrásnější děvče nad rakví jeho naříkalo a tak prý pěkně, rozprávěla mi stará žena jedna z toho okolí, jako by to její rodinný brat býval, až se při tom všickni lidé rozplakali. — Obyčej tento, pokud vím, zachoval se nejvíce u katolíků, jako se vůbec pohanských, národních starých mravů a obyčejů a pověr více zachovalo u katolíků než u evangelíků, jimž se to od duchovních i světských představených přísně zakazovalo pod pokutou vězení a *bíršágu*. — Po obrácení lidu gemerského na evangelickou víru vydal cech štelařský r. 1585, v řeči slovenské, artikule Muránské, pečeti stvrzené od pana Juliusa z Herbersteina, téhož času nejvyššího kapitána na Muráni. V art. XVII přikazuje se rychtářům a obcím: „Pohanské nad mrtvým tělem, naříkání, davíkání, kvílení, rukoma lámání, které bývá s vyčítováním kdejakých skutků a účinků mrtvého spojeno, má se přec zanechat, krátce—“

Ale přes záповědi se přece mnoho pohanských zvyků udrželo mezi lidem, dokonce mezi obyvateli lesů a hor. — Tak na př. ještě v r. 1643 pochoval sedlák v Helpe v Gemeru, Dúro Hanin, ženu svoji pod strom, bez kněze. Když se to proneslo, musel udělat 600 skverkových (modřínových) šindelů, on ale pravil, že jeho otcové též tak pochovávali, proč by on to učiniti nemohl! V některých krajích je způsob, že šuhaje děvčata a děvče šuhajci k hrobu nesou a pochovávají, načež ukazuje i pěkná národní píseň:

*Na zelenej pažiti
leží Janík zabitý.
Kto ho zabil? — My něznáme,
avšak mladěnca my panenky pochováme!*

Po pohřbu slaví se *kar*, ať již zemře svobodný neb ženatý. — Kar slaví se vždy v domě a zváti na kar chodí po dědině hrobaři, co mrtvého do hrobu kladli. — Je-li pohřeb ráno, ustrojí se oběd, je-li odpoledne, večere; každý dá dle možnosti, chudý alespoň chléb a pálené. — Před jídlem modlí se všickni za mrtvého. — Než se potom domů rozejdou, zaděkuje nejstarší z hostů za všechny ostatní, zavíraje obyčejně děkování přáním, aby je rozveselil Pánbůh ten, co je byl zarmoutil. —

V Trenčínsku v okolí Bytče, když přijdou z pohřbu domů, vejde nejprv do izby, kde mrtvý byl ležel, nejstarší z rodiny, a když byl dvéře i okno otevřel, začne valaškou do všech čtyř úhlů izby štochat volaje: „Kdě si? — Tu-li si, id' von!“ — Tak volá do třetice. — Když se mu nic neozývá, je znamení, že se duše nikde neukryla, ale že odletěla, kam ji Pánbůh povolal. V témže kraji je způsob, když umře děvčeti matka neb otec, že musí býti celý rok *na pokoře* (v smutku), musí totiž nositi černou kasanicu (sukni), černé nohavičky (punčochy), nesmí se *řešiti* (zdobiti), ani *helékatí* (zpívati). Syn nosí na znamení smutku černou stužku okolo klobouku.

„Něbudem banovať, ani horekovať, kúpim čiernu stužku, budem pokorovať,“ zpívá si *želiar*, jak tam nazývají šuhaje, který nosí smutek po otci neb matce; děvče zovou *želiarica*. Po roce jdou na *omšu* (mši), dají na modlení a jsou prosti *pokory*. — Mši za mrtvé jmenují *zádušnica*. —

Ze všech ročních svátků slaví se nejvíce vánoce čili *kračún*, jak svátky ty jmenovitě v Novohradské a v Gemeru nazývají. Na vánoce musí míti každý ne-li celý, alespoň zčásti nový oblek, jídel musí býti hojnost jak v domě bohatého, tak v chýžce chudého, zkrátka všude a ve všem musí býti patrný Štědrý večer a Boží hod. — Na Štědrý čili Dohviezdny večer postí se každý dospělejší člověk přes celý den a matky slibují i dětem, pakli jísti nebudou celý den, že uvidí večer zlatého beránka, ale nevidělo ho prý ještě žádné, jako u nás v Čechách slibované dětem zlaté prasátko. — Do večera musí býti vše upraveno, aby když hvězda vyjde, všickni domácí pospolu k večeři zasednouti mohli. — Stůl pokryt je bílým plátěným ubrusem; v každém rohu leží bochník chleba a uprostřed stolu mísa naplněna obilným zrnem. V Trenčínsku pokládají stůl obilnými klasy, než ho pokryjí ubrusem, do každého koutu izby postaví nevymláčený snop a podlahu postelou slámou, na níž rodina v noci spává přes celé svátky, na památku, že i Pán Kristus v Betlémě na slámě ležel. — V Detvě (ve Zvolensku) položí se na stůl veliký koláč, v němž je *od všetkého korenia*. Koláč ten pekou gazdiny na Štědrý den přede vším jiným pečivem a zaměšují naň těsto rukoma; — zaměsivše vyběhnou do sadu otírajíce si ruce o stromy, aby mnohé ovoce rodily. — Koláč zůstane ležet na stole přes celé svátky a po svátcích teprv rozdělí se mezi domácí. — Taktéž stůl pokryt zůstane od Štědrého večera až do Nového roku přes celé svátky, a chléb na něm i obilí, aby po celý rok požehnání bylo v gazdovstvu a chléb nikdy na stole nechyběl. — Obilí co svěcené se uschovává a z jara mezi jiným se vyšívá, aby se prý hojněji urodilo. Sláma s podlahy a ze snopů nevyhodí se, ale spálí. — Také bývá vždy za stolem prázdná mísa uchystána, do níž hospodář při večeři od každého jídla tři lžíce ukládá; to je výsluha domácímu statku (dobytku), o němž se povídá (jako i v Čechách), že o půlnoci mluví řečí lidskou, a to že prý si povídají o svých hospodářích, přejíce hodným, aby se jim dobře vedlo po celý rok, zlým pak, aby *skapali*. — A proto dá se jim. po večeři ode všeho trochu, i oplatky i chléb; slepicím dávají praženého ovsa, aby hodně vajec nesly, a kohoutu mimo to i stroužek česneku, aby bujným byl. — V Detvě, též o Štědrý večer, kladou okolo stolu řetěz, který tam ležet nechávají přes celé svátky a potom stranou ukládají. — Po tento čas nepůjčí také žádný sedlák koně, ani bratru, boje se, aby se mu v letě neztratili. — Z jara, když prvníkrát s koňmi neb voly na pole jedou aneb když prvníkrát krávy, *telce*, ovce na *pasu* vyhánějí, pouštějí je z chlívů přes ten řetěz, aby se celý rok držely tak pohromadě, jako se držel řetěz tento od Štědrého večera do Nového roku. — Ve Zvolensku uvaří gazdina trochu hrachu, napolo jen; před večeří jde do izby a hodí do každého kouta hrst, aby požehnání boží bylo v celém domě po celý rok. — Někde zase hodí gazda první tři lžíce hrachu, co se k večeři na stůl přinesl, na stěnu; když mnoho zrn na stěnu se přilepilo, je to znamení, že bude hojná, pakli ale málo, že bude špatná úroda v příštím „ku. — Jídel štědrovečerních, rok co rok na tento den se opakujících, bývá několikero. — Přede vším jiným jedí se oplatky potřené medem. Gazda sám namaže každému půl a jedí je stojíce. V Trenčínsku omočí gazda, když byl všechny podělil, dva prsty pravé ruky do medu a děláje jednomu po druhém na čele kříž přeje: „Pánbuoh ti daj šťastného Štědrého večera a šťastia, zdravia, božieho požehnania po celý rok.“ — Po oplatkách následují polívky; nejoblíbenější je zelná, *zaprávaná* kyselou smetanou; potom přináší se na stůl jedno za druhým, zelí, hrách, kaše, opekance, koláče, někdy i pirohy a *krúč*. Buchty s mákem a medem nesmějí o Štědrý večer nikde chyběti, jak u Slováků, tak u Čechů, jako u Rusínů na dolních krajích *kutja s mákem* býti musí a u chudých horalů trenčínských *páčkys* medem a mákem. Když je přinesou na stůl, stěhou již děvčata, aby tomu, který je u stolu nejmladší, první lžíci pučků od úst utrhly. Které se to podaří, ta se prý do roka vdá. — U evangelíků bývá i rozličných masitých jídel k večeři. — Poslední jídlo bývá směsina sušeného vařeného ovoce, švestek, hrušek, křížal a j., čemuž v Čechách muzika říkájí. — Po večeři hra se o ořechy a mladá chasa a chudobný lid chodí pod okna koledovat, začez obdaření bývají koláčky a všelikým jídlem. — Děvčata lijí vosk skrze ořechové skořápky a olovo přes rukověť klíče, soudíce z podoby litiny na stav budoucího manžela. Že to ale klam, zná i lid, neboť národní pořekadlo „*preliaľ mu olovo*“ značí někoho oklamat. — Také chodí děvčata třásti bezem; z které strany se jim přitom ozývá štěkání psa, z té strany přijde jim ženich. — Některá zase na sv. Tomáše (21. prosince) zakousne prvníkrát do červeného jablka, druhý den po druhé a tak každý den kousek ukousne, až konečně na Dohviezdny večer, když sezvánějí po třetí na *utiereň*, sní poslední sousto a jde do kostela. Prvního šuhaje, kterého na cestě střetne, zeptati se musí na jméno; toho jména dostane muže. — Šuhaj zeptati se musí děvčete na jméno. V trenčínských horách spouštějí děvčata o Štědrý večer kahance na vodu, které si urobí z dubové kůry. — Dovnitř dají kousek loje, skroutí z nití knot, rozžehou a spustí do potoku, kterýž jim, je-li zamrznutý, šuhajci prv vysekají. — Obrátí-li se kahanec hoře vodou, nazdá se děvče, že se vdá na horní konec, plyne-li dolů vodou, že se vdá na dolní konec dědiny; nepohne-li se od břehu, nevdá se ten rok, potopí-li se ale, zarmoutí se děvče, že musí umříti. — Která milého má, ta spouští dva kahance, za sebe a za něho jeden; když pak vidí hořící ta světélka dolů vodou pěkně pospolu plynouti, raduje se, že za sebe se dostanou, odtrhnou-li se ale od sebe kahance, vzdechne si a není už jí do zpěvu. — Obyčejně přijdou za děvčaty i šuhajci a je přitom škádlení, zpěvu a smíchu dost. — Místy odlívá ten, který první zrána vodu do domu přináší, buďsi chlapec, buďsi děvče, ode dne sv. Lucie (13.

prosince) až do vánoc každý den trochu té vody do jisté nádoby. O Štědrý večer, když má jít na utiereň, umyje se jí. — Při kostele kdo jí — neb jemu — líce utře, za toho se dostane, — byla-li to stará žena — tedy to značí smrt. Jinde zase, když sezvánější po třetí na jitřní, běží děvčata k potoku neb k řece, umyjí si líčka a takto s mokřými líčkami jdou do kostela. — Po kostele jak domů přijdou, hned ulehnou, a tu prý se jim v noci *prisni*je budoucí jejich manžel, přijde utřít každý své nevěstě bílým ručníčkem líčko. — Která vidí ve spánku starého, dostane vdovce; které stará žena líčko utře — ta prý umře. — Ve Zvolensku v některých dědinách dávají děvčata vykvétat *čerešňové haluzky*, které řezají na sv. Kateřinu a potom v teplém místě chovají, aby do vánoc vykvetla. Kterému děvčeti nevykvetne, ta se nevdá, ba říká se o ní, že není panna; které vykvetne, ta vezme si ji do kostela na půlnoční, a který šuhaj ji ulapí, za toho se dostane. — Děťvanští šuhajci když jdou na utiereň, vezmou do čižmy krejcar; když potom jdou z kostela, střetnou prý se s duchem budoucí své nevěsty. — Také sní každý, nežli jde na jitřní, kousek česneku, aby ho na cestě čert nevzal, který prý česnek neřád cítí. — Kdo by chtěl *strigy* vidět, kteréž se znají *nevidomými spravítia* obyčejně o půlnoci na Štědrý večer rejdy své provádějí, ten musel by prý počnout robiti na sv. Ondřeje (30. listopadu) stolčik o tří nohou; každý večer až do kračunu musí na něm něco udělati, tak aby s ním na Štědrý večer hotov byl. — Potom nechť ho vezme do kostela na utiereň, tam se naň posadí a uvidí prý, co po kostele a zvlášť okolo oltáře strigy *vyrábají*. Někteří zase odkládají od sv. Lucie do vánoc, tedy třinácte dní, každý den po jedné třísce, ale vždy z jiného dřeva, z jedle, dubu, buku, jabloně aj. Na Dohviezdny večer o půlnoci složí se třísky do hromádky, podpálí a k tomu ohníčku prý se přijdou všechny strigy z celého okolí ohřívat, a tu je tedy člověk ten vidí a pozná. A tak panuje množství ještě jiných pověrečných zvykův na tento večer. Na Boží hod *polazujú* sousedé a přátelé z *dóm do domu*, přejíce jeden druhému šťastné a veselé svátky, při čemž obyčejně jeden druhého poctí koláči, hriatým aneb vínem. — Gazdiny přijdouce o Boží hod z kostela, vezmou každá vrečko (pytlíček), v němž je lněné neb konopné semeno, a běhajíce s ním z místa na místo potřásají jím, aby dlouhé bylo konopí a dlouhý len. — Chasa chodí po dědině s betlemem. Betlem představuje malý, z papíru udělaný kostelíček. Nese ho anděl a za andělem kráčí bača, dva valaši, *honělníka* jeden v obráceném kožichu zašit, který dělá starého psa. — Vcházejíce do domu, pozdraví zpívající hospodáře, potom vejdou do izby a začnou provozovati vánoční pastýřskou veselohru. Nejprv zazpívá anděl tenkým hláskem „Gloria!“ — a potom zvěstuje radostnou novinu, „že se narodil spasitel, světa vykupitel, v městě Betlémě, ve sprostém chlévě!“ — Dozpívav umlkne a vystoupí valach Fedor. „Kde to tu spievajú? Či to ptáčkové, či to žiačkové?“ ptá se udiven a volá na bratra Stacha. — Vystoupí Stach, ustrašen, a že co ho Fedor volal, zdali mu ovce zašly do hory, či mu jich vlk potrhál? Fedor povídá mu, jak po hoře bloudil, až krpce zedral a fujaru ztratil, a konečně mu povídá o zpěvu andělově a o jasnosti, která stojí nad Betlemem. Stach diví se tomu, ptá se po bačovi a tu se bača k němu vleče, jako by nesl plné cedidlo sýra, odříkávaje si zpěvavým hlasem:

Já som bača z Rimavskej Soboty,
ně naučil som sa žiadnej roboty,
kreme bŕčky, smrečky preskakovať
a švárné dioučence milovať! Atd.

Dořikav podá valachům i honělníku páleného a všickni pijí, na zdraví si připíjejí, i starý pes se hlásí, aby na něho pamatovali. — Napivše se *zahajdujú* si potom ulehnou všickni mimo bystrého Fedora, který zůstane hoře ovce hlídat. — Valaši spějí a Fedor chodí dokola, jako by *košiar* obcházel, zpívaje, jak má krásné ovce bělice, že mají zlaté zvonce, ale že je už pást nebude, nech je pase kdo chce. Dozpívav uloží se i on k ostatním, řka, že už tři noci nespál, že si musí trochu podřímnout, nechť hlídá ovce pes. Pes vstane, chodí okolo, a tu vystoupí zase anděl a počne zpívat:

Gloria in excelsis Deo!
Vstávajte, valaši, vstávajte,
ovečkám pokrmu dávajte;
oznamujem vám vesele,
ze se narodil syn boží v mestě Betléme!

Anděl odstoupí. Fedor vyskočí a křičí: „Vstávaj hore, bača náš, narodil se pastýr náš!“ — Bačovi se počalo chutně spáti, ani se mu nechce vzhůru vstáti, ale Fedor volá, aby rychle vstali, ukazuje jim jasnou zář nad Betlemem. Bača vstane a všickni čtyři začnou zpívat:

Dobrý pastýr se narodil,

*bystré ovce vyslobodil;
radujtě se, valaši,
pri betlemskom salaši!Atd.*

Při zpívám hajdukují a potom navrhne bača, aby šli do Betléma vítat novorozeného Ježíška a dary mu *oferovat*. „Ale keď k Bohu puojďeme, cože my mu vezmeme?“ ptá se bača druhých, a když povědí, co mu dáti chtějí, zazpívá bača:

*Nuž my tedy, pastuchove, do Betléma podíme,
pomaličku, potichúčku, dieťaťatko nezbudíme.*

Jedenkaždý k němu klekni

a důvěrné jemu rekni:

Vítaj, králi, vítaj!

Dozpívavše pokročí ke stolu, na němž postaven chrámeček představující Betlem. Nejdřív přistoupí k jeslím Fedor řka:

*Já Fedorík,
bystrý pacholík,
darujem těbe jablčko
jako moje srdiečko:
vezmi sebe a hryz!*

Fedor odstoupí a přistoupí bača:

*A já těbe darujem takého barana,
co ho nējzeš od večera do rána,
k tomu ešte sud žinčice, hrudu syra,
aby těba vychovala tvoja matka milá.
Vezmi sebe!*

Po bačovi přistoupí Stach:

*A já těšbe darujem taků klobásu,
čo ťa trikrát ňou opášu,
a k tomu ešte medu hrnček.
Vezmi sebe!*

Naposled přistoupí k jeslím honělník:

*Daj Boh štěstia, Panebože malučičky,
kdě si sa vzal v tejto pustej maštaličky?
Já som honělník, svižný pacholík,
keďby si sa do mojej koliby nadaril,
tak bych ta opatril, ohníka ti zavatril,
a kdě by si má poslal, ta bych bežal,
a ty by si bystřubohu v kolibe ležal!*

Když byl i honělník obětoval Ježíškovi ochotnou svou službu, nemaje nic jiného, zazpívají všickni píseň vánoční valašskou, zatancují *od země* je konec hry. Gazdina je obdaruje koláči, ovocem, někdy i penězi, a bača přeje gazdovi ve jménu všech šťastné a veselé svátky, stálého zdraví, konče řeč nábožným pozdravem: „Sláva Bohu

na výsosti, pokoj ludom dobrej vuole! Pochválen buď Ježíš Kristus!“ — Celá ta hra odříkává a odzpěvuje se hlasem jednotvárným a některé strofy se opakují. — Na Štěpána chodí se děvčata před slunce východem k potokům neb k řece mýt, aby celý rok zdravý zůstaly. Silvestrův večer slaví se též hostinou skoro jako o Štědrý večer. — O Nový rok chodí přátelé a sousedé jeden k druhému přáti si nového roku a učitelové a knězi chodívali po domech koledou, říkali tomu kantácie; to však nyní přestalo. V některých stolicích chodí děti na Nový rok s *hadem*, který je z dřevěných článečků složen, které se roztáhnouti a stáhnouti dají. Chodíce s ním po domech, zpívají:

I šol Pánbuoh, šol do ráje,

Adam za ním poklekaje:

Zo všech stromov užívajte,

leč ten jeden zahanajte,

ktorý stojí vprostred ráje,

bielym kvietim previtaje!

Učinil se diabol hadem,

podviedol Evu s Adamem! Atd.

Při zpívání stahuje a roztahuje jeden z chlapců hada k vyražení domácích. Dostávají za to koláče a peníze. — Na Tři krále chodí čtyři chlapci po dědině s *hviezdou*. Jeden, co hvězdu na žerdi nese, je *hviezdonoš*, ostatní jsou tři králové. Když vešli do izby a pozdravili, začne Kašpar: „My tři králi z dalekej krajiny přišli směř mezi tento lid neznámy, zeptati se, kde jest ten král narozený, novou hviezdou oznámený,“ a dále zpívá jednotvárnou melodii, aby je *napravilina* cestu, že mu nese darem zlato. Po něm začne zpívat Melichar, jak se jim podivná, jiným hvězdám nepodobná hvězda ukázala a na cestách je předcházela, a proto táže se na obydlí novorozeného krále, dokládaje, že mu nese darem kadidlo. Naostatek ozve se Baltazar, král *murínský*:

Já som Arábie kráľ,

mám od slnca opálenú tvár,

u nás nikdy zima nebývá,

tam prehorko slnce pálieva.

I ja som dal onej hviezdě víru

a idem obetovat tuto myrhu.

Když odzpívali, dostanou od gazdiny dary, pečivo, ořechy, jablka i peníze, začne když hviezdonoš se poděkuje, jdou o dům dále. — Iv Čechách chodí okolo Tří králů chlapci po dědinách přestrojeni za tři krále, jeden v obyčejném oděvu je průvodčím jejich; ten jde všude před nimi do stavení a nese obdržené dary. Vejdouce do světnice dají obyčejné pozdravení a Kašpar začne: „My tři králové z daleké zemi jdeme, od východu jest příchod náš,“ aneb: „My tři krále jdeme k vám, štěstí a zdraví přejem vám.“ Tak a podobně vždy začínají, zpívajíce dále, která jim hvězda zvěstovala narození krále v městě Betlémě, jemuž přicházejí obětovat darů. Když odzpívají první dva králové, volá průvodčí na mouřenína:

„A co ty černý tam vzadu

vystrkuješ na nás bradu?“

„Slunce je toho příčina,*

že je tvár má opálená

odpovídá černý král a dále zpívá, jak jej hvězda až z mouřenínské země do Betléma přivedla a jaký dar nese novorozenému králi. — Nato zazpívá průvodčí:

Sáhněte, hospodáři, hodné zhluboka,

ať vás ruka neholí do roka.

Přitom obrátí se k hospodáři a hospodář věda již, co to znamená, sáhne do kapsy a dá jim každému po penízi; hospodyně dá jim sušeného ovoce neb calty. Když se byli poděkovali a nového roku přáli, odejdou. — Od Tří králů do hromnic chodí malá děvčata v některých stolicích, jmenovitě v Gemerské, s *kolébkou*. Jsou tři děvčata a

chlapec, ten představuje Josefa a je ustrojen jako tesař. Nejstarší z děvčat je Marie, mladší dvě jsou její družky. Tyto bíle ustrojené jsou prostovlasé, Marie má ale hlavu bílou plachetkou zavitou a v ruce nese kolébku ze dřeva hezky vyřezanou, v níž leží dítě. Když vejdou do sednice, zůstane Josef u dveří stát. Maria přikročí ke stolu a postaví kolébku na stůl začne kolébat; družky stanou vedle ní a všechny tři zpívají:

Daj Pánbuoh večer veselý
najprvej hospodárovi,
přišli tri králové od východu,
klaňali sa tomuto rodu:
aj my sme sa im prišli klaňati,
víru pravá im oferovati.
A na ich stole červená ruža,
a ich panenkám pekného muža,
a pánu otcí holbu vína,
žeby vychovali strojného syna,
a pani matki praženičku,
žeby vychovali strojnú paničku.

Když dozpívaly, zavolá Marie Josefa, aby zakolébati šel dítě, že ji ruce bolí. Josef nechce kolébat, že aby si kolébala sama, když mu je máma; potom ale přece jde a kolébaje zpívá mrzutým hlasem:

Hajaj, belaj, kolébám ťa,
jak neusneš, prekotím ťa.

Dozpívav zvrátí kolébku a uteče ven. Marie zvedne kolébku a po obdržení od hospodyně darů a poděkování se za ně, jež družky zpěvným hlasem odříkávají, odeberou se za Josefem.

Nejbujnější veselí panuje o masopustní hody (*fašanky, končiny, ostatky*). Po celé tři dni a tři noci nerobí se nic jiného, nežli že se jí a pije, zpívá a tancuje a rozličné figle provádějí. Po tyto dny neviděti ani smutku ani nedostatku, všude jen radostné veselé tváře a na každém stole hojnost jídel a pití. Každá stará babička, a byť i vyschlá byla jak krkoška (vinný pařez), poskočí si v ty dni, aby *mela vysoké konopí*. A což teprve veselostí rozháraná mládež, té nohy od tance ani neustávají! V masopustní pondělí a úterý, chodí mladí chlapci s *rožněm*. Rožeň je buď celý železný, buď dřevěný se železnou špicí. Když vejdou do izby, vbodnou rozen do stropu (do povály) a točíce se pod ním dokola zpívají:

Fašanky, fašanky, veľká noc přídě,
kdo nemá kožucha, zima mu budě.
A tam hore, na komore,
mačky (kočky) sa vám na slanině —
chodte si ich zohnať
a nám kus odřezať;
naša kapsa ubohá
všetko bere, co Buoh dá,
i slaninu i meso.
Hopsa, chlapci, do povaly,
aby stě vysoké konope malí.

Dozpívajíce vytrhne jeden z chlapců rozen z povály a hospodyně vtekne mu naň kus slaniny neb masa. Před časy bývalo v obyčeji, že přenášivali řemeslníci pořádkové poslední masopustní dni svoje pokladnice (lady), při čemž míval každý pořádek zvláštní svoje radovánky a obyčeje; tak ku příkladu drživali učenici kovářští při přenášení lady souboje s pikami v brnění. *Krznari* (kožišníci) když ladu přenášeli, mívali při tom celý průvod maškar. V čele

průvodu šel sbor cikánů, hudebníků, potom běhoun pestře oděný a za ním zvolna kráčel kůň, na němž seděl jezdec. Kůň zahalen byl od hlavy až po samu zem v červené sukno, aby nebylo viděti, že je dřevěný, beznohý, uvnitř dutý a na hřbetě že má otvor, v němž stojí nejsilnější z tovaryšů kožišnických, nesa na bokách celou těrchu dřevěného koně. Vrchní část těla, viděnou od lidu, oděnou měl v pěkný národní kroj, na hlavě *kalpak* sperem, v ruce vytasenou šavli a na vycpaných neohebných nohou čizmy s ostruhami, ale spodní část těla, ukrytá za červenou pokrývkou, oděna byla v sprostém jen šatu a na nohou statně vykračujících viděti bylo lehké jen krpce s opánkami. Za jezdcem nesli čtyři muži na nosidlách květinami a pentlemi ozdobenou pokladnici a vedle nich kráčeli z každé strany dva Turci, nesouce na žerdích nastrčené citrony. Za nimi následovali údové pořádku krzniarského se ženami a dětmi. — *Bečváři* (bednáři) bývali bíle přistrojeni a ladu mívali též pentlemi okrášlenou. Mladší tovaryši kouleli po cestě obručemi a vždy vyznamenal se jeden neb druhý provedením nějakého kousku, v němž se buď síla, buď obratnost jevila. Tak povídá se o jednom šuhaji, že postavil na obruč dva poháry vína proti sobě, že obruč zdvihl do výše a rychle jí několikrát zatočiv zase na zem ji položil, aniž by se byl který z pohárů zvrátil. Víno vypil potom starší na zdraví obratného šuhaje. Jako v Čechách *bití kohouta* posvícení a na Slovensku o svatbách zhusta ještě panuje, tak mívali i řezníci na Slovensku zvláštní svoji slavnost *bití husy*, kterou drživali na *Smetnou středu* (Popeleční). Živou hus opletanou motúzami pověsili na provaz mezi dva stromy; když byla hus pověšena hlavou dolů, postavili se šuhajci v řad, a na dané od staršího znamení se rozběhnou, snažil se každý, aby v běhu ulapil husu za hlavu a jedním rázem ji odtrhl. Místy jezdili šuhajci na koních a mistři stojíce v řadě z obou stran práskali bičmi, pobádajíce takto koně k rychlejšímu trysku a šuhaje k větší pozornosti. Kterému se podařilo odtrhnouti huse hlavu *naraz*, ten dostal krásný hedbávný šátek a květinu na klobouk, což mu obyčejně podala některá hezká mistrova dcera.

Ještě jeden obyčej měli řezníci, který zachovávali až do osmnáctého století; když učeň tři léta řeznickému řemeslu se byl učil, dostával o masopustní dny za *vyučenou*. To, dělo se následovně: Dvě kádě naplněné čistou vodou postavily se před dvěře staršího pořádku. V jedné kádi nechali vodu čistou, v druhé ale pomísili ji *krombožincem*. Zrána musel se učeň ustrojiti do čistých nových šatů a potom obkročmo sednouti na širokou tyč. Takto na tyči jako na koni sedícího nosili dva silní tovaryši po městě a on házel dětem suché švestky. Potom následovalo koupání. V košili jen a v plátěných nohavicích musel se učeň v přítomnosti staršího a celého pořádku střemhlav nejprve do špinavé, potom do čisté vody vrhnouti; to musel udělati třikrát po sobě. Kdyby se byl chtěl chouliti, vstřčili ho mistři tím hlouběji do ledové té lázně; ale obyčejně to každý statečně přestál, jsa proti zimě otužen. Běda ale divákům, jestli se mu který smál, když vléztí musel do špinavé vody! Po tomto nevolném a nepříjemném vykoupání stal se z učně tovaryš. — Obyčej ten ale dávno již pomínul, jakož i mnoho jiných.

KRAJE A LESY VE ZVOLENSKU

Stolice Zvolenská (maď. Zólyom) obnáší 50⁶/₁₀ čtverečních mil a dělí se na horní a dolní *vidiek*. Od stoličního města Bystřice k Březnu je horní, dolů k Zvoleni dolní *vidiek*. — Na sever hraničí stolice Zvolenská přes Harmanec s Turcem, od severu k východu táhnou se vrcholy vysokých hor a holí od Prašivé, Baby, Čertovice k vysokému (6 240') Ďumbieru, činíce hraniční čáru mezi Liptovskou a Zvolenskou stolicí. Na východ hraničí s Gemerem a Královou holí, jihovýchodně pak obklíčena je vrchy do 3 000' vysokými, Fabovou, Vysokým dielem, Kýčernou, Vieprem klenovským. Jihozápadně k stolici Novohradské táhne se hranice pod vysokou Polanou v dolině víglašské přes Malý Kriváň, Ostrocký vrch, Javorinu a Pliešovské lazy ke Krupině. Od Krupiny zatačí se přes nižší vrchy, výběžky to Fater, po levé straně doliny Neresnice, kde hraničí se stolicí Honťanskou, k Zvoleni a severozápadně přes Kremnické vrchy, kde s Těkovskou stolicí hraničí, opět k severu. I v středu stolice je samé horstvo, mezi nímž nad jiné vyniká Polána a Viepor lubietovský. Vrchy ty nejvíce porostlé jsou, jen některé z nich jsou holé. V dolejších *vidieku* porostlé jsou rozličným stromovým, klenem, habrem, javorem, jasanem, břízou, pěknými jedlemi a smrkovým, zřídka dubem; v horním *vidieku* nejvíce je buků, smrků a jedlí. Tam, na hranici gemerské, jsou ještě pralesy, tam samá je *horvat*, jak Slováci tamější říkají. Mezi horstvem tím viděti úzké doliny, svěží pažití porostlé. Údolí hronské a víglašské zelenají se ještě, když hole již sněhem obsypány jsou. Pole v horských těch údolích jsou obyčejně při svahu vrchů. V dětvanské a víglašské dolině viděti tak zvané *lazy*, místa na sklonu vrchu, vykolčená, zoraná; na každém laz, obyčejně uprostřed polí, jsou chýže, v nichž bydlí sedláci, každá rodina pro sebe. Roztroušená ta stavení velmi pěkně vyhlížejí.

Hron (maď. Garam) je hlavní řeka Zvolenské stolice a *hlavíse* — jak Slovák říká — v Gemeru nedaleko Telgártu pod Královou holí. Po krátkém běhu vtéká do Zvolenské stolice a ruče pospíchá k Březnu. Před Březnem vtéká do něho potok Rohožná, pod Březnem Černý Hronec, přitékající zpod Viepra klenovského tajuplnými pralesy. U dědiny Valaské vtéká do něho Bystrá. Potok ten přitéká zpod Ďumbiera, náhle za bysterskou železodílnou pod vysoký vrch se ztrácí a na protější straně vrchu u dědiny Valaské dvěma prameny tak silně vyvěrá, že mlýn u samého vrchu postavený žene. Od mlýna vtéká přímo do Hronu. Voda jeho tak teplá jest, že Hron i v zimě na té

straně, kde potok do něho vtéká, nikdy nezamrzá. Od mlýna, kde pramen vyvěrá, až k trativodu je přes vrch půl druhé hodiny chůze, potok ale na ten kus cesty celý den potřebuje, o čemž se mlynář nesčíslněkrátě přesvědčil. Když vodu na mlýn bud zahatit aneb nahnat chce, musí vždy přes vrch k trativodu; když ráno vodu zahatí, teče mu na mlýn ještě celý den, až večer náhle téci přestane, a naopak, když ráno ji nažene, teprv večer s náramnou prudkostí na protější straně vyvěře. Pustili také již živou kačici i piliny do trativodu, což za stejnou dobu na druhou stranu vyplynulo. Podobných trativodu je v slovenských horách mnoho; o některých neví se ani, odkud přicházejí a kam se tratí. Sesílen některými ještě horskými potoky pospíchá Hron dále okolo Lopeje, Sv. Ondřeje, Eupče k Bystřici, kde pod horou Urpínem Bystřice do něho vtéká, s níž širokou krásnou dolinou k Zvoleni teče, kde přijímá Neresnicu a Slatinu, která s Očovou zpod vysoké Polány přitéká. — Za Zvolení zatočí se náhle k Budči, k Sv. Kříži a Těkovskou stolicí spěchá k Levicům a Ostrihomu, kde do Dunaje padá. Tok Hronu obnáší 24 mil. Voda jeho, čistá jak krystal, má běh rychlý, proto jmenují ho Slováci „bystrým šuhajem“. Mezi vysokými, rozličným stromovým obrostlými břehy vrhá se ruče se skal, rezko plyne dolinami. Tu žene mlýn, tu pilu, tu hamry, onde zase dílny na dráty, na klínce (hřeby), tamto veliké železodílny, kde se ohromné blachy válcují, a z pralesů černohronských tisíce tisíců sáhů dřeva odnáší na svých plecech dolů k Bystřici ten bystrý šuhaj s svým černým bratrem Hroncem; když se ale rozhněvá, nadělá velikých škod. Líbilo se mi, co starý jeden Slovák na cestě ze Zvolené o Hronu mi povídal, že vraj (přej) je v Hronu taká potvora a ta že má hlavu v hronské studánce na Králové holi a chvost v Černém moři. — Když jí přej tam cos o chvost zavadí, rozjede se a smykne *driekom*, a tu že se vyvalí voda ven z koryta, až všecko zatopí.

Nejširší a nejpěknější dolina v celé stolici je dolina hronská, od Bystřice k Zvoleni se táhnoucí, dobré dvě míle dlouhá. Jako zamodralý pás vine se Hron středem jejím mezi polmi a svěžími lučinami, po nichž keře vrb jako kytice rozsázeny jsou okolo vesnic a jednotlivých statků, hájemi zastíněných, až na konec doliny, kde se pod zámkem zvolenským stranou točí. Z pravé strany, severozápadně, ohrazena je dolina vysokými vrchy Kremnickými, mezi nimiž hole Krížna vyniká, jejíž *sochorec*, když sněhem se osype, bývá lidem jistým znakem brzké zimy. Jihovýchodně táhne se od samé Bystřice od Urpínu, hory to vápencové, v níž se pěkné otisky lastur nalézají, po levém břehu Hronu řada nižších vrchů až k Zvoleni, kde se dolina s obou stran úží a vysokým, smrký a jedlemi obrostlým vrchem uzavřena je, výběžkem to hor Štávnických. Tam v nejužším konci údolí nad Hronem stojí na vrchu starý zámek zvolenský, dosti ještě zachovalý, oblíbené to sídlo krále Matyáše i mnohých velmožů, památné pro mnohé znamenité děje i bitky, které se pode zdmi jeho vedly. Na protější straně údolí, na příkré skále, viděti zbytky zbořenin; lid tam říká „Na pustém hradu“. Za zámkem vede cesta do údolí Neresnice, kde viděti podivného tvaru skaliska; má to býti tvar trachytského konglomerátu. Na jednom z nižších vrchů na levém břehu Hronu, asi tři čtvrtě hodiny od Zvoleně, viděti Sliač, podivuhodnou to koupel, která od pradávna lidu známa byla, jíž se ale všeobecnější známosti a povšimnutí teprv poslední léta dostává. Tři zřídla teplá jsou na samém vrchu, as i 200' nad mořskou hladinou, tři studenější jsou uprostřed vrchu na západní straně. Horní tři zřídla slouží jen ke koupelím. Všechny tři jsou ve veliké síni, tři kroky jedno od druhého vzdáleny, zábradlím ohrazeny. První, nejmenší, ale nejsilnější, má 25° R tepla, druhé, největší, jen 22°, třetí, menší o něco než prostřední, je nejchladnější. Když vstoupíme do prvního zřídla, které se také nejvíce užívá, zdá se býti voda studená, ale za malou chvíli se teplo zvyšuje, kůže víc a více červená, potí se, svědí, nic jinak, než jako by žahavkami sežehána byla. Přitom ustavičně jako by elektrické proudy tělo pronikaly, a když se postavíme na místo, kde voda veliké bubliny hází a nejvíce se pění a čpí, otrese to tělem, jako bychom se elektrického stroje dotkli, že to některý člověk ani vydržet nemůže. Nachází se v této vodě veliké množství uhličitky, která oddělující se od kysličníku vápenného tento usazuje co koru vápenitou, sama pak co neviditelný plyn na hladině vodní zůstává. Tím se dýchání koupajících velmi obtěžuje, a kdyby ho ustavičně korouhvičkou nad hlavami koupajících se nerozháněli, snad by se zadusili. Nepotrvá se dlouho v koupeli; jisté znamení k odchodu je lehké mrazení těla. — V druhém zřídle netřeba plyn rozháněti, necítí se také žádných elektrických proudů, ač tělo svědí a pálí; v třetím, pak zřídle ani toho není, ač i ta koupel velmi sílí a od obecného lidu nejvíce se užívá. — První zřídlo se užívá nejvíce při seslabnutí čiv, proti některým ženským chorobám a *zrádce* (padoucí nemoci). Na západní straně, kudy voda do Hronu vtéká, okazuje se žlutá kůra vápencová a potahuje trávu, listí, dříví, a cokoli k ní přijde, podobnou usedlinou, při čemž ale pouze obal je nerostní, vnitřek však, stéblo nebo dřevo, zůstane neporušeno. Také šaty koupajících se, bavlněné neb plátěné, po druhé třetí koupeli zhnědnou, zkornatí a vyčistit se více nedají. Dolejší zřídla, Josefovo, Dorotino a Adamovo, slouží jen k pití. První dvě jsou vlažná, chuti jako železitá, třetí ale, nejnižší na vrchu položené, je silná, studená „kysla voda“ čili *stávka*, která lahodně chutná. Obecný lid chodí pro ni s velikými dvouuchými žbány, které buď v plachtě zabalené na hřbetě nesou, aneb za popružku přivázanou na obou uchách. Jak vodu do žbánů nalijí, hned je pevně zapchají. Před třemi léty, když i v tamější krajině cholera zuřila, dával okolní lid nemocným šťavicu pít, poněvadž jediné ta žízeň jim hasila. Také k zakvašování těsta upotřebují gazdiny šťavicu, aby rychleji kysalo. Proto snad nazývají vodu takovou nejen

stávkou, kyslou vodou, ale i vodou kvasnou. — Jeť na Slovensku vôbec množství minerálných vod, kyselých, hořkých, slaných, i *teplíc*, kde vře voda *živým ohňom*, jak lid říká. Ve Zvolenské stolici je přes dvacet kyselek, mimo lázeň sliačskou a bystrickou, která síru a magnesií v sobě obsahuje.

Hory Zvolenské stolice bohaté jsou na rudy. Je přísloví, Báňská Bystrice že je měděnými, Stávnice stříbrnými a Kremnice zlatými zdmi ohraděna. V Panské Dolině (Herrengrund) a Starých Horách (Altgebirge) dobývá se ruda měděná, která stříbro v sobě obsahuje. Ve dvou nejstarších dolech těží se tato ruda již po devět století. V prvních dobách mnoho se jí vytěžilo a byla na stříbro bohatší, poslední doby je největší výtěžek 3000 centů mědi a 2000 váhy stříbra. — V bystrických a jakubovských hamrech dělá se z mědi, z níž stříbro již vyloučeno, plech i vyhloubený tovar (vertieft Waare, kotle a p.), jehož se mnoho do Slezska vyváží. — Tamtéž je voda cementová a štola ledová. Stojící v ní voda vždy z jara mrznouti začne a do léta zmrzne v tuhý led, který v zimě teprv zase roztaje. — V Podkánové (Ratzengrund) je štola 2000 sáhů dlouhá, spojujíc doly Panské Doliny se starohorskými; v Panské Dolině znamenitý je vodovod, 21 000 sáhů dlouhý, který potřebnou hnací vodu pro čerpadelní stroj rudní v Panské Dolině, 2071' vysoko ležící, s hory Prašivé, 5114' vysoké, přivádí. V Tajově je hutá a vyrábí se tam též kamenka (auripigmentum). V Malachově a okolí jeho je dvanáct stup na střelný prach. Čilejší život panuje ale v dolinách horního vidieku, kde se mnoho železné rudy dobývá, zvlášť na Hronci, Polhoře, Jaseném, Bystré, Moštenici, Eubietové, Vajskové, Ponikách a jiných více, kde se také hned ruda čistí a ze železa tovar robí. Tu jsou báně komorní (císařské), tu *geverské*, onde viděti stoupy, kde se ruda tluče (Pochwerk) stúpním hámrikem, jež *baníci železem* nazývají, a žerd, na které železo přiděláno, *střela* (Schiesser). Tu jsou ohromné pece, v nichž *surovina* (surové železo) se roztápí, aby kovatelnosti nabyla, tu hamry, kde se tlapy na plech dělají, který se potom v dílnách na válcech vyrábí. Tu pilníkárny jsou, tu horské *kuzně* (kovárny), kde se rozličné potřebné nářadí ková, tu *mašena klínce* (hřeby), jichž se do roka nakuje do třech milionů kusů všeho druhu. Ze všech konců ozývá se klepot, bušení a ve dne v *nocí jachtají* pece od horoucnosti. Jsou ještě i staré pece (zvlášť v Gemeru), kde se ruda železná jen jednou páčila a tak čisté železo bylo, že se hned zpracovati mohlo. Pece ty nazývají se *podnes slovenské pece*. Povídají staří baníci, že byla tehdaž ruda mnohem čistší a doly že byly bohatší než nyní. Stává se, že přicházejí havíři při kopání na zastaralé práce, čemuž říkají „*príst nastarca*“.

V lesích jsou *uhliska*, kde se v *milíach* (milířích) uhlí pálí, jehož se náramné množství k topení pecí spotřebuje, a na Černém Hronci jsou rozsáhlé *drevorúbaniska* čili tak zvané *císařské handle* (dřevařství), o nichž dále obšírně promluvíme. — V Hriňové a Sihle jsou sklené hutě, odkudž se sklené zboží na Dolení zem a dále až do Turecka zaváží. — Kdysi bývaly i zlatoryže ve Zvolenské stolici, což doposud nejen pověsti lidu v hronských údolích dokazují, ale i vysoké, rozsáhlé, starou horou (Iesem) porostlé, opodál břehu Hronu, při Predajné pod Jasenou, níže Března, potom výše Března po Bacúch až do Gemerské stolice táhnoucí se *halně*. Snad nepřijdu nevhod, když zmíním, co se mezi lidem o věci té rozpráví. Bůžka vládnoucího zemskými poklady volají bani či *Kovlada* paní nad zemskými poklady je *Runa*. V Dolní Lehotě ji nazývají *Zemná pania* povídá se o ní následující: Ve Vajskové, dolině pod holemi, bývaly za předešlých časův bohaté báně na zlato, jež se z rudy dobývalo. Nalézají se tam až dosud hluboko mezi holemi, na místech vozům nepřístupných, veliké hrby trosek a ukazují se tam i stupiště, v nichž lidé *podnes* žijící kusy železa našli. — Pod Velikým Gápem, podle Ďumbiera, nad Horní Lehotou, jsou vskutku prastaré *halně* černých trosek, nepovědomo ale, z jakých to dob a z jaké rudy. — Nyní pominulo tam všecko bohatství. Příčinu toho zchudobení vykládá si lid následovně: Baníkům, kteří tam pracovali, sjídal vždy kdosi potravu. Číhající na zloděje dostihli ženu, vysokou, *dúžu*, s tak velikými prsníky, že je dítěti, které na *chrbtě* nesla, přes *plece* hodila a tak je kojila. Vlasy měla zlaté. Rozpálení hněvem svázali ji a hodili do Vajskové. Kdyby byli znali, kdo je, nebyli by tak učinili. *Byla to Runa*. Vajsková nesla ji do Hronu a Hron až proti Kremnici (také Štávnici jmenují), kde ji na písek položil. Tam ji našli *lútostiví* lidé, vazeb zprostili, nachovali a opatřenou propustili. Neřekla jim, kdo je, ale od té doby zmizelo bohatství z Vajskové, že se nelítostiví lidé naostatek i vystěhovat museli, a Kremnice naopak zbohatla, neboť *čeho se Runa dotkne, to pozlatí*. Po násilném jejím vyhnání z Vajskové bývalo prý slyšeti po horách volání silným hlasem: „Runa, Runa, děti ti pláčú!“ A to byl prý její muž, který ji hledá. Totéž povídá se i v Horní Lehotě o Stupku, dolině od Ďumbiera k Bystré se táhnoucí, a dokládá se, že bývala Runa vymalována nad brežňanskou branou se strany Veňocie (jméno předměstí). Když vítr silně duje, říkají tamější lidé: Runa pláče!, a děvčata, když jdou do hor, volají po hoře: Runa, Runa, daj nám zlata plné suna!

Nalézá se také vícero vzácných minerálií ve Zvolensku. Na Jamešné, Trivodách krásné kapalinové chalcedony na hnědé železné rudě (Brauneisenstein). Ruda ta dobývá se v Gemeru nad Jelšavou ve vrchu *Kiaru*. Tamější lid a baníci ji nazývají *kiarnicaa* od toho má i vrch jméno Kiar. V okolí Spaní Doliny nalézá se brochantit, erinit a euchroit, jakož i vyhraněný celestin a aragonit. U Eubietové libetenit a dřevěné opály šedé barvy na Celině pod Vieprem lubietovským. Lid je nazývá *duhová skala*, slídu, které je mnoho v žule Ďumbiera, *mica*, *blisk*, a vápenec štěpný (Kalkspat), u Poniků *svor*. Žluté, prohledne topasy (křemeny), jež tu a tam se nacházejí, jmenují *paromova skala* (také *hromová*) a povídají, že je v nich blesk zavřen, a kdo takový kámen u sebe nosí, že je chráněn před

zlými nemocemi. Také malachit nalézá se ve Zvolensku a u Hronce černý burel. Povšimnutí hodná je i Tufha, sluj vápencová v Harmanci, v níž se mnoho kostí z předpotopních zvířat nachází, jakož i v jedné sluji na Hronci. Hory vulkanické zove Slovák *skaly žiarne, ždiarne*, břidličné hory nad Březnem, mezi Zvolení a Gemerem, *kyčerny*, skály vysoké, rovně dolů běžící jako zdi, *skaly štítové* a veliké desky a tabule žulové *tlachy*. Skálu mramorovou v Gemeru za Revúci *marvaň skala*. Také říká Slovák *živá skala*, jako „živá voda“. Živá voda je, která teče a nikde nestojí, živá skála ta, která má kořeny hluboko v zemi a roste. „Hodně si narásla!“ pravil horár v Horní Lehotě, přijde ke skále, kterou nebyl dlouho viděl. Vysoká sedla mezi dvěma horama zovou *prieslopy, priehyby*. Pod Prašivou za dědinou Hiadlom, když se k liptovské Korytnici přechází, je *prieslop*, a když se s Polány dolů k Zvolení jde, u Očové. Názvosloví pro přírodní útvary a vlastnosti, jakož i pro všechna svá zaměstnání má Slovák bohaté i rozmanité, poněvadž každá stolice své zvláštnosti má.

Hospodářství vede se vůbec po celém Slovensku dle evropského, a nikoli dle asiatského způsobu jako mezi Maďary; také nejsou v horních stolicích tak úrodné půdy jako na Dolení zemi, obyvatelé tedy i potřebou nuceni lépe božích darů zužitkovati a s nimi hospodařiti, což se také stává. Pole jsou lépe zorána, při staveních viděti stodoly s humnem, viděti i chlívky pro dobytek. — Obilí ukládá se do sypáren a komor, sláma do stodol, seno na povály (půdy) neb seníky. Krav drží se ve větších hospodářstvích více než v dolejších krajích a také se lépe chovají. Stavení jsou ve městech zděná z kamene, po dědinách a v horách nejvíce dřevěná, doškami a šindelem krytá. Pěkně vyhlížejí stavení dřevěná selská na lazech, stojíce osobitě uprostřed polí a malých hájů jedlových neb březových, jež schválně na vykolčených těch čistinách státi se nechaly. Zhusta viděti v dolinách těch, obyčejně na výšině, kostelíčky, nejvíce v slohu gotickém stavěné, z nichž nejeden velmi starý a památný. Všude panuje větší pořádek, čistota, větší živost a pracovitost nežli mezi Maďary, jak ve městech, tak v dědinách. I ty cesty *hradské* lepší jsou o mnoho.

Nejúrodnější *nivy* jsou v hronské dolině od Ľubietové k Zvolení. Tu rodí se pšenice i řež, pšeno (*žltá kaša*), čočka, hrách, bob, tu i pěkná zelina i výborná ovocina, zvlášť vyhlášené slivky (*švestky*) bystřické, s nimiž Krupinčanky obchod vedouce do krajů dolejších jezdí a za obilí je vyměňují. Vínó roste jen v Krupině, ale „jde o něm chýr, že je kyselé jako štír!“ Lenu se mnoho neseje, poněvadž na dolením vidieku dobrého pole raději na obilí použijí a na horách na zeleninu a krumpě (brambory). Seje se jen u Ľubietové, Zvolení a Garamségu, kde ale tak pěkný se rodí, že se spišskému vyrovná. Zato seje se mnoho konopí, zvlášť na horách. Ženy samy si plátno tkají a nosí je buď bílé neb na modro barvené. Tenší plátno kupuje se od Oravců. Tučná pastva po celém poříčí Hronu a v lesích nahrazuje *ďatělínu*, které se málo seje. Na salaších pliešovských, dětvanských, brežňanských robí se dobrá bryndza, která se daleko zaváží pod chybným jménem „Primserkäs“. Máslo z obou Revue zaváží se s mědí, železem a papírem do Pešti a dále. Obilí, kterého pole nedávají s potřebu, přiváží se z Těkovské stolice a Lučence, kamž zase na trh vozí sedláci z Detvy, Očové a Hrochoti šindle, latě i potřebné ode dřeva náčiní k budování stavení. Za stržený peníz kupují si obilí. Na panství víglašském a dobronivském drží se mnoho ovec, *bírek*, jichž pěkná vlna též na lučenských trzích se prodává a daleko zaváží. Hrubá vlna spotřebuje se v domácnosti na halenové sukno, jež se na *siahuměří*. Obyvatelé pohronských dědin, Kordíčti, Králičti, okolo Poniků a Povrazníku, dělají rozličné věci ode dřeva, *gredy* (trámy na stropy), desky, *mažiary* (moždíře), okřiny, mísy, lžice i koše a košatiny. Zvolenští a Ľubietovští jsou hrnciarové, bečvářové, a prvnější i barvíři pláten na modro. V Radvani u Bystřice dělá se mnoho klobouků hrubých pro sedláky. Ti všickni jezdí s výrobky svými na dolejší kraje, kde je buď za peníze prodají, buď za obilí vymění. Surové kůže přivážejí se ze Spiše; v Bystřici je mnoho koželuhů, kteří zase zboží svoje do Pešti zavážejí. I v domácnosti se mnoho spotřebuje, an i ženské nosí boty z korduánu. Ženy baniarů a haviarů, již jsou nejvíce chudí, dělají pěkné *cípy* (krajky), které Dolnolehoťané daleko do světa i s jiným, zbožím roznášejí. Med přiváží se z Gemeru, poněvadž ho není v stolici dostatek a žádná domácnost bez něho býti nemůže, alespoň o hodech. „Po kaši, po medě poznať Slováka všadě“ je přísloví. Na horním vidieku, kde nemají včely při staveních dostatečnou a přiměřenou pastvu, vynášejí je na jaro v úlech, buď dřevěných klátech neb slaměných koších, k lesu na pastvu, kde je nechají v ohraděných včelínech do jeseni. Vidouc nízkou, chatrnou ohradu včelína divila jsem se, že se nebojí zlodějů, ale řeklo se mi, jednoho jen zloděje že se je co báti, totiž *macka* (medvěda), který si rád na medu pochutná, když může.

***

Obyvatelů má stolice Zvolenská 100 330, naskrze Slováky náboženství katolického a evangelického; evangelíků je většina. Židé nesmějí se zdržovati ve Zvolenské ani v Těkovské stolici, ani v Gemeru a Hontu. Divokých cikánů se ale mnoho potuluje po dědinách. — Báňská Bystřice (něm. Neuschl, maď. Besztercebánya), stoliční město, je velmi pěkné a živé, a Slovák nepřeje si nic lepšího než býti „za živa v Bystřici a po smrti v nebi“. — Dolnovidiečané jsou dílem havíři a bánici, dílem řemeslníci a dílem sedláci. Z obyvatelstva toho jsou nejbídnější a nejchudší první, pracující po celé své živobyti v dolech a báních. Chlapci osmi- devítiletí musejí již s otcem do bání, aby pomáhající při pracích několik krejcarů denně vydělali a práci zvykali. Jsou také všickni zsinálí a

vychudlí. Ženy jejich jsou známé *pletařky* krajek, pomáhajíce tím výrobkem rodinu živiti. — V dědinách okolo Bystřice a v pohronském údolí dolů k Zvoleni viděti velmi krásné ženské, zvláště děvčata, když jich jde v neděli *čata vycifrovaných* do kostela, v zelených sukních, černých čizmách, bílých fěrtuškách, červených šněrovačkách modře lemovaných, majíce u koší široké bílé rukávy červeně vyšité, an od ramenou a od party na hlavě rozličnobarvé stužky jim vlají. Také ve všední den sukně bílé plátěné, modré fěrtušky a *lelík*? od týla dolů visící, stužkami propletený, pěkně jim sluší, neboť parta a sukně zelená jen v neděli se nosí. Ženy chodí v bílých plátěných čepečkách, obšitých širokou krajkou, která jim okolo čela a skrání tak pěkně leží, že by neměly hlavu přikrývati bílým *ručníkem*, an si beztoho každá pod pažďí svinutou plenu nese, červenou přízí krásně vyšitou. V zimě nosí každá žena modrý kožíšek, černým beránkem obšitý. Co je při nich zvláště pěkné, jest jejich čistota.

Nejkrásnější ráz mužů jsou Dětvané, Očované a Hrochtotští. Krásnějších vzorů pro rekovské postavy by malíř nikde nenašel. Těla mají jako z ocele, obličej výrazu plný, smělé a zpod hustých obočí, z černých očí září smělost a odvaha. Zuby má každý jako zeď a vlasy dlouhé, husté, černé jako *žúžol*. Zpředu mají je zapletené v pletence (*kečky*), které jim od čela po obou stranách tváře dolů visí, což sice na první pohled nápadné je, nicméně ale pěkně k tvářím těm sluší. Oděv jejich sestává v letě ze širokých bílých *gatíz* plátna konopného, nepřiliš dlouhých, dole bílými přeznými třísněmi lemovaných; na nohou nosí krpce neb čizmy. Košile je též z takového plátna, s krátkým tílkem, ale velmi širokými otevřenými rukávcemi, červeně vyšitými. Okolo nahého *driek* nosí *opasok* zhnědé neb červené kůže na střevíc vysoký, na němž mají zpředu širokou mosaznou *pracnu* (přezku), řetízky, gombíky a podobné ligotky navěšené. Když kam jdou, mají v něm peníze, nůž, vrecko s doháněním, a co potřebují. Okolo krku volně jest položen černý šátek hedbávný, zpředu na uzel uvázaný; konce visí dolů, jen tak pro parádu. V letě když kam jdou, hodí přes ramena kabanici, bílou vyšívanou, z halenového sukna. V zimě nosí přilehající nohavice vlněné, krátký lajblík bez rukávů (*oplecko*) s kožešinou navrch, a přes sebe *širícu* hnědou neb bílou, také bohatě vyšívanou. Na hlavě nosí starší muži po domácku nízké, bílé, beránkem obšité čepice, jinak širáky s neobyčejně širokou střechou, od polovice nahoru vyhrnutou. Šírák takový je velmi těžký a hodí se jen pro hlavu Dětvana. Na cestu bere každý silnou valašku a po boku viseti má torbu. V ozorných těch postavách zdálo se mi vždy že vidím obrazy starých našich reků.

Z těchto dědin, potom ze Slatiny a Muotové byla polovní čeleď krále Matyáše, když za svého pobytí na zvolenském zámku polovával po lesích zvolensko-gemerských a horách zvolensko-liptovských na medvědy a divoké kance. Od něho jméno má od té doby Králova hole, kde rád lovil, a Králův laz, vysoký vrch mezi Peklem a Babou, kde lovil černou zvěř. Ty, kteří s králem na polovačky chodili, obdařil listinami, jimiž osvobozeni byli ode vši roboty, pročež slobodaši se zvali. Zůstali svobodni od roboty i za pozdějších králů, vyjma že museli, kdy bylo třeba, donášeti dopisy od vrchností na stoliční úřad a hotovi býti k službě vrchního išpána.

Povídá se o Dětvanech, že jsou diví chlapi a že rádi kradou, zvláště koně, voly, ovce, při čemž potřebí více odvahy než chytrosti. Dětvan když kradе, nekrade z potřeby — jsou to obyčejně synkové zámožných sedláků, kteří na takové lovy vyjíždějí — ani ze zlomyslnosti, nýbrž z rozkoše, z překypující bujnosti. Neokrádá chudého, nedobývá se pod zámky, nedotýká se zlata ani stříbra, ani drahých šperků, to měl by za špatné, ale koně neb vola z pastvy, berana z košiaru se salaše odvésti v noci, s nebezpečenstvím života, to zdá se mu věc dovolená, a čím větší při tom nebezpečství, tím větší jeho radost a chlouba, neboť jen o tu jim je a nikoli o koně neb berana, což tam co do peněz velkou cenu nemá. Takové dobrodružství nezdá se nikomu hříchem, ba Dětvanka nešla by ani za takového šuhaje, který by se nemohl nějakým hrdinstvím proukázati, neboť vře posud i v žilách jejích, jako v žilách bratra neb milence, nezkažená ještě krev smělých odvážných předků, kteří se v domácích lesích s medvědy a kanci pasovali, kteří se s Turkem pohanem pod Bělehradem bili a vítězili tu i tam. Jediné onou překypující silou a bujností, které někdy nedostačí tichý život rolníka, mohou se násilně ty výstupy omluviti. A nyní to také již přestává.

O králi Matyáši ozývá se dosud z úst lidu, jmenovitě zvolenského, nejedná pověst, zvláště o jeho lovech na krotké, plaché srnky a lané, které se mu prý mnohem lépe líbily než divoká zvěř ve vysokých lesích. Slyšet o tom nejednu píseň, na příklad:

Stratiia som, stratila,
co som rada nosila,
stratila som zlatý pás,
našiel mi ho král Mátáš.
Mátáš kráľu, daj mi ho,

*dám ti turák na pivo,
zíše sa ti napiti,
keď budeš zver loviti.*

Děťvané a Zvoleňané ho vděčně vzpomínají a povídá se vůbec o něm, že byl švarný šuhaj a dobrý král.

Zvláštní ráz lidu jsou dřevorubaři v pralesích na Černém Hronci. Než ale mluvit budu o jich životu a zaměstnání, chci promluvit o Hronci samém.

***

Černý Hronec vyvěrá v středu pralesů pod Vieprem klenovským a teče pod horu a dědinu Dobroč. Od Dobroče teče k dědině Pustému okolo Látek, Korní, Fajtova na Jánošovku a k Balogu. S druhé strany Balogu je Vydrovo a Závodia, mezi nimiž potůček Vydrový protéká a do Hronce se vlévá. Od Balogu teče na Jergov, Krám, pod nímž je horárna (myslivna). Výše Krámu je Čierna Dolina a dědina Medvedv, nad níž vysoko na hoře druhá horárna v lukách, již zovou Zákluky. Nížeji Zákluk z pralesů přitéká silný potok Kamenistá a okolo Krámu (koliby) teče dolů do Hronce a s ním spojena po nedlouhém toku do Hronu. Nad vtokem Hronce je c. k. železodílna Hronec (Rohnitz), nížeji v pěkném zákoutí je pila, obydlí pelešného a myslivce; lid tam říká *Na Štiavničkách*. Vrch nad vtokem Hronce do Hronu nazývá se Chvatimech, naproti je Hradisko a nížeji Březová, kde je opět c. k. železodílna. Okolo Březové vede cesta k Horní Lehotě a na Ďumbier, který tímě své do oblaků vypíná, a podle něho k severu řadí se Velký a Malý Gápel, holá Baba, Čertovica, Peklo, černá se dlouhý sochorec Králového lazu, nejnižeji pod Ďumbierem zelenají se krásné vrchy Hrádek a Okosená nad Lehotou a od nich dolů běží Riavka, vtékajíc pod Březovou do Hronu. Voda Hronce zdá se býti černá, což někteří od popele z uhlisk, splaveného z lesů do vody, odvozují, ale ona je černá i v pralesích, kde nejsou žádná uhliska, kde ničehož není než stromy, rostlinstvo a voda. Netřeba tomu dlouho zkoumati, proč voda Hronce černá vyhlíží, kdo se podívá na tučnou, černou prst, která všude po lesích, kudy Hronec teče, vysoko leží a též i jeho ložisko tvoří, a když si vody *načriea* vidí, že je čistá jako *boží slovo*. —Z Března na Krám počítá se 1½ hodiny, na Dobroč 3½, Sihlu pod Homolkou 6; a vede tam postranní cesta polná. Nad vtokem Hronce do Hronu začínají pralesy a táhnou se po levém jeho břehu až přes Viepor klenovský. Dědiny od Hronce po Dobroč jsou bydliště dřevorubařů, v posledních létech přidána k nim i Sihla, 3½ hodiny od Balogu v hlubokých lesích ležící, a v lesích z obou stran Hronce ležících jsou c. k. dřevorubařské dílny černohrončanské, jak se všechny společným jménem nazývají. Okres těchto černohrončanských rubanisk leží, krom Sihly, proti jihu, od východu na západ, a obnáší výše 40 000 jiter lesa. *Handělců*, jak dřevorubary všeobecně jmenují, je 1500 chlapů. V Balogu je kostel. Ještě jsou jedny c. k. dřevorubařské dílny, totiž *beňušské*, nad pravým břehem Hronu, nad Březnem, severně pod Zvolenskými Karpatami, bezprostředně pod Beňušskou holou, 4 000' vysokou, která přes Čertovicu s Ďumbierem sousedí. Na jih sousedí s polhorským hájenstvím (revírem) na Černém vrchu, Zelenou a Fabovou holou, nížeji s městskými grunty a lesy; na východ s Gemerem při Bacúchu a na téže straně sousedí s koburgovskými lesy, na sever se končí na chlumech hol a hraničí s liptovskými pány, na západ hraničí zčásti s městem Březnem, zčásti s hájenstvím štávnickým (Jarabá). Lesa mají as o polovic méně než černohrončanské dřevorubařské dílny. Strminy má ale vyšší a doliny kratší než na Černém Hronci, a proto je plavačka dřeva do Hronu snadnější.

***

Dle starých letopisů bylo hornictví v Báňské Bystrici již v 7. a 8. století zavedeno pod slovanskými králi Pannonie od Slovanů. Bystrice jmenovala se dříve Nová Ves a později teprv dostala jméno od potoku Bystrice. Co se povídá o vynalezení rud, že v Štávnici před 8. stoletím svině kus stříbra vyryla, v Kremnici že proto báně založili, poněvadž ve volatech zabíjích zlatá zrna nacházeli, a vynálezce měděné rudy v Panské Dolině že byl medvěd, je pouhá báje. Také se nemůže s jistotou říci, že by prastaré rudné doly a halně trosek, porostlé starou horou, od Kvádů pocházely, ač sídla jejich, než je Římané vytlačili, nejvíce na pravém břehu Hronu a v Gemeru byla, a že byli znalí hornictví. Mohly by i od Slovanů pocházet, jako *slovenské* staré pece, o nichž jsem se již zmínila.

Nejstarší doly v okrese Báňské Bystrice jsou v *Haliaruna* Starých horách. Původně jmenoval se vrch ten *Holý vrch*, když ale mnohem později (r. 1200) Němci nové doly v Panské Dolině vynalezli a dobrý z nich výtěžek měli, jmenovali haliarské staré hory (rozuměj doly), z čeho povstal název Staré hory pro celé pohoří. Z dolů těch se dosud těží a jsou již spojeny s panko-dolinskými.

Když říše Slovanů klesla a Maďaři uherskou zem opanovali, povolal nejdříve král Štěpán Svatý Němcův do země, aby hory vzdělávali; po něm pak opět král Gejza II. V 11., 12. a 13. století vzkvetlo hornictví ve Zvolenské stolici u velikém stupni. Po vpádu Tatarů r. 1241, kteří všecko poplenili a zhubili, povolal Béla IV., když se z Dalmácie

byl vrátil, Němcův z Míšně, Sas, od Rýna a z Durynska, které dílem v Báňské Bystřici, dílem v druhých báňských městech osadil. Noví tito osadníci psali se v listinách „novi hospites de villa Bistricia“ a obdrželi od krále Bély IV. r. 1255; velkých svobod, kterých jiní následující králové potvrdili. Mezi jiným měli právo vlastní soudní moci, jsouce vyjmuti od soudní moci úřadu stoličného; dále měli právo nejen ve vlastním okrsku, ale i v celém hájemství Zvolenské stolice doly na zlato a stříbro a jiné kovy zakládati. Ode všech daní a kontribucí byli osvobozeni, vyjma urbár z vydobytých kovů. Při kolbách a turnajích bylo jim dovoleno nositi saský štít. V čas vojny byli povinni ozbrojeni krále do boje provázeti. Již za krále Bély IV. bylo ryžování zlata a dobývání stříbra rozsáhlé; a jmenovitě v Báňské Bystřici pod rychtářem Ondřejem (Ondráš) tak se hornictví zvelebovalo, že mu daroval král celé prostranství, lesem porostlé, mezi Báňskou Bystřicí, Eupčí a Poniky. Za oněch dob byly nejbohatší ryžovny v údolích lupečském, moštenickém, bukoveckém, sobotnickém, jasenovském, jarabickém a bockém. Tam nalézala se veliká ložiska zlatého písku, který ale tak dočista jest vyryžován, čili jak tamější lid říká, *vyfasován* (bašovať, bašoviar od něm. waschen), že se v pozůstalých tam halněch málokdy zrno najde. — Až do časů krále Zikmunda dobývali skoro výhradně jen zlato a stříbro, nevšímajíce si rudy měděné, až se našli jednatelé, kteří tuto na stříbro bohatou rudu skoupili a do Krakova, Vratislavi a Varšavy rozvezli, kde se stříbro z mědi vylučovalo. — Jak veliká byla moc horníků a spolu nájemníků dolů, poznati z toho, že synové Jana Thurza, jakož i jejich švagři, bratři Fuggerové, od krále Vladislava II. titul „camerarii regii“ (komorní královští) obdrželi.

Hned z počátku, když Gejza král a potom Béla Němcův do země povolali, přišlo jich tolik a ještě za těmi ustavičně přicházelo, že konečně práce v báních pro ně nedostačovala. Ustanovilo se tedy, že jedni k zhotovování potřebného náradí, druhí k stavění sliváren a hamrů, jiní opět k pálení uhlí a rubání dřeva ustanoveni budou. Tito poslední posláni jsou výše Bystřice do lesů, „hore Hronom“, aby tam dřevo rubali a k Bystřici dolů spouštěli, tak aby i z lesů osov byl a příležitost k badání po zlatě. Započali tedy drvoštěpové tuto jim vykázanou práci v 13. století od místa, kde nyní most lučatínský přes Hron vede a kde úzkým prosmykem skrze Železnou bránu do Eubietové viděti, „hore Hronom“. Zaopatřovali dřívím a uhlím jak Bystřici, tak Eubietovou, královské to svobodné město, které svá práva od Ludvíka I. obdrželo. Že první tito dřevorubaři v lesích hronských a bánící Němci byli, dokazuje dosud užívané názvosloví banické i dřevorubařské, ku př. hámrik, klufta, ding, šichta, šlog, zinkholc, griecpal a j. Tak i některá ještě německá jména rodinná, jako Auxt, Schwandtner, Taxneraj. — Jména vesnic jsou ale z většího dílu poslovenčena, ku př. vesnice při Bystřici ležící, odkudž se dřevorubařům a baníkům strava donášela, jmenovala se dle starých listin Kostfuhrerdorf, nyní se jmenuje Kostiviarska; Deutschdorf — Německá, Eichdorf — Dubová, Granfurt — Medzibrod, Schleifdorf — Brusno (kde se náradí brousilo), Kaufdorf — Predajná (kde se trhy týdenní drživaly). Vrch jeden jmenují *Komova* povídá se, že tam bydlel jistý Stuhldreiter, a když prý zimního času nebo za velkého sucha od níže bydlících sousedů Fojtovců do Hronu pro vodu chodili, volával prý na ně: „Kom of, Vetter Veit, kom of!“ — totiž aby k němu šli pro vodu. Jiní ale název vrchu jinak vykládají, totiž od husitů, kteří po vypovědění z Čech nejvíce v Malém Hontu, Gemeru, Zvolensku se usadili. Ti dali prý jméno vrchu tomu ale *Chotnov*, na památku podobného v jich domově.

***

Dlouho bránili se Němci proti poslovenčení a zakladatelově baníctva i měšťané tak o zachování sebe a své národnosti pečovali, že do 17. století žádného jiné národnosti člověka mezi sebou trpěti ani řemeslům vyučovat nechtěli, což často k veřejným stížnostem, ano i k bitkám příčiny zavdalo. Avšak daremné bylo toto namáhání; jakkoliv se jim poštěstilo až do 17. století národnost a přednost ve městech a dědinách horních udržeti, déle nemohli, a to z následujících příčin: Když vojny v předešlých stoletích zuřícími celé dědiny vypleněny byly a obyvatelů prázdný zůstaly, našlo se ihned Slováků, kteří na těch místech nové dědiny stavěli, je osadili a zalidnili. Kde ještě pozůstalých Němců našli, těch nikoli násilím, ale pěkným způsobem, davše jim poznat krásu jazyka a dobrotu srdce svého, na svou stranu dostali, vzdorující tomu vymřít nechali. Tak stávalo se i s Maďary za prvních dob vlády uherské. První králové uherští mnohým zasloužilým Maďarům ve slovenských krajích, jako v Oravě, Turci, Liptově a j., statky darovali. Když potom na statcích těch bydleli mezi poddanými, bylo jim potřebí naučiti se i jejich řeči; to stalo se, i naučili se jí tak dokonale, že svou vlastní zanedbali i zapomněli a Slováci se stali. Proměna taková potkala mnohem častěji Němce v báňských městech bydlící. Práce jejich v báních byly požehnány; každý tedy, když bohatství svoje natolik rozmnožil, že nemusel sám pracovat, přestal pracovati a najmul do práce cizích, jak do bání, tak pro dům. Tu usilovní kolem bydlící Slováci nejprve co dělníci, sluhové, nosiči, pastýři do měst báňských povolání se osadili, napotom povolavše za sebou i rodiny, v krátkém čase se rozmnožili, měšťany stali a časem i hodností dosáhli, k čemuž jim i zákony napomáhaly, nařizující, že se musí každému bez rozdílu národnosti a řeči právo měšťanstva, mistrovství atd. dáti. Protivili se tomu ovšem Němci, však ale peněžitými pokutami bývali k plnění zákona přinucováni. Tak r. 1608 Bystřičtí nechtěli jednoho Slováka za měšťana přijmout, odvolávajíce se na články svoje, dle nichž nejsou povinni jiného mimo Němce mezi sebou trpěti, ale nic platno — museli 2 000 zl. pokuty platit a prohráli. I osazovali se Slováci pomalu mezi nimi, a počet

Němců se menšil a městečka, dědiny, dříve jen Němci obydlené, stávaly se slovenskými. To stalo se s celým téměř Malým Hontem, Zvolenskem, hoření částí Gemeru, se všemi báňskými městy, Rožňavou, Ružomberkem, vyjma Kremnici, kde se ještě slabé stopy Německva udržely. Osud ten potkal i dřevorubaře černo-hrončanské, a snad nejdříve. Nemohouce stačiti, aby dostatečnou potřebu dříví dodávali, nuceni byli jiných ku pomoci volati. A kdo rychleji chápe se výrobku nežli Slovák! Ihned byli hotovi vyměnití pluh za sekeru. Četným počtem se přihrnuli a ukázali Němcům, seč jsou. Ku konci 16. století a na počátku 17. celé rodiny, jako Belko, Berčík, Bukovec, Medvěd, Tažký, Muránsky, Caboň, Javorčík, Zemko, Kováč a j., když založené od Němců dědiny nepostačovaly, nových si pozakládali. Tak založili prvně Závodu, Medvědovu, Krškovu Dolinu a j., a v krátkém čase tak se rozmnožili, že Němce počtem dalece převyšovali, neboť ubývalo Němcův, takže v oné době jen deset rodin pozůstalo: Auxt, Dekret, Gürtl, Kliment, Schön, Schwandtner, Taxner, Schwarzbacher, Stuhlreiter a Thurn, a ti byli již poslovenčeni. Od té doby ještě i z těch několik vymřelo, takže jen pramálo německých jmen slyšeti jest. Má tedy pravdu maďarský spisovatel Fejér, když při popisu uherské země mluví o Slovácích na ně žaluje: „Weh' dem ungrischen Dorfe, weh' dem deutschen, wo sich Slovaken einnisten, denn die würgen and're Nationen rein heraus!“

***

Lesy od hamrů černo-hrončanských po levém břehu Hronce přes Viepor klenovský se táhnoucí a část lesů vysoké Polány jsou pralesy, jak Slovák říká, *staré horytisícileté*. Tam nikdy ještě se neozýval buchot seker, tam dosud nebylo dřevorubarství. Tam kmeny stáří jen a bouřnými větry vyvrácené a polámané padají a ležeti zůstanou, až *zbůtlejí*(zpráchnivějí), jak to leckdes na vývratech a polomech viděti.

Vysoké tyto lesy sestávají nejvíce z jedlí, smrků, buků a částečně na jižních stranách smíšený jsou s javorem a jasanem. Místy je samá jehličina, místy čistá bučina. — Beňušský revír nemá pralesů a málo jasanů, má ale více *kosodřeviny* po holech, které na Černém Hronci není.

Buk ve vysokých těch lesích vyrůstá vedle smrku a jedle do stejné s nimi výšky, do 100—120', v průřezu 5—6'. Stává se při nich i štíhlejší. Jako nádherný sloup z kamene vykřesaný vypíná se *hlaný*(rovný) jeho kmen vysoko do oblaků a nad ním rozprostírá se široká koruna, složená z mohutných, klikatých, vzhůru se vypínajících *konám* (větví), ozářená paprsky slunečními, pronikajícími lesklým, tuhým, krásně zeleným listem, z něhož hlavně sestává černá, vysoko okolo kmene ležící prst, neboť lístek bukový kde odpadne, tam zahyne. Kde jich více pohromadě stojí, tvoří vysoké jeho kmeny ozorná sloupořadí. — Někde, jako v lesích Viepu klenovského, stojí osamělý na zápole skály, upoután na tvrdý kámen mohutnými, jak z železa ulitými kořeny. Skalní orel staví své hnízdo ve vrcholu jeho a rozličná dravá a bukvic milovná *ptač*, *kanúr*(káně), jastrab, *kršiak*(Falco lagopus), krahulec, sojka, obléhá jeho hlavu a odpočívá na širokých jeho ramenech. A pod ním v zápolách skalních kotí (*kotia*) se a *zimují* medvědi i *jazvec*. Když se mnoho bukvic urodí, medvědí to pastvy, těší se myslivci, že bude i mnoho medvědů a že budou dobré polovačky. Z jara, když vyhánějí buky *bluost*, zpívá si valach:

Rozvíjaj sa, bůčku, zhusta poľahúčku,

až sa ty rozvíješ, valachov prikrýješ. —

Z dříví bukového dělají se klatý, též potřebuje se k vodním stavbám, nejvíc ale k topení a pálení uhlí. Nejvíce je jak na Černém Hronci, tak v beňušském revíru stromů jehličích, jimiž porostlé jsou skoro celé Tatry. Jedla, kterou okolo Března a v Gemeru také *hášťrazovou*, a *smrekjedné* jsou *rástvya* vyrůstají obyčejně do výšky 120 — 150'; našly se ale již jedle a smrky 160' a 186' vysoké v objemu 6—7'. Ovšem co vzácnost. — Když se přijde ze světlého lesa javorového a jasanového, oživeného zpěvem ptactva, do lesa jedlového a smrkového, má všecko jiný ráz. Tu vypínají se štíhlé kmeny s kůrou rozpukanou do náramné výše a okolo nich rozkládají se tuhou *štětí* porostlé větve, oddola až k vrchu, tvoříce krásné pyramidy, v zimě v letě zelené. Silné kořeny na povrchu rozložené pokryty jsou vysoko kluzkou *štětí*, po níž nechodí se tak měkce jako po pažitu mechem prorostlém v lesích listnatých. Někde jen při potůčkách a *mokradlinách* pokryto je kořání mohutných těch stromů vysokým mechem a bujně rostoucím *paprutěm*. V temnu větví hnízdo má veverka a v sousedství jejím, na větvičce, zlatohlávek. Zpěv drozda plavého, na jmelí se popásajícího, jednotvárné tesání zobáků žlun a datlů, hledajících podkorní hmyz, čvikot sýkor, krákání *harvanů* chřest padajících sulek (*šišky*) jediné přerušuje tichost zasmušilého lesa. Tu a tam viděti zpráchnivělý kmen ležeti, porostlý mechem a houbou fialovou, a kolem něho vyráží mladá síhlina. Na světlejších místech jsou polštáře hadího mechu (*Lycopodium clavatum*) a ploníku, a houby jedlé i nejedlé, hřib, ryzec, modrák, lišky, *mlieče*(*Agaricus lactifluus*), smrž, kuřátka, *sivienka*(*Agaricus violascens*), hřib penčurák (*Boletus esculentus*), jelenice, fukavica, muchotravka a jiných více kysají pod jedlemi i bukem. Tu a tam viděti vedle světlakoré jedle a tmavozeleného smrku starý strom s opršelou hlavou, s kůrou drsnou, rozpukanou, na jehož uschlých větvích dlouhé svitky šedého mechu visí. V máji a červnu prodchnuty

jsou jehličí lesy silnou vůní pryskyřice, již lid živicanazývá. Na Ďumbieru vystupují smrk a jedle do 4500', ve vyšším pásmu řidnou již, zakrňují, a kde kosodřevina začíná, zcela přestávají. *Kosodřevina (kleč)* nalézá se tu i tam v podhlních lesích na holých vrchách, také v beňušském revíru; po vrchách černohrončanských ji nevidět. Na Viepru klenovském, porostlém nejvíce jedlí a smrkem, na samém vrchu je pěkná zelená louka. *Sosna borovice* je nejvíce po hranicích Liptova a *sosna červená* v Gemeru a na Fatrách, kde vystupuje do 3 000'. Modřín (*skverkv* Gemeru), *červený smrek* je nejvíce v Gemeru, jakož i *tis*, kterého není ve zvolenských lesích. U Tisovce — který zajisté jméno má od tisu, jako Jelšava od jelše, Klenovec od kleny, Jasenová od jasanu a pod. více — bývala asi někdy tišina, jak o tom i lidé povídají, nyní ale je tam jediný jen strom nedaleko města, u sklonu vysokého vrchu nad minerální studánkou. „*Ten pametá istě starého Bebeka*.“ Má asi 40' výšky, kůru rozsedalou, červenohnědou, opadající, větve velmi stěsnané, jehliny velmi dlouhé, lesklé, tmavozelené, vespod bělošedé. Ovoce jeho jsou červené jahůdky, květy v březnu a máji. Pěkné merhované jeho dříví potřebují nejvíce soustružníci, i jest velmi vzácné. Domácí lid šetří ho jako památky po pradědech zděděné, a někdy jen že si z něho vyřeže některý z gazdů pohárik, když jde na polovačku, aby se měl z čeho napít. — *Jalovec nízký* (*Juniperus nana*) nejvíce mezi kosodřevinou, ale *jalovec obecný* (*borovčia*) všude po suchých holech a vrchách hojně roste. Z bobulek jeho dělají pálenku (*borovička*), a také je rády zobají čvíkoty (kvíčaly). Z mladých výhonů kosodřeviny dělá se z jara olej, známý pod jménem karpatského balzámu, který se dříve i v lékárnách potřeboval a jež olejkáři doposud po krajinách roznášejí. Dříví jedlové a smrkové potřebuje se k budování (stavění), k topení, na prkna, na šindel, latě, klatý, dužiny a rozličné jiné věci. Z *mazoru* dělají si handělčané *pučky* (klíny) na štípání dříví. U Valachů moravských je *mosoroblitina* na jedli, která se stane vytékáním mizy (*mizgy*), když se byla jedle nařízla. Nechá se potom buď vyhníti nebo se vypálí a z mosoru dělají si valaši rozličné nádoby k salašnictví potřebné, gelety, čr páky a pod., které jmenují *mosorky*. Tamtéž mají pro jedli čtvero pojmenování; *mládk* je tlustá jedle, *mláčin* prostřední, *krovaslabá* a *latanejslabší*.

Nižší lesy od Polány a Viepru lubietovského a podél Hronu jsou více listnaté a smíšené z rozličného stromoví. Jihovýchodně v rozsáhlých lesích víglašských okolo Detvy, Očové staré krásné jsou lesy dubové (*dúbravy*), smíšené s habrem (*krabem*), klenem, jasanem, javorem; výše na Polaně jsou buky a stromy jehličnaté. Javorem porostlé jsou celé vrchy, jako Javorov na hranici Novohradu. Na Fatře vystupuje javor do 3000'. Javor dosahuje 100' i více, jasan přes 100', v objemu 5—6', brest až do 90', tak i habr. Dříví jasanové, javorové, jakož i brestové nazývají *dřevo fládrovuoa* rozeznávají dle tvaru žilek trojí druh: *vlasáč* je nejvzácnější, *očkáč* nejkrásnější, *kvetáč* nejobyčejnější. Dříví potřebují hlavně truhláři, ale domácí lid bere je na rozličné věci; z jasanu a javoru mají obyčejně vozíky, domácí a kuchyňské nářadí z buku, lípy, osiky. Z *černéhoklenu* (*babyky*), který při svahu nižších vrchů roste co nízký, ale košatý strom, dělají se rúry k dýmčím i dýmky. Slovák má rád les javorový a říká, že les bez javora jako děvče bez frajera; v jeseni, když les *ožlutní* listy padají, smutně se naň dívá ptaje se ho: „Ej javor, javor zelený, co si tak smutný v jeseni?“ a javor mu odpovídá: „Jakže já nemám smutný byt, keď zo mňa spadol kvet i list!“ — Podél Hronu a Hronce ve vlhčinách roste *jelša černá* (*Alnus glutinosa*), vysoko na vrchách druhá *jelša bílá* (*Alnus incana*) a v pásmu kosodřeviny *jelša zelená* (*Alnus viridis*). Břizou bílou i ovislou porostlé jsou některé nižší vrchy, viděti ji ale také vysoko v lesích, kde mezi jedlemi rostouc, světlým svým kmenem, okolo něhož lístky na hebkých větvičkách ustavičně pohrávají, dává pěkný pohled. Drobná, keřnatá, po zemi rozvlečená břiza karpatská roste v pásmu kosodřeviny. Z břízy dělají si pastýři dlouhé trouby, břizu staví chlapci prvního máje před okna svým děvčatům k *pochtivosti brezovicu* chasa ráda zjara pije a březovou hůzou prý čerta vážou.

Osika obecná jev lesích i na podholech a z dříví osikového dělají se *vahančoky* (okříny), koryta a podobný domácí *riad*. Tu a tam po stráních polná *čerešeň*, hruše, plánka, jejichž ovoce děvčata sbírají a na *poslinkuk* zimním prástvá suší, nemajíce nic lepšího. I břeků, *oskoruchů* na skalínách podhlních *mukyň* je dosti a *oskorušky* břekyně a mukyně uležené donášejí ženy do města na prodej. Z břekyň pálí ženy i pálenku, jakož i z trnek a *chabzy*; trnkovou užívají proti *mrchavému krčím* (žaludeční křeči). *Jarabina* (jeřáb) roste více na jižních stranách. Mnoho druhů je vrbových a bujného vzrostu. Podél břehu Hronu a Hronce nejvíce vrba *široká* (*Salix amygdalina*), *žltice* (*vitellina*), *červenice*, *kosiarka*, *rokyta*, *zlatolýčí* (*helix*). V močarínách a *žumpách* údolí podhlních vrba *křehovka* (*fragilis*), *hluchá* (*triandra*), hořká (*pentandra*) a *dievča*, čili jak se také nazývá, *híva* (*caprea*), na níž roste houba anýzem vonící. Po suchých vrchách a úbočinách okolo lesů rozličných křovin hojnost *drieňu*, jehož květ mají při sobě nositi děvčata, které rády *driemajú*; trnoslivka, z jejíhož dřeva si chlapci topořiska k valaškám robí, hloh, šípek, z něhož ženy dobrý letkvar na prodej vaří. Líska, radost to chlapců, veverek a sojek, nejvíce v nižším pásmu po *rubiskách* rostouc, vystupuje ale až do 3400', kde menší keř tvoří. Čtyři *lieskovce* při sobě rostlé jmenují děti *hránočka*, a na *hvizdálce* (vyškeřené oříšky) chlapci hvízdají. Sousedkou její bývá na rubiskách *kalina*, kterou lid sbírá a suší pro zastavení krve. V světlých lesích na skaliskách a suchopárech keře *biriučiny* (ptačí zob), svídy, dříštělu (*drakovo jahodia*), zimolezu (*psie trpče*), keřky *hoľního ribezu*, *polského egrešu*, růže hoľní (*Rosa*

alba) a při potůčkách mezi křovím *korošinabuně* vyrůstá. U stavení všude viděti keře černého bezu (*baza*), z jehož dřeni děti skákavé *pikuličky* dělají a jehož léčivý květ v žádném domě chyběti nesmí.

Jakmile zima pomine a jaro se probudí, objeví se s ním po lesích, bolech, vrchách a dolinách hojnost rozmanitého květenstva: čistiny, hole, louky pokrývá svěží *ruič*. Tu v světlých lesích květe jaterník, *klučiky* (*Primula veris*), *krvavník*, *lataj*, žluťucha a na vlhčích skalách Ďumbiera žlutý a bílý pryskyřník, koníklec alpský, růžová sitná (*Primula minima*) a ve výši 5 000' drobounká silenka (*Silene acaulis*). V stínu listnatých lesů květe vonná fialka, něžný *perlokvítek*, *bibolenka*, *kokorík*, *medvědí česnek*, hlaváček a na travnatých čistinách fialový *peruník*. *Vlčí lýko* (*Daphne mezereum*) roste až po kosodřevinu a tvoří pěkné keře. Na Ďumbieru, v nižších údolínách a podle potůčků kvetou šafrán, zvonček karpatský a holní, *medvědí úško*, mák žlutý, fiala žlutá, kyseláč, vstavač, dobronika, bezvršec, česnek planý na skalínách hol *hydozel*, kamenná růže, hrmotřesk a *lupkameň*; na Kozím hřbetu Ďumbiera ve výši 4000' *len* alpský, na bolech *klinčok* (karafiát) holní a na pažitnatých místech ve výši 4600' roste *klinčok* kartuziánský. Na pastvinách vysokých hol *plesniveca květ sv. Jana*, *biele králíkya* ve výši 5 000' nalézá se *Arnica doronicum*. Na místech úslunných *křes*, harmún, kopretina bílá a na pastvinách holních *turanka*, kterou pasteveci při sobě nosí proti mátohám, kterou se vykropují znečištěná od mátoh místa a kterou mají v Novohradsku gazdové ve všech čtyřech úhlech izby i nad prahem zastrčenou, aby mátohy dovnitř nemohly. A po vrchách, lukách a lesích hol a podhol plůcník, všivec, *čistec červený*, bílý a žlutý, šalvěj, ambruška, *křížový květ* (vítod), *dobra mysl*, *polní polej*, na suchých stráních *diviznavelkokvětá*, *sláměnka*, *lubovník*, ve kterém matky dcery koupati mají, aby se chlapcům líbily, a krásné trávy: *perlička*, *milota*, *lipnicea* jiných více. Ve tmavých lesích jehličích kapradiny bujní: *rebrinie*, *paprutka*, v zápolách skalních *osladiča* na skalách *sleziník*. Tu a tam korytem Hronu leknín žlutý kvete mezi sítinou aneb rákosím a po močarinách a *mlékách* lesů podholních a holních je hojnost rozličných trav, trstí, bezkolenec, riznačka, pohánka, suchopýr, *ostrica*, sítina, skřípina, na pastvinách horních lesů bika obecná (*maxima*), *spadicea* a v lesech jedlových *albida*. V zápolách Ďumbiera u holních potůčků a na pastvinách holních *Juncus trifidus*, *Juncus silvaticus*, *Agrostis alpina*, *Phleum alpinum*, *Festuca varia*. Vrchol Ďumbiera pokryt je *plůcníkem* (*Cetraria islandica*). V močarinách obyčejná *močiarna chvojka* a leckdes i vodní bolehlav a vodní opich se najde. V tmavých lesích *blyštěkkopytník*, který až do 4 500' vystupuje, *krasavica* (*Belladonna*), na světlejších místech po stráních náprstník žlutý, *brambořík*, okolo kmenů živých i po zetlelých kmenech a po zemi vine se *zízoleň* a na pokrajích lesů vysoké keře větvičky bílé; na holech modrokvetoucí kručinka (*pichlavá žltáčka*). Na neúrodných nevzdělaných místech *buranase* plemení a *větrník*, a na rolích písčitých chundele *siroty diouky vlasy*. Místa rašelinná v lesích a na horách (*traseniska*) porostlá jsou nejvíce vřesem (*riasa*), pastvou to včel. A v jeseni viděti po zelených holech kvěsti krásných hořců, žlutý, uherský, kropenatý, křížový, zeměžluč (*hlístník*), na holních loukách v okolí kosodřeviny *Swertia perennis*, tmavofialově kvetoucí, a v lesích malin, černic (ostružin), *čučoriedek* (borůvek) a místy i jahodiček (brusnic) dost a dost lidem, ptačině i medvědům, když nemají právě nic lepšího. V některých místech mají ženy a děvčata na trhání jahod, borůvek, brusnic a jalovcových bobulek *hrabky* (malé hrábě), kterými je s keříků strnují, a dětem dělají z březové aneb jiné ohebné kůry kapsičky (*korčubky*), do nichž si strhané jahody dávají. A když konečně všude v pohronských dolinách i na vysokých holech na zelené pažitě *mrazová sestrica* vykvítne, je cáká, že se zanedlouho i hole sněhem osypou, a Valaši moravští říkají, že kážou naháčky děvčatům přást.

Krčiny (pařezy) na rubiskách se nevykolčují, ale vyhnít se nechají; je tam dosud takový dostatek dříví, že se to považuje za zbytečnou práci.

Divoké zvěře je v lesích těch dosti, medvědi, vlci, lišky, *jazevci*, *rys*, který na dobytku velké škody dělává, *divoké mačky* (kočky), *ranostaje*, *kuny*, *lasice*, *veverky*, *zajacia* na vysokých vrchách a holech na Ďumbieru, na Prašivé *hvizdáry* (*sviště*, *Murmeltiere*). V beňušském revíru není tolik jezevců ani kun jako na Hronci, divokých maček ale stejně. Králem nade všeckou tou čtvernohou zvěřinou je v lesích těch starý *mačko*, který má svoji hlavní residenci v zápolách a jeskyních Viepru klenovského a kuřeti neublíží, jen když ho lidé nechají na pokoji. Ale handělec jak ho potká, nemůže odolat, aby s ním nešel v zápasy, a byť i napřed věděl, že se mu zle povede. Nejedna handělec může se pochlubiti jizvami od medvědíh tlap, když se spolu potkali buď v lese, buď na ovsíku. Když je ale v jeseni dosti bukvic, nevšímá si mačko ani ovsíka ani volů a v letě krmí se borůvkami, malinami, jahodami, šípky, a když se mu poštěstí, medem. Jedenkrát přišel medvěd v noci k osamělé v lese kolíbe. Valach, nevěda, co to venku šramotí, otevřel, ale jakmile vystrčil hlavu, trkli s medvědem do sebe jako dva berani. Medvěd hned se obrátil a peloval do lesa, valach zavřel kolíbu a ošíval si hlavu. Takovýchto komických výjevů vypravuje se mezi lidem mnoho.

„Urobme si medvediu zábavku!“ navrhl přítel Samko, když jsme vešli na vrch vysoké strmé zápoly a oheň *nakladli*, neboť Slovák jak kde chvílku postojí, již si naklade oheň. „No urobme!“ zvolali druzí, a Samko hned odskočil, urval od země velikánský kámen, zdvihl oběma rukama nad hlavu, a stoupna na samý kraj skály, dolů jej hodil.

Po chvíli slyšeli jsme temné zadunění a bylo ticho. „Dobré sadol!“ zvolali šuhajci, jdouce si pro kameny. „Nuž hľa, taká je medvedia zábavka, a či sa vám lubí?“ ptal se mne Samko. Mně se líbila, ale myslila jsem si, že by se nehodila pro vyškrobeného, slabonohého šviháka.

Černé zvěře, divokých kanců, na něž král Matyáš polovával a jichž prý nejvíce okolo Viepru klenovského bylo, není již viděti. Před několika lety vidí váli prý lidé ještě jednoho starého kance v lesích Viepru klenovského.

Vlků je pro strach a škodu lidu až mnoho; při velkých zimách přejdou jich celá hejna z Haliče přes hory, přepadají stáda a strašné jejich vytí ozývá se v noci i po dědinách. Běda člověku, který jim přijde do cesty, dokonce když jsou hladovi! Co nesmějí sedláci zbraň míti, rozmnožili se, ač jich dosti potlukou klícky a sekerami. V dolních stolicích, kde jich mnohem více je, drží sice páni honby na ně s velikými hostinami spojené, ale místo vlků střídají se obyčejně zajáci a srnci. Vysazen jest od ouřadů plat za kůži starého vlka 4 zl. stříbra, za kůži mladého 2 zl. stříbra, za medvědí kůži 8 zl. stříbra; stává se ale někdy, že je vlk ještě v lese a kůže už je propita. Nejhlížejší jejich nepřátelé jsou příbuzní jim psi ovčáctí, z nichž mnohý nosí na těle znaky krutých s nimi bojů při hájení stáda. Chytávají se také do jam *na újest*. Kde v lese mnoho vlků je, říká lid: tam je *vlčno*.

Lišek je „jako plev“ a tamější lišáci jsou tací chytří ferinové jako u nás: „Každý lišák nejprv na led klopka, potom teprv přeseň hopká,“ a proto nesnadno je chytiti. Ale někdy dají se chtivostí oklamati a při vší chytrosti padnou do pastí.

Vysoké zvěře, jelenů a srnců, je více v lesích listnatých světlých a v zahájených panských oborách. Srnce jmenují *roháč*, mladého srnce *kolúch*, laň *jelcnica*, mladou *jelenca*.

Ptactvaje v lesích, po vrchách a vodách hojnost všeho druhu, od malinkého střízlíčka, který si hnízdo na zemi dělá, až k orlu skalnímu, který k vrcholu Ďumbiera zalétá a hnízdo svoje na nejvyšších stromech a skalách staví. Strach ptáků, *kureněc* (kuřat), myši a *zemoryjů* (krteků) je káně, krahulec, jestřáb, ostříž a *kršiak* (*Falco lagopus*), na něhož, když letí, děti pokřikují: „Něvieš koleso krútiť!“ Strašlivý, skuhravý hlas sov a pustovek lekává tmavým lesem jdoucího pocestného, a *kuvíak* když slyší matka, strážíc u lůžka chorého dítěte, strach ji pojímá a smutně na ně se dívající myslí: „Už mi ty zomreš, už sa *boziposolohlašuje*.“

Tetřevů (*hluchán tětrov*) je více v beňušských lesích, tetřívků na rovině mezi březovím, holub *hrivniak* v lesích hnízdí a *prepelička* s koroptvičkou v polích. Po hájích a lesích hnízdí a živí se *jarabice* (jeřábek), *orešník* (*Nusshäher*), sojky, žlty, *krivonosky*, drozdi, datlové, kukačky, *glezg* (dlask), *hýli*, *blisky*, čižici, sýkory, strnadi, pěnice, stehlíci, konopky, pipišky. Na Ďumbieru spolu s orlem, skalním *škorvánok holní*, v údolích *škorvánok polní* a v lesích *kotvrka*. *Daždovnic* hnízdí v skalách, *lastovic* apod střechami, a kdo by lastovičí hnízdo pokazil, toho *karhanemine*. *Cvíkoty* přilétají v jeseň; s nimi rády sdružují se *prskotyčili trskoty*, které skoro tak vyhlížejí jako kvíčaly, jenže jsou jarabější; bývají tam stálé. Volají: trrrrr, trrrrr, od čehož snad jméno trskoty dostaly. Jedí se místo kvíčal a *lapajse* jako tyto do osidel. Okolo Bacúchu jich v jeseni mnoho bývá. Straka když na dvoře rapoce, je to paním znamením, že dostanou hosti. V močárech lesních, na bahnitých lukách, v rákosí při břehu Hronu zdržují se sluky, vodní *sliepky*, divoké kačky, také *chrapačke* zvané, velcí a malí *rybáři*. První je černý a má bílá prsa, druhý utěšených barev, kovové modré a zelené. Je to pěkné podívání na ně, když se ponořují do vody a ryby loví. Na Hrone viděti také *bočana*, černého čapa, a více ještě vodních ptáků.

Ptáci chytají se na *vábec*, na *vějice*, do *osidel*, jako kvíčaly; aneb se střídají, jako sluky, tetřevi a j. Nebylo ale dovoleno všude je chytati, jen na jistých vrchách.

Rybv horských potocích a v Hronu je hojnost, zvláště v prvnějších jsou pěkní a velcí pstruzi. V Hronu nacházejí se kapři, *lipně*, *mřeny*, *bielačke* (bělice), *mieň*. Ostatní ryby v Hronu, Hronci a horských potocích známy jsou jen dle prstonárodního pojmenování, totiž: *jelce*, *plže*, *hlače*, *hrůzy*, *jelšovky* *ovsenisky*. Ve Váhu je ryba *hlavatka*, podobná lososu, až 70 liber těžká, kterou rybáři obyčejně z jara do Vídně zasílají. Má velmi chutné maso. Řeka Slaná je bohatší na ryby než Hron a o Tise říká se, že má více ryb než vody, ale ryby obou těch řek nemají tak chutné maso jako ryby bystře tekoucího Hronu a Váhu.

Tření se ryb jmenuje tamější lid *třelo* (*něřest*, *dibu*); „ryby idú na třelo“, když přicházejí z velkých vod do menších. Jako u nás říká se i tam kapru samci *mlieča* samici *ikriňa*. Zjara, když se *potoky vytierajú*, to jest, když se již trochu oteplilo a led prostředkem taje a se trhá, puká (*sa vytieraa diery robí*), chytají se dobře v místech takových ryby, zvláště s *ostnom*, kterým, jak ryba na místě od ledu prostém (na *vytrenuomiesto*) se ukáže, ji propíchnou. Tak chytají se také ryby z jara na Blatenském jezeře. Bílé oblázkové kameny v potocích jmenuje lid *kačení mýdlo*.

Hadi, pokud mi známo, jsou v tamějších krajinách užovky hladká a obecná a zmije obecná. Povídá se o hadech mnoho báječného mezi lidem. Jsou prý mezi hady takoví, kteří na strom vylezou, jako valach pískají a pastýře i ovce zavádějí, a takový had má prý zlatou korunu. *Hada vinného*, který člověka uštípně, země více nepřijme,

musí zahynout. Povídá se také, že se hadi časem schodí *dovedná*, a políhajíce okolo jednoho kamene, tak dlouho ten kámen nadávají, až se celý jedem rozduje. Valach jeden našel prý takový kámen ještě celý rozduť, a ze samopaše píchaje do něho *vatrálom*, rozpučil ho a jed zastříknul mu na prst. V okamžení byl celý prst nadutý a valach by byl z toho snad smrt měl, kdyby si byl rychle prst neodťal. Kdo taký kámen uschlý najde, je šťastný, neboť zůstává průzračný jako sklo, a kdo skrz něj hledí, vidí, kde poklady v zemi ukryty jsou. „Kameň duť s niekým na niekoho“ je pořekadlo národní a znamená zradu a zlé s někým na někoho obmyšlení. Slováci (i Čechové) věří, že kde domovní had, tam i štěstí v domě, a kdyby takového hada zabil, že by vyhnul dobytek a všecko štěstí z domu zmizelo. Děvčátko v dědině jedné dostávalo od matky každý den k snídani mléko s kroupami, i vzalo si vždy svou mističku a šlo jíst na zápraží; jinde jíst nechťelo. Nevěděl otec, proč sedí děvče vždy na dvorku, a chtěje to vyzkoumat zůstal jednoho dne doma a dával pozor. A hle, viděl bílého hada zpod prahu vylézati, šmiknouti se k děvčátku a s ním jísti, a slyšel, jak mu děvčátko povídá: „Jez také kroupy, ne vždy mléko.“ Had se napil a vlezl zase pod práh. — Druhý den dával otec pozor, a jak had vyšel, vzal batyk a zabil ho — a hle — děvčátko umřelo s hadem. Podobný příběh vypravuje se i v Čechách. — Jsou prý i hadi, kteří se kravám okolo nohy otočí a mléko jim cecají. Taková kráva nedá prý se již doma podojiti, kdyby ji tloukl. V povážské jedné dědině měl gazda krávu, kterou cecal had; on to nevěděl, myslil jen, že je svéhlavá, že nechce dojít. Prodal ji přes Vah do jiné dědiny. Ale když přišla hodina, kde k ní had chodíval, utekla z pastvy, přeplavala Vah a v lesíku na staré pastvě čekala na hada; gazda ale šel za ní, a když přilezl bílý, hrubý had ke krávě, zabil ho, „a včulkai kráva skapala,“ dodal starý pastýř, co mi to vypravoval. Lienisko hadí, vařené v pálenice, užívá se proti zimnici. S kůží ze zabitého hada hole a dlouhé roury u dýmek se povlékají. O Brtomile (Bartoloměji) hledá si had zimovisko, říká lid, a na to potahuje se i národní pořekadlo: „Premávaš sa ako had o Brtomile.“ Po výslunních vrchách pestré viděti jaštěrice, čili jak jim v Čechách také říkají, hadové panenky, po květinách poletují pěkní *letáčkové* (motýli), boží kravička; večír na pažití mezi *iskerkamisvíti Henkajako* hvězdička, v lesích *lapky* a vosy bzučí a po zemi běhají velcí mravúchové, snášejíce si potravu do vysokých homolovitých obydlí, zbudovaných v lese z jehlin, sparušin a země. Na kmenech lýkožrouti, drevovrty, roháci a rozličná *chrobače* živí a ve vodě vodní *šťúra* vodní chrust se potápí a *hadův sluhahoupá* se nad vodou na lístku vrbovém. Jak jsem již v předešlém čísle podotkla, patří k handlům černohrončanským čtrnácte dědin, totiž: Krám, Medvedov, Dolina, Jergov, Balog, Vydrovo, Závodnia, Jánošovka, Fajtov, Komov, Látke, Pustuo, Dobroč a Sihla. K beňušským handlům, které s černohrončanskými spojeny jsou a všecko s nimi společné mají, patří dědiny Bujakovo, asi hodinu za Březnem na Hronu ležící, v dolince čtvrt hodiny od ní vzdálený Filipov, povýše ní s druhé strany Hrona Gašperovo. Za Gašperovem půl hodiny je Beňuš, naproti za Hronem Puobiš, od Beňuše vlevo naproti holi Bravácuo, výše Podholia a pod samou holí Srnka. Půl hodiny za Beňušem vede cesta vlevo přes vrchy, s nichž viděti vrchol Králové hole, do doliny, v níž leží Bacúch. Naproti Bacúchu přes vrchy, vysoko na *Čertové svatbě*, v Liptově již je *Boča*, dědina to, kde prý ani vrahů není, protože se nemají čeho nažrat, — a kam, aby se vdaly, se přeje zlým děvčatům. Čtvrt hodiny za Bacúchem, v úžině na rozhraní stolic Liptovské, Gemerské a Zvolenské, u paty porostlé hory, jest kyselka a při ní koupel. Koupel je chatrná jen, ale voda je velmi dobrá, studená jako led a tak silná, že se oči zalévají, jak jí pohárik vypije, a člověk je potom v stavu *hlince* (hřeby) strávit. V malém dřevěném stavení jsou koupele pro dvě osoby a před stavením je zděné veliké ohnisko, střechou přikryté, kde si mohou uvařit hosté, co se jim líbí, třeba guláš na kotlíku, jestli si přinesli s sebou maso, slaninku a cibuli, neboť v dědině by nedostali kromě černého chleba, soli, kyselého mléka a bramborů ničehož, a to by museli přijíti, když nejsou ženy v poli, neboť v takový den je v dědině jako po vymření. O dříví na oheň není nouze, starý Petráš, gazda koupelí, přinese celé jedliny a naklade je na oheň, aby hodně vysoko hořel. Povýše koupele je kyselka. Když jsem tam byla, byl v studánce nový kadlub a starý kadlub, *rzavou* usedlinou pokrytý, místy vyštípený, ležel nedaleko pohozen. Starý Petráš povídal nám, že to byl též smrekový kadlub a že byla dle svědectví starých lidí 130 roků ta *kyslavoda* ním zavroubena.

Všickni vesměs dřevorubarové, jak černohrončanští, tak beňušští, nepodléhají žádné jiné vrchnosti, ani stoliční ani zemanské, jediné komoře; žádnému jinému úřadu kromě c. k. hornicko-lesnickému. Zavázání jsou smlouvou poslušnými býti komoře a po celý život obírat se rubáním dřeva, potřebného k pálení uhlí, k zhotovování a prodeji šindelů a *dask* (prken). Řemesla provozovati nesmějí handělci, aniž řemeslníkův mezi sebou trpěti, mimo ty, kterých jim nevyhnutelně třeba, jako *kováče*. S druhé strany ukládá smlouva komoře povinnost vykázati handělčanům půdu erariální na vystavění domků a na obsetí, platiti jiní každoročně jistou sumu peněz za práci přes určený úkol vykonanou a dávat jim v čas potřeby obilí za laciný peníz.

Všickni drvoštěpové rozdělení jsou na osm tříd. — *Třída první* sestává z mužů přes 20 let starých, nejsilnějších, k práci nejschopnějších; ti rozdělení jsou na osmimužové spolky. Každý takový spolek má svého vůdce, kterého si ze svého středu vyvolí. Obvykle je to nejzkušenější. Ten je řídí, když jsou potom v lese, toho musejí poslouchat, jinak ale pracuje zároveň s nimi na jednom rubanisku po celý rok. Každý takový spolek povinen jest každoročně

nejméně 40 *mil*(milířů) sáhového štěpného dřeva vyhotoviti. Každá taková milá obnáší deset sáhů. Co výše 40 mil narubají, za to dostávají 2 zl. stř. od jedné milý; — který spolek by ale výše 64 mil dřeva vystavil, ten dostane 4 zl. stř. odměny. Mimo to je každý ten spolek povinen do roka jeden pár koroptví štávnickému panu komornímu hraběti do kuchyně donést a šest dní do roka k jeho užitku *polovati*. Dozorci brežňanskému musí každá gazdina do roka jedno slepičí vejce odvésti.

K *druhétřídě* náležejí muži, kteří sice mužům první třídy v práci postačiti nemohou, ale ještě dosti silni jsou. K těm přidáni jsou mladíci od 15—20 let. Povinnost jejich jest vystaviti za celý rok 65 sáh dříví.

Třetětřída sestává z nastávajících invalidů a učňů, chlapců od 10—15 roků starých. Ti musejí do roka 30 sáh dříví narubati.

Do *čtvrtětřidy* patří poloviční invalidé, k rubání dřeva již neschopní, a malí chlapci. Povinnost jejich jest při plavačce dřeva pomáhati a děláním šindelů neb čeho jiného se zabývati.

K *páté třídě* počítají se skuteční vysloužilci, muži těžší práce zcela neschopní. Těm ponecháno ukrátiti si čas dle vlastní vůle.

Šestátřída sestává z pastýřů v zimě svobodných. Z těchto musí každý v šesti týdnech od listopadu do prosince 12 a během velkého a malého *sečana* 8sáh dřeva narubati a od početí plavačky až do Jura po 2 o dní při shánění dřeva po vodě pomáhati.

Sedmátřída jsou pastýři, kteří musejí i v zimě ovce na mraznicích opatrovati; ti nepotřebují jen 6 sáh dříví do roka vystaviti, jež rubají okolo Martina. To se jim jen proto ukládá, aby se zbůhdarma mezi handělce nerátali (nepočítali).

Osmátřída konečně sestává z žen, služebných a řemeslníků. Tito zavázáni jsou též k obecní práci, a sice v čas shánění štěpného dřeva, když voda tak malá je, že se musí polena *griecpalamipotiskovati*, což jejich je prací.

Mimo to je handělcům od c. k. komory zakázáno: 1. Statkem bez ohlášení nekupčiti, aniž *čariti*. 2. Statek koupený a dohnaný šest týdnů osobitě pásti a kontumáciu vydržeti. 3. Kolčovati nėslobodno. 4. Komorní grunty a užitky nezakládati. 5. Cizího člověka a zběha nepřitulovati. 6. Atestátův dokonale proukázati. 7. Ohně klásti a statek pásti na *zahájených* baněch se zakazuje. 8. Nebrati ničeho na *záloh*. 9. S fajkami a lúčemi po *budovách* nechoditi. 10. Každý čtvrtek komíny vymetati.

Tresty za přestupky byly zavření do *klády*, již posměšně i *katrlazvali*, a pověšení *huslína* hrdlo. (Viz popis v Musejníku číslo 4, ročník 1858.) Oba tyto nástroje stávaly až do r. 1848 před obydlím polesného na výstrahu neposlušným handělcům.

Země mají handělčané od komory 1695 jiter, polí a luk. Při dobré úrodě mají obilí *řezea jarca* 1140 měr, ovsa 6320 měr, sena 5525 centů, *mládky* 284 centů, což na nynější počet obyvatelstva již nestačí. Proto dává jim erár od dávných již časů žito a pšenici z určených k tomu *sypárenza* cenu vždy stejně levnou, nechť by zboží (obilí) na trzích o mnoho dražší bylo. Kdyby se ale státi mělo, že by tržní cena menší byla než erární, je každému svobodno koupiti si obilí buď na trhu, aneb je eráru tak zaplatiti, co trh platí. Dělníkům zvláště usilovným, potom ženatým a kteří mají mnoho dětí, dává se více obilí. Peníze za obilí srážejí se jim po částech z platu za rubání. Je při tom pro ně ta výhoda, že mají i v čas drahoty laciný a dobrý chléb, že nepadnou *úžerníkům* (lichvářům) do rukou, a kdyby i který peníze promarnil za pálenku, že rodina přece chléb má.

***

Co se hospodářství týče, zůstává všecko při starém pořádku; kdyby se pole lépe vzdělávala, snad by i úroda větší byla; ale muži jsou skoro po celý rok v lese a od žen nemůže se to žádati, neboť leží na nich beztoho všechna starost o domácnost i vnitřní hospodářství. Nejvíce seje se ovsa, který ale krásou a vydatností oves jižnějších krajin převyšuje. Sejí ho tři druhy: rychlík, černý a obyčejný bílý. Réz daří se méně a ne tak pěkná, jarec ale též je pěkný. Pšenici na Hronci nesejí, jen místy okolo Brežna. Také hrách seje se, který když zraje, mládež k přestoupení sedmého přikázání láká. Sošovice se seje jen někde, pohanka jen pro včely, více ale *žité kaše* (prosa), kterou každý Slovák i handelec rád jí, jenže si nedá žádný rád od jiného do ní foukat. V zahradách sází se fazol i bob, jakož i *kapusta* (zelí), již gazdiny zakvašují jako u nás. Největší starost jsou *krumpachy* (brambory), jak jim handělčané říkají, nejhlavnější část jejich výživy, kterou pekou i vaří a na rozličný způsob připravují, které se kutálejí do žaludku handělců ročních i storočních, do žaludku ošípaných i do brežňanských pálenic. — Ovocné zahrady pěstuje jen farář a představený a těm urodí se jen jablka, hrušek méně a švestky neuzrají. Smějí se handělčanům, „že prý pálívali pod stromy slámu, aby jim švestky uzrály.“ — Lenu seje se méně, konopí ale bujně vyrůstá. — Ovce poskytují krom *brynzy*, *oštěpků* a *žincice* vlnu, z které ženy sukno tkají mužům na *kabanice*,

kolosně, huně na cedila a sobě na *huňačky*, jakož z lenu a konopí plátno na košile, gatě i sukně předou, tkají a šijí.

Domáci riad drevený, okríny, koryta, mažiary a podobné věci a nábytek v izbách robí si muži sami z dřeva osikového, javorového, bukového, lípového a vozíky obyčejně z javorového neb jasanového. — Hrnčoky přinesou jim *hrnčiariz* Českého Březová (z Novohradské), jehly a kalouny handrár, kanafas Rusín, plátení k ze Sumiaca (v Gemeru), krajce pletařky z bani; krpce, klobúky a některou tu parádu koupí si na čtvrtročních jarmokách v Březně, což tvoří vždy velikou epochu v jejich životě.

Domky mají dřevěné, ale viděti již i zděné tu a tam. V zimě bývá okolo těch domků někdy ze dvou, někdy i ze tří stran široká zeď, vyrovnaná ze šindelů a dříví, že jen okna z toho viděti. V Horní Lehotě mají na staveních pavláčky při vrchu hezky vyřezané; nazývají je *trnác*.

Co se stravy týče, žijí na *hrubé strově* a nemají v čem vybírat. Ovsíkem se nejen koně a *hyd* (drůbež) chovají, nýbrž kde žitná mouka nevystačí, peče se z něho chlebík, i *postruhně* z něho dělají. Je to sice černé, drsné a mlandravé pečivo, ale šuhajci při něm až milo rostou. Mimo ovesný peče se ječný a rezný chléb, obyčejná strava je hrách, bob, kapusta, *fuckaz* mouky černé neb krumplí a *strabačky*. O svatbách a svátcích bývá *kaša s mliekom*, koláče, halušky s brynzou, národní to slovanské jídlo; klobásky ale, *braučovina*, slaninka, uděná baranina, brynza a oštěpky jen co lahůdky, *hockody*. Handělec nehledí tak na jakost jídel, jako na mnohost; jakost nahradí mu požehnaný apetit, a jakkoli „o hladě a *smedě* dlouho vydrží, když se potom k míse dostane, není konca kraja, a *akuo jest, takuo zjest*. Pálenku nepije často, neboť nemá k tomu příležitosti v lese, ale když se mu příležitost nahodí a má peníze, opije se „na matěru“. Bohužel že se jim mnohdy od ziskuchtivých lidí příležitost k propití peněz a rozumu poskytuje; snadnoť nezkušeného lesního synka namluví k vyvedení takového chlapstva. Obyčejně se pije dobrá vodička, o níž tam nikde nouze není, a o svatbách a křtinách „*hriato*“.

***

Děvčata nosí světlobarevné sukně, ženy modré; v letě boty, v zimě kapce; košile vystřižnuté, složené do pásu červeně vyšitého, rukávce pěkně vyšité, oplecko, vlasy do vrkočů spletené, stuhami propletené; party nenosí. V zimě mají modré krátké kožíšky. Zeny nosí bělavé kožichy, strakatě vyšité, černou kožešinou lemované a delší než děvčata. Zpředu je mají zahrnuté dozadu, kožešinou ven, jako by měly frak. *Kápk* mají plátěné s podbradkou; vzadu je do záhybků složena, širokou krajkou obšita, která u uší v záhyby složena až pod bradu padá. Pod *pazuchou* (paží) nese si každá žena bílou plátěnou plachtu, uprostřed a po kraji červeně vyšitou, složenou jako u nás kopa plátna — deštník to handělčanek, bez něhož žádná nejde přes pole. Na beňušských handlech je tentýž kraj, jen Bacúšanky mají kápk, jakých nikde jinde nevidět. Podobají se zcela čepci, v jakovém se obyčejně Maria Stuartka vyobrazuje. Muži nosí v letě krpce a v zimě obouvají přes ně kapce jako ženy. Košile z hrubého konopného plátna, s otevřenými rukávci, mají pod hrdlem mosaznou *spinkouspjaty*. Z téže látky mají letní gatě; v zimě nosí přiléhající vlněné nohavice, kološně. Kabanici z bílého sukna, černými šňůrkami vyšitou, viseti mají v letě přes plece. V zimě vezmou pod ni *kožušok* pestře vyšitý, černou kožešinou lemovaný, krátký, bez rukávů, jen pod krkem zapjatý. Pod otevřené rukávy košile navléknou v zimě *rukávce*, pletené z bílé vlny, černě vyšité, od ruky po loket dlouhé. Okolo pasu mají široký *opasok*, na němž zepředu čtyry mosazné pracky jsou, jež oni *obránka* nazývají. Na opasku viseti má každý *vreckos* dohánem. Dlouhé černé vlasy mají nad čelem rozdělené a za uši sčesané aneb s obou stran hlavy do vrkočů spletené. Na hlavě široký plstěný klobúk aneb nízkou čapicu s okrajem nahoru vyhrnutým, buď z kožešiny, buď z vlny pletenou, buď z *trudu*. Nejhlavnější díl oděvu Hronce je *cedilo*, hrubá bílá huně, 3 lokte dlouhá, 1½ lokte široká. Na všech čtyřech rozích jsou přišity dlouhé silné šňůry z černé a bílé vlny (frumbiery). Takové též jsou dlouhé třísně při jednom konci; nad nimi as tři čtvrtě lokte vysoko vyšity jsou černé *cifry*. Huni tu složí Hronec ve troje a udělá z ní širokou kapsu, kterou po straně tak pevně šňůrami proplete, že je jako zašitá. Uvnitř má dvojí oddělení. Cifrovaný konec s třísněmi přehodí se navrch. Když jde Hronec do hory, naklade si do cedila stravy na týden i na čtrnáct dní, i co mu koli jiného třeba, potom přehodí si je přes plece a frumbierami pod hrdlem na pěkně vázaný uzel pevně zaváže. V hoře slouží mu někdy za *hlavnicu*, v zimě za *pokrovec*. Poraní-li se který z handělčanů aneb jinak ochorí, sváží dvě cedila *dovedna*, chorého položí na ně a tak snesou ho chlapi s hory dolů. Huně na cedila i třísně k nim dělají ženy, jakož skoro celý mužův oděv i čapicu i kapce i rukávce.

Cifry ale, jak na cedilách, tak na rukávech, vyšívají si chlapi sami, nakreslíce si je dříve uhlem. Některý šuhaj má pěkně vyšité cedilo a třísně visí mu do samé kyčle. V ruce nese si každý sekeru (těžkou valašku), a krátkou dřevěnou fajku, nedrží-li ji v ústech, zastrčenou má za klobúkem aneb čapicí. Hrdla mají v zimě v letě holá a prsa taktéž.

***

Chlapi jsou vesměs vysokorostlí, pět až šest stěvíců vysocí; těla, kostí a svalů zdravých, rázných tváří, přívěti-

vého výrazu. Každý chodí trochu *rozkoleněný*, což si navyknou při řezání dříví. Otuženi jsou od nejtěplejšího mládí. V nejtěžších zimách vidět po dědinách malé děti sotva se vleknoucí s vyhrnutými košíkami, polonahé, bosé sáňkovati se po ledě a v sněhu se batoliti, a je jim přitom dobře, jako rybkám ve vodě. V robotě je handělec usilovný a vytrvalý, v nebezpečnostech neohrožený, při polovačkách smělý. V chůzi po lese nevyrovná se mu ani *polovný* pes. Zná dlouho *stražit*, dlouho i spát, neohlížeje se po tom, či tvrdě, či měkce lehá. Divý je, ale přitom poslušný, uctivý a hostinný; jen když se opije, bývá odporný, *srditý a bezočivý*. Druhý den neví nic o tom, co dělal, a tiše se ubírá zas do práce. Pobožný je, ale rád si zakleje, takže se již příslovím stalo říkati: „Němůž ten bez toho byt, jako Hronec bez čerta!“ Jakkoli neohrožený a smělý, bojí se *matoh*. Umí je ale také klamati; když ho pronásledují, *prekabáti* se a tu oni myslí, že to není on, a nechají ho. Slovák, zvláště obyvatel hor, ožívuje rád celou přírodu vůkol sebe, a nemohá si přirozeným způsobem vysvětliti mnohé neobyčejné, někdy i hrozné úkazy přírodní, přičítá je nadpřirozeným bytostem, zlým neb dobrým. Poklady zemskými vládne Kovlad, Runa a permoníčkové škádlí neb pomáhají horníkům; ve vodách vodní muž vládne a po lukách a hájích tancují v bílých plachtách víly a *bosorky*, a běda chlapci, který by do jejich kola se přilákati dal, tomu by nohy po kolena utancovaly, do smrti ho ulechtaly. Na *šarkana* věří trenčínský horan a povídá, že obývá *štítneskály* a tam že za sedm let jedno veličzné vejce klade, z něhož za sedm let mladý šarkan se vylíhne. Šarkana prý jen černoknižník opanovati může, který pod zemí bývá a jedno jen oko v čele má. Ten že ho někdy *vyčítuje*¹⁵¹ ven, sedne na něho a v povětří s ním letí kraj světa, a to prý všechno na cestě ničí a hubí; jak na to národní píseň poukazuje:

Lala dětí, děti,
černoknižník letí
v ohnivom oblaku,
sediaci na draku;
beda tomu lesu,
kadiaľ vezme cestu!
Všetky vody skalí,
celuo pole spáli.

V pověstech slovenských vzpomíná se starý ježibabě!, jak letí na černém oblaku s burkou a *ladovcem*, div že všechnu pšenici *něvydrvil*, a po druhé na sivém oblaku se sněhem a zimou.

O krádeži není mezi handělci slyšeti, vyjma že si někdy trochu bramborů vykopají nebo petreněk trávy nasekají, o čemž se nikdo nezmíní. Chorob je mezi nimi málo a naskrze žádné syfilitické. V r. 1855 zuřila cholera (*zlá choroba*, *úmornica*) i mezi nimi a mnoho jich tehdaž umřelo, zvláště ženských. Bylo by jich bezpochyby ještě více umřelo, kdyby neměli tak rozumného a ve svém povolání neúnavného lékaře a tak dobrého, lidumilovného faráře, který dnem a nocí z domu do domu chodě nemocné sám ošetřoval, čím mohl, jim pomáhal, dohlížeje, aby se nařízení lékařovo svědomitě plnilo. Někteří z chlapců, když je bolest chytla, napili se *dehtu* a někteří zase vypili plnou láhev léků najednou, aby to prý skorej pomohlo. Obvykle dočkají vysokého stáří 80—90 i 100 let.

Co se vzdělání týče, to je chatrné; dílem mají daleko do školy, dílem bývá učení plavačkami a pasením hus a *tělců* (telat) přetrhováno. Číst umí každý, neboť se modlí z knížek, ale psaním se neobírají, a jestli který jednou za čas jméno svoje podepsati musí, je vidět, že umí lépe sekerou než perem zacházeti.

Ženy nejsou tak pěkné ani tak čistotné jako muži, což bezpochyby od toho pochází, že musejí mnoho a tvrdo robit. Ale silné jsou jako muži, a děvče naloživší na chrbát dvě kily kruplí a nese je přes vrchy pět hodin cesty do brežňanských pálenic, a ještě si cestou zpívá. Ale jakkoli těžce pracují po celý rok, přece, když je nějaká svatba, tancují tři dni a tři noci, aniž si která vzdechne, že ji nohy bolí. Děvčata velmi skoro *zakvítají*, *alezřídka* která se *přespí*, což si za velikou hanbu pokládají. Co ženy jsou věrné, ale najde se i lehkomyšlných, jako všude jinde.

Jako v celém tom okolí mnoho ještě starých zvyků a obyčejů se zachovalo mezi lidem, tak i mezi nimi panují rozličné zvyky a pověry na jisté dny v roce, o některých svátcích a slavnostech ročních, na př. na vianoce, o velké noci, na turíce (na Ducha), o Janě, na Jakuba, o fašankách, o svatbách, krstinách, pohrabech, po nichž se *karyslaví*, a jiných příležitostech. Hudba jejich jsou husle a gajdy — jež také barbora jmenují a gajdoše barboráš —, při nichž se dovůle *vykrutějí*.

***

Počátkem měsíce máje nastává handělčanům nový rok roboty jejich v lese. V ten čas sejdou se všechny

osmimužové spolky *dovednáa* spořádají se. Některý spolek volí si nového vůdce, některý přistane k tomu, který mu vůdcoval v předešlém roku. Také si vyvolí každý svého *gazdu*, který, když ostatní dnem a nocí robotí, o žaludky jejich pečuje. Na místě nedostatečných robotníků volí se jiní z silnějších, mladších chlapů.

Když se byli spořádali, jdou do kostela na mši (*omšu*); po mši, přejíce domácím dobrého zdraví, ubírají se do lesů na rubaniska, vykázaná jim od c. k. baňsko-lesnického úřadu štávnického. První jejich práce, když do hory přijdou, je naklásti ohně (*zavatri*). Dokud jsou v lesích, nenechají ohně vyhasnouti, živíce jej stále velikými drůkami, okleskami a *zvonovinou*. Potom vystaví si bůdy z hrubých dřevců, letorostí a kůry, podobné stanům; uvnitř mají ložiska ze suché trávy a mechu, poživu a ostatní potřeby, co si byl každý v cedile s sebou přinesl. Potom přistoupí spolky k obvyklé práci, počínajíce *stínali* (porážeti) vysoké mohutné kmeny buků, jedlí a smrků, z nichž skoro každý, jak ze zkušenosti vědí, 8 i 10 sáhů čtyřstěvického dřeva dá. Stromy uvnitř rubaniska nejsou značeny, jen stromy hraničně, až pokud se rubat má. *Odznakyna* stromy se dělají sekerou, na jejímž *obuchuvyryt* je úřední znak, totiž: BF¹⁵⁷ a SF¹⁵⁸, a nad literami je buď koruna, buď písmeny k. k. Ostřím sekery *okrešese* kůra do živého a potom se na okřesané místo udeří obuchem a vtlačí červenou hlinkou natřený znak. Kupci, když jich více koupilo stromy, dělají si do nich *zářezy*, aby napotom každý svůj kmen poznal. — A počne na rubaniskách veselý život; buchot seker, vrzání pil ozývá se lesem od svitu do mraku. Tu jedni stínají stromy, druzí je oklešťují, opět jiní *okleskydo* kup, *carajchyzvané*, rovnají; podál rozřezují kmeny na klatý, dle sáhovice dlouhé, někdy i delší, jichž všude jak snopů po rubanisku leží. S prací tou obírají se handělčané od počátku máje až do konce července — *od Jakuba do Jakuba*. Po celý ten čas nejdou domů jen jednou za týden neb za čtrnácte dní, když se jim *strovamine*, aby si novou zásobu přinesli; jinak jsou dnem a nocí v lese.

Co se rozměru času týče, řídí se dle slunce a některých hvězd, jimž zvláštní jména dávají. Že v nejkrásnějším jaru, od Jakuba do Jana, když v lese rubají, *síňkovčas* ráno po čtvrté aj o čtyř hodinách zpoza hory vyskakuje a večer po sedmé teprv *sedává*, v jeseni pak a v zimě, když na mrazy rýznují, že skoro zachází a ráno dlouho spává, ví každý. *Biele zorejim* oznamují východ slunce, ráno. Že je poludnia, vědí, když jim *tuňa* (stín) slunce vpravo padá. Když slunce zajde a *večernic* zorezhasnou, zaligoce se na nebi *večerná zorničkaa* s ní vyjde *mesiačok*. Je-li v poslední Čtvrti, říká se: je na *votoch*., „Jaký votoch, taký nov“ (první čtvrt). Den před novým měsícem *prednov děň*. Měsíc se *zaobkrúžil*, když je v úplňku. V polovici měsíce je na *priesvitu*. Jaknáhle zornička vyjde, vycházejí vpravo nad ní *Kuriatkaa Kosti*. *Něbožieckdyž* přímo nad ně vyjde, je půlnoc. Po půlnoci *vykrútíse* navrch *Velkýa Malý vůz* vpravo od nich. *Kuriatkaa Koscizapadajú* k ránu.

Vysoko stojí mesiačok,

chodže už domu, Janičok,

Kosci zapadajú,

eh zore znamenajú,

domu ťa, Janičok,

ej domu ta volajú —

zpívá děvče chlapcovi, posílajíc ho z *ohledu*. *Raňajšia zornica* den zvěstuje. „Obsypalo sa nebo hviezdičkami,“ říkají, když je obloha hvězdami poseta. Když hvězdy padají, říkají: „Hviezda sa *vysiakla*“ (vysmrkla). Je ale také pověra, že když hvězdy padají, lidé mrou, neboť prý má každý člověk svoji hvězdu, a když ta spadne a zhasne, i on umře. Kometu jmenují *božia metla*, a jak ji kdo vzpomene, neopomine přidati: „Nach Pánboh chrání“; když se někdy ukáže v jasné noci na severu světlá zář, říkají Slováci v Gemeru a Zvoleni, že je nebe otevřené, a že kdo by v ten čas pod ním stál, vzhůru by byl vytažen. Blesk jmenují *jasná strela*, což i často v řeči co výraz podivení neb hřešení se užívá: „*Ej jasná strela*.“ — „*Bodaj ťa jasná strela párala*.“ Hrom je *studenýa horúci*. Studený nezapálí, i kdyby do slámy uhodil, horúci ale podpaluje. Rusíni okolo Miškovce říkají blesku „*paromova strela*“ a hromu „*parom*“ a mají také „*paroma suchého*“, který nezapálí, a „*paroma ohňovitého*“, který zapaluje.

Když *na jar* (z jara) hřmí, dokud se les nerozvil, je to prý zlý znak zbojníkům. Povídá se: „Zahřmelo na suchu horu, nebude chlapcom štěstia slúžiť,“ a junáci zpívají:

Oj zahrmel Pánboh z něba

na suchú, holú horu,

nědaj sa, šuhaju, na zboj,

najdeš si tam pomoru.

O duze povídají, že *vodu pije*, a kdyby člověk na tom místě, kde pije, stál, že by ho také vypila. Také prý mnoho

žabiček vytáhne z vody, které potom s deštěm dolů padají. Za pravdu podávají tamější lidé, že jednou, když duha svítila, množství žabiček s deštěm dolů padalo. I jedna národní píseň začíná: „Hore Hronom, dolu Hronom duha vodu pije,“ a korbeľovi vytýkají: „Piješ jako duha.“

***

Také mají zvláštní některé přírodní průpovědi a pranostiky o povětrnosti, dle nichž se někdy řídí. Oblaky od jihu donášejí teplo chvíli a *dážd'*. Od Tater (severu) přinášejí zimu a suchotu, od západu pěknou chvíli, ale nezřídka i chladný déšť, od východu skoro vždy pěkný čas. Když někdy na západ zasvitne, jako by oblohu blesk přelítl, říkají: „Budě pěkná chvíla, nebo sa mluní,“ a beránky když po nebi běhají, praví: „Oblaka sa *sejú*, azda nebude *glho* pěkná chvíla.“ Obloha mrakami zatáhnutá je zaoblačena. *Mahlak* když hoře Hronom běží a z dolin do vrchů, následuje déšť; když dolů dolinami, pěkná chvíle. Totéž platí o zimě. „Ažda sa vyčasí, mahla padá z huol do dolin,“ říká se. Když se páry dolinami gúlajú a na hole vstupují, — déšť. Když má hole Baba kápku, *nědaždí-li*, alespoň *poromoní*. Když hory (lesy) kuří aneb se černí, buď *odmek*, buď déšť následuje. Laštovičky *vylietajú* déšť, když nízko lítají a muchy lapají. Pinkava *déšť cvrká*. Králík (Zaunkönig) když nízko v carajchu (roští) zpívá, následuje špatná chvíle, když ale zpívá výše vyletuje, pěkná chvíle. Divoké kačice, když se hoře Hronu ukazují, déšť přinášejí; ryby, když za muchami vyskakují, pěknou chvíli; zvonů hlas, když se daleko nese, déšť a odmek. Pastýři ovcí a statku vědí: když se ovce *striasajú*, že nastane *čluha* (sloty). Statek (voli a krávy) když se ježí, srst se mu *štíepá*, že znamená popršku, a voli když večer vyskakují a chutě žerou, následuje zima, ku př. o Janě na holach. „Vlk zimu nězje“ (přijde, třeba pozdě). Každoročně okolo Doroty bývají chujavice, metelice, sloty. Není-li mráz na Petra stolování, znamená to zimy trvání. Keď se v únoru zima nevysílí, na velikú noc čekej zimnou chvíli. Na hromice raděj vlka ve svém dvoře vidí gazda jako slunce na obzore. Když pěkně jasno na Romana, vtedy žatva požehnaná. Jak dlouho *škorvánok* před hromicemi spievá, tak dlouho po nich mlčí. Je-li o fašankách (masopustní dni) mnoho hvězd na nebi, budou sliepky mnoho vajec nésti, slunce-li svítí — mnoho *řežese* urodí. Na Gregora idě sněh do mora. Sněhy top, zimě hrob. Přídě *ledylom*, zabije zimu hrom. Prišol marec, poberaj sa, starec (starý sněh). Březnový prach nad zlato. Kolik žab před Jurom vřeští, tolik jich po Jurovi mlčí. Na pravidlo ale: „Do Ducha něspúšťaj sa kožucha, a po Duchu máj sa ku kožuchu“ handělčané nanejmeně dbají.

***

Jsouce s porážením a řezáním dříví hotoví, ku konci července jdou domu. *Vatriska* (ohniště), z nichž dnem i nocí modravé sloupy dýmu vystupovaly, vyhasnou a pusté zůstane rubanisko, jako bojiště po bitvě. Těla velikánů, jejichž téměř hrdě do oblaků se vypínala, jimiž žádná bouře nepohnula, na jejichž ramenech orlové a sokolové se houpali, ti sekerou státí po zemi leží, holé, mrtvé drůky, a okolo nich zutínané jejich mohutné údy, zbaveny krásného zeleného roucha, jež složené na hromadách ošumělo a vyrudlo.

A když se neozývá po lese buchot seker a vrzání pil, přilétá z okolních lesů drobná chasa opeřenců, sýkory, zlatohlávkové, pipišky, uhelníček, čížici, obveselující zpěvem opuštěné rubisko, kde předtím od nepamětných dob rok co rok svoje hnízdečka stavívali pod přístřeším padlých velikánů. Také datel černý, drozd plavý, křivka (křivonos), *orešnic* přilétají někdy na bývalá bydliště; ale na oloupaných kmenech nemůže datel drevovrty, červotoče a rozličný hmyz podkorní hledati; na okesané jedličce nevisí *sulky*, aby křivka semena vybírala; imelové jahůdky na konárech smrkových, lahůdka to drozda plavého, obrány jsou na lep, a není lísek ani lískovců, aby si orešnica na jádrech pochutnala. A proto nepozdržují se dlouho v pustém rubanisku, odletují do okolních vysokých lesů, kde mají všeho hojnost. A k nim se druží *věštice* kukačka, kukajíc děvčatům s vysokého bucka, když se jí ptají, za kolik let se vdají.

Přes měsíc srpen a září zůstávají handělci doma. Za ten čas sklídí si každý osení z pole, pomalu si připravují zimní potřeby, obírajíce se mimo to domácí prací. Ku konci září a v říjnu bývají medvědí polovačky, nejmilejší to handělčanů zábavka, vesměs dobrých a jistých střelců. Mají obyčejně pušky dlouhé, *jednačky* neb dvojky, někdy staré, *motúzamí* svázané, proto je ale přece silně nabijou *tenkým* prachem a *banštiakem*. „Ten vraj už potom horí, keď z rúry vyndě,“ říkají. Stává se ale, že jim tolik prachu i pušku roztrhne, což se již nejednou stalo. Na důkaz, jaké nebezpečí při takových polovačkách bývá a jak se handělci při tom chovají, podávám následující doslovný rozprávku handělců a horárů při ohni na kýčernanském. *gruntě* po medvědí polovačce. — Na smrku visí zastřelený medvěd, okolo ohně sedí a stojí patnácte střelců handělčanů, polesný, dva horárové (myšlivci) a honci.

Polesný. Dajže tu kapsu, Máco, už by sa veru aj zedlo!

Maco. Ej ved' už od rána hen! Já som už aj mohol za plnu kapsu naspať.

Horar. Nuž a teraz by ťa bol medvěd na spaní vzel.

Polesný. Už ten reku, Máco, dojel (dojedl), keď stě mu taký olovený motúz cez zuby pretiahli.

Jano Koncošovie (k pelešnému). Eh ale je to záhybel, vaša milosť! Oh len má tak napínalo, ako som počul (slyšiel): durk! durk! — jedno za druhým. A veď to aj šlo, len tak vřely tie zápače.

Polesný. Nuž akože preca bolo, Martině?

Martin. Nuž akože bolo, vaša milosť! Já tam sedím koniec takého klatá, popod takým smrečkom, a už má aj vëru driemoty začaly preberať, čvo to vë počujem honcov a vë zasa nič.

Stef. Dančiarovie. Ah veď to aj glho bolo, čím smo sa z tých srazov vykrútili.

Martin. Hiba ti raz počujem, ako keby volačo zašúšťalo; vytrčím sa ponad klát, a uon(on) ti už mihá popod takú vyskydproti mně. No len, reku, pod! Ale má on hned opáčil (spatřil), postál a ako by sa mi bokom obrátil. No len, reku, počkaj, a tie časy pritisněm k lícům a na milého medvěďa — škrk!

Cibra. No veď stě mu kupili krpčoke (krpce)! Aby skameně!

Martin. Nědajbože! Ako to škrknutie počul, vrhol sa odo mňa, ako by ho placol, a tie časy Jano Koncošovie bac a starý Kondáš durk!

Máco. Veď mu Jano zaprášil!

Polesný. Tak je, na prvom strelcovi vëšetko záleží, ak ho prvý dobré nětrafí, už mu druhý málo urobí.

Horár. Kdeže si ho zadržal, Jano?

Jano. Rovno na komoru, aj hněď tam na oba boke kru vybryzgla.

Starý Kondašov. A toto je, ľa, muoj šúst, vaša milosť! Tu mu prešla gula cez šiju.

Kuba Tomajov. Ej už je toto mamuna, keď on taký dobitý eště mohol tak chlapov miesiť.

Tafira. Ej veď sa mi závidělo(zdálo), vaša milosť, že má tito budu brániť, veď nás tam bolo peť či šestě na tej odrážke. Tu ti medved' valí proti nám, a tito — pod přec! — Ani som ništ nevěděl, chimakeď mňa mal, a to mně vertě, tak mi sekeru z hrsti vylúčil, len tak zahvídala — a mna vpoly za pasy!

Horár. A či stě někričali ako zajac, keď ho pes chytí?

Tafira. Ba ozdaj (jistě) ti vo večšom strachu bolí, čvo sa na nás dívali, ako já. Veď som ani němál času báť sa. Potom kedy tedy přiskočí aúMaco švagor zozadku a medvěďa obuchom bac po ladvoch(ledvinách)!

Máco. Nuž já som sa veru osmelil. Majtě sa — reku — chlapi! Bystěžebihu prabohu! Ľaľa — sedem ti bohov do matěri, či necháme chlapa zahubiť — ništ. Ako som sa já ovalil tým obuchom, pustil švagra a mna chvat za nohu. Tu zase švagor mik ho po zadku, a vë, čvo jednyho popustil, druhý po zadku ho bil.

Jano Koncošovie. Ej bola to bursa medvedia!

Cibra. Ani gajdoša vám treba něbolo, sak to byly hodné gajdy, keď vám u uší mačkoreval!

Tomáš Ryzankovie. Viděl som já tu miešaninu zdaleka, ale som sa bál stiahnuť, že z týchto dakotryho obkaličím. Tak já k nim a tu som au rúrou do boku zaprel a hned bolo po ňom.

Polesný. A či vás pošpintal (poranil) volaktorýho?

Tafira. Mna ništ, hiba aú obránku odtrhol.

Máco. A mňa hiba cez opasok jedným zubom štrajchol.

Pacera. Eh veď ani němál stihuhlbšie začierať, keď stě mu vë zo zadku voške treli.

Kondáš. Na moj' dušu, by vás ten bol naučil po kostole hvízdať, nach by mu já nebol mojými cány klovy vyšparchal.

Horár. Nuž Kuba, či stě vy bolí voľakedy v takom páci?

Kuba. Jaj pán horár, keby vám chcel rozprávať, takto by vám vlasy hore dubkom vstávaly!

Horár. Eh co tam po vašom cigánstve, veď vieme, že viac cigáníte, ako pravdu hovoríte.

Polesný. No už sme sa len dostě nabesedovali. Bertě, chlapci, toho medvěďa. Poděme.

***

Počátkem měsíce října jdou handělčané zase do lesů na *popravky*; to jest opravovat a vyčistřovat od kamení, ráždí,

sucholistů všelikých *sparušin* (smetí) brevnami vyložené žleby, *flúdre* po nichž se plaví štěpné dřevo (klufty) s vysokých dolin dolů do Hronce a Hronu. Druhá robota je obraceti na druhou stranu z polovice uschlé klatý, poházené sem tam po rubisku, a ukládati na místa, odkudž by se v zimě potom nejpohodlněji do dolin *ryznovati* mohly. Potom chystají se *ryzny* (suché žleby), po nichž se klatý do dolin spouštějí. Kde mají vrchy příliš strmý svah, nevedou se *ryzny* prosto do dolin, ale dva - i třikrát se přetrhují, čemuž *zmetačkéřikají*, poněvadž se na místech těch dolů letící klatý zastavují a dále postrkovány čili *zmetavány* býti musejí.

S opravováním flúdrů a děláním ryzen ujde jim celá jeseň, neboť za čas, co jich neupotřebují, mnoho se jich nehodami počasí vyvrátí a rozmete. Když se již bylo na horách *sezimilo*, hole sněhem se osypaly a země mrznouti počíná, tu nastává handělčanům nejtěžší a nejnebezpečnější práce, spouštění totiž klát do dolin. Na *mrazy ryznujú* — jak oni říkají — v noci, při měsíčku, za nejtuzších mrazů. Ale handělčan od mládí otužen nedbá na zimu, a v největších těch mrazech, aby mohli pohodlněji pracovati, posvlékají si kabaně a tak polo *ošatrení* válejí klatý sněhem zaváté k ryznám a buď celé, buď rozpilované dolů po ryznách spouštějí, ustavičně jsouce v nebezpečenství, aby klát ze žlebu se vysmekna údy jim nepřivalil, což se snadno státi může.

S náramnou rychlostí letí těžký klát po hladké ryzně a *letě fundží* jako těžká kule. A jakkoli práce ta těžká je a nebezpečná, přece každý ten chlap pracuje neunaveně dnem i nocí, až mu *znoj* (pot) na čele vyvstává, jen aby čím skuer dřevo s hor sválené v dolinách při potocích v *halně* (stohy) složené spatřil. Ale navzdor usilovnosti jejich zřídka si práci tu do vánoc odbývají; obyčejně okolo polovice měsíce ledna (*velkého sečana*), tedy skoro „když se medvěd ve zimním spánku svém na druhý bok obrací“

(v polovici zimy, 25. ledna na Obrácení sv. Pavla). Někdy stýskají si dost na těžkou práci a malý zárobok. Snad nebude zbytečné, když uvedu rozmluvu dvou handělců střetnuvších se, která je charakteristická a stav jejich objasňuje.

Maco. Dě stě sa rozohnali, kmotre?

Jano. Tu len au na Krám do pánov!

Máco. No veď muoj' dušu trafíte, len chodte! Taký je nadržtený, ako *diviak*!

Jano. Nuž což, azdaj sa mu dačo něspáčilo (znelíbilo)?

Máco. Nuž přídě ti tam Ondro Momašovie, že mu vraj (peej) zusegr (Aufseher) málo *šichát* při frodloch¹⁹⁸ napísal. Nėdajbože, ako by si ho *helpotn*¹⁹⁹ po nose zabil. Basoma tebe vraj zaňát²⁰⁰ — či já vraj tebe mám viac veriť ako špecifikácii?

Jano. Nuž to tak, hla, dovedaj svoje, ešte ti dajú napokon ublížiť.

Máco. No už je tak! A čvo smě sa i my *nakapalicez* šitku milú jaseň při tých flúdroch!

Jano. A my! Hladtěže, kmotrě, děveť párov nových flodrov smě robili, šest' a *mém* starých smě poprávali — výše dvesto párov ryzáň nám prichodilo správať, *tri skokena* tri *zmetačke*. A to eště ako to, ale čvo sa při tom prekliatom *zavlažovaní* nahrdluješ, že by si radšej pod dákou vatrou (ohněm) hlady mřel, ako na taký zárobok hladě!

Máco. A znáš ho, Bruotovho, šitko, šitko do bidla zobralo, ako by si hu vymietol, od Halniska až popřed Bezle. I len tie joche sme museli nové *valáť*. A vietě, čvo to tam tie *sparušiny* (smetí), musel byť ozaj *zahybeť* (hrůza)! A *zokle*? Na moj' dušu by si ich ani děsiat nebol obral, co by sa na dačo boly hodily. Šitko to bolo kotruo popriek, kotruo do země koncom spratuo (zepřeto), kotruo na pazder spráskanuo. Bola to pomora, čím (kým) smě my to slobodili a zasa do rovnosti spravili.

Jano. Počul som já, že by stě radšej boli šitke tie *polepške* prežiadali (oželeli), čvo nám na tu *laňajšiu* (loňskou) inštanciu přišly. Ale stě len preca aj zarobili dačvo? Už akokoľvek?

Maco. No věr stě uhádl! Bohu prisám, krpce si zodral, hunu, *kološněsi* strhal, *riad* (nářadí) si *znivočil*. Keď len já sám, či by stě věřili, kmotrě, novučičký nový *capirisom* zlomil, ako som jeden klátik vliekol. Sekeru som do třetího rázu *vyštrbil*. A čvo to tak na *kameň* mřelo, vietě, ako už v agventě po ondrejskom jarmoku bývá, čvo si do klatá zaťal, ani sa ti sekera něstarela oňho, takuo to zamrazenuo bolo.

Jano. Šitko by to eště bolo, keby si sa mál ako vyprávať do tej roboty. Ale ako nám toho roku zbylo, eh — veď sa ani druhému siaťa nevrátilo. To verte, kmotříčku, muoj ovsík na Loukove taký bol zametený, ako by ho bol medvěd' zabil. A kedy aj dáky turák medzi palce zachytíš, tu ti Brežňan hněď na hrdle a dávaj na záložnice! Kde ho vezněš, tu ho vezněš, len sa ty škriab, dě ťa ani něsvrbí. Ži potom, bedák, na svěťě!

Maco. Já — už je tak, dajedon si aj *puorčoviny* zaje, a druhý musí na krumpachoch (brambory) kapať, keď mu

němá stará doma čvo do cedila dať.

Jano. Ved' som i já preto sa k pánovi rozehnal, či by má němohol s pár německýma *zratovaí*. Máme my už aj dačvo vyrúbanuo, nuž ale keď ti něvyplácajú, ako ti prichodí, a to aby bolo hněď. No ved' uvidím, ako budě! Pozdravujete sa, keď iděte domu.

***

Když kmeny s hor svaleny jsou a v halně srovnány, nastane *kálačka* (štípání, rubání), která jim asi do konce března trvá. Jaknáhle osmimužová některá společnost *kalackudokoná*, dostaví se ustanovení od úřadu šacovníci, kteří zavázáni jsou přísahou, že práci svědomitě ocení bez uškození či komory, či dělníků. Ku konci března, když na horách *jihnoutia* sněhy *topitise* počínají, opoví se jednoho rána plavačka a hned také shání se dříví po žlebích z pobočných dolin do Hronce a Hronu, takže v poledne téhož dne viděti již dříví dolů Hronem plovati. Při plavačce zúčastňují se staří, mladí i ženské, když třeba při menší vodě polena k rychlejšímu shánění griecpalami potiskovati. Stává se, že veliká těžká polena, nemohouce přes některá mělčí místa přeplavati, uvážnou a na dno se ponoří (*zanoria*). Ty vytahují se v jeseni, když je nejmenší voda, a na břehu do *klietokse* skládají, aby vyschly. Nenajde-li se na ně kupec, vházejí se při druhé plavačce, ku konci, když druhé dříví odplavalo, do vody. Jmenují taková polena *zinkholz* (něm. Senk-holz). Z jara plaví se také mnoho *budového* (k stavění) dřeva, z beňušského revíru, po Hronu dolů v pltěch. Dělá se tam též mnoho šindelů a je tam i pila. Šindel a lehčí dřevěné věci plaví se na *dastěnikách*. Několik plť *dovednasvázaných* nazývají svezky. „*Mali srno pět svezkov dolu Hronom.*“ Při spouštění plť na vodu, při plavení dříví musí handělčan začasté i do vody; ale zvyklý od mládí na vedro, na bouře i na mrazy, nebojí se také ledové vody. Po páži (pazucha) ponořuje se do vody jako bobr — a nedostane ani kašel.

Plavačka trvá skoro do konce dubna a na počátku máje jdou zase do lesa na nová rubaniska. Tak stráví tři čtvrtiny svého živobytí v lese.

POSLEDNÍ MEDVĚD NA ČERCHOVĚ, U CHODOVA NEDALEKO DOMAŽLIC A HONBA NA MEDVĚDA NA POLHOŘE V GAJDOŠOVĚ POTOKU NA SLOVENSKU

V Čechách, jmenovitě v Šumavě, povídají si lidé ještě o medvědech, a v Chodově byl sedlák starý, kterýžto když byl mladým hospodářem, smedvědem se pral, jak mi povídali.

— Sekal dříví na Čerchově a medvěd naň napadl; on po něm sekerou, poranil ho, ale medvěd se rozltil, skočil mu na prsa a do ramena se mu zakousl; sedlák nedbaje na bolest, popadl ho silnou rukou za chřtán, začal ho dusit, a tak se tahali spolu, až se mu poštěstilo sekeru chytit a zasadit medvědu smrtelnou ránu. Sám ale měl také mnoho ran. — To byl prý poslední medvěd, jehož v těch lesích viděli. Takové události nejsou na Slovensku ve Zvoleňské a Gemerské stolici, kde ve vysokých, hustých a rozsáhlých lesích medvědů dosti, žádnou vzácností, a Hronci vědí o mackovi mnoho co rozprávět. — V Dolní Lehotě ve Zvoleňské stolici je mlynář, který sám již čtrnácte medvědů zabil, a to je slovo, neboť honba na medvěda je vždy s nebezpečností života spojena, dokonce na starého.

Ku konci srpna r. 1856 dostala jsem z Března od přítele G. Z., lékaře a velikého milovníka lovů, dopis, z něhož následující podávám, jak mně psáno: — „Co se polovačky (honby) týká, to jsem právě v sobotu na Polhoře v Gajdošově potoku, kde vždy medvědi bývají, pohonu (honbě) přítomen byl, dva jsme měli v pohone, oba byli postřeleni, ale přece utekli, cestou všudy krvácejíce. Ve čtvrtek však minulého týdne byl Jan Kán, bývalý granátnický desátník v pluku Gyulayho (Dulaího), a Pavel Libic od Gašperů večer na postriežce (čekání) v ovse a medvěda postřelili těžko. Na druhý den šli proň, jako pro zabitého. Tu zrazu (znenadání) v huštině napadne Kán poraněného medvěda, medvěd se postaví, Kán mackovi ale chladnokrevně pálí asi na r kroků pod bradu, až ho s ohněm namíešal. Kule mu, jak se potom při pitvání (otvírání) ukázalo, prošla plícemi, střevy, až do hrubého masa, a přece se pokusa (šelma) vrhla na Kána, chytne ho za stehno, uhryzne, on se holí brání, medvěd chmatne po ruce. Jeden klov (kel, tesák) měl vystřelený, a přece ho druhým a ostatními zuby tak pošpintal (poranil), že má navrch ruky 4 a na dlani jednu díru; kdyby nebyl medvěd krvácením oslábnul, byl by Kána jistě roztrhal. Kán volal o pomoc, tovaryši přiběhli s drúkami (obušky), nemajíce pušek, medvěd se ale do nich pustil a na lomot (pokřik), který tím povstal, přišel horár (polesný) a dva dřevaři (handělčané) s puškami. Horárovi puška selhala, a v tom okamžení, jak se medvěd na něho obořiti chtěl, spustili oba dřevaři naň tak šťastně, že se více nehnul. Kána nesli domů s medvědem a měli macka po vůli onoho v jeho jizbě (světnici) stáhnouti. Chodím jej opatrovat (léčit), ruka mu velmi opuchla (otekla), a jestli se léčení nepodaří, to mu v zahybadle skrepení (v ohbí neb kloubu ztuhne). Prosil mne, abych ho co nejdříve vyléčil, aby prý mohl znova jíti na medvědy polovat. — Hle, to je chlap bystu svetě! Bukvic máme mnoho, medvědů je neméně a ještě jich bude víc. Budou to polovačky v jeseň (podzim) až radost. —“

SLOVENSKÉ STAROŽITNOSTI

Ze zápisků ar. Gustava Reusza sděluje Božena Němcová

STAROŽITNOSTI V GEMERU

Gemer

Jedno z nejstarších a nejkrásnějších měst na Slovensku jest Gemer (mači. *Gomor*); sjedné strany přiléhají k němu samé vrchy vinnou lozou a stromovým porostlé a s druhé strany rozprostírá se úrodná rozsáhlá rovina, již řeka Slaná (*Sajó*) protéká. — Nyní zde ovšem většina Maďarů bydlí, ale patrně, že tomu vždy tak nebylo; dokazují to stará jména vrchů, polí, řek a dědin, jež značí, že tato místa již v předmaďarské době Slovy osídlena byla. — Co jméno Gemer značí, nevím, staří Hronci jmenují ho i *Hímer*. Na malém vrchu nad městem nalézalo se kdysi „castrum *Gumur*“.

Na východní straně od Gemeru mezi vinicemi byl nalezen *pokroucený zlatý drát* 3 dukáty těžký a pak as 40 liber bronzů, ježto židům do rukou padly. Mimo to střepy z popelnic rozličně pokreslených.

Dražice

(maď. *Perjésse*)

Dražice je dědina v ratkovském okrese v Gemerské stolici a leží mezi Padarovci a Zahorami, od Rimavské Soboty as dvě hodiny zdálí. — Nyní tam bydlí čistí Maďaři. Chotár jest takměř kolkolem vršíty, dubinou porostlý. — V tamějším *háji*, když jistý sedlák dubový kořen vyvažoval, přišel na skalinu, stolu podobnou, a tam našel bronzových starožitností za kolik liber. — Chodil s tím k židům, domnívaje se, že to zlato, že mu ale mnoho za to nedávali, ledakomu to prodal, a tak se část dostala do rukou dra Tomášíka v Chyžném, který to opět přátelům porozdával.

Tyto starožitnosti skládají se nejvíce z rozličných okras bronzových, pěkně dělaných, z perel a drátů všelijak zkroucených, dva kousky i ve způsobu květin, z plíšků větších menších a výše třiceti kusů nějakého nástroje též z bronzu, o němž se posud neví, k čemu by byl sloužil. — Starožitnosti tyto se nalézají dílem u důstojného pána Tomášíka v Chyžném, dílem u L. Reusza, faráře ve Velké Re vůči. —

Šivetice

Dědina v Gemerské stolici ležící, čistě slovenská. Na východní straně, blíže katolického kostelíčka zcela okrouhle stavěného, který stojí v *háji*, nalézá se mnoho střepů z popelnic, na nichž posud ozdoby viděti jest. — Mimo jiné maličkosti našel tu před několika lety katolický farář *bronzový hrot z oštěpu*. V čas povstání Maďarů nastrčil si jej na topůrko, a náhodou byla mu ulomena špice.

Plešivec

Městečko Plešivec (maď. *Pelsőc*, něm. *Pleisnitz*) leží v Gemerské stolici, v slánském údolí, celé plešivými skalnatými vrchy otočeno, mezi nimiž vrch *Plešivský* vyniká. Obyvatelé jsou čistí Maďaři. V jednom diplomu Bely IV. od r. 1242 vzpomíná se *Plesuch* (*Plesucz*). Tenkráté náležel hraběti Boršovi. Potom jej obdrželi Bebekovci a měli v držení až do roku 1565. Vystavěli hrad na rovině, jehož zbořeniny posud viděti. Rozdílný od toho je *Zámček plešivský*, který prý stál na Plešivském vrchu, jak pověst lidu praví; dějepis o něm mlčí. Odtudto se vydobyly dva bronzové těžké *celty*; jeden menší jednoduchý, druhý pokreslený čárkami.

Drienčany

Drienčany (maď. *Derencsény*) leží v ratkovském okrsku, v balogském. (slov. blanském) údolí při potoku Blahu. Staré Drienčany více na rovině stávaly, nynější leží u paty vrchu *Bankovozvaného*. Otočeny jsou Budikovany, Meleghegyem, Pápčou, Hrušovém, Lukovišti a j. Od Soboty i od Ratkové 3 hodiny vzdálí. Obyvatelé jsou Slováci. Drienčanský *háji* jest vrch vápenitý, skalnatý, na východ ležící. Od severu na jih hřbet jeho rozložitý podobný je *baradlu*. Na obou koncích je vidět ústí jeskyň. — Na severním konci jsou kolmé hlubočiny, kdež se voda sbírá a jiným koncem vytéká, — tak zvané *trativody*. V jeho chotáru se dva hrady nalézaly; jeden byl prý od husitů v i g. století vystavěn na lukách níže dědiny. L. 1451 král Matyáš vůdce českého Valgatu v hradu tom obklíčil, a zahativše poníže potok Blah, obležence vytopili. — Pro starobylost však znamenitější jsou násypy huňadovské a starý zámek při *háji*, blíže dědiny ležící, *Drienokzvaný*. — V náspech huňadovských se našel železný meč. V Drienku se našly: mosazná jakási hruška jako od šavle, bronzová hruška způsobu podobného, dvě zbraně jakés bronzové, rhombičný kámen vykresaný.

Španie Pole

Španie Pole (maď. Ispánymező, t. j. županské pole) leží v Gemerské stolici blíže Ratkové, asi jednu a půl míle od Rimavské Soboty, mezi Rybníkem, Brusníkem, Chválovou a Gesticou. Malá to chatrná dědina v hornatém kraji. Celý chotár záleží z vápenné půdy a za sucha sotva několik pramenů se tam nalézá. V čas plůšti ale dělávají se tam dvě jezera. — Na cestě k Brusníku vedoucí nalézá se železná ruda. — Mezi okolními vršky, majícími svá jména nejvíce od stromů, jímž obrostlé jsou, jako Čeřina, Lipina, Bukovina, vyniká nade všecky a svou homolovitou formou se odznachuje *Vinný vršok*; zdvihá se asi 500' nad dolinou a vrchol jeho jest křovím zarostlý a kamenitý. K němu přiléhá na východní straně vršek mnohem nižší, krásným lesem porostlý, od lidu *Hájzvaný*. Pod Hájem je *Španie Pole*. Na celé té východní straně, po vršku dolů, po polích i cestách viděti je plno rozmrvených kousků popelnic rozličné tloušťky a velikosti. Na mnohých je viděti okrasy. Na též straně, dílem na samém vrchu, dílem po stranách, nalézají se propadiska, jaminy, větší menší, a někde u velikém počtu, zemí zasypané; gazdové praví, že si v nich ne jeden vůl nohu zlámal. Při vyšetřování těchto propadisk se našlo, že ony vesměs kolmo do hlubiny sahaly. Každá taková jáma je oblá, 5 až do 7' hluboká, nahoře iVV široká, naspodku se ale rozšiřuje až do dvou loket šířky. Stěny jsou vesměs hlinou vymaštěné a vyhlazené. Naspodku se obyčejně popel nalézá a v popeli, jakž tamější obyvatelé dosvědčují, *bronzové a zlaté šperky, přezky, kotoučky, prstence a j.*, což se obyčejně židům za laciný peníz prodává.

Když se vše pováží, poloha vrchu, *Háje*, rozdrčené střepy popelnic a starožitnosti v jamách nalézané, nemůže se jinak mysliti, než že tu kdysi pohanské obětiště a pohřebiště bylo. Snad jméno *Spanie* (= spaní) *Pole* ukazuje spíše na místo, kde se k věčnému spánku ukládali, než na pole županské, jak si to Maďaři vykládají (?).

Pokoradza

Pokoradza (maď. Felső Pokoragy) leží v Gemerské stolici, a je Vyšná a Nižná Pokoradza, či jak ji také zovou, Pokoradz. Na konci hřebene, který dolinu blahskou (maď. balogskou) od rimavské dělí a kde se již do roviny níží, leží Pokoradza, od Rimavské Soboty asi hodinu vzdálená. Nablízku dědina Zahorany. S jedné strany je vidět do úrodných rovin a v pozadí se rozprostírají lesy, skaliny a pustiny. Skaliny jsou písečné a mnoho tu starých lomů na kámen; i mramor se místy vydobývá. — Dědina je majetná, obydlena čistými Slováky. — Zdali slovo Pokoradza od *pokory* pochází čili jiný kořen má, nemohu rozlušťovati, že ale maďarského původu není, to jisto, poněvadž v maďarčině významu nemá.

V chotáru pokoradzském je vršek *Hájzvaný*. Podobá se velmi Hájí nad Španiem Polem; vrch ten jest rolnatý, bučinou otočený, na vrcholu plochý, odkud jest utěšený výhled. V tomto Hájí se nejen nesčíslný počet střepů, ale i celé popelnice vydobývají, a krom toho dle slov mého otce, jenž tu sám kopati dával, rozličné bronzové skvosty, píky, kopí, náčiní na koně a stříbrné peníze se nalézají. Že tam starožitnosti se vydobývají, jest tak známo, že mnozí na to zřetel obracují, jen bohužel více ze ziskuchtivosti, takže nejvíce vše vniveč přichází, co se tam vykopává. — Dle slov mého otce každá popelnice, která se tam našla, kamenem do homole vykřesaným přikryta byla. Vypravoval mi (r. 1843) takto: „Asi před třiceti lety byl jsem na Pokoradzi a na své oči viděl jsem tam kameny, které více méně ze země vyčnívaly; když zem se odházela, bylo viděti kameny do podoby homole hrubě vytesané, s loket zšíří i zdělí. Pod každým tím kamenem, pod vrstvou země asi na 8“ ležící, našla se popelnice. Popelnice ty byly velmi baňaté, dvouuché, s velkými otvory, zevnitř černé s okrasami rozličnými; udělané byly z hrubozrnné hlíny, asi na čtvrt palce tloušťky. V každé byl popel a jeden peníz. Peníze, které se v popelnicích i vůkol nich v zemi nalézají, jsou veskrze z dobrého stříbra, $\frac{3}{4}$ lotu těžké. Na jedné straně sedí muž nahý na koni, ruce drží vzhůru zdvižené, a okolo něho jsou hvězdy, měsíc a rozličné znaky; na druhé straně je hlava, brečtanem otočena. Na některých i písmeny viděti Δ . O . aneb Π, H I.“

Můj otec našel při jedné popelnici i zbroj jakousi, podobnou helebardě.

Mimo to našlo se tam mnoho bronzových věcí, jak jsem již podotkl, také ostruha z bronzu a sekerka železná na způsob fokoše, která se našla nedaleko *Gerke*. Tato dědina leží nedaleko Pokoradze a okolo ní též mnoho rozmrvených popelnic se nalézá, jakož i při *Bažovu*, blízkém to letohradu. Čára, kde se střepy ty zhusta nalézají, táhne se až výše dědiny ke starým lomům.

Tisovec

Tisovec (maď. Tiszólc, něm. Teisholz) je městečko v Gemerské stolici. Leží v hluboké dolině mezi vysokými porostlými vrchy; bezpochyby má jméno od *tisu*, kterého tam v dávných časech mnoho rostlo, nyní je ale vzácný. — Na západní straně nad samým městem je krásný, velmi vysoký vrch *Hradovázvaný* a tam, praví lid, že stával kdysi hrad „*kňahni Mangy*“, která tam přebývala a v pokrevnosti byla s vladařem hradu muráňského. Lid posud říká nahoře „Na hradovišti“ a věří, že pod Hradovou veliké poklady leží. — Na západním konci vrchu strmí do

výše jednotlivá skála (vápencová), majíc zcela podobu ohromné kulaté věže; přístup na vrch je velmi příkrý a jen s jedné strany možný. — Mimo pověsti lidu neví se o tomto hradišti nic. Matěj Sulek, učený kněz tisoovský, ve svém rukopise takto poznamenal: „L. 1800 někteří po drahých pokladech bažící Tisoovčané s velkou pilností hledali ukryté poklady pod Hradovou. Nenašli zlata ani stříbra, ale vykopali popelnici římskou neobyčejné velikosti; rozmrzení nad zklamáním naděje rozbili ji. V těch místech se ale vždy mnoho střepů nalézá.“ — Na jiném místě takto mluví: „L. 1803 nalezla se celá zachovalá popelnice při velké skále u tisoovské papírny, což je zjevným důkazem, že za starých časů zde mezi těmi vrchy za příčinou *baníctvatakovy* národ se zdržoval, jehož obyčejem bylo mrtvých svých na takovýto způsob pohřbívati.“ — Takto kněz Sulek.

Že by do těchto nepřístupných hor Římané se byli kdys prodrali, zde sídla svá založili a hornictvím se zabývali, o tom historie mlčí; naopak máme důkazy, že se tu hornictví od pradávných časů provozovalo, a sice od Slovanů, praobyvatelů. Podnes slují staré pece *slovanské pece*. Pochybujeme tedy také, že by ty nalezené popelnice římské byly, jak se učený kněz Matěj Sulek domnívá. Také nám divno, že odvozuje jméno řeky *Rimavy* od latinského slova *rimare*, kdežto v celé rimavské dolině jména vrchů, dolů, potoků a údolí čistě slovanského původu jsou, na př. Tisovec, Hradová, Suché doly, Zbojiská, Voňaca, Klek, Zlámance, Diel, Čeremošná, Lán, Kýčera, Kysová, Bánovo, Zvadlivá, Remeta, Bukov diel, Havránkova, Huolková, Rzavo, Cicounovo, Korimovo, Strieborná, Masna, Kučalak, Obadovo očko a mnohá jiná.

Kamenný oltář v Gemerské stolici

Blízko vysokého vrchu *Viepra* (viepr, viepor, vepř) nalézá se skalina mající podobu oltáře. Okolní lid nazývá ji *Oltárno*. Dle Koráb inského je též takový kamenný oltář u Sabinova v Šarišské stolici, v lese, kde se obyčejně *majáles* (májovky) slaví.

MALOHONTSKÁ STOLICE

Vyšný a Nižný Skalník a Maginhrad

Tyto dvě dědiny leží v Malém Hontě při Rimavě. Otočeny jsou Příbojem, Zalužany, Rimavskou Bani, Kraskovem, Zahorany, Teriakovci, Vrbovci a Hrachovém. — Obyvatelé jsou Slováci.

Nižný Skalník (maď. Alsó Szkálnok) jest od Rimavské Soboty míli vzdálen. Jméno svoje obdržely obě dědiny nejspíše, jak to i Bartholomeides dosvědčuje, od skalných lomů, jež tam oddávna se nalézají. Na východ totiž se vypínají vrchy, z nichž vydobývá se pískovec, který se nejen k stavbám, ale i k pracím sochařským potřebuje.

Vyšný Skalník leží od Nižného severně a za ním je *Příboj*, malá dědina při potůčku *Rojavě*. Nad Příbojem je utěšený okrouhlý vršek *Hájzvaný*, jehož plocha patrné znaky trojúhlu má. Tam se množství rozmrvených střepů z popelnic neobyčejné tloušťky nalézá. Když tam lámali jednou skálu, přišli na místa, která byla jako peciny vyhořelá, a v nich kusy těhel (měkkých cihel).

Mezi Nižným a Vyšným Skalníkem přetéká potůček *Rojava* louku *Kaplinkazvanou*, kde se popelnice a bronzové nářadí našlo.

Nad Vyšným Skalníkem strmí vrch *Pliešovo*, na němž i po němž všude střepy z popelnic se nalézají, taktéž na vrchu nad Nižným Skalníkem, *Vargovkazvaném*, a výše *Vargovky* v lomech kamenných našly se celé popelnice. — Níže Nižného Skalníka je vrch as 42' vysoký, a to je *Maginhrad*. *Maginhrad* je dopola okrouhlý, navrchu plochý a vidět ještě znaky, že tam kdys nějaké stavení stálo, ale nevelké. — Povídá se, že prý ten hrad husité vystavěli a jméno svého vůdce *Macínamu* dali, a král Matyáš že jej zručil. — Též na *Maginhradu* se mnoho popelnic nalézá. —

Nad *Pliešovem* je vrch vysoký *Strážnica*, odkud je utěšený výhled do celé krajiny. Dále na sever vypínají se vrchy *Čachovice*; na jednom z nich prý stával čachovický zámek. Nad Rimavskou Bani strmí vrch - Srnec.

Když se vše to rozváží, není pochybnosti, že toto okolí kdysi velmi znamenité bylo a že tu obětiště i pohřebiště pohanských Slovanů býti musilo. — Co se týče historie *Maginhradu*, spočívá též jen na pouhé pověsti lidu. — Bylo by přáti, aby okolí to prozkoumal, kdo v oboru tom zkušen. —

STOLICE ZVOLEŇSKÁ

Baláže

Baláže jsou as hodiny cesty od Zvoleňské Eupči vzdáleny. V hornatém tom, množstvím pramenů protékaném kraji našli na jednom vrchu tamější cikáni náhodou zrezovatělý kotel, plný bronzových věcí. Mezi těmito byla kytice stočená z drátu bronzového, elastického, as $\frac{1}{4}$ palce širokého, potom neelastické kusy, jež vyhlížely jako písmeno T. Tyto šperky, dráty, růže podobny jsou bronzovým věcem, jež se i jinde po Slovensku nalézají. Věci ty

v kotli nalezené odevzdány byly panu Fr. Kubinimu. —

K těmto zápiskám pana Reusza připojuji opis *Hrádku hornolehotského*, který jsem sama před dvěma lety navštívila.

Horní Lehota je vesnice ve Zvoleňské stolici asi 1½ míle od Března vzdálená; stranou od silnice, která vede hronským údolím od Bystřice k Březnu, leží v malé dolině pod holou, t. j. horou *Babou*, obklíčena samými vrchy a vysokými horami. Severovýchodně vypíná Baba svou holou hlavu, za ní k severu ční do oblak vysoký Ďumbier 6240' a od Ďumbiera k západu táhne se řada vysokých hor, vrchol přes vrchol, *Magura* 2578', Čertová, Peklo, Králův laz, na němž král Matyáš, miláček to lidu slovenského, rád medvědy a kance lovil, a j. K jihu jsou menší vrchy, mající jména od druhů stromů, jímž ponejvíce porostlé jsou, aneb od podoby, ku př. Okosená, Chvatimech, Javorina, Dúbrava, Březová a j. Hned při Horní Lehotě je Březová, která se táhne až k samému Hronu, kde strmo dolů padá; s té strany je nejvíce zarostlá, a ačkoliv rozličným stromovým, přece každý, kdo vidí nahoře ty silné krásné břízy stát, v sličném jich roštu, jak celé hoře světlejšího rázu dodávají, přisvědčí, že jí to jméno jen přísluší. Proti Březové je Chvatimech, Javorina a dole mezi nimi úzké údolí, jež protéká Hron. Pod samou Březovou u Hronu je železná huť, kde se dělají siny a plechy. Při dílně vzrůstá nová dědina, již pojmenovali dle vrchu Březová.

Na západ je nízká návršina, dílem zoraná, dílem pažitou porostlá, a za návrším leží Dolní Lehota. Mezi těma dvěma dědinami, na mezi při rozcestí, viděti kámen asi na čtvrt lokte nad zem vynikající, mechem porostlý; pod tím kamenem prý leží Prdimucha, který býval *vlkodlakem*. Když po smrti, pochován jsa na hřbitov, z hrobu vstával a pokoje nedával, vykopali ho vesničané, hlavu sryli rejčem, položili mezi nohy, srdce probili osikovým kůlem a tam k rozcestí na mez pochovali, kde se posud říká „Prdimuchův hrob“. Musel by to být hodný chlap, kdo by tamtudy v noci šel; toho prý by to tak pomátlo, že by se na jednom místě do rána motal, a přece domů netrefil, navzdor že dědina před očima. — Pod samou holou Babou vidět při sobě tři vrchy, jež svou homolovitou formou patrně od ostatních se liší. Prostřední z těch tří nazývá okolní lid *Hrádek*, má jej v jakési vážnosti a rozličné báje si o něm vypravuje. — Hostitel můj, ctihodný pan farář J. Ch. K., povídal mi jen to, že je pro starožitnosti zajímavý. — Poněvadž mne vše, co jsem v tamějších krajinách viděla, velice zajímalo, umínila jsem si jíti na Hrádek a pan Ch. K. slíbil ochotně mne doprovoditi.

Jednoho rána, když jsme viděli, že nemá *Baba kápkua* hory že jsou jasné, vybrali jsme se na Hrádek. Starý Blažo, soused lehoťanský, šel s námi. Jdouce dědinou, upozornil mne Blažo na jedno z posledních stavení řka, že je to nejstarší v dědině a že v něm straší (mace). Je už velmi chatrné, dřevěné a se všech stran podepřené, aby nespadlo. Vskutku ve světnici toho stavení slyšeti v jisté doby divný jakýs hukot a hřmot, který jako by z podzemí vycházel. Ne vyzkoumalo se posud, co by to bylo, nespíše nějaká dutina neb pramen v zemi na těchto místech. Obyvatelům to již zevšednělo; více se báli, když před několika lety stará nájemnice, kopajíc jámu v světnici pod ložem na brambory, aby jí nezmrzly, vykopala lidské hnáty neobyčejné velikosti, jako z obra prý. Z dědiny vyšli jsme na zorané dílem, dílem křovím a mlázím porostlé návrší. Chudé ženy a děti sbíraly tam trnky, z nichž se mocná kořalka pálí. Z návrší toho vešli jsme do lesa a lesem jdouce sešli jsme hlubokým hvozdem do nízkého údolíčka k potůčku *Riavkazvanému*, pod samý Hrádek. Potůček ten se žene od Baby dolů pod Hrádek, dále jej od západního vrchu, pak dále údolím na lehotský mlýn, od mlýnu k Lehotě a dále k Březové, kde u železné huti do Hronu padá. Pod Hrádkem odděluje se od toho potůčku malý pramen a o dva kroky dále pod protějším od Hrádku vrchem náhle mizí. Toto mizení pramenů pod vrchy jmenují trativody a takových trativodů jev tamějších horách mnoho. O některých pramenech, které se tratí, nevědí, zdali a kde opět ze země vyvěrají, ale o mnohých to již vyzkoumáno. Znameníť je v tom ohledu říčka Bystrá; ta se temeni na Ďumbieru, pod Babou se tratí a dvě hodiny cesty asi, u vesnice Valaské, mezi Březnem a Lehotou, ze země vyvěrá tak mocně, že hned nedaleko mlýn žene a šumným proudem do blízkého Hronu se valí, kterému takové teploty přidává, že na kus ještě od přítoku jejího i v největší zimě otevřen zůstává, kdežto nahoře i dole zamrzlo je.

Z úzkého toho údolíčka stoupá se již pomalu lesem strmou cestou nahoru k Hrádku, až se přijde na přehybinu, která je mezi východním vrchem (*Okosená*) a Hrádkem. Z přehybiny té je vidět Hrádek co zvláštní okrouhlou homoli, nahoře plochou; přehybina je odpola zoraná, odpola porostlá pažitou, jímž se vine dolů malý pramének, u paty Hrádku se vyprýšťující. Po zorané i trávnaté půdě viděti plno střepů z popelnic, některé neobyčejné tloušťky, některé s okrasami, i bez okras. Z přehybiny od strany východní je na Hrádek nejvolnější přístup, také tu není zarostlý, a zdá se, jako by se po třech tarasech nahoru vstupovalo. Hrádek je z těch tří vrchů nejnižší, nahoře plochý; od západního vrchu dělí jej potůček *Riavka*, na východ, kudy jsme přišli, je přehybina, kterou je spojen s vrchem na východ ležícím; na sever vypíná se vysoká holá Baba; na jih otvírá se výhled do nízké dolinky, kde vidět lehotský mlýn, na kostelíček, který nejvýše v dědině stojí, na Březovou a okolní menší vrchy. Na sever padá Hrádek strmě dolů a ohromné žulové skaliska z něho vystupují; na nich pnou se do výše mohutné buky a

smrky, zakotvené jsou v jejich rozpuklínách. Jako síť svalstva opíná mocné jich kořání stěny skalisk. S té strany byla prý kdys brána a šance. —

„Eh, jaký to pěkný výhled, samá horvať (horstvo)!“ zvolal Blažo, když jsme na vrch vystoupili, máchna valaškou okolo hlavy, potom ale hned šel naklást hranici, by rozdělal oheň, neboť Slovák bez ohně dlouho být nemůže. Když hranice vzplanula, sedl na kámen a začal pípu nacpávat, my šli s panem Ch. K. po vrchu se podívat. — Prostranství na vrchu je velké a trochu prohlubené; na severní straně jako by někdy byly náspy bývaly a na východní straně široká cesta dolů vedla. Staří povídají prý i o studni a bráně, ale nyní žádné památky toho. Vrch je celý zarostlý, nejvíce bukem, dubem, smrkem; slunce sotva skrze hustě spletené koruny proniknouti může. Prst je velmi tučná a rostlinstvo neobyčejně bujné. Mnoho tu leží setlelých kmenů, porostlých mechem a břečtanem. Pravil mi pan Ch., jak mu otec jeho vypravoval a jak nám i Blažo dosvědčoval, že tam rostly švestkové stromy i ribez, a starší ještě lidé povídají, že tam byla zahrada. To i pan Ch. pamatuje, že za jeho pacholetských let lehotské dívky každou sobotu jarního času na Hrádek *pro piera* (kytice) si chodily (v neděli sobě za oplecka a svým hochům darem za klobouk, jak tam způsob). Rostly prý tam krásné lalije, fialy, cyprusy a takové květiny, kterých jinde nevidět; Blažo dosvědčoval, že děvčata jen na Hrádek pro kytice si chodily.

Tam na vrchu také všude střepy z popelnic se nalézají, ne však tak zhusta jako doleji pod vrchem na přehybině. Pan Ch. K., jakož i jeho pan otec na mnoha místech kopati dali, ale ničehož nenalezli; sedlák ale jeden náhodou, vykopáváje pařez na vrchu Hrádku, celou úplně zachovalou popelnicí našel. Na to pan Ch. nyní zřetel obrací, posud však ani tam kopání očekávaného výsledku nemělo. Chtivost po zlatě také nejednoho již zavedla hledat tam pokladů. Povídá se, že prý jednou před velikou nocí valach pod Hrádkem ovce pásli. Tu prý se najednou otevře před ním skála a ovce mu tam všechny vběhly. Pečliv o ně, aby mu tam nezahynuly, pustí se za nimi do otvoru, ale tu viděl prý jizby ověšené drahou zbrojí a plné skříň zлата a stříbra. Třesa se na celém těle spěchal, by ovce vyhnal, ničehož se ani nedotkna; sotva byl venku, skála s třeskotem za ním se zavřela, div mu prý paty neurazila. Báje ta zavedla příčinu k víře, že tam poklady leží, a že jich hledají. Ale mimo staré věci od železa, klíče, kusy zbroje, svícny nenašlo se ničeho.

Obešedše vrch vrátili jsme se umdleni k Blažovi, který seděl u plápolající hranice, že by se byl mohl nad ní vůl upéci. Sedli jsme k němu do trávy a on nám začal rozprávět o rozličných věcech, také o Hrádku. Za dávných, dávných prý časů přebývali na Hrádku *obríní*. Když se v těch krajinách lidé osazovali a lesy kolčovali počínali, také pod Hrádek přišli, lesy kolčovali a na vykolčených místech orati začali. Tehdáž prý obrín, co na Hrádku bydlel, jedinou dceru (*samoduočku*) měl, a ta vyj douč si jednou na procházku, orající ty lidi pod Hrádkem našla. Neviděvši nikdy cos podobného, nemálo se podivila; nemeškajíc sebrala jednoho *rataje* (oráče) i s pluhem a volkami do *rubu* (plátěné sukně) a nesla tatíkoví, chtíc zvědět, co by to bylo. „Laľa tato, jaké to červíky nás podrývají!“ zvolala vstupujíc do světlíce. Jak prý starý obrín to viděl, zasmál se dceři řka: „Len ty ích zaněs ta, moja dcera; kdě ryjú, tam na léto chlebk bude ruost!“ Mladá obřinka tedy zanesla rataje bez všelikého ublížení na vyrobenisko a pomáhala jim napotom sama lesy kolčovat. Tak byla prý mocná, že jedle a smrky jako konopí vytrhovala a do hlubin metala. Potom prý ti obři byli zahnáni od psohlavců. Také se povídá, že na Hrádku, když Tataři do země vtrhli, jedna paní bydlela a tu že Lopejané či Predajníci (obyvatelé dvou dědin v okolí) ve svých pálenicích (uhlířích) v hořích (horách) před Tatary ukryli. Za to že dostali svobodu tam *salašom stávať* (na Hrádku totiž že jen oni smějí pásiti svoje stáda a salaš si udělat). Hrádek prý nejspíš Tataři zrušili.

Že bylo na Hrádku někdy pohanské pohřebiště, lze se domýšleti dle nalezených pozůstatků popelnic, byl-li však obydlen a od koho, těžko říci, an není historických pramenů. Tradice lidu ale dlouho ještě mu budou dodávati báječného lesku, a i pro zkoumatele starožitností je zajímavý.

Znamenitou sbírku slovanských starožitností na Slovensku nalezených mají pánové Radvanští z Radvanic ve svém zámku v Radvani blíž Báňské Bystřice.

Též pan profesor Zipser v Báňské Bystřici má podobnou sbírku starožitností, z níž mnohé museum cizozemské již obohatil. Zvláště vzácné jsou prý starožitnosti nalezené na hoře Sitně u Stávnic, kde prý stával kdysi chrám Svatováclava. Tam prý se našly peníze z časů Svatopluka a Mojžíra (?) a velmi vzácný a drahý meč.

V Novohradské stolici znám je co sběratel starožitností baron Balassa, pán na Modrém Kameně (maď. Kékkő). Jmenovitě má znamenitou sbírku popelnic, nejvíce v sousedních dědinách v Hontu okolo Pribelců, Prikleku a v poblížském okolí nalezených. — Slyšela jsem sama od lidu v darmotském okolí povídati, že tam u Pribelců stojí na vršku kostelíček starý a nedaleko že je zase vršíček a pod ním potok a do toho potoka že se ten vršek sesypává (půda tam písčitá). Že jsou v něm staré hrnce zahrabány, ty že také padají do potoka a že je v nich popel a peníze a rozličné věci, ale že prý již do toho nic není. Tedy se to zahází, rozbije aneb do vody padati nechává.

Snad si toho pan baron všimnul. — Ten ale zasílá znamenitější věci do museum pešťanského.

Záhodno bylo by podobných sbírek privátních si všimati a znamenitější věci v nich okresliti neb popsati.

STAROŽITNÉ PAMÁTKY V PODHOŘÍ BUKU V STOLICI BORŠÓDSKÉ

Stará Huta

Když se vystoupí na Avas, vrch to nad Miškovcem, stoličným městem v Boršódské stolici, strmící, viděti na skupení krásných vrchů podhoří Buku (maď. Bükkhegyalja), odvětví to Mater, které se táhne od Tapolce (Teplice) k Diósgyóru (Diošděr) mezi Miškovcem a Apátfalvou k Harsányi, kde se potom náhle do rovni Slané (Sajó) a Tisy sklání. Nejvyšší jeho hřeben táhne se od Teplic k Diósgyóru a tu jsou vrchy, ač nepřesahují 1 200 a 1 500', velmi strmé, těžko dostupné a hustým lesem zarostlé. — Mezi nimi čnějí nahé skaliny s hlubokými rozpuklinami a mezi vrchy hluboké kotliny travou porostlé a úzké dlouhé údoliny s potůčky.

V tomto pohoří nalézá se mnoho starožitných památek, jmenovitě v okolí *Staré Huty*. Překvapilo mne velmi, když jsem tamtudy r. 1850 chodil a v Staré Hutě, uprostřed Maďarů, Slováky našel, kteří v tmavém Buku skrytě žijíce věrně zůstávají řeči a mravům svým. — Stará Hutá leží hluboko v Buku; když se tam jde z Miškovce, jde se hodinu cesty pod nízkými vrchy révou porostlými, za těmito přijde se do utěšeného lesa, potom do údolí *Tatarárok* zvaného. Údolí toto jest pusté, malým potokem kříž na kříž rozervané. Na pravém boku táhnou se několik sáhů vysoké skaliny, v nichž vidět malé jeskyně a rozpukliny; nad nimi je les, s druhé strany strmina lesem porostlá. Uprostřed táhne se údolí z počátku široké, ale čím dále tím více se úží, až tvoří prosmyk, jímž sotva jeden vůz by projel. — Skaliska na pravém boku vystupují až do 100 sáhů výše. — Tím prosmykem přijde se opět do úzkého dlouhého údolí a do dědiny Stará Hutá zvané, která se po jedné straně údolí as půl hodiny do délky táhne. Potůček podél ní tekoucí sotva jeden kámen (mlýn o jednom kamenu) hnáti může. Okolo dědiny je celé skupení vrchů; hned za ní je vrch Bučina zvaný, pak Repisko, Polána, Žabica a nejvyšší hřeben mezi ústím Tatárka a Starou Hutou jsou Velké šance a Malé šance. O těchto posledních chci něco více pověditi. — Od Staré Huty když se stoupá cestou jihovýchodně vzhůru skrze bučinu, přijde se as třicet sáhů zvýší na prostranství, ježto lid zove Velké šance. Prostranství toto tvoří trojúhelník, mající as hodinu cesty v obvodu. Na východ Šanců je údolí Tatarárok, na západ Stará Hutá, polohu k severu se táhnoucí zovou *Pod hroby* tu pod ní jest hřbitov a na jih je malá dolinka. Země na celém tom prostranství je černá, tučná, dílem zoraná, dílem pastva; malé křovinaté háje jsou po ní roztroušeny jako kytice a tu a tam stojí několik stromů. — Malé šance leží výše Velkých, k jihu, podobají se polooblým, několik sáhů širokým, náspům a zarostlé jsou bukem. Mezi Malými a Velkými šancemi leží ona malá dolinka, do níž se svah obou Šanců snižuje; — dolinka ta je uprostřed velmi prohlubena, tvoříc kotlinu, která 30' délky, 15' šířky a 15' hloubky má. Kolem toho kotlíku jsou as na sáh vysoké a na dva tři sáhy široké náspy. Vnitřek kotle je zorán. Okolí Šanců je hustým lesem zarostlé, ale vnitřní prostrannost jen zřídka kde. Po celé té prostrannosti, vyjmouc lesy, je vidět po zemi roztroušené střepy z popelnic; někdy jsou kusy zšíří dlaně i víc. Viděti na nich ještě okrasy; nejvíce jich je na poloze řečené *Pod hroby*. Tam se následující věci našly: i. bronzový drát, svinutý do kola; 2. kus bronzů, zdá se, že od něčeho odlomený; 3. bronzový celt, uvnitř dutý, velmi těžký; 4. opět kus bronzů od něčeho ulomený; 5. bronzový nůž 2' dlouhý, šířka čepele má uprostřed 2 1/2', rukověť též není dlouhá; 6. popelnice z bílé hlíny 2' vysoká, vydutá část má též 2' v objemu; 7. bronzový kus v podobě podkovy a obroučka z bronzů.

Také peníze se našly. Jeden drobný peníz měděný, na jehož jedné straně viděti vlčici s hlavou svěšenou a pod ní při cecách leží dvě nahé děti (Romulus a Remus). Nad nimi jsou dvě hvězdy. Pod čarou na penízi jsou neznatelné již písmeny, jak se zdá S. N. K. E. Na spodní straně je hlava šišákem přikrytá a pod ní zřetelné psáno: V. R. B. S., a neznatelně: ROMA. Jiný peníz pochází z dob císaře Domiciána. Je měděný, velikosti tolaru. Na jedné straně viděti lva s velkou hřívou a okřiveným chvostem, an v tlamě krátký nese kyj; na druhé straně hlavu, břečtanem otočenou, a okolo ní následující čtení: IMP. CAES. DOMIT. AVG. GERM. COS. XIII. CEN. P. ER. P. I.

To vše našlo se nejvíce „Pod hroby“ a chová se v archivu evangelické školy v Miškovci.

Mimo to našli tu 500 kusů peněz najednou, blízko prohlubně oné dolinky mezi Šancemi. Peníze ty jsou z velmi čistého stříbra a jako vyduté s jedné strany (brakteáty?). Na jedné straně viděti hlavu, na druhé koně, jemuž od hlavy jako by paprsky šly; nad ním je měsíc a hvězdy. Peníze ty se prodávaly po 25—30 groších v. č. — Náhodou se mi také ještě jeden dostal, který posud mám.

Gazda, u něhož jsem v Staré Hutě byl, povídal mi, že byl na Šancích nalezen zlatý prsten, který se skládal ze tří obrůček, vespolek skroucených; onen sedlák, co ho našel, dostal zaň v Miškovci 60 zl. stř.; od koho, nemohl jsem se dopídit. Dále mi vypravoval, že se na Šancích často *hmrčoky* vykopávají, ale že bývají roztřepány; také peníze, ale

po jednom dvou kusech jen; povídal, že ono tam všelicos bude skryto, ale že nikdo neví kde. R. 1853 se tam našlo opět bronzových věcí 5¹/₂ libry, ale dostaly se do rukou miškoveckým židům, kteří bůhví kam jich zanesli. Byla mezi tím i zlatá obroučka. — Bohužel že nikoho není, kdo by se té věci náležitě ujal k prospěchu národnímu.

Kdo by na Šancích kdy byl přebýval, neví se; mezi obyvateli koluje následující pověst: Za dávných časů prý dva králové mezi sebou vojnu vedli. Jeden z nich v ústí Tatarároku ležel a druhého, na Šancích ohrazeného, zahubiti hodlal. Myslí, že mu to těžko nebude, an na Šancích jen psota a bída vládla, kdežto oni dosti stravy i obilí měli. Avšak této psotě na Šancích panující pomáhal jeden tátoš (kůň báječný okřídlený). Ten přivlékl z řeky Slané (Sajavy) „ozrutnou“ rybu, a když poslové z nepřátelského tábora přijíti měli vyjednávat o vzdání se, rozsekali rybu na drobné kusy, do beček (sudů) nasypali písku a navrch jen trochu obilí, co by se zakryl. Poslové viděvše to množství masa a plné bečky obilí, kde se byli jen psoty nadali, vrátili se nazpět. Byl konec vojny, neboť se bál nepřítel, že by sám do psoty padl, než by ti na Šancích všecku tu zásobu snědli.

Nejlepší úrodnost chotáru starohutského je v Šancích, jmenovitě v prohlubni oné dolinky mezi Šancemi, neboť je prst všude černá a syká. Odkud tamější obyvatelé přišli a kdy se tam usadili, neví se. Já se vyptával nejstarších lidí, každý mi odpověděl: „My od paměti světa tu přebýváme; naši pradědové a pradědov otcové vždy tu přebývali.“ — Nářečí jejich nesrovnává se s žádným na Slovensku zcela; nejspíše ještě podobá se turčanskému a trenčanskému. Hutnictvo se tu ovšem od prastarých časů provozovalo a možná, že ač nyní okolo Staré Huty železa není, přece někdy zde se dobývalo, jako doposud v nedalekém Diósgyóru, nač i jméno *Stará Hutá* ukazuje. Možná i to, že nynější obyvatelé potomkové jsou pozůstalých tu husitů. Než nalézané starobylé památky, celé i rozbité popelnice, důkazem jsou, že tu kdysi jiný ještě národ vládl, mocný a důmyslný. Neřád jsem se loučil s obyvateli Staré Huty a zajímavým okolím Šanců; výhled jest s nich utěšený. Na jih a západ porostlé vrchy, Bučina, Repisko, Žabica, s množstvím malých čistín (polí uprostřed lesa) a dolinek, na východ Miškovce, hernádské pobřeží, Tokajský vrch a rovina Potiská. Na sever dióšdérské vrchy a miškovské chlomy! Krásný to pohled! — Škoda, že mně okolnosti nedovolily déle tam pobýti, snad bych mohl zajímavější zprávy podati; tak ale podávám jen poukázky; snad si jich všimne, kdo k takovému badání i schopnosti i času má.

Okolí malodúrskev Buku

Malý Ďur (Jur, Jiří, Kisgyör) jest velkými a skalnatými vrchy k Buku přilehajícími zavřen. Řetěz vrchů těch táhne se od Mater po Jager a Miškovce a vysokost jeho až do 1 500' nad moře vystupuje. — Kdyby pro nic jiného, je chotár malodúrský pamětihodný již proto, že se v něm sedm starých hradů nalézá, a sice: *Leányvár* (Děvín), *Halomvár* (Chlumní hrad), *Hársasvár*, *Majovvár*, *Alsó-a Felsőkecskevár* *Sotnvár*. Dědina Malý Ďur leží v úzké dolině a domky rozestaveny jsou skoro po samých skalínách; počítá se jich do 320. Obyvatelstva je as 1 200 — 1 400 Maďarů. Jsou-li čistého původu a zdali tam vůbec dříve Maďaři bývali, pochybné, když slyší člověk jména rodin, dědin, vrchů, lesů, studánek; a sama výřečnost lidu neukazuje na čistý maďarský původ. Vyslovují z na konci jako *u*, místo *jo* řekne *jóu*; eširoce vyslovují jako *a*, *rétjako rdt*, místo *vegy* — *vagy*, jako Slováci okolo Revúce v Gemeru zkadě, klák, máso a pod. Jména obyvatelů: Hes, Kováč, Pop, Györgyi, Kun, Demeter, Liptai, Fejér (bílý), Szívós, Barsi, Szolnok, Veres (červený), Vysoký, Török, Paták, Szabó, Tollos, Bihar, Oros, Cegléd a j. Orosovci jsou katolíci, ostatní všickni vyznání helvetského.

Jména vrchů a lesů ve směru severovýchodním k Děvínu jsou: Vajlakatag (vrch a dolina), Sáros Vajlakatag (cesta na Děvín vedoucí); výše Gerec (Gerec, Görög jmenují Maďaři i Srba) a Hársas (lesy; v posledním hrad téhož jména). Jihovýchodně od Ďura k Latoru jsou vrchy Valjagallya a Klágagallya a mezi nimi doliny Somos a Ivánka; vrch nad Ivankou zve se (maď.) Ivánkagallya, to jest Ivanovy konáry, ratolesti. Dále jsou lesy Tistany (od stromu tisu), Békeny, Cupreť, *Orbanc-Gomoca* (srov. *Obrúbanecv* Gemerské stolici, vrch), *Pusztafalu* (ukazuje na zpustlou vesnici, je ale les), *Vazka-Pulapa* (les i dědina; srov. Vajsková ve Zvolensku), *Udúsek*, *Cigányfertő*, *Remetevölgy*, *Agyagos* (lesy). — Studnička, do níž Malodúrcané pro vodu chodí, an vody k pití nablízku nemají, je ¹/₂ hod. cesty vzdálí a nazývá se *Sövénykút* (Sevéna = studnička, či Živena?). V okolí malodúrském ukazuje se posud místo, kde stával kostelíček od husitů prý vystavěný. V nynějším kostele je starý zvon, jež má z toho kostela. Jsou na něm staré gotické písmeny vyryty. — Z toho všeho patrné, že Maďaři nejsou praobyvatelé tamějšího okolí; — než ohlídneme se na okolní hrady. — *Leányvár* (to jest: Dívčín hrad čili Děvín) leží v chotáru malodúrském, asi půl druhé hodiny vzdálí, jihozápadně. — Od vysokého vrchu, *Kömazsatető* zvaného, odvětvuje se vysočina na východ běžící a tam se do roviny sklánějící. Na této vysočině zdaleka viděti *Dívčí hrad*. Strana oné vysočiny k východu obrácená jmenuje se *Görömböjska* (pod ní dědina slovenská téhož jména), západní strana zve se *Csehvolgy* (*Dolina česká*) a strana k jihu obrácená *Lencsés* (lencse je čočka, šošovice). Z Miškovce vede cesta na Děvín podle potoka *Hejovak* Tapolci (Teplíci). Potok ten je odtok pramene, který se v Teplici velmi silně ze země vyřínuje, skoro pod samou strmou vápennou skalou, a přes Csabu, kde velký mlýn žene, do Slané teče. — Nad Teplíci vyjde se hned mezi vrchy a vápencové skály a pustou, ale romantickou krajinou se přijde na Děvín.

Nevidíš tu ani kouska zdi a překvapí tě Děvín svou formou. Skládá se z ohradí venkovského, náspů a vnitřního zvýšeného prostoru, tak zvaného hradu. Forma náspů i ohradí jest podlouhlý kruh, skoro elipsa, a jde směrem od západu k východu po hřebetu vysočiny dolů. Na západ je nejvyšší bod, k východu se níží a tu jsou hradba i náspy otevřeny. Zevnější hradba může v obvodu míti 340 sáhů, hloubky as 3 sáhy a šířky 9 sáhů a jest jen nasypána, jakož i vnitřní náspy. Prostora mezi nimi obnáší as 25 — 30 sáhů do šířky a je dubinou porostlá. Vchod do náspů je též od východu jako u ohradí venkovského a ta sama podlouhlá okrouhlost. Obvod vnitřních náspů obnáší as 72 sáhů. Hrad má něco přes 3 sáhy šířky a 9 sáhů délky a je též obdlouhlý, než to připomenouti sluší, že jde směrem od severu k jihu. Porostlý je dubem a bujným pažitem. Ačkoli forma náspů i sám ten hrad nápadné jsou, přece by nebylo nikomu napadlo, co onen hrad vlastně je, kdyby nebylo chtivosti lidské. Obvykle věří lid, že jsou pod každým starým hradem poklady skryty, a tak si to i o Děvínu lidé povídají. — Několik odvážlivců umluvilo se, že budou tam kopati, což i vskutku udělali. R. 1845 zarazili jako havíři celou štolu a skoro na 30 sáhů hluboko do hradu kopali, až přišli doprostředka pod samý dvůr a v klenutí as 4' vysokém se octnuli. Já tam byl r. 1847 a ti slidičové byli se mnou nahoře; vešel jsem do štoly s nimi, kdež mne náramný puch zarážel, jako od mrtviny. Klenutí to je z kamene vápencového na tři vrstvy stavěno, který pěkně soustředně poukládán není maltou vázán, nýbrž jen zemí zasypán. I ptal jsem se těch mužů, co tehdy našli, a tu mi vypravovali, jak se v naději své zmýlili. V klenbě té našli čtyřúhlový kámen, pod ním popel a kosti; mimo to leželo tam as dvacet kusů zlatých peněz, zlatý had tloušťky husího brka, granáty, jakési zelené kaménky, provrtané k navlečení, vlna, kotvice a kříž, kterýž dle jejich vypodobnění takto vypadal: †. Ty zlaté věci a granáty byly tuze od řezu chyceny. Já bych jim to ani nebyl věřil, ale oni mi velmi mrzutě si žalovali, že jim všecko královský fiskus, dovědév se o tom, vzal a že jim dal malou náhradu.

O původu Děvína ani pohádky; přehlédl jsem všechny spisy v miškoveckém archivu, kde bych se čeho dopídil, ale o Děvínu jsem nic nenašel, jen o Důru, Miškovci a Teplici. Nejstarší zmínku o tomto okolí našel jsem u „Anonyma Belae regis notaria“ tuto: *Ibi etiam dux Arpád dědit Bungerec patři Borsu terram magnam, a fluvio Tapolucca* (nynější Hejů potok, který z teplické koupele vytéká a doposud i „tapolcai víz“ — teplická voda — se zove) *usque ad fluvium Sonyou(Slaná, Šajava), qui nunc vocatur Miskoucy(Miskovec), et dědit ei castrum, quod didtur Geuru* (Gyor, nynější Diósgyor, hodinu cesty vzdálí od Miškovic), *et illud castrum Jilius eius Borsu, cum suo castro, quod dicitur Boscod, unum fecit comitatum.*

Jestli tomuto možno věřiti, tedy obydlení těchto krajů již do dávné předmaďarské doby patří, nebo by se ani Teplice ani Miškovec, Slaná a Dur nevzpomínaly. Možná, an Děvín jen as hodinu od Teplice vzdálen jest, že též Bungeovi náležel.

Ku konci 13. století (1281) Štěpán, z krve rodiny Ákos zvané, vládnul Miškovcem. Tento vystavěl dióšdurský a szentlélecký klášter; možná že také vystavěl avašský kostel v Miškovci. — V 14. století se Miškovec do rukou Secích (Széchy) z rodiny Bolug dostal. R. 1325 - drželi ho Petr a Dénes Seči. Z listiny jedné od krále Ludvíka I. r. 1364 viděti, že tehdy Aranyos i Malý Dur patřily k Miškovci, avšak r. 1368 Miškovec pod Dióšdúr příslušel; snad že Velký Ludvík na výměnu ho zastavil. R. 1⁴19 Bot Ondřej bán a po něm jeho vdova v záloze drželi Miškovec. Od této ho Marie, žena Ludvíka II., vyměnila a v dióšdurském hradě přebývala.

Po muháčské bitvě se Miškovec do moci Zápolského dostal a ten jej daroval Sigmundovi Balassovi. Tohoto vdova, Borbála Fancsi, panství durské spolu i s Miškovcem Ferdinandu I. testamentaliter poručila. Tak se dostalo do moci královské, až je Maxmilián r. 1564 Gabrielovi Perényimu poznovu za 63 000 uher. zl. zastavil. Po jeho smrti padlo na Gúthi Ország Honu. Tato byvši bez dětí poručila je sestře Borbále, za Františka Tóroka vdané, která měla několik dcer. Po ní drželi panství: Štěpán Homonay Druget, Nyári, Vesselényi Štěpán, Jan Kemény, František Rákóczi, Chermelek, Bosányovci a j. Konečně r. 1702 od Samuele, syna Samuele z Nyári, z Borbály Hallerové zrozeného, advokát Jan Dvornikovich pro král. komoru celé panství vy vadil, od kteréhož času je až dosud král. komora v držení má.

Z těchto zápisků nevysvítá jen to, že Děvín, patřiv buď* k Teplíci, buď k Důru neb Miškovci, jedněch s nimi pánů míval, že ale bezpochyby neobydlený byl, jako dosavad je. Ze Slované v okolí tom přebývali, patrně z názvů čistě slovanských: Česká dolina, Teplice, Malý Tokaj (od toku?), *Sajó-Lada*, Dubicsány, Kaza (zkáza?) a j. V Görömbölyu, v Hamrech oddávna Slováci přebývají, v Staré Hutě, jak sami říkají, od paměti světa; v Latoru a Močoliaši usadili prý se ale Slováci teprv od 50 let. Pověst lidu praví, že na Děvíně a na Halomváru (viz o něm dále) *poludnice přebývaly a ze si prý házely z Děvínu na Halom čili Chlum loptu* (lopta, boka, míč). Pravilo se mi, že na Avasi, vrchu nad Miškovcem, též takový hrad stával; já Avas ohledal, to však nejsou takové náspy, je ale z Avase nejkrásnější vyhlídka na Děvín; též jest domněnka, že sloužil k vojenským potřebám, jmenovitě husitům. Tomu všemu odporuje položení vrchu k okolní krajině, vzdálenost vody, okrouhlá forma náspů, kdežto husité obvykle náspy do úhlů stavěli, jak to vidět u Vadný, a pak i to, že by si nebyli zbytečně tak nákladných náspů vystavěli,

neboť se nemýlím, pravím-li, že na tyto náspy 10 000 kubických sáhů země naveženo. Prst na prostranství v hradě leží zvýší lokte, sypká a černá, to a síla dubů tam rostoucích ukazuje na starší dobu Děvína. Na pravdu není tu žádných důkazů, zde platí jen domněnky. Mohlo se tu kdys obětovat některé bohyni, načež by poukazovala pověst lidu o poludnicech a samo jméno Děvín? Když podobu náspů, směr východozápadní, okrouhlost, že západní část zvýšená a že zdí není, povážím a to srovnám s formou chlumů potiských, s Pokoradzou, Latorem, Spaním Polem, Nitrou a jinými, mám za to, že je Děvín prastará *slovenská mohyla*, což i klenba pod dvorem hradu a vykopaný v ní popel, kosti a ostatní věci dokazují.

Halomvár (maď. doslovně *Chlumní hrad*). Dívající se s Děvína na jihovýchod k Jagru, pozorujeme oddělený od Buká vrch a od toho vrchu vysokou výšinu na východ se klonící; na této výšině strmí Halomvár. Od Děvína je vzdálen 1½ hod. cesty; od Malého Důra dělí ho jen úzká dolinka *Birákrétizvaná*, která se kolem severního boku jeho táhne k Harsányi, kde se s dolinou haršáňskou stýká. S té strany je Halom velmi strmý, ale k východu dolů se rychle snižuje a v rovině ztrácí, dílem poorán, dílem les, dílem mokřina beze stromů, kde se nalézá vzácný *Ranunculus nodiflorus*. Tato část jmenuje se Halomlaposta a odtud se jde na hrad. Složení náspů je všesko stejné s Děvínem, jenže je menší, obvod ohradí obnáší asi 300 sáhů. Sám hrad záleží z prsti, hlíny, písku a červeného kamene. Tam však ještě nikdo nezkoumal. Mezi hradbami rostou duby a na jižním svahu nachází se *Aster amellus*, *Amygdalus nana* a *Orobus albus*, jinde tam nerostoucí.

Od Halomlaposty na jih je strmý lesnatý vrch Kékkóto (Modrý) zván a pod ním dědina *Geszt*, od *Gesztu* 2 hod. vzdálí dědina Sály. Dolinu *Birákrétimezi* Halomem a Ďurem přetéká potůček *Remetefolgasa*, pole k Důru se táhnoucí zove se *Hintosmezoa* menší dolinka jedna *Melek*. V Meleku je louka zvaná *Tötkútjarek* (Slovenská studánka), ač tam již studánky není. K západu pod samým Halomem je slovenská dědina *Močoliaš* (od močálu), od Madarů *Pojd' sempřezvaná*. Nedávno, as od 50 let teprv, vznikla, snad spolu s Latorem. Odtud se rozprostírají polohy až k Latoru.

Lator je od Malého Důra as 1½ hod. cesty vzdálen a leží u kořene vrchu Kecete zvaného, v hluboké kotlině, která též trojúhelník tvoří. Čára od západu k severu se táhnoucí je rovná, úbočí její jsou strmé, shora až do doliny křovím zarostlé. Západní úhel je tak snížen, že vysokost jeho jen as 70 sáhů obnáší; západní čára k východu běžící, z počátku strmá, křovím zarostlá, náhle se mění v ozrutná skaliska, které až do 100 sáhů výše vystupují a až k samé dolině se kloní. Délka té čáry obnáší 172 sáhů. Bok od severu k východu volno se sklání. Obvod celého prostoru činí 412 sáhů. V kotlině samé je malá návršina, 15 dlouhá a 6 sáhů široká, od úhlu západního as 2 o sáhů vzdálená. Proti ní vodorovně je druhé návrší 12 sáhů dlouhé, 6 sáhů široké, od severního úhlu 100 sáhů vzdálené. Prostor kotliny obehnaný náspy 1½ sáhu zvýší, náspy ty jsou na straně severovýchodní vyzděny. Kde se čáry západní a severní sbíhají, vybíhá kotlina v úzký, 52 sáhů dlouhý chvost, který se k východu zatáčí. S obou stran skoro kolmo vzhůru vysoké skaliny se vypínají a západní strana strmě do doliny padá. Prostor mezi skalinami je někde i sáh a nejvýše 3 sáhy široký. Ku konci náhle dolů spadá a naproti němu je kulatý vršek zděnými hradbami obtočený. Při vrchu je zeď do kulatá stavěná, as 3 sáhy vysoká, snad věž, bašta či co někdy bylo. Hradba dolejší i horní zeď jsou na jižní straně otevřeny, právě naproti východu ze skalního prosmyku. V prohlubíně, která je mezi skalinami, od kotliny vybíhající, a mezi oným kulatým vrškem, na němž ona bašta stojí, viděti je posud kusy zdí, a bezpochyby že tam byly spojeny. Vršek ten kulatý, jehož kořen až po dědinu Lator zasahuje, s jedné strany potokem Vízfött a s druhé strany cestou je otočen. Potok Vízfött vytéká ze sedmi studniček, které se v západním úhlu pod vrchem Kecetem ze země prýští nad kotlinou ve výšce as 70 sáhů. Cesta na severovýchodní straně vede od Důra do dědiny Latoru a od té odděluje se jedna krátká, ale velmi strmá a již zcela zastaralá, která vede do samého hradu dolů.

Při první návršíně v kotlině v severním úhlu jsou náspy rozkopány; tam vydobyly se popelnice, ale ovšem z neopatrnosti se potloukly. Kopalo se ještě výše, než celé popelnice nevydobyli; střepů ale tam leží všude dosti. Mimo to našel tam farář ze Sály, kamž Lator kostelem patří, zlatý peníz s nápisem *Caesar Augustus*, a v samém hradu nalezen byl pancíř a peníze velikosti dlaně.

Dědina Lator počítá asi 30 domků a je čistě slovenská; stojí teprv asi od 50 let. Historického neví se o Latoru ničehož, jen mezi obyvateli v Sály se povídá, že na Latoru Čechové byli a v skalínách že se proti nepříteli zata-rasili.

Majorvár leží v té samé úzké dolině co Malý Dur. Od Malého Důra na jih se ustavičně jde dolinou až k patě příkrého vrchu, na němž Majorvár stojí. Jako Halomvár, Děvín, má i Majorvár onu podlouhlou formu, má též ohradu a náspy, ale je mnohem menší než ony, máje jen 120 sáhů v objemu, a jde směrem od západu k východu. Na západ je velmi strmý a skalnatý. Hradiště, uprostřed je prohlubené, stromovím a chřastím zarostlé, ale o zdech žádné památky. Na západní straně nad Majorvárem strmí vrch zvaný *Kis-Dobrák* (Malý Dobrák). O

Majorváru se též povídá, že ho Čechové vystavěli a že v něm jeden z Jiskrových soubojovníků přebýval. Více se o něm neví. O *Kecskevám*, *Somváru* a *Hársasu*, ježto všechny tři na vysokých vrších v chotáru malodúrsckém stojí, též historie mlčí. Na posledních třech jsem ale nebyl.

Dolnozemscké chlumy

Na nížinách uherských množství chlumů se nalézají, od Maďarů *halmok* zvaných. Nejvíce jich mezi řekami Tisou a Dunajem, Tisou a Körösem (slov. *Karasa*). Tak od Tisafüredu až po Mindszent, kde Koros do Tisy padá, 14 chlumů se nalézají. Některé z nich svá vlastní jména mají; tak se chlumy u Földváru zovou Bárta a Foldvárihalmok; ne-daleko Kúnhegyesa Garahalom, výše něho Torok a níže Ketteshalom, při Csibakháze Egyeshalom, Sidóhalom, Kenyérvárihalom. Ostatní jsou u Orvényu, kdež má jeden jméno dědiny, Orvényhalom, na pustině Szent-György (Svatojiřské) a u Szent-Miklóse. Dva chlumy jsou na pustině Šakaltašské.

Korabinský naznačil ve svém díle Geographisch-historisches Wörterbuch, str. 646, o chlumech u Szarvase následující:

„Tak řečené *halom*, *halmok* jsou v okolí Szarvase (v Bíkešské stolici) pamětihodné. Jsou zčásti přirozené, zčásti uměle nasypané, homolovité a o něco větší než chlum u Hainburka nedaleko Vídně. Počet oněch chlumů obnáší několik set a některé mají svá vlastní jména.“

Dorner ve své „Topografisch-naturhistorische Beschreibung des Banats, Pressburg 1839“ pod článkem Die banatischen Sandhiigel takto píše:

„Poříčím Karasů (Koros) rozkládá se rovina asi 7 d mil velká, větším dílem sypkým pískem pokrytá. Na této rovině viděti množství chlumů, od Valachů *bielo brdazvané*. Od Palanky až výše Karlsdorfu takměř v stejném rozestavení vynikají; směr jejich jde od jihovýchodu na severozápad, v polích alibunárských se ztrácejí. Tyto tak rozsáhlé chlumy skládají se z písku, jsou dílem holé, dílem travou porostlé, některé i lesem. Uvnitř těchto chlumů nalézají se kosti zvířecí, volů, jelenů, mezi těmi inkrustované sulky jedlové a smrkové, trupele z lip, z buků a železné i měděné střely, ježto starobylost pískových vrstev podivuhodně označují.“

Aradské chlumy (viz Perecsényi Nagy László v Tudom. Gyijit.). Na aradských chlumech zdaleka viděti, že jsou uměle dělané. Tamější lidé jmenují je *tureckými tatarskými*. Mají také ale mimo to svoje vlastní jména, na př. *Vér*, *Csautz*, *Katar*, *Leél*, *Halga*, *Csorsza* j. Mnoho romantického si lid o nich bájí.

Vzhledem původu jejich platí tam mínění, že jsou trojí: *chotárské*, *strážní* a *hřbitovní chlumy* čili *mohyly*.

Již Anonymus vzpomíná, že Arpád chotárem naznačil vybojovanou krajinu; možná tedy, že v dolejších rovinách, kde ani potoků ani vrchů a dolin, ani kamene k naznačení mezí není, že země je nasypal. Takové jsou *Iratos*, *Lölköház*, *Bankuta*, *Kakuc*, *Kamaraa* jiných více. V uherských starých listinách se *cumuli regiina* zývají.

Strážní čili tak zvané tatarské, turecké chlumy nalézají se v Pešťanské, Stolnobělehradské stolici, u Gyuly a jinde.

Palatinalia iudicia až po Matyáše krále se na *chlumech* dobývala; ty chlumy zovou podnes *Bíróhalom*. V Novohradské stolici je nalezneš okolo Mohory, Romhánye a jinde.

Hřbitovní chlumy povstaly pohřbením velkých mužů, vůdců bitev. Anonymus, Koza a Thurócz o nich praví, že jsou nasypány *pagano more*. Takových chlumů se mnoho nalézá v Bělehradské stolici, v Batajském chotáru a v okolí jeho, kdežto Ethel nad Římany zvítězil. V chlumech těch nalézají se lidské a koňské kosti a podnes se jich tam sto nalézá. To samé značí chlumy orodské a chlum dombedházský.

Před několika lety dal pan Draskóczy, fiškál v Nyíregyháze (v Sabolčské stolici), jeden z tamějších chlumů do polovice rozkopati, a tu uvnitř mohyly přišli na mnohé vodorovné oddělení a komůrky, v nichž *popelnice* stály. V popelnicích našli *popela ptačí kosti*. Chlum ten a mnohé jemu podobné jsou prostřední vysokosti a mají směr od západu na východ. Vrch je homolovitý, západní bok spadá kolmo dolů jako useknutý, východní se pomalu dolů níží, až s rovinou splývá.

Když před několika lety na slovo vzatý ruský učenec a zpytatel starožitností prof. Srezněvský po Slovensku cestoval, vyjádřil se o níredházských chlumech a jim podobných, že se zcela podobají chlumům na rovinách ruských, s tím jen rozdílem, že ruské chlumy čelem na východ strmí a že jsou vyšší než níredházské. Jakkoli úsudky o těchto chlumech velmi rozličné jsou, já srovnávaje podobnost níredházských chlumů s ruskými mohylami a bera do úvahy i to, že v níredházském chlumu popelnice, zvířecí kosti, peníze, trupele z lip a buků se našly, mám za to, že nejen ten jeden níredházský, ale množství jiných podobou a položením mu podobných chlumů nic jiného nejsou nežli *mohyly*.

Kterého národu popel v nich skryt odpočívá, to ovšem těžko určit, ale dalo by se vysvětliti otevřením více

chlumů na rozličných místech se nalézajících. Bohužel že je málo u nás těch, kteří by se o takové věci starali a si jich všímali. Kdo by vůli měl, tomu překážejí okolnosti. Tudy stává se, že mnoho krásných a důležitých pamětností nazmar přichází aneb v skrytosti ležeti zůstává. Jest u nás velký poklad starožitností a bylo by velmi přáti, aby se našel i u nás muž, který by ho k prospěchu našemu vyčerpati znal.

HRY, HÁDANKY, PÍSNĚ A ŘÍKANKY

HRY

TĚLOCVIČNÉ HRY SLOVENSKÝCH CHLAPCŮ

Jak naši čeští chlapci, tak i mladí Slovákové tělocvičné hry milují a malým pastýřům ovcí, kteří skoro celé léto na vysokých horách při stádech zůstávají, bývají jedinými. Na př. u nás v Čechách říkají „kotrmelce metat“ a na Slovensku v Trenčínské stolici *košúty prevracať*; — když naši chlapci „kola v povětří“ dělají, tamější zas *kolesa lámajú*. — Hru na míč též dobře znají, ale míč jmenují *loptua* lopatku k odrážení míče, již naši chlapci palestru jmenují, oni *kampazovou*. U nás volají chlapci při hrání: „Odráz palestrou“ — tam „*Daj kampu*“.

Na *pretěkyje*, co u nás říkají „na dostíhanou, na honěnou“ hrát; chlapci postaví se jedním *šikom*(do řady), jeden ustanoví cíl, až kam mají běžet, a když na ně zavolá: *Pohnitě sa!*, dají se v běh. Někdy se také jeden s druhým o něco *staví*(vsadí) — jestli dříve cíle doběhne; obyčejně jde tu ale jen o slávu, tak jako při *pasovaní*, čemuž naši chlapci říkají také „chytnout se do křížku“. — Který v *zápasu* nepřemožitelný, má se nač pyšnit.

Slovenští chlapci umějí se též dobře *boriť*(pěstmi nabírat), to však mnohdy neblaze končí, když v rozháranosti a dychtivosti po vítězství jeden druhého pěstí do žaludku uhodí, až se druh skoro bez sebe na zem svalí. Při zápasech a boření odhodí chlapci vrchní oděv, široké rukávy u krátkých tílek košil se vyhrnou až po ramena a tak se potýkají.

A kterakpak hbitě se umějí *vyrieštiť*(vylézt) na stromy a po haluzích sem tam skákat jako veverky, jako u nás. To ale málokdo dokáže, co jeden mladý valach z vesnice Valaskej (ve Zvolensku). Ten byl v takovýchto hrách mistr velmi silný a odvážný. Jedenkráte v dobré *vuoli*, dívaje se při pasení na mocný, velmi vysoký smrk, pravil druhým valachům, oč se s ním chtít stavit, že se na tom smrku *vydybí na hlavu*(postaví na hlavu). Žádný tomu nechtěl věřit, a bača sám řekl, že by se s ním chtěl *stavito* berana a nové krpce, kdyby on to dokázal. — Valach neřekl nic, zaskočil do kolihy a přinesl si ruční pilku; pak shodil čapku, huni, rukávy vyhrnul, sekerku i pilku strčil za pas a hajdy začal se *nesutpomalu* na smrk. — Lezl výše a výše, kde mu haluze překážely, odsekával si je a jen malé zadrápky nechával, aby se měl čeho držet nohou neb rukou. Když byl již velmi vysoko, kde se kmen začal k vrchu oužít, milý valach se pevně nohama a rukou do haluzí *zapěl*(zapjal) a pilkou začal svršek stromu podřezávat. Podříznal ho, shodil dolů; když šemu poštětilo, oddechl si, pak sekyrku a pilku pověsil na haluze, naplil si do dlaní, křikl dolů na druhy, aby dali pozor, a než se tito nadali, *vydybil* se na sříznutém vršku stromu *na hlavu*. Zůstali podivením nad tou odvážlivostí všickni zaraženi, když ale valach zase na nohy se postavil a vezma sekyrku a pilku dolů slézal, šel bača chystat toho berana a druzí čekali pod stromem, až odvážlivec šťastně dolů slezl. Tímto kouskem stal se onen valach známým v celém okolí.

Naši chlapci házejí rádi kamenem do cíle, slovenští svými sekyrkami čili valaškami, také jimi rádi nad hlavami pohazují, čili jak oni říkají, *zvrtať*, poněvadž když sekyrku vyhodějí vzhůru, s velikou hbitostí a lehkostí se to stává, jako by se jim z ruky vyvrtla. Toto *zvrtaň* sekyrek nad hlavami je způsob při valašském tanci (*hajdukování*), kde tancuje vždy buď jen muž neb dva proti sobě. —

Přeskakování šibenice je velmi oblíbená hra. — Jsou-li při ruce, vrazí se do země na několik kroků jedna od druhé — dvě tyčky, které by měly při vrchu *rozpole*, totiž aby rozštípnuty byly jako vidle; do těch rozpol položí se příční tyčka hezky vysoko a šibenice je hotova. Nyní začnou zpívat:

Hore, chlapci, nohavice,

preskakujtě šibenice!

Bystůsvete, na dva razy

popluj ruky, nezlom vezy! —

Popotáhna si nohavice a naplivna si do dlaní, jeden za druhým se rozbíhá a hop! přes šibenici jak kamzík. Který dobře přeskochí, je chlap; který uvázne, utrží posměchu. Nejsou-li tyče, narovná se chvoje, dřevců aneb i šatstva na hromadu a navrch se dá ještě klobouk a skáče se přes to.

Choj boky naprávať! zavolá jeden chlapec na druhého; ten přiskočí, postavějí se zády k sobě, jeden dá ruce za

hlavu (*nazpak ruky*), chytne za sebou stojícího za rámě u samého paží a vyzdvihne ho co možná vysoko nad hlavu. Když ho pustí, udělá to ten zase onomu — a tak si někdy hezkou chvíli boky napravují.

Sůl vážit jetaké jedna tělocvičná hra pastevců slovenských. Jeden silný postaví se čtyřnožky (na ruce i na nohy) na zem; po boku sedne z každé strany jeden a ti dva položí mu nohy na hřbet, rukama ale chytne jeden nohy druhého, pevně se drží a tak se pomalu nahoru dolů převažují. Když ale spodní se natáhne, vážky zdvihnou koty vzhůru. —

Na *bičhrajou* rádi chlapci v Gemeru; a je to velmi těžká hra, při níž síly i hbitosti třeba. Pět neb šest nejsilnějších chlapců chytanou se za ruce a rozprostrouce se postaví se rovnou radou. Ti dělají dřevce biče. Těch chytanou se zase chlapci, kteří jsou bičem (násadkou), a poslední na konci je *švihák*. To je vždy buď ten nejhbitější neb nejchytřejší, neboť jak na síle dohlených (dřevce) záleží k rozpráhnutí se a zadržení, tak záleží na hbitosti šviháka, aby mrštným rozběhem udělal dobrou otáčku a bič nepřetrhl aneb sám daleko neodlétl a na nos nepadl.

Na *koridonahrajou* pastýři v Trenčínsku takto: Koridon musí být největší a nejsilnější; ten klekne na jedno koleno, na druhé koleno sedne si mu chlapec (již při hrání tom *beranamij*sou); koridon chytne ho okolo pasu a drží ho. Tomu chlapci na klín sedne třetí, tomu čtvrtý, pátý, až je jich dlouhý řetěz. Jeden druhého drží okolo pasu. Nyní se začnou pomalinku z jednoho boku na druhý kolébat, při čemž musí dát každý dobrý pozor, aby z klínu se nepošinul. To trvá tak dlouho, jak dlouho koridon vydrží klečet; najednou on ale svého berana pustí, nohu pod ním vytáhne a celý řetěz válí se smějící po zemi; když se seberou berani, honí koridona.

1

HRA NA PANNU

Tři chlapci se vyloučí. Jedno děvče je *panna*, ostatní její *hlídači*. Panna sedne, hlídači do půlkola okolo ní. Jeden z tří chlapců je *hlasatel*, jeden *Pardion* jeden *Šalomoun*. Ti předstoupí před pannu a hlídače, hlasatel napřed, Pardion a Šalomoun trochu pozadu. Začne zpívat hlasatel jednotvárným hlasem:

Jede, jede Pardion,

jede, jede Šalomoun,

jede, jede celé naše rytířstvo!

Hlídači tímtež hlasem:

Co žádáte, Pardione,

co žádáte, Šalamoune,

co žádáte, celé naše rytířstvo?

Hlasatel:

Vaši dceru krásnou

jako hvězdu jasnou;

ona má tři dvory

o devíti komorách.

Hlídači:

My vám ji nedáme,

my si ji necháme,

ona má tři dvory

o devíti komorách.

Hlasatel:

Poroučí se Pardion,

poroučí se Šalomoun,

poroučí se celé naše rytířstvo!

Tak se třikrát opakuje. Po každém zpěvu hlasatel s Pardionem a Šalomounem odejdou. Když po třetí přijdou a hlídači *pannu* ještě dát nechtí, neporoučí se, nýbrž přiskočí, pannu *ukradnoua* pryč s ní utíkají. — Hlídači je pak honí, a který chytne *pannu*, je-li děvče, musí být *pannou*; je-li chlapec, *hlasatelem*, a hra se znova opakuje.

2

PROPLÉTÁNÍ (PREVÍJANIA) VĚNCŮ

(Hra děvčat na Slovensku)

Děvčata chytanou se za ruce a udělají kolo čili věnec. Nejdřív se několikrát kolem zatočí, pak stanou na jednom místě, kolo roztrhnou, krajní dvě děvčata zdvihnou spojené ruce vzhůru a tak je drží *vozvysok*, tvoříce bránu. Nyní všechny ostatní, vždy *protisebně* stojící pár, tou branou procházejí, ale před branou se zase tak postaví musejí, aby se nový věnec tvořil, aby když starý rozvinut, nový již zavinut byl. Jak ze starého jen ty dvě děvčata bránu tvořící zůstaly vstoupí i ony v nové kolo a první dvě, co z kola byly šly a naproti nim stojí, musí novou bránu otevřít a opět se rozvinou. Tak se proplétají v největším pořádku a rychlosti, a když to je na louce aneb u větší prostore v dědině, pěkně na ta děvčata podívání. Ve Valaskej, dědině to mezi Horní Lehotou a Březnem ve Zvoleňské stolici, zpívají při tomto proplétání děvčata následovně:

Javor zelený,

šuhaj červený,

něchod' do lesa,

tam ta obesia;

načo tebe les,

sám sa ty obes

Vološinovej

Marieně na vez!

3

HRA NA NEVĚSTU

(Ze Zvoleňské stolice na Slovensku)

Tuto hru hrají děvčata odrostlejší. — Schytí se za ruce a udělají kolo. Jedna stojí uprostřed. Děvčata začnou se pomalu točiti okolo ní a ona se v prostředku také točí a vrtí. Přitom zpívají monotónním hlasem:

Haj, mamko, mamko,

iděme do poľa žať,

keď nažněme,

dovezieme

ti domu nevestu

bielu jako holubičku,

červenú jako růžičku.

Jak to dozpívají, ta z prostředku běží, uchopí jedno z děvčat v kole stojících a začne s ní dokola tančiti; ostatní postaví se v páry a tančí za ní. — Za chvíli pustí jedna druhou a každá o sobě točí se a vrtí jak vřetánko, a zase schytí se za ruce a postaví v kolo. Která při tom nenalezla páru, ta je *nevěsta* a postaví se uprostřed. Nyní se začnou ostatní opět okolo ní točiti a monotónním, hlasem zpívati:

Haj, mamko, mamko,

už sme našly,

nevestu sme dovezly.

Co nám za to dáš.

Dáš nám, dáš

medíka (medu] na koláč.

4

HRA NA KUŘÁTKO A JESTŘÁBA

(Ze Zvolenské stolice na Slovensku, a nejvíc hrají jen děvčátka tu hru)

Vyvolí se nejdřív jestřáb, pak kvočna a ty ostatní jsou kuřátka. — Kvočna začne kvokat a kuřátka se okolo ní seženou a po zemi jako by zrnka hledala. — Jestřáb nedaleko sedí, kope jamku a ustavičně si říká: „Kopem, kopem jamku.“ — Kvočna jej vidí, běží k němu a ptá se ho: „A načo ti ta jamka?“ — „Vodu zvariť (svariť),“ odpoví jestřáb. — „A načo ti ta voda?“ — „Kuriatko opariť.“ — „A kde ti kuriatko?“ — „Těbe ho uchytím!“ — Vtom jestřáb vyskočí, chtě jedno kuřátko uchytit, kvočna se ale za ním pustí, začne ho tlouci roztaženými rukami (jakoby křídla), kuřátka se rozplaší a jestřáb s kvočnou se honí, který kterého chytí. Jestli chytí jestřáb kvočnu, musí ona býti jestřábem, naopak zase on kvočnou.

5

HRA NA SVINKU

Na prostranné rovné trati (trávníku, pastvině) udělají si děvčata a chlapci, kteří chtějí hrát, jámu as jako malý kotlík, také ji jmenují *kotlic*. Okolo toho kotlíku nadělají tolik menších jamek, kolik je *svinkovců* (hráčů). Jediný zůstane bez jamky a ten je *sviniar*. Každý drží v ruce hůl, *sviniar* mimo hůl drží v ruce ještě i okrouhlý kámen a to je *svinka*. První *sviniar* zvolí se všeobecným usrovněním. Když vše připraveno, počne hra (*svinkatiane* neb *hra na svinkuzvaná*). Mimo *sviniara* vtekne každý svoji hůl do jedné jamky. *Sviniar* drží *svinku* a rád by ji buď přímo do kotlíku nebo do některé jamky hodil. — Ale to není snadno, pozornost je na *svinku* obrácena, a jak kterému do jamky přiletí, v okamžení holí ji odbije dále, druhý, komu do jamky padne, též tak rychle dále ji odbije, nechce-li být *sviniarem*; neboť kdo by ji rychle neodbil a jen o několik okamžení se opozdil, že by *svinka* v jamce ležeti zůstala, musí být *sviniarem*. —

Padne-li *svinka* do kotlíku, rychle *svinkovci* z kotlíku ji vybíjejí, kdyby tam déle zůstala, než by deset napočítal, už by museli jamky přeměňovati. Mezitím co *svinkovci* *svinku* od jamky do jamky házejí a odbijí, *sviniar obchází kolema* dává na vše pozor. Jak se který opozdí a jamku jen okamžení prázdnou nechá, *sviniar* přiskočí a vtekne rmrdo ní svoji hůl; ten, co zůstal bez jamky, musí pak býti *sviniarem* a *sviniar* stane se *svinkovcem*. Při této hře je potřeba veliké pozornosti, na všech stranách aby měli oči.

6

HRA NA PUKANKU

Při pršce hrají děti na venku rády pukanku. Užmolí a ulapkaří kousky hlíny jako ořech velké a ty hází zpozdálečí buď na vrata nebo na branky, kaní se trefí, volajíce přitom:

Pukanka, pukanka, pukanka,

daj nám, bože, slnca

do novyho hrnca;

veď ti ho my dáme,

kedě sa vyhráme;

príd' na naše vrátka,

dáme ti kus, kus blátka —

puk!

Přitom hodí uválenou hrudku na vrata, až se rozpleskne — pukne.

7

VÁNOČNÍ HRA SLOVENSKÝCH CHLAPCŮ

Osoby: Anděl, bača, Fedor, Stacho, Kubo, valaši. Pes Zahraj.

(Fedor spí; anděl se objeví a zpívá:)

*Sem, sem, pastýři, k jesličkám Páně,
sem pospíchejte, krále vítejte;
v městě Betlémě, v tom sprostém chlévě
zplodila panna krásného syna
a do jesliček ho položila. Gloria!*

(Anděl odejde.)

Fedor(se probouzí, mne si oči a kolem se ohlíží): Kdeže to spievajú? Či to žiačkove, či to ptáčkové? (Zpívá:)

*Chodil som, blúdil som
po betlémských horách,
fujaru som stratil.*

*Kdo by mi ju vrátil,
drahně bych mu zaplatil,
taký dukát bych mu dal,
čo by zhola nič nestál. —*

Ale čo mám robiť? Či na brata Stachu volať? Hej, pod' sem, brate Stachu, som u veľkom strachu!

Stacho(přiběhne): Preboha, bratku Fedore, čo voláš? A snáď ti zabehly ovce po horách?

Fedor: Ej veru zabehly, a či si ich neviděl?

Stacho(zpívá):

*Ej tak sa mně počalo chutně spáti,
že sa mně nechcelo hore vstáti,
ptáčkové spievali, kukačky kukaly
pri salaši! —*

A keď som sa prebudil, taká jasnosť mňa zašla, že som nic neviděl.

Fedor: Ej brate Stachu, něznám, čo máme robiť?

Stacho(zpívá):

*Puojděme my za šuhaji,
co na horách prebývají.*

Fedor: A či si neviděl dakdě nášho baču?

Stacho: Tamhla sa poza bůcky vleče a plno syrá v cedile vleče.

Fedor: Chod' preňho!

(Stacho jde k bačovi a bača s ním se vrací; za nimi přichází Kuba, pískaje na fujaru, a pes Zahraj chodí okolo, jako by ovce za ním hnal. Když přivenou, dělá Fedor, jako by košiar otevřel, a Kuba, jako by tam ovce vehnal.)

Bača: Keď sme sa tak poschodili, dlho sa něobmeškávajme, ale si posedajme a napime sa z tohoto kulača (vytáhne kulatou láhev z dýní) a zajedzme z tutoho chliebca ovseného, tri dni, tri noci na mraze pečeného. — Na zdravie ti, Fedorko! Na zdravie ti, Stachajko! Aj tebe, Kubo! (Když všem třem připije, podá láhev Fedorovi.)

Fedor: Eh, bodaj babu vlci zjedli, čo tento trunk varila! — (A otřásaje se, podá druhým.)

Bača: No keď sme sa napili, najedli, políhajme trochu spať, bystrý Fedor bude ovce pásť.

(Všickni ulehnu na zem a dělají, jako by spali.) *Fedor(obchází chvíli košiar, potom se zastaví a povídá):* Tri dni, tri noci som nespál, musím si za málo pospať a na Zahraj a ovce zaněchať. No, nože hlídaj, starý pes! — (Lehne a

usne; pes obchází košiar. Objeví se po chvíli) *anděl*(a zazpívá):

Vstávejte, valaši, vstávejte,

ovečkám pokrmu dávejte,

oznamujem vám vesele,

že se narodil syn Boží v Betlémě, na slámě!

Gloria in excelsis Deo!—

(Anděl zmizí; Fedor zaslechne hlas andělův, vyskočí a volá:)

Vstávaj hore, bača náš,

narodil se pastýr náš! —

(Bača i valaši vyskočí; Fedor povídá, co byl slyšel, a radují se všichni a začnou zpívat:)

Dobrý pastýr se narodil,

nás ovečky vyslobodil,

radujte se, valaši,

na betlémskom salaši.

Bača: Keď sme vyspievali, puojďeme na oferu k Jezuškovi. A či ty, bratě Stachu, znáš cestu do Betléma?

Stacho: Znám.

Bača: A ty, Fedorko?

Fedor: Znám.

Bača: A ty, Kubo?

Kuba: Eh veru znám.

Bača: A ty, starý Zahraju?

Pes: Ako by já neznal, moja hlávka stará, múdra, v deviatich školách vycvičená.

Bača: Nuž dobré, ale keď my k Bohu puojďeme, čože my mu vezmeme?

Stacho:

Já mu vezmem jablčko,

ako moje srdiečko!

Bača:

Co ty, Fedor, co ty dáš?i

A ty, Kubo, čo přidáš?

Fedor:

Já dám mlieka na kašu,

aj syra zo salašu.

Kuba:

Já mu vezměm barana,

čco ho nězje do rána.

Bača:

Já dám syra tri hrudy,

aj zinčice tri sudy,

jemu, Pánu našemu,

*z panny narodenému,
ešte k tomu klobásu,
čo ho triráz opášu.*

(Odeberou se tedy do Betléma; když přijdou do chléva k jesličkám, kleknou, dary složí a bača začne:)

Daj Buoh šťastia, Panebože malučiký, kde si sa vzal v tejto pustej maštaličke?

Já som bača z Rimavskej Soboty,

ně naučil som sa žiadnej roboty,

len bŕčky, smrečky preskakovať

a na salašu ovce pásť.

Ale keby si sa do mojej koliby nadaril,

dobré by som ta opatril.

Ohníka by som ti zavatril,

a kde by si mňa poslal, ta by bežal,

a ty by si, bystŕbohu,

v kolíbe ležal.

(Potom vstane bača a začne hajdukovať a valaši s ním. — Když potančí, pokloní se, odejdou a je konec hry. Potom ale ještě domácím, kde hru provozují, přejí): „Poněvadž nám milý Pánbůh ráčil dáti a dočekati Krista Pána narození, teda vám všem přejem zdraví dobrého a štěstí stálého a po smrti aby smě se s Jezuškem radovali a pěsničky s anděly k jeho chvále prozpěvovali. — Sláva na výsosti, pokoj ľuďom dobré vůle! Pochválen buď Jezus Kristus!“ —

(Po tomto přání je domácí obdarují a oni jdou o dům dále.)

HÁDANKY

1

V bielom som sa narodila,

v zelenem som rástla,

něraz si na mně oči

naša chasa pásla.

Teraz som v rúchu červeným,

ale srdcom kamenným —

a preca starí i mladí

majú ma rádi. (Čeřesně — třešně)

2

Němá dušu ani těla, a každý děn k Bohu volá. (Zvon)

3

Beží, beží, nězaleží, němá nohy, ani vuoz, ani saně, preca nikdy neustane. (Čas)

4

Otec má 12 synov, 52 vnukov a 365 pravnukov. Každý děn umrel mu jeden pravnuk, každých siedmich dní jeden vnuk, každý mesiac jeden syn, a keď všecí umreli, umrel i on sám. Čo to bol za otca? (Rok)

5

Kdo ho zbačí (uvidí),

nach ho potlačí;
kdo ho chce chovať (držet),
musí se varovať,
dávaj mu hlúpo,
a to jen skupo,
ak mu dáš masť (sádlo),
budě ti rást',
keď nĕrastie, budě krásť,
budě zbíjať,
mečom okolo hlavy svíjať,
z domu ťa vypere,
všetko ti před očima zežere. (Oheň)

6

Letí, letí do hory,
samo k sebe hovorí;
má očička račie
a krídeľká ptáčie. (Včela)

7

Silo, bodilo,
po vodě chodilo
a nikdy sa nĕnamočilo. (Slunce)

8

Sto prstov, peť krstov, štyri duše.
(Pohřeb, když čtyři nesou mrtvého)

9

Čierno je, nie je zem; bielo je, nie je snĕh; zelenuo je, nie je tráva; má chvost, nie je kráva.
(Straka)

10

Hora (les), pod horou pole, pod polom studničky, pod studničkami smrky, pod smrky jedly, pod jedly kaky, pod kaky kleky, pod kleky řápy.
(Člověk: vlasy, čelo, oči, nos, ústa, břicho, kolena, šlápěje)

11

Ako ďalekože muože zajac do lesa zabehnúť?
(Do polovice, pak běží z lesa)

12

Zajac cez pole zabehá, pod ním samá diera, a preca do žiadnej neupadne. Ako je to? (Přes strniště)

13

Štyri mám nohy a štyri rohy, někráčam nohami, několem rohami. Čo na mna naložíš, musím niešť, zo mňa žiješ a mnĕ nedáš ješť? (Jestli se hned neuhodně a je to u stolu, dodá se:) Stojím ti pred nosom, a ešťĕ nĕvieš, kdo som? (Stůl)

- 14
Hora (les) hučí, baran blečí a kuoň ťahá.
(*Housle, struny a smyčec*)
- 15
Letí, letí, krídla nemá, sadne na zem, nohy nemá.
(*Sníh*)
- 16
Dvaja bratia zpoza jedného breha hľadia, ale sami seba uzrieť nemôžu.
(*Oči*)
- 17
Štyria bratia po svete sa naháňajú a dohoniť sa nemôžu.
(*Kolesa*)
- 18
Do čoho nemôže dieru vyvrtať?
(*Do vody*)
- 19
Mám ja takého vola, čo se do stajne zmestí, iba jeho rohy nie. (*Nebozez*)
- 20
Děsiati bratia chodia; jedných päť chodí po ceste a tí sú vždy suchí, druhých päť chodí popod strechu a tí sú vždy mokří.
(*Deset prstů při předení*)
- 21
Čierny do kúpeľa, červený z kúpeľa.
(*Rak*)
- 22
Kde Pánbuoh ešte nebol?
(*Na sudě*)
- 23
Dobré som nepadol od divu, náš otec mně ukázal na myši past živu, či stě vy ju ešte neviděli?
(*Kočku*)
- 24
Dolu stojí, dve má nohy; hore stojí, dva má rohy; na rohy si naberá, člověk na ňu pozerá: keď na rohy nabere, člověk jej to všetko pobere.
(*Vidlička. Při jídle dá se dobré povídat*)
- 25
Jedno beží, druhú leží, tretia sa dívá, štvrtú se kývá.
(*Potok, kámen, tráva a strom j*)
- 26
Keď sa otec tamto smeje
a tu matka slzy leje:

panna dcera v také časy
sedmorakej krásy pásy
oblieka si.

(Duha)

27

Vyjdí na mňa, očesaj mňa, len mňa neuraz, dám ti druhý raz.

(Strom při česání ovoce)

28

Po hore (lese) sa túlalo, šilo, bodalo, i tam sa najedlo i domov donieslo.

(Ježek)

29

Cez (přes) celý svět je dlhé, a kúra to překročí.

(Kolej)

30

Stojí pníček v hoře, sem a tam sa kývá; na tom pníčku hrnok, na hrnku pokrývka, a pníček sa kývá, pokrývka nespádně - kdo mi to uhádne? *(Makovice)*

31

Dvere něotvorí, oblok něvyborí, ani nězaklope, ani sa neohlásí; preca přídě dnuka (dovnitř); i světlo rozsvieti i zas ho zahasí, kedy chce vyletí a žiadna lidská ruka ho něulapí.

(Slunko)

32

Keď som živá, živých chovám, keď som mrtva, mrtvých nosím, od živých nošená bývam.

(Máry)

33

Opýtal sa Čuchoň Cvrkaná, či je doma Hopcup?

(Mys, cvrček, kočka)

34

Čo se nikdy nězděrie?.

(Díra)

35

Na zemi stojí lípa,

na lípě leží konopa,

na konopě stojí hlína,

v hlíně leží zelina;

na zelině leží vůl,

a cože je to?

(Stůl lípový, na něm ubrus konopný, na ubruse mísa, v ní zelí a na zelí hovězina)

36

Bol jeden strom, na tom strome 12 konárov (větví), na každom konáre 4 hniezda a v každom hniezdě 7 mladých. Kdo to?

(Rok)

PÍSNĚ A ŘÍKANKY

1

Pásli ovce valaši
při betlémském salaši.
Haj dóm, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.
Anděl se im ukázal,
do Betléma jít kázal.
Haj dóm, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.
Vstaňte hore a chodte,
Pána Krista najděte.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.
Najděte ho v jesličkách,
ovitého v plienočkách.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.
Maria ho kolembá,
a Jozef mu tak spieva:
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.
Na husličkách ju, ju, ju,
a na gajdách du, du, du.
Hajdom, tydlidom,
tydlidom, tydlidom.

2

Cintěrim, cintěrim, ta nová ohrada,
veď mi už v ňom leží tá moja porada,
veď mi už v ňom leží, veď mi hor nevstáva,
veď sa něopýta (neptá), jak sa jej dcera má.
Jak sa jej dcera má, jak sa opatruje,
po cudzej cudzině len sa oplakuje.
Koby já som malá krídla za sokola,
veď by obletěla cintěrim dokola,
nikde by nesesla, len na moj' mamky hrob,
vypoviem vám krivdy.
Aleže já nemám krídla za sokola,
němuožem obletat' cintěrim (hřbitov) dokola.

3

Trebárs som chudobný,
ale bárs som dobrý;
ak němám peňazí,
napijem sa vody.

4

Za Váhom, za Váhom, na tej šachorině,
tam som sa raz vyspal ako na perině.

5

Dolina, dolina rozmarinou voněj,
rozpustil šuhajko vrané koně po něj,
rozpustil, rozpustil, němoh ich polapať,
sestričko má milá, chojže mi pomáhať!

6

Dobre já poznávám, kotrý je mládenec,
kotrý sebe chodí jak růžový veniec.
Dobre já poznávám, kotrá je děvůška,
ktrá sebe chodí ako laštovička.

7

Já biedny žebráčik,
muoj priateľ mesiačik,
priateľka palička (hůl),
stodola kapsička.
Prahy, mosty, stromy,
to sú moje domy,
smrti se něbojím,
o pohreb nestojím.

8

Straka a sýkorka
Straka rehoce
v Čiernom Potoce,
syn sa jej žení
na Dolnej zemi.
„Aké má šaty?“
„Dlhé po paty,
sukničku zlatú,
hlavu kochlatú.“
„Koho si bere?“
„Sýkorku Dorku.“
„Kdě hu povezú?“

„Do Ružomberku.“

9

Skřivan zpívá na Slovensku:

Hotuj biče,

pohoniče,

sej, sedliačku, sej!

Ori, ori, sedliačik,

ak nebudeš orati,

budeš na rok žobrati.

Když se skřivan přímo do oblak nese, křičí za ním děti: Nesiem Bohu sviečku!

10

Strnad volá:

Zle, zle zle, zle bez dětí;

keď (když) vychováš, uletí.

11

Napodobení žabích hlasů

Několik dětí kuňká a několik jednotejným hlasem říká:

Umrelo nám troje dětí,

kdože budě nariekati:

i ty i já i Žofia,

i ta naša susedkyňa

a žaby jen kuňkáním přikvají; což se, když to děti dobře umějí, jako žabí koncert poslouchá.

Děvčenské

12

Ako je to peknuo, keď dve-tri spievajú,

jedna druhej sebe notky dodávajú.

13

Nemám hrdělenka, ako som mávala,

keď som zaspievala, horička sa lámala (les se rozlehal).

14

Jakože nám budě, moja milá sestra,

cez tu našu rolu puojdě hradská cesta.

15

Těčie voda podlá vody,

puojděme my na jahody;

jahody se nezrodily,

nadarmo sme se nachodili.

Chlapecké

16

Aj, Ježíšku, spáso naše,
choj ty s námi na salaše,
na salaších dobre bývá,
biele se tam vínko piva:
aj, Ježíšku, spáso naše,
choj ty s námi na salaše.

17

Vezmi, sestra, vezmi sáček,
puojdeme my na ryby;
níže mlýna je vrbina,
tam nám rybka nechybí.

18

Pesničanky moje, ako vás zabudnēm,
naspodek do truhly ukladač vás budēm.
A tu najpeknějšiu na sám vrch já si dám,
keď má kto vybije, tu mu já zaspievam.

19

Ovce, milé ovce,
mátě zlaté zvonce;
prec vás pást' něbudēm,
něch vás pasie, kdo chce.

20

Lepší je Prešporek něž Trnava,
lebo je v Trnavě voda malá.
Ako to vieš, že je malá?
Sama mi královna povedala.

21

Eja věru, něbudēm u Hlinčan obývať,
májů kalnú vodu, němuožem ju pívať.

22

Ptáčku, sokolíčku, ič tam na pole,
a jak sa tam něnazobáš,
příd' k méj stodole.

23

Tmavá nuocka, tmavá, zle po ňu choditi,
kde jamy, kde vršku, neviem kde stúpiti.

24

Šavník, milý Šavník, čože za dědina,
němáš tam kostela, ani toho mlýna,

ani toho mlýna, ani len tej pily,
kam stě sa poděly, vy šavnické víly!

25

Eja veru, valaše, nēpúščaj na naše,
lepšia sa naše paše než vaše salaše.

26

Horičko Cisova, což si ošuměla,
ako by si nikdy zelená nēbola!

27

Eh, veru smo boly
tri vlastnic sestřičky,
eh, veru srno se rozešly
ako laštovičky:
jedna je za Váhom,
druhá za Dunajom,
tretia si vandruje
za - - - - - .

28

Eh Kysuca, Kysuca, ta bystrá vodička,
sebrala mi stroje s mojho koníčka.

29

Eh věru, mlynaria, prečo nēmelietě,
prečo sebe od huor vody nēženietě?

30

Rudo, rudo, rudofúsy,
viděl si tam naše husy?
Viděl, viděl, jedným očkom,
čo sa pásly za potočkom.

31

Keď som bol malučký, malučičký,
pásol som koníčky u vodičky:
chytali ma, lapili ma,
že som bol malučký, nechali má.

32

Kršiak

(káně)

Kršiak letí, nēmá děti,
a my máme, nepředáme;
choj na horní koniec,

tam vela (mnoho) kureniec (kuřat).

33

Hájičok, hájičok,

zelený hájičok:

kdože těba rozveselí,

keď tie ptáčky uletěli.

34

Nedobré je víno děťom,

lepšia je im kaša s mliekom.

35

Pásla som Bělenu

za sukňu zelenú;

Bělenu predali,

suknu mi nedali.

36

Keď som bol maličký pacholíček,

stúpil mi koníček na malíček;

ach bože, bože, šak ma to bolí,

šak sa mi to už snád' nězahojí.

37

Hodmo, bodmo se bojuje,

hodmo, bodmo se raní:

hodmo, bodmo se bojuje,

hodmo, bodmo se brání.

38

Fialinka tichá,

v skrytě libě dýchá.

39

Povedala sova, že je ona vdova,

že něpuojdě za muž, kreme za sokola.

„Moja milá sova, to by bol veľký krik,

keby já těba vzal; dobrý tebe kuvik.“

40

Pod naším okienkom zima lebo mráz,

zamrzla studienka, něni vody raz.

Vezmi sekerečku, prerub studienečku,

budě vody zas.

41

Eh veru už tuším, že maširovať musím

od svojej rodziny do cudzej krajiny.

Porúčam na Boha tunajšie (zdejší) chodníčky,

něbudu ztad' chodiť na rok mé nožičky.

Eh budēm, kde budēm, Boha chváliť budēm,

na jeho dobrotu nikdy nezabudnēm (nezapomenu).

42

Kukulienka kuká, že by jedla mlieče,

a muděk jej mudká, že sa jej to vlečie;

kukulienka kuká, že by jedla huby,

a muděk jej mudká, že sa jej to hubí.

43

Malý koledníček

Já malý žiačik

spievam ako ptáčik,

na tieto sviatky

rač vám Pánbuoh dáti

šťastia a zdravia

ako ľudia vravia.

(Když ho nechají čekati, zazpívá:)

Odbavtě mňa, oziabe mňa,

přídě vietor, uchytí mňa,

ak mně němáte co dáti,

nach vás Pánbuoh obohatí.

44

Ukolébavky

Hulí, beli, usni, prídu za těbú sny,

oj sničky, do hlavičky, od tvojej mamičky.

45

Holusky, belusky, očima něbluskni,

keď očima bluskněš, neskoro usneš.

46

Hajonky, hajonky, niet ti tu mamonky,

ta ti šla do poľa nakopať korenia,

tebe do kúpela, pánom do jeděnia.

47

Slovenská matka aneb chůva hraje si s dítkem takto:

Navařila mamička kašičky.

Podťě sem, podťě, moje dětičky!

Tomu dala na mističku,

tomu dala na pánvičku,
tomu dala na tanierik,
tomu dala na lyžičku,
tomu dala na vidličku —
a tomu najmenšiemu nič nedala,
ale mu prasiatko zaklala:
kvik, kvik, kvik!

48

Slovenské dieťa hovorí k „pánbožkové kravičke“ takto:
(Česky slunéčko čili berunka.)

D. Pánbožková kravičko,
kam poletíš?

P. k. Kde je moja mamička.

D. Kdeže je ti mamička?

P. k. Zaletela k Dunaju,
tam sa pasie po hájč;,
zaletela k dúbrave,
tam sa pasie na tráve!

49

Dieťa slovácké vidí-li lesného holuba (hrivnák), takto mu spievajú:
Chudý som, chudý,
na prutě sedím;
našiel som bobu,
hrivnáci zobú,
huk, huk, húk!

50

Na kavku (ve Slovensku) volajú:
Kavky, kavky,
kdě letitě?
„Do Nového Mesta.“
Zarúbaná cesta
klučom, povrazom.
Sedí baba za uhlorn,
upadla jej lyžička
do sladkého mliečička.

51

Když krávy jdou, spívají děti aneb matky malým dětem na Slovensku:
Beči, beči „mú“,

jedna za druhú;
jedna nésie mliečko,
druhá teliatčko,
tretia smetanu.

52

Na Slovensku prímlouvajú slimáku (hleměžďi), když ho děti chytí a v ruce drží:

Slimák, slimák,
vystrč ročky
na paruočky,
ak nevystřčíš,
upečiem ťa,
zjem ťa.

53

Kukulienka kuká,
že sa hora (les) puká;
jalovec sa smeje,
že sa zaoděje.

54

Kukulienko, kde si bola,
žes tak dlúho nekukala?
„Eh kuku, kuku, kuku,
seděla som na buku.“

55

A tam dole při Bystrici
hudie vrabel prepelici;
prepelica poskakuje,
že jej vrabel muzikuje.

56

Poza humny straky, vrany orú,
liška plúži (vláči), zajac jej slúži.
A ovca žně; baran snopy viaže,
blcha skáče, na vuoz snopy hádže,
a veš lezie, do stodoly vezie.
Vrabci stoja, mlátiť sa stroja,
kohút veje, sliepka sa mu směje.
Tri kačice cúdia (čistí) si pšenice,
kusá sviňa, ta vezie do mlyna,
potkan mele, myš mu mýto bere,
kráva miesi, vuol jej vodu nosí.

57

Volání slovenské žnečky na slunce
Kolo, slunko, kolo, buď poludnia skoro,
eště slunko kolej, buď poludnia skorej.
Sluňatěčko moje, postojže mi v mlere,
pokym něsbereme toto pole biele;
sedaj, slunko, sedaj, rovenku si hledaj;
kým rovenku najdeš, už načisto zajděš.
Zajdi mi, sluniatko, však mi ráno vyjděš.

58

Mladý čas je dražší od čistého zlata;
zlato se navrátí, nikdy mladé létá.